

SOFIAN BRAȘOVEANUL

**MARTIRI, MARTIRIU ȘI MĂRTURIE
DUPĂ SFÂNTUL VASILE CEL MARE**

„Tuturor celor ce cu credință și cu dragoste, prin moarte și prin viață, Îl mărturisesc pe Hristos.”

Episcop-vicar SOFIAN BRAȘOVEANUL

**MARTIRI, MARTIRIU ȘI MĂRTURIE
DUPĂ SFÂNTUL VASILE CEL MARE**

„Tuturor celor ce cu credință și cu dragoste, prin moarte și prin viață, Îl mărturisesc pe Hristos.”

Prolog

Temelia vieții Bisericii o constituie credința în atotputernicia și dragostea lui Dumnezeu, iar martiriul exprimă răspunsul izvorât din iubire pe care cei cu adevărat credincioși îl dau chemării lui Dumnezeu, înfruntând și surmontând orice obstacole le-ar sta în față. Prin exemplul lor, martirii îi inspiră pe creștinii din toate timpurile să continue mărturia lui Hristos în lume. Mărturia pe care martirii au dat-o pentru Hristos prin moartea sângeroasă a lor se continuă astfel cu mărturia pe care toți creștinii sunt datori să o dea, cu conștiința, prin întreaga lor viață.

Ideea că mărturia martirilor se continuă și trebuie să fie continuată în lume de către toți creștinii a fost în chip minunat exprimată și propovăduită de Sfântul Vasile cel Mare, care îi îndemna pe toți creștinii să se facă martiri prin dorință, prin intenție, în condițiile încetării persecuțiilor, să mărturisească credința, dragostea și nădejdea lor prin întreaga viață, așa cum martirii le-au mărturisit prin moarte. În concepția Sfântului Vasile cel Mare continuatorii prin excelență ai mărturiei martirilor sunt cuvicioșii și asceții a căror viață este afierosită în întregime lui Dumnezeu asemeni celei a martirilor.

În această mărturie pentru Hristos, care trebuie să fie un mod de existență al tuturor creștinilor, se încadrează și smeritele mele eforturi duhovnicești între care se numără și întocmirea lucrării de față. După ce, în calitatea de ieromonah al Mănăstirii Brâncoveanu de la Sâmbăta de Sus, județul Brașov, am absolvit Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din Sibiu, cu sfatul și binecuvântarea părintelui meu duhovnicesc Teofil Părăian, am mers în Grecia în vederea continuării formării mele teologice. Ajungând la Tesalonic, am considerat că mi-ar fi de cel mai mare folos faptul de a mă apleca asupra studiului inepuizabilului tezaur al operelor Sfinților Părinți ai Bisericii noastre, muncă pe care o exprimă în mare măsură și alcătuirea lucrării de față.

Lucrarea a fost într-adevăr apreciată la Tesalonic, dar consider că pentru mine valoarea ei nu constă atât în faptul că mi-a adus un anume titlu, ci mai ales în aceea că mi-a dat prilejul să mă familiarizez pe de o parte cu gândirea Sfântului Vasile cel Mare și pe de alta cu duhul mărturisor al martirilor, în special, și al întregii Biserici, al pleromei poporului lui Dumnezeu, în general. Înțelegând valoarea pe care o au pentru mine gândurile cuprinse în această lucrare m-am gândit că ar fi bine să le pun și la dispoziția altora, cărora să le fie de folos într-o viață de dragoste pentru Dumnezeu, de mărturisire a lui Hristos și, prin aceasta, de adevărată fericire.

Cuprins

PROLOG	5
CUPRINS	6
PRESCURTĂRI	8
INTRODUCERE.....	9
A. SEMNIFICAȚIA ȘI EVOLUȚIA TERMENILOR „MARTIR“, „MĂRTURIE” ȘI „MARTIRIU”	12
1. SENSUL TERMENILOR ÎN ANTICHITATEA ELENĂ	12
2. ÎNȚELESUL ȘI EVOLUȚIA TERMENILOR ÎN VECHIUL TESTAMENT	13
3. ÎNȚELESUL ȘI EVOLUȚIA TERMENILOR ÎN NOUL TESTAMENT	17
4. STABILIZAREA TERMENILOR ÎN BISERICA CREȘTINĂ.....	22
B. SFÂNTUL VASILE CEL MARE. CONTEXTUL ISTORIC AL VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII SALE	26
1. SITUAȚIA GENERALĂ A BISERICII.....	26
a) <i>Persecuții și martiri în Capadocia</i>	27
b) <i>Mărturia Bisericii în fața arienilor</i>	30
c) <i>Sf. Vasile și înflorirea monahismului din epoca sa</i>	34
2. MĂRTURIA UNEI FAMILII SFINTE ȘI A UNUI MARE SFÂNT	37
a) <i>Mărturia familiei Sfântului Vasile cel Mare</i>	37
b) <i>Mărturia Sfântului Vasile</i>	39
3. RAPORTURI ALE SF. VASILE CEL MARE CU MARTIRII.....	44
a) <i>Cinstirea martirilor în epocă</i>	44
b) <i>Adunările la bisericile-martirii</i>	49
c) <i>Cuvântările Sfântului Vasile în cinstea martirilor</i>	51
C. CONSIDERAȚII TEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU MARTIRIUL	56
1. MARTIRIUL O ÎMPREUNĂ-LUCRARE DUMNEZEIASCĂ ȘI OMENEASCĂ.....	56
a) <i>Omul de la „după chip” la „după asemănare”</i>	56
b) <i>Iisus Hristos – model, sprijin și scop al martirilor</i>	60
c) <i>Harul lui Dumnezeu și libertatea martirilor</i>	64
2. MARTIRIUL – RĂSTIGNIRE ȘI ÎNVIERE ÎMPREUNĂ CU HRISTOS	68
a) <i>Moartea în raport cu viața prezentă și cu cea viitoare</i>	70
b) <i>Moartea martirică, poartă spre viața cea adevărată</i>	74
c) <i>Martiriul ca jertfă lui Dumnezeu</i>	78
D. MARTIRIUL ÎN VIAȚA MARTIRILOR	81
1. DORUL DUPĂ MARTIRIU	81
a) <i>Credința martirilor</i>	83
b) <i>Nădejdea bunurilor viitoare</i>	86
c) <i>Dragostea pentru Hristos și bucuria în martiriu</i>	89
2. BIRUIȚA MARTIRILOR	94
a) <i>Curajul, îndrăzneala și tăria martirilor</i>	96
b) <i>Biruița asupra diavolului</i>	101
c) <i>Martiriul cale de îndumnezeire</i>	103
E. DIMENSIUNEA PASTORALĂ ȘI MORALĂ A MARTIRIULUI.....	108

1. ACTUALITATEA MARTIRIULUI.....	109
a) <i>Puterea exemplului</i>	110
b) <i>Caracterul misionar al martiriului</i>	115
2. DE LA MARTIRIUL SÂNGELUI LA MĂRTURIA DORINȚEI	119
a) <i>Martirii sângelui și martirii ascezei</i>	120
b) <i>Martiriul sângeros și mărturia creștină</i>	130
EPILOG	137
BIBLIOGRAFIE	139
A. IZVOARE	139
B. AUXILIARE.....	145

Prescurtări

<i>ABol</i>	<i>Analecta Bolandiana.</i>
<i>BOR</i>	<i>Biserica Ortodoxă Română, București.</i>
<i>EIBMBOR</i>	Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
<i>KITTEL</i>	KITTEL G., <i>Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament</i> , Stuttgart 1942.
<i>LTK</i>	<i>Lexikon für Theologie und Kirche.</i>
<i>MA</i>	<i>Mitropolia Ardealului, Sibiu.</i>
<i>MB</i>	<i>Mitropolia Banatului, Timișoara.</i>
<i>MO</i>	<i>Mitropolia Olteniei, Craiova.</i>
<i>NET</i>	M. L'ABBE MIGNE, <i>Nouvelle Encyclopédie Théologique</i> , Tomes 4 ^e et 5 ^e , <i>Dictionnaire de Persécutions</i> , Paris.
<i>PG</i>	Patrologiae cursus completus, series graeca, τόμοι 161, έκδ. J. P. Migne, Paris 1857-1866.
<i>PSB</i>	Colecția «Părinți și Scriitori Bisericești».
<i>SC</i>	Sources Chrétiennes, Paris 1940 sq.
<i>SH</i>	Subsidia Hagiografica.
<i>SO</i>	Spiritualité Orientale, Abbaye de Bellefontaine.
<i>SP</i>	Studia Patristica, Berlin.
<i>ST</i>	<i>Studii Teologice, Sibiu.</i>
<i>AB</i>	Ἀνάλεκτα Βλατάδων.
<i>ΑΔΕΕ</i>	Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.
<i>ΑΔκΜΙ</i>	Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καὶ τό μοναχικόν ἰδεῶδες.
<i>ΑΜΖΕ</i>	Ὁ ἅγιος καὶ ὁ μάρτυς στή ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.
<i>ΑΠΧΑΟ</i>	Ἀθωνικὴ πολιτεία. Ἐπὶ τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὁρους
<i>ΒΕΠ</i>	Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων.
<i>ΕΕΘΣΠΑ</i>	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
<i>ΕΕΘΣΠΘ</i>	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.
<i>ΕΠΕ</i>	Ἑλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς», Θεσσαλονίκη.
<i>ΕΣΠΘ</i>	<i>Εἰσηγήσεις ἸΒ' Συνεδρίου Πατερικῆς Θεολογίας</i> , Ὑπεύθυνος Καθ. Στ. Παπαδόπουλος, Ἀποστολικὴ Διακονία, Ἀθήνα 1994.
<i>ΘΗΕ</i>	Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεῖα.
<i>ΜΕΕ</i>	Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα.
<i>ΠΕΣΘΚ</i>	Πρακτικὰ τοῦ Α' ἐπιστημονικοῦ συνεδρίου μὲ θέμα: <i>Καππαδοκία. Ἱστορία - Θεολογία - Παιδεῖα - Πολιτισμός</i> , Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Α.Π.Θ. (22-24 Σεπτεμβρίου 2000), Θεσσαλονίκη 2002.
<i>ΠΘΣΤΜΝ</i>	Πρακτικὰ θεολογικοῦ συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τῶν νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986), Θεσσαλονίκη 1988.
<i>ΠΠΠΜ</i>	Ἐκδ. Πατριαρχικοῦ Ἰδρύματος Πατερικῶν Μελετῶν, Ἱερά Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Βλατάδων, Θεσσαλονίκη.

Introducere

„Întru toată îndrăzneala, precum totdeauna, așa și acum, Hristos va fi preaslăvit în trupul meu, fie prin viață, fie prin moarte; Căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig.”¹

În cultul Bisericii Ortodoxe sfinții martiri, care au pecetluit cu sângele lor mărturia pentru Iisus Hristos, se bucură de o deosebită cinste și închinare; cinstirea sfinților își are de altfel rădăcinile în cinstirea acordată martirilor². Biserica a caracterizat martiriul drept „*botez al sângelui*” și l-a pus în legătură atât cu cuvintele Domnului, Care a numit botez moartea Sa pe cruce, cât și cu învățătura Sf. Ap. Pavel, care considera cufundarea credincioșilor în timpul slujbei botezului drept un simbol al împreună răstignirii și îngropării cu Hristos³. Prin urmare botezul „*prin sânge și martiriu*” a ajuns să fie cinstit în mod deosebit în conștiința credincioșilor, care l-au considerat drept perfecțiune a credinței⁴. Cei care au suferit moartea martirică pentru credința în Hristos se bucură de cununile biruinței; bucuriile cerești le sunt asigurate și în ziua judecării nu vor fi judecați, ci vor șede de-a dreapta dreptului Judecător⁵.

În cultul Bisericii noastre există două cazuri în care este subliniată importanța centrală a martiriului și a martirilor. Primul îl constituie sărbătoarea „*triumfului Ortodoxiei*”, în prima Duminică din Postul Mare, când se pomenește încheierea definitivă a disputei iconoclaste, în anul 843. Sfintele icoane sunt purtate în procesiune și se cântă „*veșnica pomenire*” în cinstea celor ce au apărat dreapta credință. Se face referire specială la pătimirile și luptele pe care le-au avut sfinții, la prigonirile, la chinurile și exilurile pe care le-au suferit pentru Hristos. Astfel biruința Ortodoxiei se transformă într-o sărbătoare de cinstire a martirilor și a mărturisitorilor⁶.

Al doilea caz îl constituie Duminica Tuturor Sfinților, pe care o prăznuim la o săptămână după Rusalii, arătând în acest mod că sfințenia Tuturor Sfinților este rezultatul pogorării Sfântului Duh în viața Bisericii⁷. Trebuie menționat aici că imnele speciale, care au fost rânduite pentru sărbătoarea Tuturor Sfinților, troparul și condacul „*Cu sânghiurile mucenicilor Tăi, celor din toată lumea, ca și cu o porfiră și vison împodobită fiind Biserica Ta...*”, „*Ca niște pârgă a firii, Ție, Săditorului făpturii, lumea îți aduce, Doamne, pe purtătorii de Dumnezeu mucenici...*”⁸, ca și multe alte cântări, se referă la martiri și la martiriu⁹. Astfel

¹ Flp. 1,20-21.

² Vezi. M. VILLER, *Martyr et perfection*, 14. Un alt factor relevant pentru importanța pe care o are cinstirea martirilor și închinarea adusă lor este că zilele afierosite prăznuirii unor martiri ocupă 61% din calendarul ortodox (Vezi J. CORBON, *Réflexions*, 9).

³ D.TSAMIS, *Άγιολογία*, 105.

⁴ Ibidem., 106.

⁵ Vezi. M. VILLER, *Martyr et perfection*, 15.

⁶ KALLISTOS, W., *Τί είναι ένας μάρτυρας*, 37-38.

⁷ Ibidem., 38.

⁸ Vezi PENTICOSTARUL, Slujba Vecerniei și a Utreniei Tuturor Sfinților.

⁹ P. SERAFIM, *Die Orthodoxe Spiritualität*, 127.

sărbătoarea Tuturor Sfinților se dovedește a fi sărbătoarea tuturor martirilor; martirul este sfânt prin excelență¹⁰.

În Biserica primelor veacuri, aflată în stare de prigoană, martirul oglindea culmea credinței în Dumnezeu și a dragostei pentru El și constituia idealul fiecărui creștin iubitor de Dumnezeu. Martirul era chipul creștinului care, prin excelență, trăiește speranța veșniciei comuniunii de dragoste cu Dumnezeu. Martiriul sângelui nu este altceva decât expresia dăruirii totale, în dragoste, a martirului lui Dumnezeu. Martirul nu mărturisește doar în momentul morții sângeroase, ci dă mărturia conștiinței și a intenției, oferă sinele său lui Dumnezeu încă din momentul în care crede nezdruccinat în Dumnezeu și dorește comuniunea veșnică cu El, fapt care-l conduce la un anumit mod de viață și de manifestare. În timpuri de prigoană este natural ca mărturia pe care el o dă cu viața să provoace arestarea și mărturisirea lui în fața instanțelor păgâne și, în continuare, moartea martirică.

Ca urmare a mărturisirii și a exemplului martirilor, în care se manifesta puterea lui Dumnezeu, lumea păgână a fost biruită în confruntarea deschisă cu Biserica primelor veacuri. Învinsă însă în luptă frontală, lumea a încercat în continuare să erodeze Biserica dinlăuntru¹¹. Astfel după recunoașterea creștinismului și încetarea persecuțiilor a urmat o slăbire a etosului creștinilor deoarece în sânul Bisericii au intrat persoane insuficient pregătite, dar și din cauza slăbirii duhului combatant al creștinilor¹². Ca reacție la slăbirea calității vieții duhovnicești și la tendința predominantă de adaptare a credinței creștine la idealurile elenistice, ca o mișcare de protest, a apărut monahismul¹³, care în secolul al IV-lea a dobândit o formă organizată. În noua epocă, inaugurată de Constantin cel Mare, când nu mai există pericolul morții din cauza credinței în Hristos – cel puțin în linii generale, deoarece persecuții vor mai exista încă pe alocuri, atât din partea păgânilor cât și din partea ereticilor –, locul martirilor îl iau monahii. Creștinii care, după pacea constantiniană, doresc să trăiască consacrați total lui Dumnezeu se retrag din cetăți în locuri nelocuite din apropiere sau în pustii îndepărtate, unde, de dragul lui Hristos, se consacră ascezei și luptelor duhovnicești, mărturisind prin intenție dragostea lor pentru El și urmărind prin acest mod de viață deplina unire cu El. Monahii devin luptătorii Ortodoxiei, aceia care nu acceptă compromisurile pe care le fac cei care trăiesc în lume, ci doresc să împlinescă în chip desăvârșit imitarea lui Hristos și asemănarea cu Dumnezeu¹⁴.

Astăzi trăim o vreme în care s-a ajuns la cea mai mare decădere a moravurilor. În viața omului domină materia și toate puterile umane sunt cheltuite pentru crearea de mașini și de bunuri materiale. Omul este tot mai dezorientat și de multe ori ne mai înțelegându-L sau chiar negându-L pe Dumnezeu, nu mai reușește să găsească sensul existenței sale. Demnitatea omenească și toate valorile umane sunt subminate de către psihoza câștigului și a plăcerii. Omul nu se mai interesează de desăvârșirea lui, ci de perfecționarea mașinii și de dobândirea de cât mai mult confort material și de tot mai multă plăcere. În numele libertății și al drepturilor omului este

¹⁰ W. KALLISTOS, *Τί είναι ένας μάρτυρας*, 38.

¹¹ Vezi Th. ZISIS, *Μοναχισμός*, 146.

¹² Th. ZISIS, *Ήθικά κεφάλαια*, 17.

¹³ D.TSAMIS, *Γραμματολογία*, 133.

¹⁴ Vezi Th. ZISIS, *Μοναχισμός*, 12.

relativizată credința, se permit și chiar se propun spre urmare lucrurile cele mai imposibile și mai rușinoase.

Într-o astfel de epocă, în care arzătoarele probleme sociale absorb și ultimele resurse ale intereselor și grijilor omului, singura cale de ieșire a acestuia este întoarcerea lui spre Dumnezeu, sursa vieții sale și destinația lui finală. În această întoarcere deosebit de necesare îi sunt modelele sfinților, care constituie indicatoare ale căii care trebuie urmată pentru a se ajunge la Dumnezeu. Sfinții Bisericii noastre, martirii, cuvioșii, asceții sunt modele de oameni care, având permanent înaintea lor ținta finală, au făcut totul pentru a ajunge la ea. Viața lor rămâne pentru noi ca o icoană în care vedem adevăratele valori. Mărturia lor în lume are mereu o dimensiune actuală, misionară, îi încurajează pe credincioși, le întărește credința în adevărul propovăduirii evanghelice și în principal în învierea lui Hristos.

Creștinismul, pentru a atrage pe oameni, trebuie să găsească din nou originalitatea și dinamismul său, duhul său martiric și ascetic. Acestui caracter martiric și ascetismului său datorează creștinismul o mare parte a atracției pe care a exercitat-o asupra lumii păgâne ca și uimitoarea sa răspândire¹⁵ și pe acestea trebuie să le regăsească astăzi.

Sfântul Vasile cel Mare a trăit exact în epoca în care caracterul martiric al creștinismului se împletea cu lupta ascetică, căreia i-a și predat locul, ca să continue mărturia lui Hristos în lume. Episcopul ascet al Cezareei Capadociei i-a cunoscut îndeaproape pe martiri și a trăit el însuși ca monah. Întreaga sa viață a fost o mărturie a crezului său, iar scrierile și omiliile sale constituie un permanent îndemn către credincioși la a imita cugetul martiric și la a trăi în vederea veșnicei comuniuni cu Dumnezeu.

Desigur că în legătură cu martirii și cu monahismul s-au scris foarte multe cărți. Această lucrare însă are ca prim scop să prezinte concepția Sf. Vasile cel Mare despre martirii credinței creștine, pe care îi și propune credincioșilor drept modele de urmat, să cerceteze cât mai multe laturi ale martiriului sângelui, așa cum ele se prezintă în scrierile sfântului Vasile. Lucrarea începe cu o clarificare a terminologiei martirice și continuă cu prezentarea cadrului istoric în care a trăit și activat Sf. Vasile cel Mare. În continuare, după ce se prezintă fundamentul teologic al martiriului, se trece la prezentarea martiriului sângelui, așa cum acesta se reflectă în special în omiliile care ni s-au păstrat de la acest mare părinte al Bisericii. În ultima parte a lucrării se împlinește și al doilea scop al ei, prezentându-se modul în care Sf. Vasile, propunându-i pe martiri spre imitare, face trecerea de la martiriul sângelui la mărturia tuturor creștinilor, în special a monahilor. În timpuri în care nu mai există persecuții exterioare, credința, dragostea și nădejdea creștinilor, care mai înainte împingeau la martiriul prin sânge, se manifestă în modul creștin de viață, în martiriul conștiinței sau al intenției. Cei mai autentici continuatori ai mărturiei creștine prin martiriul dorinței sunt monahii, cărora Sf. Vasile cel Mare le-a fost organizator și stâlp.

Cu toate acestea, după marele părinte mărturia creștină este una, după cum una este și Evanghelia. Martiriul sângeros ca și martiriul dorinței al cuvioșilor asceți și al tuturor creștinilor constituie expresii ale aceleiași mărturii a dragostei, a credinței și a nădejzii lor.

¹⁵ Vezi și Th. ZISIS, *Μοναχισμός*, 17.

A. SEMNIFICAȚIA ȘI EVOLUȚIA TERMENILOR „MARTIR“, „MĂRTURIE” ȘI „MARTIRIU”

Pentru o mai bună înțelegere a măreției martirilor și martiriului lor împlinit prin vărsarea sângelui, pe de o parte, dar și a mărturiei tuturor creștinilor, care mărturisesc zilnic cu conștiința, pe de altă parte, trebuie pentru început să cercetăm sensul și evoluția pe care au suferit-o cuvintele „*martir*”, „*mărturie*” și „*martiriu*” de-a lungul timpului¹.

1. Sensul termenilor în antichitatea elenă

Termenul „*μάρτυς*” înseamnă martor și provine din limbajul dreptului. În antichitatea elenă cuvântul se întrebuițea atât în limbajul de specialitate al dreptului și al judecătorilor cât și în limbajul simplu, referitor la subiecte de drept zilnice, unde îl desemna, ca și astăzi, pe cel care dădea mărturie despre anumite întâmplări la care participase în mod direct sau fusese doar prezent. El apărea astfel ca martor doveditor într-o judecată sau în alte probleme de drept, unde aducea de bunăvoie mărturia lui².

Acțiunea martorului o exprimă de obicei verbul „*μαρτυρῶ*” (dau mărturie, mărturisesc). În mod corespunzător apare și substantivul „*μαρτυρία*” (mărturie) care arată lucrarea lui „*μαρτυρῶ*”, depunerea de mărturie³. În ce privește cuvântul „*μαρτύριον*” (mărturie, martiriu) acesta desemnează mărturia obiectivă, proba care face dovada justetei unei afirmații care mărturisește un anumit fapt⁴.

Repede însă atât cuvântul de bază „*μάρτυς*” cât și cuvintele „*μαρτυρῶ*” și „*μαρτυρία*” au primit o întrebuițare mai largă, în afara sferei juridice, fapt ce a condus la o lărgire a sensului cuvântului. Termenul a dobândit și sensul de exprimare cu caracter general a unor adevăruri și a unor păreri pe care le avea vorbitorul⁵.

Trebuie menționat aici că în antichitatea elenă relațiile dintre oameni, ca și cele dintre oameni și zei, respectau anumite norme religioase, deoarece se credea că pe pământ nimic nu se poate întâmpla fără conlucrarea zeilor⁶. În dreptul sfânt al grecilor antici dovedirea unui lucru prin mărturie avea o importanță fundamentală

¹ Amintesc cititorului român că lucrarea de față a fost concepută în limba greacă, astfel că prezentarea din acest capitol este de fapt analiza termenilor grecești „*μάρτυς*” (martor, martir), „*μαρτυρία*” (mărturie) și „*μαρτύριον*” (mărturie, martiriu) și prezentarea evoluției sensurilor lor în timp. Din acest motiv, traducând în românește, pentru a nu conduce la o degradare a acestei analize, am menținut termenii respectivi în limba greacă, redând de fiecare dată corespondentul lor în românește. În același scop am fost nevoit să traduc, în câteva rânduri, cu o mai mare acrivie unele locuri din Sfânta Scriptură, dând textul grecesc în notele de subsol, ținând seama de rezultatele analizei întreprinse. Am întreprins acest lucru deoarece altfel mi-ar fi fost imposibil să redau în românește această prezentare, ținând seama de faptul că în traduceri termenii nu sunt redați întotdeauna cu exactitate sau sunt înlocuiți cu expresii echivalente ca sens.

² KITTEL 4, 479.

³ Ibidem, 480.

⁴ Ibidem, 480.

⁵ Ibidem, 480.

⁶ O. HAGEMEYER, *Ich bin Christ*, 25.

pentru soluționarea unui litigiu⁷. Cel care era chemat ca martor, prin prezența și prin modul prezentării sale, exprima prezența divinității nevăzute care garanta pentru lucrurile mărturisite. Însăși divinitatea era prezentă în mărturia (μαρτύριον) martorului, ea era adevăratul martor. Un fapt la care participase zeul era astfel bine întemeiat și rămânea activ⁸. Ca urmare a însemnătății unei astfel de mărturisiri martorul antic grec trebuia să participe cu toată ființa lui și să mărturisească ceea ce a văzut, auzit sau trăit ca pe o realitate adevărată, de necontestat. Astfel pe martor îl unea un fel de destin cu acela care-l chemase să mărturisească despre adevăr. El știa că vine în numele zeilor pe care în cazul unei mărturii mincinoase însemna că i-ar fi disprețuit, atrăgându-și astfel asupra lui mânia și pedeapsa lor⁹.

2. Înțelesul și evoluția termenilor în Vechiul Testament

În Vechiul Testament religia era alcătuită în cadrele dreptății dumnezeiești. Prin urmare era firesc ca Legea dată de Dumnezeu să fie considerată drept normativă pentru viața poporului. Fiecare om din poporul lui Dumnezeu era responsabil, ca martor al dreptului divin, pentru păzirea Legământului sfânt și pentru păstrarea poruncilor lui¹⁰. Și în limbajul juridic al Vechiului Testament cuvântul „μαρτυς” îl desemnează pe martorul într-o judecată. În acest caz este condamnată mărturia mincinoasă¹¹. Martorul nedrept, martorul mincinos, martorul viclean precum și cel ce dădea mărturia lui superficial sau în grabă sunt vrednici de dispreț, în timp ce este lăudat martorul credincios¹².

În iudaism importanța mărturiei este atât de mare încât Dumnezeu Însuși este înfățișat ca martor al societății umane. În manifestări fundamentale ale vieții individuale și sociale a omului, Dumnezeu este acela care în mod absolut aduce mărturia Lui proprie¹³. În acest mod Dumnezeu este pus ca martor în cazuri de înțelegeri interpersonale ale indivizilor, încheiate înaintea Lui, la nunta încheiată între bărbat și femeie¹⁴, la jurământul dintre Iacov și Laban¹⁵, la înțelegerea și jurământul dintre David și Ionatan¹⁶, la despărțirea proorocului Ieremia de iudeii care plecau în Egipt. Jahwe apare de asemenea ca martor în unele situații oficiale: la judecată împotriva păcătoșilor¹⁷, ca apărător al nevinovăției lui Samuel¹⁸, ca martor al nevinovăției lui Iov¹⁹ sau a evreilor care erau gata să moară în ziua sâmbetei²⁰; de asemenea este martor al celor dinlăuntrul omului²¹.

⁷ Ibidem, 25.

⁸ Ibidem, 26.

⁹ Ibidem, 26.

¹⁰ Ibidem, 27.

¹¹ Dt. 19,16-20.

¹² Pr. 14,25.

¹³ K. BLACHOU, *Μάρτυς*, 12.

¹⁴ Mal. 2,14.

¹⁵ Fc. 31,44-54.

¹⁶ I Rg. 20, 1-42.

¹⁷ Mal. 3,5. Ir. 29,23.

¹⁸ I Rg. 12,5.

¹⁹ Iov 16,19.

²⁰ I Mac. 2,37.

²¹ Sol. 1,6.

În cazuri de confruntare între mărturia divină și cea omenească dominantă este prima. În judecățile pe care le face Jahwe, israeliții sunt prezentați ca martori împotriva lor înșiși²². Copiii nelegitimi sunt prezentați ca martori ai desfrânării părinților lor²³. Trebuie menționat aici că însemnătatea martorilor în Vechiul Testament constă în faptul că o întâmplare este dovedită în mod exclusiv prin spusele lor. Doar aceștia aduc dovada convingătoare pentru adevărarea unei realități²⁴.

În sfera religioasă, dincolo de alte sensuri, termenul dobândește o semnificație specială în unele locuri din cartea proorocului Isaia²⁵, unde Dumnezeu este prezentat în judecată cu popoarele pentru a se stabili cine este adevăratul Dumnezeu: Jahwe sau dumnezeii neamurilor. Aici neamurile sunt înfățișate și ca judecători și ca acuzați și ca apărători ai dumnezeilor lor, ca martori care trebuie să dea mărturie despre dumnezeirea zeilor lor²⁶. La această judecată Israel, pe baza semnelor din istoria lui, trebuie să mărturisească în fața neamurilor realitatea și unicitatea lui Dumnezeu; pentru aceasta fiii lui Israel sunt numiți martori.

Pentru profeți dumnezeirea lui Dumnezeu este un fapt, care însă nu se poate constata și dovedi ca oricare alt fapt, ci este o realitate pentru ochiul credinței²⁷. Pentru aceasta, nefiind orbi și surzi, doar ei pot să-L mărturisească²⁸. Conținutul mărturiei constituie prin urmare un adevăr religios despre care martorul este convins ca urmare a experienței sale; este vorba prin urmare de o convingere religioasă pe care o subliniază în mod special. La proorocul Isaia martorul dă mărturie despre Dumnezeul cel viu, cu o sfântă patimă, prin comportamentul și prin toată existența lui²⁹. Prin mărturia lui, care se referă la ordinea dumnezeiască, martorul Vechiului Testament mărturisește că nu există alt Dumnezeu, Care să aducă mântuire, în afara Aceluia care a creat această ordine³⁰.

Observăm că în Vechiul Testament faptul de a apărea cineva ca martor nu înseamnă doar să dea mărturie despre unele evenimente trecute, ci, cu mult mai mult, să fie martor prin toată existența lui. Cine este martor nu evocă în mod simplu ceva ce s-a întâmplat în trecut, ci acționează astfel încât un fapt care aparține trecutului să aibă consecințe, să determine ceva și în prezent³¹. Prin urmare în mărturia proorocilor lui Dumnezeu se puteau recunoaște din nou cuvintele lui Dumnezeu într-o prezentă vie.

În ce privește cuvântul „μαρτύριον” (martiriu, mărturie), se constată mai întâi o întrebuintare comună, care repede se nuanțează religios. Cu sensul de mărturie, de mijloc doveditor, de dovadă a unei înțelegeri între persoane, a unei stări de lucruri sau pentru rectitudinea unei afirmații, termenul se întrebuintează în cazuri precum urmează: Descălțarea sandalei și dăruirea ei ca dovadă pentru trecerea dreptului de

²² *Ios.* 24,22. *Dt.* 31,19.21.

²³ *Sol.* 4,6.

²⁴ O. HAGEMeyer, *Ich bin Christ*, 27.

²⁵ *Vezi Is.* 43,9-13 și 44,7-11.

²⁶ *Is.* 43,9 și 44,9.

²⁷ KITTEL 4, 487.

²⁸ *Is.* 43,8.

²⁹ KITTEL 4, 488.

³⁰ *Vezi Is.* 43,10.

³¹ O. HAGEMeyer, *Ich bin Christ*, 28.

rudenie la o altă persoană³². Cei opt miei pe care Abimelec îi primește de la Avraam, urmează a fi mărturie (μαρτύριον) că Avraam a săpat fântâna (și prin urmare îi aparține, are dreptul asupra ei)³³. Movila de pietre și stâlpul³⁴ sunt de asemenea mărturie (μαρτύριον) a legământului dintre Iacov și Laban. Aceeași însemnătate o are și altarul menționat în cartea lui Isus al lui Navi³⁵. În Isaia 55,4 Dumnezeu spune către David: „Mărturie neamurilor l-am dat pe el”³⁶, fapt ce înseamnă că David, cu toate căte i le-a dăruit Dumnezeu, a devenit o dovadă a harului și a puterii lui Dumnezeu. Piatra în Sichem a fost pusă ca mărturie (μαρτύριον) a legământului cu Jahwe³⁷; aceasta și în cazul – deși atunci amenințător – că Israel ar călca legământul. Poruncile Legii, care au fost așezate în chivot, constituie mărturie (μαρτύριον) a lucrărilor prin care Dumnezeu se slăvește în Israel³⁸.

Pe de altă parte Dumnezeu Însuși se face mărturie (μαρτύριον), când pedepsește fărădelegile poporului³⁹. Prin judecățile Sale, Dumnezeu arată vina poporului⁴⁰, astfel încât mărturia împotriva păcatelor oamenilor devine o mărturisire a lui Dumnezeu. Acest gând stă la originea expresiilor „cortul mărturiei” (σκηνή τοῦ μαρτυρίου) și „chivotul mărturiei” (κιβωτός τοῦ μαρτυρίου). Expresia „cortul mărturiei” amintea că înăuntrul cortului se găsea dovada prezenței lui Dumnezeu în poruncile pe care El le dăduse acolo lui Moise⁴¹. Cuvântul μαρτύριον (mărturie), primește prin urmare sensul de descoperire a poruncilor divine. Din această privință expresia „cortul mărturiei”, deși inexactă ca exprimare, era excelentă în conținutul ei. Cuvântul μαρτύριον (mărturie) este foarte potrivit în toate cazurile în care apar cele două expresii. Este demnă de remarcat totuși prezența mai mare a termenului în expresia „cortul mărturiei”⁴², în timp ce expresiile „chivotul mărturiei”⁴³ și „tablele mărturiei”⁴⁴ sunt întrebuințate mai rar. Dar însemnătatea cuvântului este aceeași în toate cele trei expresii; desemnează poruncile lui Dumnezeu date lui Moise, Îl exprimă pe El Însuși. Caracterizarea poruncilor lui Dumnezeu ca „μαρτύρια” (mărturii) își are originea în aceea că acestea conțin în ele voia lui Dumnezeu și mărturisesc prezența Lui⁴⁵.

Mai târziu, în timpul celor două secole dinaintea apariției creștinismului, termenii μάρτυς (martor) și μαρτύριον (mărturie) au dobândit încă un sens la iudeii pioși, ale căror prigoane suferite din partea împăraților eleniști ai Antiohiei sunt descrise în cărțile Macabeilor⁴⁶. În acel cadru faptul de a fi cineva martor însemna

³² Vezi Rut. 4,7.

³³ Fc. 21,30.

³⁴ Vezi Fc. 31,44-54.

³⁵ Ios. 22,9-34.

³⁶ În greacă: „μαρτύριον εἰς ἔθνεσιν ἔδωκα αὐτόν”.

³⁷ Ios. 24,27.

³⁸ Dt. 31,19.26.

³⁹ Mi. 1,2; Sof. 3,8.

⁴⁰ Vezi Os. 2,14 și Sol. 10,7.

⁴¹ Iș. 25,22.

⁴² Vezi Iș. 22,21; 28,43; 29,4-10. Lv. 1,1; 4,4.7; Nm. 1,50.53; Dt. 31,14 ș.a.

⁴³ Vezi Iș. 25,10.22; 26,33.34; 35,12; 40,3.5.21; Nm. 4,5; 7,89.

⁴⁴ Vezi Iș. 31,18; 32,15.

⁴⁵ I. GALANIS, Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου, 54.

⁴⁶ A. GOLITZIN, Mistagogia, 45.

să mărturisească până la moarte despre adevărul Legii (Torah) lui Dumnezeu. Este de la sine înțeles că la începutul acestui sens nou se împletește și imaginea proorocului, care pentru misiunea, pentru credința lui, suferă batjocuri, prigoniri și chiar moarte. Proorocul autentic nu spune nimic care să se audă frumos în urechile ascultătorilor; cuvântul lui este un îndemn continuu la pocăință și prin urmare este necesar ca el să sufere consecințele modului său de comportare⁴⁷.

De imaginea proorocilor se leagă și aceea a omului credincios care are o misiune specială sau chiar a întregului popor Israel, care trebuie să strige: „*Pentru Tine suntem uciși toată ziua*”⁴⁸. Această experiență a atins punctul culminant în timpul persecuției din partea sirienilor, când zelul religios, credința și ascultarea față de Lege ale unor iudei au fost pecetluite cu suferința și cu moartea⁴⁹. Martiriul fraților Macabei, care și-au jertfit viața pământească în nădejdea celei veșnice, conform făgăduinței lui Dumnezeu⁵⁰, seamănă în detaliu cu un martiriu creștin, fapt ce a făcut ca martirii Macabei să fie numărați în tradiția Bisericii împreună cu cei ai creștinilor.

Pentru a avea o imagine adevărată a idealului omului credincios, care păzea credința și credințioșia față de Lege în mijlocul poporului în acel timp, trebuie să ne gândim la martiriul lui Isaia⁵¹ și la concepția lui relativ la suferința robului Domnului (Ebed Jahwe)⁵², care primește o misiune dincolo de granițele lui Israel, dovedește ascultare față de Dumnezeu și, ca urmare, este condus la suferință și moarte⁵³. De asemenea trebuie să avem în vedere împodobirea mormintelor proorocilor, a căror moarte martirică se vede că era încă vie în memoria contemporanilor lui Iisus⁵⁴. Prin urmare este cât se poate de clar că în cadrele gândirii fariseice martiriul a dobândit în cele din urmă o importanță foarte mare. Suferința și moartea pentru Lege au început să fie privite drept lucrare a credinței par excellence⁵⁵.

Din cele spuse până acum putem concluda că martiriul este încă în iudaism expresia unei credințioșii față de Dumnezeu⁵⁶, că religia iudaică a Vechiului Testament e o religie a mărturiei/martiriului, în timp ce comunitatea vechi-testamentară este o comunitate de martori/martiri care Îl mărturisesc pe adevăratul Dumnezeu cu sângele lor. Nu doar păgânii prigonesc poporul lui Dumnezeu sau pe cei aparținători la o comunitate care Îl cinstește pe Dumnezeu, ci slujitorii lui Dumnezeu și vestitorii Lui cei credincioși sunt prigoniți și uciși chiar de către compatrioții lor⁵⁷. Iudaismul are foarte multe exemple de astfel de martori/martiri ai credinței lui. Relatările din cartea Daniel referitoare la „*cei trei tineri în cuptorul cu*

⁴⁷ KITTEL 4, 490.

⁴⁸ Ps. 43,23.

⁴⁹ În primele două capitole ale cărții *1 Mac.* este descrisă pe larg uciderea multor israeliți, care nu au acceptat să calce Legea. În capitolele 6 și 7 ale cărții *2 Mac.* este zugrăvită în detaliu imaginea martiriului emoționant al învățătorului de Lege Eleazar și în continuare al celor șapte frați Macabei și al mamei lor.

⁵⁰ *2 Mac.* 7,36.

⁵¹ Care, la fel, a suferit fără glas martiriul tăierii cu fierăstrăul.

⁵² Is. 42,1-4; 49,1-6; 50,4-9; 52,13-53.

⁵³ K. BLACHOU, *Μάρτυς*, 32.

⁵⁴ Vezi Mt. 23,37; Lc. 13,33; FA. 7,52.

⁵⁵ KITTEL 4, 491.

⁵⁶ Vezi Is. 43,9-14. „*Fiți Mie martori, precum și Eu martor sunt, zice Domnul Dumnezeu*” (9,10).

⁵⁷ O. HAGEMeyer, *Ich bin Christ*, 17.

*foc*⁵⁸, precum și la aruncarea lui Daniel în groapa cu lei⁵⁹, înfățișează câteva trăsături ale martiriului lor, care au destule asemănări cu martiriile creștinilor. Cei trei tineri sunt conduși la martiriu deoarece refuză să se închine dumnezeilor babilonienilor, dar sunt salvați în chip minunat, fapt ce îl conduce pe Nabucodonosor să admire credința lor și să-L recunoască pe adevăratul Dumnezeu⁶⁰. În timpul răscoalei Macabeilor mulți iudei au mărturisit suferind chinuri groaznice deoarece au refuzat să-și părăsească credința lor. În această epocă, din același motiv, au mărturisit suferind felurite chinuri și bătrânul învățător de Lege Eleazar și o mamă cu cei șapte fii ai ei, martiriu pe care tocmai l-am amintit. Convingerea tuturor martirilor iudei era că suferă pentru păcatele lor⁶¹. Credeau totuși că această situație nu va dura multă vreme, ci Dumnezeu se va împăca cu ei în scurt timp și va pedepsi pe chinuitorii poporului Său⁶².

În sfârșit putem spune că martirul din Vechiul Testament se prezintă ca un înaintemergător al lui Iisus Hristos, al primului Martir care a murit pentru mântuirea lumii. Calvarul lui Iisus Hristos și al tuturor imitatorilor Lui se întrevede în profețiile lui Isaia despre robul Domnului, care moare fără să apună, care împreună cu poporul Legământului, este martir, martor al mărețiilor lui Dumnezeu în Israel⁶³.

3. Înțelesul și evoluția termenilor în Noul Testament

În limbajul Noului Testament cuvântul „*μάρτυς*” (martor/martir) este întrebuințat de asemenea cu cele două sensuri pe care le-am văzut deja în Vechiul Testament: a) acordare de informații despre întâmplări, persoane sau relații și b) aducere la cunoștință a unor păreri, adevăruri sau convingeri. În primul caz cineva mărturisește ceva ce cunoaște, iar în al doilea ceva ce crede⁶⁴.

La evangheliștii sinoptici termenul apare doar cu primul sens, cel juridic, al martorului unor evenimente cunoscute⁶⁵. La Evanghelistul Luca astfel de evenimente sunt cele care au legătură cu istoria lui Iisus Hristos⁶⁶, în special cu Învierea Lui, pe care Sf. Luca o tratează în același mod obiectiv în care prezintă și patimile. Totuși aceste fapte nu pot fi dovedite fără a fi mai întâi primite prin intermediul credinței. Aici este vorba de un eveniment situat pe un alt plan decât cel istoric, care nu poate fi constatat de martori oculari, dar care poate fi mărturisit și crezut ca urmare a propovăduirii. Caracteristica principală a acestui fapt este mărturisirea și ea face ca în cuvântul „*μάρτυς*” să se unească cele două înțelesuri, cel de prezentare a unor întâmplări cu cel de propovăduire mărturisitoare, astfel încât martor al unor fapte și martor al unor adevăruri să coincidă, cu consecința ca

⁵⁸ Vezi Dn. 3,19-33.

⁵⁹ Vezi Dn. 6,17-28.

⁶⁰ I. GALANIS, *Ἡ ἐννοια τοῦ μαρτυρίου*, 60.

⁶¹ 2 Mac. 7,32.

⁶² 2 Mac. 7,33-38.

⁶³ O. HAGEMeyer, *Ich bin Christ*, 30.

⁶⁴ Vezi G. GALITIS, *Ἐννοια τοῦ ἁγίου*, 42-43.

⁶⁵ N. BROX, *Zeuge und Märtyrer*, 26.

⁶⁶ Vezi Lc. 24,48 și FA. 1,21-22.

în Evanghelie să avem de-a face cu o revelație duhovnicească⁶⁷. Evanghelistul Luca întrebuițează termenul „μάρτυς” (martor) urmărind stabilirea punctelor de plecare pentru predica evanghelică, deoarece nu este vorba de oarecare învățături, mituri sau raționamente, ci de fapte care s-au petrecut într-un anumit loc și timp, la lumina istoriei, de fapte care se pot constata și în care cineva se poate încrede⁶⁸. Pentru aceasta martorii nu se pot numi toți, ci doar aceia care au fost chemați să trăiască și să mărturisească evenimentele și care s-au pregătit în acest scop⁶⁹. Expresia: „*Noi suntem martorii acestora*”, arată că ucenicii sunt potriviți pentru misiunea care li se încredințează, deoarece au trăit în mod direct realitatea patimilor și a Învierii, pe care pot să le dovedească din experiența lor directă, deoarece prin credință au înțeles importanța prezenței lui Iisus pe care pot să o mărturisească. Se poate vedea cum la Sf. Luca termenii „μάρτυς” (martor) și „ἀπόστολος” (apostol) coincid.

Ceea ce a fost anunțat în Evanghelia după Luca primește contur în Faptele Apostolilor. Misiunea Apostolilor le este repetată acestora prin cuvintele: „*îmi veți fi Mie martori*”⁷⁰. Raționamentul fundamental aici este că ei pot să informeze despre istoria lui Iisus⁷¹ și în mod special despre faptul Învierii.⁷² Se poate observa clar că această condiție o împlinesc doar niște persoane dintr-un cerc restrâns, care au fost învrednicite să-L întâlnească personal pe Hristos cel înviat⁷³. Aceștia sunt acum „*martorii Lui către popor*”⁷⁴.

Acum centrul de greutate se mută pe faptul de a fi cineva martor către popor, lucru foarte vizibil în cazul Sf. Pavel, care este numit de asemenea martor. El nu este martor al unor fapte cu sensul pe care cuvântul îl are în Fapte 1,22 relativ la primii apostoli care puteau să dea mărturie din propria lor experiență despre istoria lui Iisus. El este martor al adevărului și mărturisește pentru credința în Hristos⁷⁵.

Un pas înainte ne conduce desemnarea lui Ștefan ca martor. Expresia: „*Când se vărsa sângele lui Ștefan, martorul Tău*”⁷⁶, prin genitivul „*tău*”, ne arată că Ștefan nu este numit martor deoarece moare, ci moare deoarece este martor al lui Hristos. Sensul de mărturie a unor evenimente cunoscute prin experiență dispăre cu totul; acum rămâne sensul martorului mărturisitor, al martirului. Astfel de martori au fost Apostolii. Ștefan însă este numit astfel într-un mod accentuat și distins deoarece el, prin suferirea morții, a dat dovada ultimă a seriozității mărturisirii sale⁷⁷.

Observăm prin urmare cum odată cu trecerea timpului termenul „μάρτυς” pierde primul său înțeles – de acordare de informații – și se mărginește la al doilea – de mărturisire a unor convingeri. Martor nu mai este doar cel ocular sau cel care a auzit cele petrecute, ci martori sunt toți cei care-L propovăduiesc pe Hristos, toți ucenicii Săi. Cuvântul „μάρτυς” (martor) devine termen tehnic care-l desemnează

⁶⁷ KITTEL 4, 495-496.

⁶⁸ Ibidem, 496.

⁶⁹ Lc. 24,48; FA. 5,32.

⁷⁰ Vezi FA. 1,8.

⁷¹ Vezi FA. 21-22; 10,39.

⁷² Vezi FA. 2,32; 3,15; 5,31; 0,41.

⁷³ Vezi FA. 10,41; 1,22.

⁷⁴ Vezi FA. 13,31.

⁷⁵ KITTEL 4, 498.

⁷⁶ FA. 22,20. În greacă: „*ὅτε ἐξεχύννετο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου*”.

⁷⁷ KITTEL 4, 498.

pe predicatorul Evangheliei, pe care acesta a primit-o fără rezerve și o prezintă ascultătorilor spre acceptare, independent de faptul că el a avut experiența personală a evenimentelor respective sau le-a auzit de la alții⁷⁸.

În scrierile ioaneice cuvântul „μάρτυς” apare doar în Apocalipsă. În două din cele cinci locuri este numit „μάρτυς” (martor) Hristos Însuși⁷⁹. Referitor la celelalte, 11,3 se referă la cei doi prooroci care depun mărturia lor pentru Ierusalimul care urmează să fie distrus, după care și ei urmează a fi omorâți de fiara din adânc. Aceștia sunt numiți martori din pricina activității lor profetice. Același lucru se întâmplă și cu Antipa⁸⁰, care este numit martor, cu sensul de propovăduitor al Evangheliei. El este caracterizat ca martor credincios deoarece nici măcar moartea nu l-a făcut să renunțe la mărturia lui. Pe baza acestui loc putem înțelege sensul frazei care vorbește despre femeia „beată de sângele sfinților și de sângele martorilor lui Iisus”⁸¹. Martorii aici nu pot fi înțeleși cu sensul târziu de martiri, prezent în martirologii, deoarece se amintesc și sfinții care sunt omorâți, și care sunt de asemenea martiri⁸². Se vede că acum termenul „μάρτυς” se referă la cei ce propovăduiesc Evanghelia ca martori, în timp ce sensul de martor al anumitor fapte sau evenimente nu mai e prezent. Termenul „μάρτυς” este rezervat pentru cei care propovăduiesc adevărul Evangheliei, dar nu pentru toți, ci pentru cei care dovedesc seriozitatea mărturiei lor cu pătimirea sau chiar cu moartea. Aceștia sunt martori credincioși și doar martorii credincioși sunt și adevărați; prin urmare doar ei sunt martori. Acum sensul termenului „μάρτυς” corespunde celui din Fapte 22,20. Observăm de asemenea de ce și Hristos Însuși este numit „martorul cel credincios”⁸³ sau „martorul cel credincios și adevărat”⁸⁴.

Un alt sens dobândește cuvântul la începutul Apocalipsei, carte prezentată ca fiind a lui Iisus Hristos, Cel care vestește doar ce a primit de la Dumnezeu⁸⁵. Vestirea aceasta este numită „mărturia lui Iisus Hristos”, Care își îndeplinește cu credincioșie misiunea Sa.

Iisus Hristos nu este caracterizat astfel doar în Apocalipsă, ci în general. Cuvântul lui Dumnezeu întrupat este Martorul prin excelență, Care a venit în lume să „mărturisească despre adevăr”⁸⁶. Hristos s-a arătat vrednic de credință în misiunea Sa și prin pătimirea morții. Vedem prin urmare că imaginea care constituie punctul de plecare pentru martirul creștin este Însuși Hristos Cel răstignit⁸⁷. Totuși noutatea absolută în patima lui Hristos constă în faptul că odată cu El începe orientarea eshatologică, drept urmare a distrugerii puterii morții⁸⁸.

În ce privește termenul „μαρτυρία” (mărturie), în afară de scrierile ioaneice unde apare de 30 de ori, în celelalte cărți ale Noului Testament se întâlnește doar de 7 ori. Din acestea, sens moral-religios are doar într-un loc, în Faptele Apostolilor

⁷⁸ G. GALITIS, *Ἐννοια τοῦ ἀγίου*, 44.

⁷⁹ Vezi Ap. 1,5; 3,14.

⁸⁰ Vezi Ap. 2,13.

⁸¹ Ap. 17,6.

⁸² KITTEL 4, 499.

⁸³ Ap. 1,5.

⁸⁴ Vezi Ap. 3,14.

⁸⁵ Vezi Ap. 1,1-2.

⁸⁶ In. 18,37.

⁸⁷ KITTEL 4, 500.

⁸⁸ O. HAGEMEYER, *Ich bin Christ*, 21.

22,18, unde se vorbește de mărturia Sf. Pavel pentru Hristos. Mărturia are aici sensul de mărturie a credinței al cărei cuprins este Iisus.

La Ioan predomină sensul de mărturie a credinței în Iisus Hristos, la fel cum se întâmplă de altfel și cu verbul „μαρτυρῶ” (mărturisesc, dau mărturie), care se întâlnește cu sens activ în două locuri: „Acesta [Ioan] a venit spre mărturie, ca să mărturisească”⁸⁹ și, referitor la cei doi martori din Apocalipsă, „când vor termina mărturia lor”⁹⁰. În ce privește mărturia lui Iisus, mesajul Cuvântului lui Dumnezeu întrupat nu era un cuvânt omenesc gol, lipsit de putere, ci era în stare să înfăptuiască ceea ce El propovăduia. Cuvintele lui Iisus: „Eu sunt învierea și viața”⁹¹ erau încărcate cu putere. În învierea Domnului s-a arătat mântuirea dumnezeiască pe care o mărturisise până la moarte ca pe o prezență luminoasă⁹².

Cu sens pasiv, mărturie dau Ioan Botezătorul⁹³, Hristos Însuși⁹⁴, Dumnezeu și semnele pe care le face Iisus⁹⁵, precum și Evanghelistul⁹⁶, a cărui carte este caracterizată în întregime drept mărturie⁹⁷. Putem spune prin urmare că începutul mărturiei se află la Dumnezeu. Dumnezeu-Tatăl mărturisește continuu despre El Însuși prin creație și prin descoperirea lui drept creator, domn și conducător al tuturor⁹⁸.

Există de asemenea locuri în care mărturia lui Iisus se referă la descoperirea creștină⁹⁹; pentru această mărturie sunt înjunghiați martirii¹⁰⁰. În expresia „mărturia lui Iisus” își face ecoul și o amintire de patima lui Iisus¹⁰¹. Ca și termenul „μάρτυς” și termenul „μαρτυρία”, sub presiunea experiențelor de atunci ale Bisericii, a dobândit o înrudire cu situațiile în care moartea făcea dovada deplinei seriozități a martorului/martirului și a mărturiei lui. Observăm că termenul începe să se nuanțeze martiologic. Același lucru se întâmplă și cu expresia „a avea mărturia lui Iisus”, care se referă la persoane care au suferit moartea sau sunt în situație de martiriu¹⁰².

În ceea ce privește termenul „μαρτύριον” (mărturie, martiriu), acesta se întrebuițează mult mai rar¹⁰³ și nu are deloc sensul de depunere de mărturie sau de mărturie ca predică apostolică, ce ar conduce la pocăință, ci se referă mai mult la obiectul mărturiei, care poate fi un lucru, o întâmplare sau o manifestare exterioară¹⁰⁴, care să învinovățească pe potrivnicii lui Dumnezeu; are deci sensul de dovadă.

⁸⁹ In. 1,7.

⁹⁰ Ap. 11,7.

⁹¹ Vezi In. 11,25.

⁹² O. HAGEMeyer, *Ich bin Christ*, 31.

⁹³ In. 1,19.

⁹⁴ In. 3,11.32.33; 8,13.

⁹⁵ In. 5,32.36

⁹⁶ Vezi In. 21,24.

⁹⁷ KITTEL 4, 505.

⁹⁸ Vezi G. GALITIS, *Ἐννοια τοῦ ἁγίου*, 43.

⁹⁹ Ap. 1,9; 12,17; 20,4

¹⁰⁰ Ap. 6,9; 20,4.

¹⁰¹ Vezi. *1 Tim.* 6,13.

¹⁰² Vezi Ap. 11,7; 12,11.

¹⁰³ Doar de 20 de ori în Noul Testament. În scrierile ioaneice lipsește cu totul, în afara unui loc unde apare expresia „cortul mărturiei” (*σκηνή τοῦ μαρτυρίου*); vezi. Ap. 15,5.

¹⁰⁴ Vezi *Iac.* 5,3; *Mc.* 1,44; 6,11; *Lc.* 9,5

Mai obișnuită în Noul Testament este întrebuințarea cuvântului „μαρτύριον” cu sensul de mărturie, adică de mărturisire publică, înaintea autorităților politice și judecătorești¹⁰⁵. Astfel la Luca (21,13) cuvintele „*va fi vouă spre mărturie*” trebuie să fie înțelese ca o posibilitate oferită ucenicilor de a depune mărturie. Schimbarea intervenită aici are ca scop să facă trecerea spre promisiunea lui Iisus de sprijin dat în timpul interogatoriilor. Mărturia lor va avea o putere căreia nu i se va putea sta împotriva¹⁰⁶, astfel încât aceștia să rămână nevătămați în fața amenințărilor făcute cu astfel de ocazii la adresa lor¹⁰⁷. Această schimbare lucanică este importantă, deoarece face trecerea la seria de locuri, unde „μαρτύριον” nu mai înseamnă mărturie ca mijloc de dovedire, ci primește însemnătatea activă de mărturie pentru ceva¹⁰⁸. Genitivul însoțitor se referă sau la subiectul¹⁰⁹ sau la obiectul¹¹⁰ celor spuse.

În Epistola a II-a către Tesaloniceni (1,10) sensul cuvântului „μαρτύριον” (mărturie) se identifică cu conținutul Evangheliei, adică cu mesajul mântuitor al lui Hristos. Mai târziu acesta începe să se identifice cu condițiile în care se face propovăduirea și mărturisirea lui Hristos¹¹¹, cu prigonirile și chinurile care urmează mărturisirii credinței¹¹².

Moartea martirică a lui Hristos este „μαρτύριον” (mărturie), adică dovadă că Dumnezeu vrea să mântuiască lumea. În sinteza realizată între moartea martirică cu sensul precedent cuvântului „μαρτύριον” (mărturie) prototipul îl constituie Hristos¹¹³. El chiar și în ora martiriului nu dorește pedepsirea prigonitorilor Lui, ci se roagă pentru ei, dând astfel cel mai înalt exemplu de răbdare și dragoste¹¹⁴. Prin urmare relatarea patimilor lui Hristos nu este doar un exemplu al unui martiriu izolat, al unei persoane oarecare, ci este modelul prin excelență, după care ucenicii și imitatorii Lui au dat mărturia lor¹¹⁵. „Μαρτύριον” (mărturie, martiriu) devine astfel sinonim cu Evanghelia, cu propovăduirea sau cu învățătura. După regulile dreptului sfânt martiriul este dovada de neclintit că Iisus Hristos, Cel răstignit și înviat este cu adevărat Fiul lui Dumnezeu și Mântuitorul lumii.

¹⁰⁵ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 55.

¹⁰⁶ Vezi *Lc.* 21,15.

¹⁰⁷ Vezi *Lc.* 21,18.

¹⁰⁸ KITTEL 4, 510.

¹⁰⁹ Vezi de exemplu *2 Cor.* 1,12: „mărturia conștiinței noastre” (τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν) sau *2 Tes.* 1,10 „mărturia noastră” (τὸ μαρτύριον ἡμῶν).

¹¹⁰ Vezi *FA.* 4,33 „mărturia... învierii” (τὸ μαρτύριον... τῆς ἀναστάσεως), *1 Cor.* 1,6 „mărturia lui Hristos” (τὸ μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ) sau *2 Tim.* 1,8 „mărturia Domnului” (τὸ μαρτύριον τοῦ κυρίου).

¹¹¹ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 56.

¹¹² Vezi *1 Tim.* 2,5-6.

¹¹³ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 56.

¹¹⁴ Vezi *Lc.* 23,34.

¹¹⁵ O. HAGEMEYER, *Ich bin Christ*, 22. Iisus Însuși numește patima care Îi stătea în față „μαρτύριον” (mărturie/martiriu), care urma să fie model pentru martiri, pentru ucenicii și imitatorii Lui. „*Dacă cineva vrea să-mi urmeze Mie, să se lepede de sine, să-și ia crucea sa și să-Mi urmeze Mie*” (*Mc.* 8,34), adică, cine dorește să fie ucenic al meu va trebui să fie gata să sufere aceeași moarte martirică pe am suferit-o eu. Fiilor lui Zevedeu Iisus le propune același lucru, atunci când le vorbește de paharul pe care trebuie să-l bea (Vezi *Mc.* 10,38; *Mt.* 20,22).

4. Stabilizarea termenilor în Biserica creștină

Conform relatării din Faptele Apostolilor (22,20), Apostolul Pavel, după arestarea în Templul din Ierusalim, în timpul apărării sale a spus: „*Și când se vărsa sângele lui Ștefan, martorul Tău...*”¹¹⁶. După cum am văzut mai devreme cuvântul „*μάρτυρος*” își păstrează aici sensul său primar, desemnează mărturia pe care a dat-o Ștefan pentru Hristos și nu moartea lui martirică. Totuși, faptul că termenul se folosește împreună cu evenimentul morții martirice a lui Ștefan, creează premisele pentru identificarea mai târziu a martiriului cu chinurile creștinilor¹¹⁷. În secolul al II-lea sensurile inițiale continuă să primească alte încărcături, peste cele existente deja, mai ales în scrierile ioaneice. Acum termenii se folosesc cu referire la fiecare persoană care, chiar și numai ocazional, sub presiunea amenințărilor, dă mărturie, deoarece doar această mărturie este considerată desăvârșită. Prima știre despre identificarea de sens a martiriului cu prigonirile și chinurile din cauza credinței în Hristos provine din prima epistolă a lui Clement către Corinteni. Aici, pentru prima dată în literatura creștină, durerea este legată în mod direct de martiriu¹¹⁸. După puțin avem și prima identificare a conținutului cuvântului „*μαρτύριον*” (mărturie, martiriu) cu prigonirile și chinurile creștinilor și mai ales cu moartea lor violentă, identificare ce se găsește în Epistola lui Ignatie către Efeseni.

La mijlocul secolului al II-lea în comunitatea din Smirna exista o întrebuintare martirologică deja bine precizată, nuanțată a acestor cuvinte. Ca urmare putem concluda că patria de naștere a termenilor referitori la martiriu este Biserica din Asia Mică¹¹⁹.

În această perioadă, pe de o parte dispare diferența între termenii „*ὁμολογῶ*” și „*μαρτυρῶ*”¹²⁰, iar pe de alta ei se diferențiază din nou, astfel că termenul „*μάρτυς*” este păstrat doar pentru aceia care pecetluiesc mărturisirea lor cu moartea, pentru care de acum înainte va fi întrebuintat ca termen tehnic¹²¹, însemnând „*martir*”. Din acea perioadă până astăzi cuvântul „*μαρτύριον*” (martiriu) desemnează moartea violentă a creștinului, care refuză să părăsească credința în Hristos, în timp ce „*μάρτυς*” (martir) se numește cel care este ucis din cauza credinței lui în Hristos¹²².

Noul termen, referitor la martiri, a fost bineînțeles foarte repede pus în legătură cu anumite concepții mai vechi. Creștinul care merge spre martiriu nu se luptă „*împotriva trupului și a sângelui*”, ci împotriva organelor diavolului¹²³. Cu această luptă creștinii nu sunt doar imitatori ai lui Hristos, ci și continuatori ai Patimii

¹¹⁶ În greacă: „*καὶ ὅτε ἐξεχύνητο τὸ αἷμα Στεφάνου τοῦ μάρτυρός σου*”.

¹¹⁷ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 57.

¹¹⁸ Ibidem, 57.

¹¹⁹ KITTEL 4, 512.

¹²⁰ Ambii termeni se traduc în românește cu verbul „*mărturisesc*”; însă „*ὁμολογῶ*” are înțelesul de mărturisire a unor convingeri, pe când, așa cum am văzut, înțelesul inițial al lui „*μαρτυρῶ*” era de mărturisire a unor fapte sau evenimente, de depunere de mărturie.

¹²¹ Ibidem, 511.

¹²² În limba română, pe lângă termenul „*martir*”, de proveniență greacă, este folosit – chiar pe o scară mai largă – și sinonimul acestuia „*mucenic*”, de proveniență slavă. De asemenea pentru martiriu se folosește și sinonimul de origine slavă „*mucenicie*”.

¹²³ Vezi *Ef*, 6,12.

Lui¹²⁴. Faptul că martiriul îl plasează pe ucenic într-o comuniune deosebită cu Învățătorul său îl arată termenul „ἀκολουθεῖν” (a urma), care aparține de asemenea limbajului martiric al lui Iisus¹²⁵. Valoarea ucenicului este încununată de martiriu; ucenicul primește crucea pe care a purtat-o Domnul său. Prin urmare martiriul presupune sensul de ucenic¹²⁶.

Martiriul cuprinde în el mărturia, iar suprema mărturie este martiriul. Apostolul Pavel în a II-a Epistolă către Timotei scrie că el a păzit credința și că și-ar vărsa sângele ca o libație pentru Hristos¹²⁷. Prin urmare martiriul în Hristos se dă ca o mărturie despre Iisus Hristos.

Imaginea despre paharul pătimirii¹²⁸, care are rădăcina în Vechiul Testament, ca și aceea a botezului morții¹²⁹, este încă un indiciu pentru referirea lui Iisus la martiriu. Cuvântul despre botezul prin sânge arată că martirul prin moartea lui primește o taină specială, paralelă cu botezul care se face în cadrul comunității¹³⁰. Martiriul înseamnă deci, pe de o parte, chinurile, maltratarile pe care le suferă creștinii pentru credința lor, iar pe de alta mărturisirea lui Hristos prin durerea fizică și moarte. Prin urmare el se constituie din două elemente: credința neclintită și expresia ei prin refuzarea oricărei idolatrii, a oricărei adorări ca Dumnezeu a ceva ce nu este Dumnezeu. Faptul ca cineva să-L mărturisească pe Dumnezeu înseamnă că e unit cu El, în timp ce a-L nega înseamnă a se despărți de El¹³¹.

Hristos Însuși a mers drumul crucii și i-a instruit pe ucenicii Săi în vederea martiriului; i-a învățat și pregătit nu în vederea posibilității martiriului, ci în vederea necesității acestuia¹³². Ura împotriva lui Iisus atrage cu necesitate ura împotriva ucenicilor Lui. Durerea pe care a suferit-o Hristos o vor suferi în consecință și ucenicii Săi. La baza acestei legături se află o necesitate teologică¹³³. Totodată însă Hristos Însuși luptă împreună cu martirii, care având în martiriu sprijinul Lui și pe cel al Duhului reușesc să suporte cele mai înfricoșătoare chinuri fără a scoate un sunet, uneori chiar zâmbind¹³⁴. Acesta este motivul pentru care la primii creștini martiriul face dovada prezenței lui Dumnezeu. Pentru Sf. Irineu martiriul este dovada dragostei desăvârșite și a prezenței Duhului. El spune că martirii dau mărturie și disprețuiesc moartea nu prin trupurile lor slabe, ci prin neliniștea Duhului¹³⁵. De multe ori martirii sunt învredniciți să vadă chiar și slava Domnului; prin durere se mută la o stare cerească, se desăvârșesc și intră în slava cea cerească¹³⁶.

Dimensiunea eshatologică a martiriului distinge martiriul creștin de pătimirile dreptilor religiei iudaice sau ale înțelepților greci. Martirul suferă de dragul Fiului

¹²⁴ KITTEL 4, 513.

¹²⁵ Mc. 8,34; In. 21,19.

¹²⁶ O. MICHEL, *Prophet*, 78.

¹²⁷ Vezi 2 Tim. 4,6-7.

¹²⁸ Mc. 10,39; 14,36.

¹²⁹ Mc. 10,39; Lc. 12,50

¹³⁰ O. MICHEL, *Prophet*, 80.

¹³¹ H. CROUZEL, *Origen*, 200.

¹³² Mt. 10,17-33; Mc. 8,34-9,1.

¹³³ O. MICHEL, *Prophet*, 77.

¹³⁴ KITTEL 4, 513.

¹³⁵ *Adversus haereses* 5, 9, 2, PG 7, 1144C-1145A.

¹³⁶ KITTEL 4, 513. Astfel de concepții se întâlnesc în epistolele lui Ignatie, în martiriul lui Policarp, al lui Iustin, al Perpetuei și al tovarășilor ei, chiar dacă nu există toate caracteristicile în fiecare martiriu.

omului, Care prin moartea Lui a inaugurat creația unei lumi noi, transcendentă. Martirul creștin apără noua realitate care începe în prezent și se extinde în eshaton. Suferă de dragul noii lumi inaugurate de Hristos, suferă ca Hristos, pentru Hristos și împreună cu Hristos¹³⁷. Mărturisitor și martir sunt expresii ale faptului că Biserica se găsește mereu în starea eshatologică, inaugurată de Hristos și care va lua sfârșit odată cu venirea Fiului omului, însoțit de martiri, în ziua judecății.

În toate cazurile martirul rămâne credincios promisiunii făcute la botez de a aparține lui Dumnezeu prin Hristos. Martirul se oferă pe sine jertfă lui Dumnezeu, ca preot, în unire cu jertfa lui Hristos; oferă lui Dumnezeu ceea ce posedă pe pământ: bogății, familie, copii¹³⁸. Limbajul martiriului cuprindea în acest mod în Biserica primară, încă de la începuturile ei, toate elementele templului, liturghiei și teofaniei. Faptul este extrem de important deoarece martirii au fost considerați drept eroi ai credinței, drept modele de viață creștină. Faptul de a sfârși viața pământească cu moartea martirică era cea mai mare speranță a fiecărui creștin evlavios¹³⁹.

De atunci martiriul este trăsătura permanentă a Bisericii creștine în așa măsură încât înțelesurile cuvintelor creștinism, în special ortodoxie, și martiriu să fie de multe ori identificate. Astfel martiriul lui Hristos, pe care l-a imitat mai întâi mucenicul Ștefan, îl imită mii de martiri ai Bisericii, în toate caracteristicile lui, de-a lungul întregii istorii a ei până astăzi¹⁴⁰.

În sfârșit trebuie să spunem că în aceeași perioadă (secolul II) termenul „μαρτύριον” (martiriu) a mai dobândit încă două sensuri. „Μαρτύρια” (martirii) au fost numite cele spuse de martir, declarația martirului. Astfel „μαρτύριον” (martiriu) a devenit termen tehnic pentru descrierile judecății și uciderii martirului. Aceste martirii ale primilor creștini sunt de două feluri: a) „fapte” (πράξεις, acta sau gesta proconsularia), în care avem relatări ale proceselor, întrebări și răspunsuri și hotărâri de condamnare a martirilor și b) „pățimiri” (πάθη, passiones), în care sunt cuprinse relatări amănunțite de la scriitori care au fost de față la martiriu sau cel puțin contemporani cu el¹⁴¹. Primele martirii se pare că au fost scrise în limba greacă; de la începutul secolului al III-lea au început să fie scrise în latină și siriacă. Aceste texte, scrise într-un limbaj simplu și viu, probabil că erau citite cu nesațiu de către creștini în cadrul adunărilor liturgice sau particular, în familie¹⁴². Delehaye distinge trei tipuri de martirii: a) istorice, b) panegirice și c) artistice¹⁴³. Trebuie menționat aici că marii Părinți ai Bisericii, precum Sf. Vasile cel Mare, Sf. Efreem Sirul, Sf. Grigorie Teologul, Sf. Grigorie de Nisa, Sf. Ioan Hrisostom, ne-au lăsat cuvinte panegirice de laudă la adresa sfinților mucenici Gordie, Iulita, Mamant, la sfinții Patruzeci de mucenici, la sfinții mucenici Teodor, Foca și alții.

¹³⁷ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 68.

¹³⁸ H. CROUZEL, *Origen*, 200.

¹³⁹ A. GOLITZIN, *Mistagogia*, 46. Vezi exemplul sfinților Ignatie al Antiohiei († 107-108) și Policarp al Smirnei († 155).

¹⁴⁰ I. GALANIS, *Ἡ ἔννοια τοῦ μαρτυρίου*, 64.

¹⁴¹ P. B. PASCHOU, *Ἄγιοι*, 170.

¹⁴² Ibidem, 170.

¹⁴³ Vezi H. DELEHAYE, *Les Passions*, pp. 15, 133, 171.

Martirii se numeau de asemenea altarele și în continuare micile construcții acoperite, cu abside pe trei laturi, construite în cimitire deasupra mormintelor martirilor, care purtau numele martirului al cărui mormânt îl adăposteau¹⁴⁴.

Referindu-se la martiri și la martirii, marele patrolog grec Panaghitis Christou susține în ce privește martiriile care descriu pătimirile martirilor că ele ar trebui să fie numite cu termenul „μαρτυρολογία” (martirologii), chiar dacă acesta s-a întrebuințat în trecut doar pentru cataloagele martirilor, pentru a se evita confuziile¹⁴⁵. În prezenta lucrare nu o să întreprindem acest lucru, ci termenii vor fi întrebuințați cu însemnătatea pe care au dobândit-o în urma dezvoltării din Sf. Scriptură, în principal în Noul Testament și în Biserica primară a primelor secole, însemnătate pe care am încercat să o prezentăm în acest capitol.

¹⁴⁴ D. OIKONOMIDIS, „Μαρτύρια”, *ΘΗΕ* 8 (1966), 789-790. Vezi și P. CHRISTOU, *Πατρολογία II*, 463. În aceste martirii se adunau creștinii în ziua de pomenire a morții martirului, caracterizată drept „γενέθλιον ημέρα” (zi de naștere) pentru a-l cinsti pe martir. Plecând de la această comemorare s-a consfințit în Răsărit prăznuirea anuală a creștinilor care poartă numele unui anumit sfânt. Acest altar și în continuare martiriul ridicat deasupra lui au constituit modelul pentru arhitectonica bisericilor creștine.

¹⁴⁵ Vezi P. CHRISTOU, *Πατρολογία II*, 464.

B. SFÂNTUL VASILE CEL MARE. CONTEXTUL ISTORIC AL VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII SALE

1. Situația generală a Bisericii

Creștinismul și creștinii, de la întâia lor apariție până în ziua în care Constantin cel Mare le-a acordat libertatea de manifestare, au suferit nenumărate crunte prigoane din partea statului roman¹. În primele trei veacuri, situația de drept a Bisericii în imperiul Roman a fost marcată nu doar de permanentele persecuții cu caracter local sau general, ci și de politica statală fermă de negare a oricărei recunoașteri a creștinilor, chiar și a existenței lor, în cadrul imperiului roman.

Acest regim juridic sever s-a schimbat treptat în cursul veacului al IV-lea grație politicii religioase a lui Constantin cel Mare (306-337) și a împăraților care i-au succedat pe tron². Impunerea definitivă a creștinismului în lumea greco-romană, în secolul al IV-lea, a fost consecința directă a schimbării politicii religioase oficiale a imperiului. La începutul secolului al IV-lea creștinii din Imperiul Roman reprezentau deja 50-60% din totalul populației în Răsărit și 30% în Apus³.

Împăratul Iulian Apostatul (361-363) a întreprins o puternică reformă religioasă încercând reînvierea religiei păgâne și neutralizarea influenței creștinismului. În ciuda persecuțiilor lui împotriva creștinilor, entuziasmul său lipsit de fundament nu a mai putut să răstoarne noua realitate care se formase deja⁴. Iovian (363-364), succesorul la tron al lui Iulian, a abolit legile predecesorului său și a repus în vigoare legislația lui Constantin, proclamând din nou aplicarea principiului toleranței religioase.

Un nou val de persecuții însă urmau să sufere creștinii ortodocși din răsăritul imperiului după urcarea pe tron a împăratului Valens (364-378), adept al arienilor, care a persecutat cu o deosebită cruzime pe creștinii care țineau credința exprimată la Sinodul I Ecumenic⁵. Această perioadă, în care împărat era Valens, coincide cu vremea în care a activat Sf. Vasile cel Mare. Din păcate marele ierarh al Cezareei, murind în 379, nu a apucat să se bucure de roadele străduințelor sale pentru unitate și pace în Biserică, roade care s-au arătat în Răsărit odată cu venirea pe tron a împăratului Teodosie cel Mare (379-395), care în anul 380, împreună cu Grațian și cu Vespasian, a dat un edict prin care stabilea drept criteriu pentru unitatea Bisericii credința episcopului Damas al Romei, în Apus, și a episcopului Petru al Alexandriei, în Răsărit, cu alte cuvinte credința Părinților de la Sinodul I Ecumenic⁶.

¹ I. KOTSONIS, *Η πολιτική*, 1.

² Vezi I. FEIDA, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 320.

³ Ibidem, 356-357.

⁴ Ibidem, 338-339.

⁵ Vezi ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 357.

⁶ I. FEIDA, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, 34-35.

a) Persecuții și martiri în Capadocia

În antichitate Capadocia cuprindea regiunile care se întind între râurile Eufrat și Alyos, de la est spre vest, și Pontul Euxin și Tavru, de la nord spre sud⁷. Geografic ea se împarte în Capadocia sudică și nordică. În perioada elenistică aici s-au format două state-regat și anume Capadocia Mare (cea dinspre Tavru) și Capadocia Pontului (cea dinspre Pont)⁸. În secolul I după Hristos, când întreaga regiune a devenit colonie romană, cele două regate au dat locul lor la două eparhii romane numite Capadocia și Pont. În cele două eparhii romanii au întemeiat patru orașe importante, cărora le-au dat noi nume și pe care le-au organizat cu regim de autonomie: în Capadocia Mare, Cezareea și Tiana, iar în Pont, Neocezarea și Sebastia⁹.

În aceeași perioadă de timp a început în Asia Mică răspândirea creștinismului și întemeierea de Biserici locale în orașele cele mai importante ale ei, fapte ce-și au originea în activitatea misionară a apostolului Pavel. Tradiția leagă propovăduirea Evangheliei de activitatea apostolilor Andrei, Ioan, Filip și Luca¹⁰. O deosebită importanță are pentru regiunea în discuție trimiterea, în anul 63/64, de către Sf. Apostol Petru, a primei sale Epistole către creștinii din Pont, Galatia, Capadocia, Asia și Bitinia¹¹, pe care, conform cu Eusebiu al Cezareei, Petru i-ar fi păstorit mai înainte¹². De asemenea este cunoscut faptul că în ziua Pogorârii Duhului Sfânt, la Ierusalim, între alte neamuri au fost și capadocieni¹³, probabil iudei din diaspora sau prozeliți, care au primit mesajul creștin și l-au dus și în Capadocia. Este probabil ca Sf. Ap. Pavel să fi trecut prin aceste locuri în timpul celei de-a doua călătorii misionare a lui, în timp ce mergea spre Iconiu¹⁴.

Conform tradiției, primul episcop al Bisericii din Capadocia a fost sutașul capadocian Longhin, care în timpul pătimirii Domnului a rostit cuvintele „*Cu adevărat Fiul lui Dumnezeu a fost acesta*”¹⁵ și care, crezând în Hristos, s-a întors în Capadocia unde a predicat cu îndrăzneală Evanghelia, a fost hirotonit episcop de către Apostolul Petru și în cele din urmă a suferit moarte martirică, tăindu-i-se capul, la 16 octombrie, aproape de cetatea Tianelor¹⁶.

Răspândirea creștinismului a înregistrat progrese semnificative în veacurile al II-lea și al III-lea, după cum mărturisesc martirii, al căror număr crește foarte mult mai ales în secolul al III-lea, care a fost atât de hotărâtor pentru marea luptă dintre cele două lumi, cea veche păgână și cea nouă creștină¹⁷. Această confruntare a fost

⁷ X. KRIKONIS, *Καππαδοκία*, 229.

⁸ Cu referire la acestea vezi și A. KARATHANASIS, *Καππαδοκία*, 27-28.

⁹ Vezi P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 13, CH. KRIKONIS, *Καππαδοκία*, 231. Toate aceste patru cetăți au jucat un rol important în viața Sf. Vasile.

¹⁰ Vezi I. FEIDA, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 174.

¹¹ Vezi *1 Pt.* 1,1: „*Petru, Apostol al lui Iisus Hristos, către cei care trăiesc împrăștiați printre străini, în Pont, în Galatia, în Capadocia, în Asia și în Bitinia*”.

¹² EUSEBIU al CEZAREEI, *Istoria Bisericească*, 3, 1-4, PG 20, 216A-220B: „*Petru însă a propovăduit iudeilor aflați în împrăștiere în Pont și Galatia și Bitinia, în Capadocia și Asia*”.

¹³ *FA.* 2,9.

¹⁴ CH. KRIKONIS, *Καππαδοκία*, 235.

¹⁵ *Mt.* 27,54.

¹⁶ Vezi A. KARATHANASIS, *Καππαδοκία*, 38, M. GIRARDI, *Basilio di Cesarea*, 91 și A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 246.

¹⁷ Vezi B. TATAKIS, *Ἡ Συμβολή τῆς Καππαδοκίας*, 42.

urmarea faptului că Biserica creștină a creat o lume nouă, a cărei grijă principală era eliberarea și mântuirea oamenilor. Această lucrare presupune din partea credincioșilor recunoașterea absolută a întemeietorului și Domnului ei, a lui Dumnezeu, Care este Domn al tuturor, prin urmare și Domn al mântuirii lor. Această recunoaștere absolută a Domnului înseamnă totodată și lepădarea de către creștini a oricărui domn pământesc, care pretinde o adorare cu exclusivitate¹⁸. Și deoarece împărații romani pretindeau tocmai această adorare, pe care creștinii o acordau doar Domnului lor, este cu totul de înțeles că împărații romani au început persecuțiile împotriva creștinilor, îndată ce și-au dat seama de poziția acestora. Creștinii au întâmpinat cu curaj amenințările și încercările persecutorilor, fapt ce a făcut să avem în Biserica primelor veacuri o mulțime de martiri. Desigur că în fața pericolului extrem au existat și creștini care au cedat, însă într-un număr relativ mic. Aceștia formau categoria celor căzuți, pe care îi cunoaștem mai mult cu terminologia latină, din expunerea lui Ciprian: lapsi, sacrificati, thurificati, libellatici (căzuți, cei ce au sacrificat, cei ce au adus tămâie, cei ce au prezentat certificate)¹⁹. Cei mai mulți din creștini au fost însă gata să sufere orice pentru credința lor, astfel încât Biserica noastră cinstește astăzi peste 1000 de martiri doar din Capadocia²⁰.

În această provincie pătimirile creștinilor au început cu persecuția lui Traian (98-117), în timpul căreia a mărturisit Iachint (3 iunie)²¹ și au continuat până la pacea constantiniană a Bisericii și chiar și după aceea.

Din timpul persecuției lui Marcu Aureliu (161-180) cunoaștem pe cei trei martiri, frați tripleți, Pevsipos, Elasipos și Mesipos și pe Neonila (16 ianuarie), pe Ermia (31 mai), pe Evelpistos (1 iunie) și pe Turvon (17 ianuarie)²². În timpul persecuției lui Alexandru Sever (222-235) au suferit moartea martirică Teodosie (1 iunie), Teodot (17 septembrie) și un alt Teodot (21 octombrie)²³. Sub Maximin I (235-238) a mărturisit Chiril, iar sub Deciu (249-251) și Valerian (251-259) Mercurie (25 noiembrie), care era de origine scitică și a fost omorât în Cezareea. Pe acest mucenic l-a chemat Preasfânta Fecioară, într-o viziune a Sfântului Vasile, să-l omoare pe împăratul Iulian Apostatul²⁴.

În timpul persecuției lui Aurelian (270-275) au mărturisit Porfirie (4 noiembrie) și Mamant²⁵, care se găsea mai presus decât toți martirii Capadociei. Mamant (2 septembrie) fusese un simplu păstor, se trăgea din Cezareea sau din

¹⁸ ST. PAPADOPOULOS, *Oi νεομάρτυρες*, 33.

¹⁹ P. CHRISTOU, *Πατρολογία II*, 457.

²⁰ Vezi A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 246.

²¹ Ibidem, 246.

²² Ibidem, 246 și K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, pp. 48 și 94.

²³ A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 246 și K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, 95.

²⁴ Vezi A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 247 și K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, 161-164. Referitor la Sf. Mercurie vezi și B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 219. GAIN este de părere că Mercurie era unul din cei mai populari sfinți din Cezareea timpului Sfântului Vasile și că marele Părinte cu siguranță va fi rostit un cuvânt laudativ în cinstea lui. Totuși în scrierile sale (bineînțeles cunoscute nouă) Sf. Vasile nu face nici o referire la el. Vezi și M. GIRARDI, *Basilio di Cesarea*, 90. Moaștele lui pe timpul Sf. Vasile se găseau în Cezareea.

²⁵ A. KARATHANASIS, *Καππαδοκία*, 39.

Gangra Paflagoniei²⁶ și a mărturisit în apropierea zidurilor Cezareei, după o perioadă de timp în care trăise în munții din vecinătatea cetății. În cinstea acestui martir au rostit cuvântări Sf. Vasile cel Mare și Grigorie Teologul²⁷. Din martiriul său aflăm că a suferit chinurile cu bucurie, oferindu-și viața lui Dumnezeu²⁸.

Pe cei mai mulți martiri i-a dat Capadocia în timpul persecuției împăraților Dioclețian (284-305) și Maximilian (286-305). În timpul acestei persecuții, în anul 303, a suferit moartea martirică, disprețuind bogățiile pământești, și Iulita (30/31 iulie)²⁹, o femeie bogată din Cezareea. În cuvântul rostit în cinstea ei, Sf. Vasile cel Mare vorbește, arătându-și marea sa evlavie către sfântă³⁰. Între martirii renumiți ai acestei persecuții se numără și marele mucenic Gheorghe (23 aprilie), mucenicii Evstratie, Avxenție, Evghenie, Mardarie și Orestis (13 decembrie), Iulita și Chiric (13 iulie), Atinoghen cu ucenicii săi (16 iulie), Vlasie (3 februarie), 33 de mucenici, care au mărturisit în Melitina (17 noiembrie) și alții³¹. În timpul lui Dioclețian au mai mărturisit în Cezareea, în anul 290, 12 mucenici, provenind din locuri diferite. Biserica săvârșește pomenirea lor în 16 februarie³².

În timpul lui Maximin (305-313) au suferit martiriul Seleuc și Iulian. În timpul acestei prigoane bunicul Sf. Vasile și soția lui, Macrina, care fusese ucenică a Sf. Grigorie Taumaturgul, au fost nevoiți să părăsească tot ce aveau și să se refugieze în munții Pontului. Sf. Grigorie Teologul caracterizează persecuția lui Maximin drept cea mai înfricoșătoare dintre toate: „*Prigoană era, și cea mai înfricoșătoare și mai grea dintre toate prigoanele. Vorbesc de prigoana lui Maximin, care răsărind în urma multor altora care au fost acum de curând, pe toți i-a arătat iubitori de oameni, întrucât a ajuns să aibă multă îndrăzneală și se semețea să impună stăpânirea nelegiurii*”³³.

Mulți martiri a dat pământul Capadociei și în timpul persecuției lui Liciniu, (307-323), când a mărturisit și mucenicul Gordie, al cărui nume este în mare cinste în martirologiul mucenicilor din Capadocia. Gordie era un sutaș din Cezareea, compatriot deci cu Sf. Vasile cel Mare. Nemaiputând suferi obrăznicia și necredința

²⁶ Sinaxarele ne informează că Mamant s-a născut în închisoare din părinți închiși pentru credința lor, care în cele din urmă au mărturisit pentru Hristos. Pe Mamant l-a îngrijit o femeie evlavioasă până când a împlinit 15 ani, vârstă la care l-a mărturisit pe Hristos. A fost martirizat în fața lui Alexandru, conducătorul Cezareei la 2 septembrie (vezi despre aceasta S. EVSTRATIADIS, *Άγιολόγιον*, 287 și H. DELEHAYE, *Synaxarium*, 5-7.

²⁷ Vezi referitor B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 219, K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, 126-130 și B. TATAKIS, *Η Συμβολή της Καππαδοκίας*, 44-46.

²⁸ NET 5, 28-29. Sf. Grigorie îl numește pe Mamant păstor al Bisericii din timpul său, pentru că moaștele acestuia hrăneau evlavia poporului prin mulțimea minunilor care aveau loc. Sf. Vasile spune că moaștele sfântului Mamant răspândeau cu îmbelșugare harul care se manifesta văzut în diferite împrejurări, mai ales în vindecări minunate, chiar și în învieri ale unor copii, care fuseseră aduși la mormântul său. Vezi NET 5, 28-29.

²⁹ Vezi H. DELEHAYE, *Synaxarium*, 857-858, A. KARATHANASIS, *Καππαδοκία*, 39 și S. EVSTRATIADIS, *Άγιολόγιον*, 221.

³⁰ Vezi A. KARATHANASIS, *Καππαδοκία*, 39 și NET 4, 1420.

³¹ Vezi A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, p. 247-248 și K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, pp. 65-84, 169-177, 106-107, 58-59.

³² Vezi MEE, 11, 740. De asemenea și Mineiul pe februarie.

³³ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 5, 1, PG 36, 500B. Este locul aici să menționez că pentru prezenta versiune românească a lucrării de față de multe ori nu am redat textele exact așa cum ele apar traduse în colecția „*Părinți și Scriitori Bisericești*”, deoarece traducerea este adesea defectuoasă, ci am încercat să le traduc cât mai exact după originalul grec, consultând bineînțeles traducerile românești din colecția PSB, pe cele în neogreacă din colecția „*Έλληνες Πατέρες της Έκκλησίας*”, precum și alte ediții în alte limbi.

păgânilor a părăsit cele lumești, a mers în munți și trăia acolo cu fiarele. După o perioadă de timp însă a coborât în cetate în timpul unor alergări de cai și, după ce l-a mărturisit pe Hristos, i s-a tăiat capul, luând astfel cununa martiriului la 3 ianuarie³⁴. Sf. Vasile i-a consacrat o omilie, pe care a rostit-o după anul 370³⁵.

Tot în timpul lui Liciniu, în anul 320, au mărturisit în Sevastia (regiune a Armeniei) și cei 40 de mucenici³⁶, soldați ai aceleiași legiuni³⁷. Aceștia au fost arestați și cu toate că au suferit multe chinuri, nu și-au lepădat credința. În cele din urmă au fost aruncați într-un lac înghețat și au murit de frig. Biserica îi cinstește la 9 martie³⁸.

E momentul să mai menționăm că în general martiriul începea cu arestarea și cu aruncarea în închisoare și cuprindea multe chinuri precum biciuiri, jupuirea pielii, mutilări, fierberi în cazane, prăjiri și altele. Chinurile erau de obicei urmate de moartea prin decapitare, prin foc, ciopârțirea corpului etc³⁹.

Numărul mare de martiri din Capadocia este o mărturie sigură despre larga răspândire a creștinismului în această regiune în primele secole creștine.

b) Mărturia Bisericii în fața arienilor

Martiriul creștinilor nu a încetat din păcate odată cu toleranța și cu libertatea religioasă inaugurate de Constantin cel Mare. Destui creștini au fost persecutați în Răsărit în timpul împăratului Liciniu. Acesta, deși la început împărățise împreună cu Constantin cel Mare și participase la politica religioasă a acestuia, cu timpul și-a schimbat poziția și din 316 a fost reprezentantul vădit al păgânismului în Răsărit, persecutând pe creștinii de aici între 320-323⁴⁰. În timpul acestei persecuții, la 9

³⁴ Vezi referitor: K. ALIBANOGLU-PAPANGHELOU, *Oi Άγιοι της Καππαδοκίας*, 37-38, B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 218-219, H. DELEHAYE, *Synaxarium*, 367-368 și S. EVSTRATIADIS, *Άγιολόγιον*, 98-99. TATAKIS, în lucrarea sa: *Η Συμβολή της Καππαδοκίας*, scrie că Gordie a mărturisit în timpul lui Maximian (vezi p. 43). În *NET* 4, 1116, se susține că este vorba de un edict al lui Dioclețian. Toate celelalte izvoare însă îl numără între martirii din timpul lui Liciniu (vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, p. 219, nota. 280 și S. EVSTRATIADIS, *Άγιολόγιον*, 98).

³⁵ Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, p. 219, nota. 280.

³⁶ Numele lor sunt: Kirion, Kandios (sau Claudios), Domnos, Eutihios, Severianos, Kirilos, Theodulos, Vivianos, Anghias, Isihios, Evnoikos, Meliton, Iliadis (sau Ilias), Alexandros, Sakedon (sau Sakerdon), Oualis, Priskos, Houdion, Irakleios, Ekdikios, Ioannis, Filiktimon, Flavios, Xanthios (sau Xanthias), Valerios, Nikolaos, Athanasios, Theofilos, Lisimahos, Gaios, Klaudios, Smaragdos, Sisinnios, Leontios, Aetios, Akakios, Dometianos (sau Dometios), Gorgonios, Ioulianos (sau Elianos sau Ilianos) și Aglaios (Vezi S. EVSTRATIADIS, *Άγιολόγιον*, 319-320).

³⁷ Rufin (*Istoria Bisericească* 5, 5, 4) afirmă că cei 40 de mucenici făceau parte din Legio XII Fulminata (Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, p. 218, nota. 277).

³⁸ Vezi și *MEE*, 11, 740. De asemenea Mineiul pe martie. Cinstirea celor 40 de mucenici a fost introdusă în Pont de către Emelia, mama Sfântului Vasile, cu ocazia mutării moaștelor acestora la Anisa, unde familia Sf. Vasile avea o moșie, în apropierea râului Iris (GRIGORIE al NISEI, *La cei 40 de mucenici* 3, PG 46, 484D-485A). Pe cei 40 de mucenici i-au cinstit cu cuvântări dedicate lor Sf. Vasile, puțin după 370 (PG 31, 508-525) și Sf. Grigorie al Nisei, în trei cuvântări pe care le-a rostit la 9 martie (în intervalul 379-383) și în 10 martie 384 (Vezi PG 46, 749-56; 757-72; 773-88).

³⁹ Vezi A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 249. În general despre martirii și despre modurile în care erau martirizați creștinii din primele veacuri vezi P. CHRISTOU, *Τα μαρτύρια*, 19-24 și H. DELEHAYE, *Les passions*, 197-207.

⁴⁰ I. RĂMUREANU, *Istoria*, 99.

martie 320, au suferit martiriul prin îngheț în Sevastia Armeniei cei 40 de mucenici, al căror martiriu tocmai l-am amintit.

În continuare creștinii vor fi persecutați în secolele al IV-lea și al V-lea de către Perși⁴¹, de donatiștii schismatici, în Africa romană, și pe o arie mult mai largă și cu mult mai multă intensitate de către arieni. Îndată ce creștinii și Biserica lor au scăpat de prigoanele din exterior, din partea păgânilor, a început perioada certurilor din interior, în timpul căreia creștinii erau prizonieri de creștini.

La câțiva ani după Sinodul I Ecumenic din 325, de la Niceea, chiar împăratul Constantin și-a schimbat atitudinea față de Biserică și, dacă la sinod îi ajutase pe ortodocși, acum ținea partea ereticilor. Ortodocșii au căzut în dizgrația lui. Sf. Atanasie cel Mare (295-373) a avut mult de suferit și a fost exilat⁴². Același soartă au avut-o toți cei care îl urmau⁴³. Situația s-a înrăutățit însă și mai mult în timpul succesorului la tron al lui Constantin (*†*337), pe nume Constanțiu (337-361), care a ajuns organul ereticilor arieni. Acesta împlinea cu zel sugestiile lor și l-a obligat pe Sf. Atanasie să rămână ascuns în exil. Din pricina Sfântului Atanasie persecuția a fost mai intensă în Egipt și mai ales în Alexandria, unde domnea figura acestuia. Clerici ortodocși au fost arestați, batjocoriți și mulți au fost martirizați. În marile orașe au rămas doar acei clerici care îmbrățișaseră arianismul. Pustia Egiptului se umpluse de mulțimea ortodocșilor exilați, a fugarilor și a celor ce se autoexilasera de frica morții⁴⁴. În pustie a fugit și Sf. Atanasie, deoarece Constanțiu încercase cu toate mijloacele să-l prindă, iar în 350 dăduse chiar și un edict prin care îl condamna pe Atanasie la moarte⁴⁵. Toate aceste măsuri împotriva Sf. Atanasie nu și-au atins însă scopul, patriarhul Alexandriei scăpând în chip fericit din toate prigoanele, deoarece găsisse locuri de scăpare la anahoreții din Tebaida de Sus pe care împăratul nu le putea descoperi⁴⁶. Această realitate amară a cunoscut-o Sf. Vasile cel Mare, când, în urma vizitei în Siria, a călătorit în Egipt pentru a cunoaște de aproape viața celor ce trăiau acolo în singurătate.

După împărații Iulian Apostatul (361-363), care a întreprins o dură dar totuși nereușită încercare de reînviere a păgânismului și Iovian (363-364), care a pus din nou în aplicare principiul toleranței religioase, cu împăratul Valens (364-378), care era sprijinitor fervent al arianismului, a început cea mai aprigă prigoană a arienilor împotriva ortodocșilor.

Valens a urcat pe tronul imperiului din Răsărit la 28 martie 364 și de acolo a făcut toate încercările de a impune arianismul. Astfel a exilat 80 de creștini, episcopi și laici, deoarece se opuseseră impunerii lui Demofil, un foarte cunoscut arian, pe tronul Constantinopolului; i-a urcat la bordul unei corăbii, căreia apoi i-a dat foc în largul mării. Ne putem da ușor seama și de soarta celorlalți episcopi ortodocși.

⁴¹ Sozomen afirmă că în timpul persecuției lui Sapor al II-lea, între 340-399, au mărturisit 16000 de creștini, ale căror nume însă nu s-au păstrat (Vezi SOZOMEN, *Istoria Bisericească* 2,14).

⁴² În total Sf. Atanasie cel Mare a fost exilat de cinci ori: a) de către Constantin cel Mare (335-337), b) de către sinodul din Antiohia (339-346), c) de către Constanțiu (356-361), d) de către Iulian (362-363) și e) de către Valens (365-366). Vezi B. ALTANER-A. STUIBER, *Patrologie*, 272.

⁴³ ST. PAPADOPOULOS, *Ἡ ζωὴ ἐνός Μεγάλου*, 96.

⁴⁴ Ibidem, 97.

⁴⁵ G. K. BONI, *Μέγας Ἀθανάσιος*, 696.

⁴⁶ Ibidem, 700.

Descriind puterea cu care se răspândea erezia, Sf. Vasile cel Mare o compara cu un incendiu sau cu o furtună: „Acum ne temem să nu se întindă și mai mult această nenorocire, cum se întinde pârjolul focului prin materia inflamabilă, care, după ce a mistuit în vecini, se aruncă și mai departe”⁴⁷. „Căci într-adevăr sunteți singurii din câți cunosc sau dintre foarte puținii care, în mijlocul unei astfel de furtuni și al unui astfel de uragan ați dus viață liniștită tocmai datorită direcției sănătoase date de acest înțelept cârmaci”⁴⁸.

În această furtună, stâncă ce se împotriva vânturilor ereziei era Sf. Vasile, episcopul Cezareei. Rolul pe care-l avusese Sf. Atanasie cel Mare în timpul persecuției lui Constanțiu, l-a luat acum, în fața furiei lui Valens, Sf. Vasile. În Răsărit, provincia Capadociei, având ca centru Cezareea, a rămas ca o oază de Ortodoxie într-un pustiu al arianismului. Valens dorea să-l constrângă pe Vasile să semneze mărturisirile ariene; de aceea în iarna 371-372 se găsea în Cezareea. A fost însă învins de către episcop; mai întâi a fost înfrânt eparhul Modest și apoi împăratul însuși. Având în vedere acest fapt putem să apreciem prestața Sfântului Vasile, care era imposibil de clintit, cum se întâmplase cu ceilalți episcopi⁴⁹.

Circumstanțele l-au silit pe Valens să-l lase pe episcopul Cezareei în scaun, după cum îl lăsase și pe Sf. Atanasie. Meletie al Antiohiei însă a fost scos din scaun pentru a treia oară, mulți episcopi egipteni au fost exilați în Siria și mulți din episcopii din Asia Mică și-au pierdut tronurile, pe care în continuare le-au ocupat cei de orientare ariană⁵⁰. În ce-l privește pe Sf. Vasile, Valens, neputând să-i schimbe orientarea sau să-l exileze, s-a străduit prin toate mijloacele să-i micșoreze influența și să-i îngreueze acțiunile. Astfel a împărțit Capadocia în două provincii și a trimis în Cezareea ca nou vicar⁵¹ un om dușmănos Sfântului și prieten al arienilor pe care i-a și ajutat cu autoritatea lui în prigoana împotriva ortodocșilor⁵².

În fața asaltului dat de erezie Biserica se găsea într-o situație critică, într-o situație de prigoană, cum o caracterizează însuși Marele Vasile⁵³. Toate provinciile erau molipsite de erezie. „Întreaga Biserică e dezmembrată, lucru care de altfel nici înțelepciunii tale nu-i necunoscut. Tu vezi în toate chipurile, ca de sus dintr-un turn de veghe, cu mintea ta pătrunzătoare, ceea ce se întâmplă în fiecare loc, ca și

⁴⁷ Epistola 243, 3, PG 32, 908A (PSB 12, 504).

⁴⁸ Epistola 28, 1, PG 32, 305BC (PSB 12, 166).

⁴⁹ T. BODOGAE, *Corespondența*, 268.

⁵⁰ Ibidem, 269.

⁵¹ Vezi VASILE cel MARE, *Epistole*: 225, PG 32, 840B (PSB 12, 466-467) și 237, 2, PG 32, 885D-888A (PSB 12, 493).

⁵² O descriere a acțiunilor lui Demostene, acest nou vicar, găsim într-o epistolă pe care Sf. Vasile a trimis-o prietenului său Eusebiu de Samosata, în care scria: „Ne-a sosit un vicar nou. Aceasta e prima și cea mai rea dintre noutăți. Omul are sentimente eretice, nu știu, (dar cred că e ignorant în ale credinței și n-are nici cel mai mic interes și nici cea mai modestă pricepere în problemele noastre, căci îl văd ocupându-se zi și noapte de alte lucruri în sufletul și în trupul său), în orice caz e prietenul ereticilor, căroră le arată atâta înțelegere pe câtă ură ne arată nouă. A convocat un sinod de nelegiuții în Galatia, în mijlocul iernii, și a alungat pe Ipsi ca să pună în loc pe Ecdicios. A ordonat ca fratele meu să fie ridicat de un agent necunoscut, pe motiv că e acuzat; apoi, după ce și-a făcut de lucru un timp și cu treburi de-ale armatei, s-a întors din nou spumegând a mânie și ucidere, și a strâns, la casa sfatului, pe toți clericii Bisericii din Cezareea. A șezut apoi mai multe zile la Sebastia ca să claseze pe oameni; a chemat pe unii din senatorii cei cu care stăteam și eu în comuniune și i-a condamnat la servicii publice, în timp ce pe aderenții lui Eustație îi trata cu cele mai mari onoruri.” (Epistola 237, 2, PG 32, 885D-888A [PSB 12, 493]).

⁵³ Epistola 243, 2, PG 32, 904BC (PSB 12, 503): „O prigoană s-a abătut peste noi, preacinstiți frați, și dintre prigoane cea mai grea”.

*cum în același spațiu ar pluti mai multe corăbii purtate și izbite de puterea vânturilor, una împotriva celeilalte, așa încât naufragiul este iminent, atât din pricini exterioare, datorită vânturilor care agită cu putere marea, cât și din tulburarea care cuprinde pe navigatorii care se întâlnesc și se ciocnesc unul de altul*⁵⁴, scria în 371/372 Sf. Vasile către Atanasie al Alexandriei. De multe ori erau mai puțin periculoși cei ce mărturiseau deschis că sunt arieni decât unii frați mincinoși, care acționau în interiorul turmei: „*Eu cred că-i mai de temut războiul ce ni-l fac cei din neamul nostru, pentru că de dușmanii declarați e ușor să te păzești, în schimb suntem expuși inevitabil la tot felul de neplăceri din partea celor care trăiesc printre noi. Tocmai dintr-o astfel de pricină au pornit și relele care au dat peste voi*”⁵⁵, după cum iarăși scria Sf. Vasile unor monahi care aveau necazuri din partea arienilor. Sf. Grigorie Teologul ne informează despre scindarea survenită între episcopi cu prilejul alegerii Sf. Vasile ca episcop al Cezareei. Din epistolele Sf. Vasile aflăm de asemenea despre problemele care au apărut în legătură cu succesiunea anumitor tronuri episcopale din Asia Mică în acei ani.

Această situație urâtă din Biserică, războiul împotriva ortodocșilor, Sf. Vasile le considera urmarea acțiunilor unui „*înger al satanei*”⁵⁶. Ereticii nu ezitau să întrebuinteze mijloacele cele mai rușinoase pentru a-și atinge scopurile, nu ezitau chiar săucidă clerici ortodocși care nu se plecau înaintea lor. Din epistola 248, către Amfilohie al Iconiului, luăm cunoștință despre un oarecare Asclapie, care a fost bătut de arieni în așa măsură încât a murit din pricina rănilor, deoarece refuzase comuniunea cu ei⁵⁷. Pe creștinii care mărturiseau în fața ereticilor Sf. Vasile îi socotea la un loc cu aceia care suferiseră martiriul în timpul persecuțiilor din partea păgânilor, considerându-i și pe aceștia drept martiri autentici. Îi părea rău însă că victimele arienilor nu sunt cinstite ca martiri⁵⁸, dar credea că pentru aceasta ei o să se bucure de o mai mare cinste în ceruri⁵⁹.

O imagine a situației generale a ortodocșilor în timpul prigoanei lui Valens avem în epistola 242, către cei din Occident, de la care Marele Vasile a așteptat și a cerut în repetate rânduri ajutorul, pe care însă nu l-a primit niciodată. Din cele scrise vedem că mulți ortodocși rămâneau în credința lor, suportând toate greutățile aduse de aceasta: „*Iată pe scurt în ce constă nenorocirea: trebuind să-și părăsească*

⁵⁴ Epistola 82, 1, PG 32, 460A (PSB 12, 255).

⁵⁵ Epistola 257, 1, PG 32, 945B (PSB 12, 525). Vezi și B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 383.

⁵⁶ Epistola 248, PG 32, 929A (PSB 12, 516) și *II Cor.* 12,7.

⁵⁷ Ibidem PG 32, 929A (PSB 12, 516): „*Oricum dragostea ta nu s-a înșelat, când ai spus că acel Asclepios, deoarece nu a dorit să intre în comuniune cu Doic, bătut fiind de ei a murit din cauza rănilor, sau mai bine zis din pricina rănilor s-a mutat la viață*”. B. GAIN în lucrarea sa *L'Eglise de Cappadoce*, afirmă că acest Doic nu este menționat de alte izvoare; Epistola 248 însă îl presupune cunoscut lui Amfilohie. GAIN crede că este vorba de un caz izolat și că istoricii nu se grăbeau să menționeze astfel de întâmplări. În orice caz, datorită tăriei Sf. Vasile Capadocia nu a fost lovită așa de crunt de persecuția lui Valens precum alte regiuni din Egipt, Siria sau Asia Mică (vezi p. 378, nota. 99).

⁵⁸ Epistola 243, 2, PG 32, 904BC (PSB 12, 503): „*Și lucrul cel mai dureros este că nici cei prizoniți nu primesc patimile cu certitudinea martiriului, nici poporul nu cunoaște pe acești luptători ca pe niște mucenici, deoarece prizonitorii s-au ascuns sub numele de creștini*”.

⁵⁹ Epistola 257, 1, PG 32, 945BC (PSB 12, 525-526): „*În schimb cei care ne prigonesc acum nu ne urăsc mai puțin decât aceia, iar ca să înșele mulțimea, se dau drept purtători ai numelui lui Hristos, pentru ca cei prizoniți să nu aibă nici mângâierea că sunt mărturisitori, așa încât cei mulți și foarte simplii recunosc că ni se face o nedreptate, totuși ei nu socotesc martiraj moartea pentru adevăr. De aceea sunt convins că Dreptul Judecător ne pregătește mai mare răsplată nouă decât celor care sufereau atunci martiriul... E firesc așadar ca în viața viitoare să fie rezervată o răsplată mult mai bogată muncilor îndurate pentru credință*”.

locașurile de rugăciuni, mulțimile se adună prin locuri pustii. Priveliște de plâns: femei, bătrâni, copii și alți viețuitori, cu sănătatea șubredă, sunt puși să îndure sub cerul liber uraganul cumplit al ploilor, ninsorile, vânturile, înghețurile iernii sau arșița fierbinte a verii. Și toate acestea le suferă din pricină că nu vor să primească ospitarea stricată a învățăturii lui Arie”⁶⁰.

Dar chiar și în această situație dificilă, pe care o considera drept pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele creștinilor, Sf. Vasile avea speranța că lucrurile se vor restabili⁶¹.

c) Sf. Vasile și înflorirea monahismului din epoca sa

De la mijlocul secolului al III-lea apare tendința părăsirii orașelor de către anumiți creștini, în forma retragerii în locurile nelocuite din apropiere sau în pustiiurile din depărtare. Prilejul pentru această retragere l-au constituit pe de o parte persecuțiile, care au constrâns mulți creștini, mai ales în Egipt, să părăsească centrele urbane și să se refugieze în locuri izolate, unde se dedicau ascezei în vederea ajungerii la desăvârșirea creștină⁶², iar pe de altă parte slăbirea vieții morale a credincioșilor din cetăți⁶³. Din aceste tendințe ascetice, anahoretice s-a născut în secolul al IV-lea monahismul organizat⁶⁴. Au apărut în acest fel două forme de monahism; mai întâi cel anahoretic sau eremitismul (pustnicia) și apoi cenobitismul sau viața ascetică în obște⁶⁵. Deoarece în secolul al IV-lea creștinismul a devenit religie oficială de stat și în continuare în Biserică au pătruns și mulți oameni nepotrivii și nepregătiți, monahismul a apărut și ca o mișcare de protest față de degradarea vieții duhovnicești și de preponderența tendinței de acomodare a credinței creștine cu idealurile elenistice⁶⁶.

Cele dintâi forme ale monahismului au apărut către sfârșitul secolului al III-lea, concomitent cu cele mai crunte persecuții, dezvoltându-se în continuare tot mai mult. Primul ascet care a ajuns renumit a fost Pavel din Tebaida Egiptului (~234-347), care a impus pentru cei ce se nevoiau în singurătate eremitismul. Întemeietor al vieții monastice este însă considerat Antonie cel Mare (~251-356), care a trăit ca eremit în Egiptul de Sus și este reprezentantul anahoretismului⁶⁷. Pahomie (~280-346), care pe la 320 a întemeiat prima mănăstire în Tabenisia din Tebaida de Sus, este întemeietorul monahismului cenobitic. Sub supravegherea lui s-au format puțin mai târziu în aceeași regiune încă opt mănăstiri de bărbați și două de femei⁶⁸. În

⁶⁰ *Epistola 242*, 2 PG 32, 901A (PSB 12, 501). O altă imagine generală a situației avem prezentată în *Epistola 243*, către episcopii din Italia și Galia.

⁶¹ Vezi *Epistolele 264*, PG 32, 981C-9984A (PSB 12, 546) și *247*, PG 32, 928BC (PSB 12, 515-516).

⁶² D. TSAMIS, *Γραμματολογία*, 133. Vezi și TH. ZISIS, *Μοναχισμός*, 146.

⁶³ Vezi TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 10-11.

⁶⁴ Vezi BL. I. FEIDA, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, 318.

⁶⁵ D. TSAMIS, *Γραμματολογία*, 133.

⁶⁶ *Ibidem*, 133.

⁶⁷ Din pricina prigoanelor, după 305 mulți creștini au început să vină în jurul lui, astfel că numărul ucenicilor săi a ajuns repede la 6000, conform cu Rufin. În acest mod s-a creat în jurul lui un centru monastic, cunoscut sub numele de Faium. Pentru mai multe detalii vezi I. RĂMUREANU, *Istoria*, 95 și D. TSAMIS, *Γραμματολογία*, 134-135.

⁶⁸ Pahomie a murit în 346, aproximativ 11-12 ani înainte de botezul Sf. Vasile cel Mare. Vezi D. TSAMIS, *Γραμματολογία*, 135.

jurul anului 326 Amonie a întemeiat o comunitate monahală în Nitria, la nord-vest de Cairo. Macarie (~300-390) a întemeiat de asemenea o comunitate monahală în pustiiul Nitriei, în Skiti, în jurul anului 300. Dacă Antonie a fost eremitul prin excelență, Macarie a făcut ca eremiții regiunii în care se nevoia și el să trăiască în comuniune⁶⁹. În același timp în Palestina a întemeiat o comunitate monastică Ilarion. Puțin după aceea, în jurul anului 345, Epifanie a întemeiat o altă mănăstire cu viață de obște în Palestina.

În ceea ce privește Capadocia, începuturile monahismului în această provincie se leagă de persoana lui Eustațiu al Sebestiei (~356-380), care de prin anul 340 era propagatorul unui ascetism destul de anarhic în Pont și în Armenia. Exagerările adeptilor lui, precum respingerea nunții și a posesiei de bunuri, postul exagerat, în care nu se ținea seama de rânduiala Bisericii, și altele de acest fel, se pot observa în anatematismele sinodului de la Gangra⁷⁰, date împotriva lor. Le cunoaștem de asemenea și din expunerile lui Sozomen și ale lui Socrate. Din păcate izvoarele nu ne dau informații referitoare la numărul monahilor și al mănăstirilor din Capadocia secolului al IV-lea, număr care probabil că era relativ mic⁷¹.

Sf. Vasile cel Mare, întorcându-se în 356 din Atena și hotărându-se să urmeze calea ascezei, a întreprins o călătorie în Răsărit și în Egipt pentru a cunoaște îndeaproape viața ascetică a monahilor. Acolo a fost cu adevărat impresionat de modul de viață al monahilor, de stăruința lor în rugăciune, care îi făcea să fie familiari cu Dumnezeu⁷², după cum va scrie mai târziu; a admirat acolo modul în care slujbele din biserică dădeau ritmul întregului timp al zilei și nopții monahilor. Reîntors în patrie și însuflețit desigur de asceții pe care îi cunoscuse, inclusiv de Eustațiu, a început formarea unei obști monahale. Desigur că în acest efort a fost ajutat de mediul familial, în special de sora sa Macrina și de mama Emelia, care chiar l-au precedat în încheierea unei frățietăți monastice⁷³. Astfel pe cele două maluri ale râului Iris au luat naștere două comunități, una de bărbați, sub conducerea lui Vasile, și alta de femei, sub îndrumarea Macrinei⁷⁴.

În alcătuirea comunității sale Sf. Vasile nu a urmat în detaliu nici linia lui Eustațiu nici pe cea a lui Pahomie. El a pus monahismul sub controlul autorității

⁶⁹ Vezi D. TSAMIS, *Γραμματολογία*, 136.

⁷⁰ Acest sinod a avut loc în jurul anului 343 și a dat o serie de canoane care să impună ordinea bisericească. Iată câteva dintre ele: Canonul 10. „Dacă cineva din cei care trăiesc în feciorie pentru Domnul, disprețuiește pe cei căsătoriți, să fie anatema.” Canonul 14. „Dacă vreo femeie își părăsește bărbatul, vrând să ducă viață singuratică, scârbindu-se de căsătorie, să fie anatema.” Canonul 15. „Dacă cineva își părăsește copiii săi și nu se îngrijește de hrana lor și de a-i crește în credința lui Dumnezeu, ci îi neglijează pe motiv de asceză, să fie anatema.” Canonul 16. „Dacă vreun copil al unor părinți din cei credincioși se retrage pe motiv de evlavie față de Dumnezeu, își neglijează părinții și nu le dă acestora cinstirea datorată, să fie anatema.” (Vezi RALLI-POTLI, *Σύνταγμα κανόνων*, 106-112).

⁷¹ Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, pp. 132 și 138.

⁷² *Epistola 291*, 1, PG 32, 1032A: «τῷ Θεῷ προσοικειούσθαι».

⁷³ Vezi P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 295. CHRISTOU afirmă că influența lui Eustațiu asupra lui Vasile nu a fost așa de mare și că Sf. Vasile l-a cunoscut pe acesta doar după ce s-a întors din Egipt. GRIBOMONT însă susține că această influență, atât asupra lui Vasile cât și asupra familiei sale, a fost cu mult mai mare și că în ochii lor Eustațiu a întrupat pentru multă vreme idealul evanghelic (Vezi J. GRIBOMONT, *Saint Basile 1*, 107). Aceeași părere o are și D. AMAND, care crede că Eustațiu a jucat un rol determinant în evoluția idealului monahal al lui Vasile (Vezi D. AMAND, *L'ascèse monastique*, 55-56).

⁷⁴ P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 297.

bisericești. Pentru prima dată monahii formau o grupare specială, recunoscută de Biserică și încadrată în slujba acesteia⁷⁵.

Caracteristic de asemenea pentru Sf. Vasile este și faptul că a întemeiat monahismul pe fundamentul solid al Sfintei Scripturi. Cel mai important izvor al învățaturii sale ascetice este Biblia și în special Noul Testament. Sf. Vasile posedă o deosebită cunoaștere a Scripturii, atât în extensie cât și în adâncime, și pe aceasta se fundamentează întreaga lui gândire precum și acțiunile sale⁷⁶. În a 26-a regulă morală spune că: „*Se cuvine ca orice cuvânt sau faptă să se încredințeze cu mărturie a Scripturii inspirate de Dumnezeu spre instruirea celor buni, dar spre rușinea celor răi*”⁷⁷. Ajunge să spunem aici că toate scrierile morale și ascetice ale lui se bazează pe Noul Testament⁷⁸, în așa măsură că acesta constituie temelia întregii sale spiritualități și a ascetismului său.

Urmarea biblicității dar și a experienței sale este faptul că Sf. Vasile pune pe monahi pe linia vieții de obște. În concepția lui monahul, ca de altfel orice creștin, este dator să aibă ca lucrare principală exercițiul dragostei. Motivul lepădării de lume a monahului este chiar dragostea lui pentru Dumnezeu⁷⁹, care se exprimă în dragostea față de frați, din care de asemenea se și hrănește. Regulile pe care le-a alcătuit consfințesc superioritatea vieții cenobitice, care se bazează pe dragostea frățescă, față de viața anahoretică⁸⁰. Rezultatul lepădării de lume este mărturisirea consacrării și consecințele acesteia constau în special în păzirea celor trei virtuți făgăduite: a ascultării, a sărăciei și a fecioriei⁸¹, care împreună cu curăția, cu păzirea inimii, cu smerenia, cu dragostea și cu rugăciunea constituie fundamentul pe care se alcătuieste viața ascetică de obște.

În comparație cu monahismul lui Pahomie, în comunitățile Sfântului Vasile nu mai exista acea organizare centralizată, rigidă. Sf. Vasile i-a organizat pe monahi în frățietăți care nu depășeau 15 persoane.

În ce privește monahismul feminin, preliminariile lui duhovnicești au fost identice cu ale celui masculin. În epistola 199 se găsește definiția pe care Sf. Vasile o dă fecioarei: „*Fecioară se numește cea care s-a adus de bunăvoie Domnului, renunțând la căsătorie și preferând viața de sfințenie*”⁸².

Trebuie notat că Sf. Vasile a reușit să evite cu succes, după cum se observă din cele spuse până acum, toate pozițiile extreme ale lui Eustațiu. La Vasile antiteza dintre monahism și lume joacă doar un rol limitat⁸³. El pretindea de la toți creștinii trăirea autentică a Evangheliei, iar monahii, în concepția lui, sunt aceia care trăiesc Evanghelia în mod total. Episcopul Cezareei recunoștea valoarea bunurilor materiale și orânduia pentru monahi o îndeletnicire regulată cu anumite lucrări, care luau forma diferitelor profesii ce se practicau în comunitate. Dată fiind însă porunca

⁷⁵ Vezi J. GRIBOMONT, *Le renoncement*, 282 și P. CHRISTOU, Ὁ Μέγας Βασίλειος, 297.

⁷⁶ Vezi D. AMAND, *L'ascèse monastique*, 82.

⁷⁷ VASILE cel MARE, *Regulile Morale*, 26, PG 31, 744.

⁷⁸ Merită menționat faptul că în *Regulile Morale* (în număr de 80) sunt cuprinse 1500 de versete din Noul Testament (Vezi J. GRIBOMONT, *Saint Basile* 1, 33).

⁷⁹ L. VISCHER, *Basilus*, 38.

⁸⁰ Vezi VASILE cel MARE, *Regulile Mari* 2, PG 31, 908-916, unde se face o prezentare detaliată a avantajelor vieții în obște.

⁸¹ P. CHRISTOU, Ὁ Μέγας Βασίλειος, 299.

⁸² *Epistola 199*, 18, PG 32, 720B (PSB 12, 401).

⁸³ Vezi J. GRIBOMONT, *Le renoncement*, 285.

sărăciei, roadele muncii monahilor nu le aparțineau lor, ci întregii comunități; ele erau destinate mai ales împlinirii poruncii Domnului de a-l iubi pe aproapele. În mănăstirile Sf. Vasile funcționau chiar și școli cu internat, la care se primeau nu doar copii orfani, ci și ai unor părinți care îi încredințau monahilor spre educare⁸⁴. În acest mod Sf. Vasile a făcut din monahism un factor social, deoarece, dincolo de cultivarea spirituală, l-a temeluit și ca organ filantropic, de educare a tinerilor, de formare morală a acestora pentru o lume creștină⁸⁵. Din textele Sfântului Vasile se vede că creștinii care trăiau în lume vizitau încă din acel timp mănăstirile pentru folos sufletesc⁸⁶.

În sfârșit putem să spunem că monahismul a fost înălțat de Sf. Vasile la o stare duhovnicească, socială, organizatorică și ecleziastică fără precedent. Din păcate după moartea lui și a Sfântului Grigorie de Nisa, autoritatea episcopilor nu a reușit să se mai impună monahilor. Episcopii a trebuit astfel să întrebuițeze din nou alte anatematisme pentru a putea evita alterarea mișcării ascetice⁸⁷.

2. Mărturia unei familii sfinte și a unui mare sfânt

Pentru a putea percepe înălțimea gândirii Sfântului Vasile este necesar să privim mai întâi, în linii generale, autentică viață creștină, credința adâncă în Dumnezeu și devoțiunea față El, care caracterizau mediul în care a venit în lume, familia sa, să privim de asemenea modul în care el însuși a trăit creștinismul.

a) Mărturia familiei Sfântului Vasile cel Mare

Sf. Vasile cel Mare s-a născut la 329/330 din părinți creștini, de proveniență nobilă și martirică. Tatăl său, pe nume tot Vasile, era din Pont și mama, Emelia, din Capadocia. Strălucită și destul de lungă era tradiția creștină în această familie.

Părinții lui Vasile-tatăl erau bogați posesori de pământuri, deținând multe domenii. Devreme au îmbrățișat creștinismul și l-au cunoscut bine pe întâiul episcop al Neocezareei Pontului, renumitul Grigorie Taumaturgul, căruia Macrina i-a fost ucenică⁸⁸. Sfântul Grigorie al Neocezareei (212-270/275), care este considerat părintele spiritual al teologilor capadocieni din secolul al IV-lea, a fost cea mai importantă personalitate a acestei provincii în secolul al III-lea⁸⁹. În timpul cruntei persecuții a lui Maximin, în jurul anului 311, creștina Macrina, cunoscută în întreaga regiune pentru filantropia ei, pentru a se salva, s-a refugiat în pădurile

⁸⁴ VASILE cel MARE, *Regulile Mari* 15, PG 31, 952-957 (PSB 18, 244-246).

⁸⁵ VEZI P. CHRISTOU, 'Ο Μέγας Βασίλειος, 300.

⁸⁶ VEZI VASILE cel MARE, *Regulile Mici*: 311, 312 și 313, PG 31, 1304-1305 (PSB 18, 458-459).

⁸⁷ VEZI J. GRIBOMONT, *Saint Basile* 1, 64-65.

⁸⁸ În *Epistola 204*, către cei din Neocezareea, Sf. Vasile o pomenește pe bunica sa Macrina, prezentându-o drept garanție a recititudinii credinței lui, care provine dintr-o îndelungată tradiție: „Și apoi ce altă mărturie mai impresionantă despre credința noastră v-ar trebui mai mult decât aceea că am fost crescuți de acea prea fericită femeie, bunica mea, care s-a născut aici, la voi. Mă gândesc la acea renumită Macrina, care mi-a transmis cuvintele prea fericitului Grigorie, pe care cu buna ei memorie le-a păstrat ea însăși până acum, și cu care ne-a crescut și ne-a format și pe noi în dogmele pietății.” (PG 32, 752C-753A [PSB 12, 430]).

⁸⁹ CH. KRIKONIS, *Καππαδοκία*, 239.

Pontului împreună cu bărbatul ei, al cărui nume ne-a rămas necunoscut. Acolo în ascunzișul pădurilor au rămas mai mult de șapte ani⁹⁰. Din pricină că-și mărturisiseră deschis credința în Hristos averea le-a fost confiscată. Acești creștini bogați au ajuns astfel vrednici să primească cununa martiriului. Sf. Grigorie Teologul în cuvântul funebru rostit în memoria Sfântului Vasile îi numește martiri vii: „Pe aceasta (prigoana)⁹¹ mulți dintre luptătorii noștri au biruit-o, luptând până la moarte sau până aproape de moarte. Astfel au rămas în viață pentru a supraviețui victoriei și a nu pleca odată cu luptele, ci pentru a rămâne între antrenorii virtuții, martiri vii, stâlpi însuflețiți, predici tacite”⁹².

Înaintașii mamei lui avuseseră funcții de generali, primari și curteni la palatele din Capadocia. Tatăl Emeliei, al cărui nume nu-l cunoaștem, a murit ca martir în timpul ultimelor persecuții împotriva creștinilor. Devreme a murit și soția lui, astfel că Emelia a rămas orfană la o vârstă fragedă. Averea ei însă s-a mărit repede, foarte probabil ca urmare a unei bune administrații⁹³. Fratele Emeliei, Grigorie, a ajuns mai târziu episcop al unei cetăți din Capadocia. Către acesta Sf. Vasile va adresa două epistole.

În ceea ce-i privește pe părinții Sf. Vasile, tatăl său, numit de asemenea Vasile, a trăit în Pont, exercitând profesia de dascăl de retorică în Neocezarea. Retor renumit, se distingea însă și prin buna cuviință a vieții și era recunoscut în întreaga provincie ca învățător obștesc al virtuții, după cum ne informează Sf. Grigorie Teologul⁹⁴. Emelia era o fată deosebit de frumoasă la înfățișare dar și în ce privește caracterul, fapt ce nu a făcut-o însă nicidecum să fie înfumurată; dimpotrivă ea și-a păstrat buna cuviință și smerenia caracterului⁹⁵. Pe această fată de o înaltă ținută morală a luat-o în căsătorie retorul Vasile. Căsnicia lor se distingea prin armonie și se baza pe exercițiul comun al tuturor virtuților; împreună îi ajutau pe cei săraci și îi odihneau pe cei străini.

Din căsătoria lor sunt amintiți nouă copii, patru băieți, care ne sunt cunoscuți, și cinci fete, din care o cunoaștem doar pe Macrina, întâiul-născut dintre copii. Este posibil să mai fi existat încă un copil, care însă a murit foarte devreme. Macrina, purtătoarea numelui bunicii Macrina, a fost dascălul comun al tuturor fraților ei. S-a născut în jurul anului 326 și, ajungând la vârsta căsătoriei și fiind logodită, deoarece logodnicul a murit, nu s-a mai plecat în fața celor care o presau să încheie o altă legătură, ci s-a consacrat creșterii fraților ei⁹⁶. După ce aceștia au crescut, Macrina împreună cu mama ei, Emelia, cu unele prietene, rude și foste slujitoare s-au retras la o proprietate a lor din Pont, aproape de râul Iris, unde au întemeiat o comunitate cu viață de obște, a cărei conducătoare a fost Macrina până la moartea ei survenită în 379.

Al doilea copil a fost Vasile, care s-a născut pe la 330 și la care ne vom referi mai pe larg în subcapitolul următor. A urmat Navcratie, care s-a născut pe la 332 și

⁹⁰ Pentru mai multe informații vezi GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 3-8, PG 36, 497-504.

⁹¹ Este vorba de cumplita persecuție dezlănțuită de Maximin, despre care am amintit deja.

⁹² GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 5, PG 36, 500BC.

⁹³ Vezi. P. CHRISTOU, *Πατρολογία* 4, 21 și de același, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 17.

⁹⁴ *Cuvântul 43*, 12, PG 36, 509AB: „Primii ani ai vieții sale în grija marelui său părinte, pe care atunci Pontul îl considera învățător obștesc al virtuții...”.

⁹⁵ GRIGORIE al NISEI, *Despre viața Macrinei* 1, PG 46, 961B. Vezi și A. MAMALIS, *Μητέρες ἁγίων* 59.

⁹⁶ P. CHRISTOU, *Πατρολογία* 4, 21.

care apoi, de foarte tânăr, a devenit ascet în Pont. El a murit însă foarte devreme în vârstă de douăzeci și șapte de ani. Ca al patrulea copil s-a născut Grigorie, care a ajuns ulterior episcop al Nisei. După acesta a urmat nașterea a patru fete, afară de cazul că vreuna din ele se va fi născut înainte de Grigorie, iar ca ultim copil s-a născut în 345 Petru, care mai târziu a devenit episcop de Sebastia. În același an, în care s-a născut Petru, a murit Vasile, tatăl familiei⁹⁷. Mama Emelia a fost o mamă deosebit de iubitoare, care sprijinea și întărea pe cei care aveau nevoie de ajutor cât de mult putea. Referitor la aceasta, Sf. Grigorie Teologul amintește într-o epistolă a sa că în timpul în care, împreună cu Sf. Vasile, petreceau o viață ascetică în apropiere, Emelia a fost aceea care îi aproviziona cu hrană⁹⁸. După destui ani de viață ascetică, împreună cu fiica ei iubită, după ce a ajuns să guste și roadele acestui fel de viață, ajungând la liniștea bătrâneților, Emelia s-a mutat la cele cerești în 370.

Ofranda adusă Bisericii de această familie a fost foarte bogată. Toți cei patru frați s-au consacrat slujirii lui Dumnezeu. Trei, Vasile, Grigorie și Petru au ajuns episcopi, iar Navcratie, cel de-al treilea născut, ascet. Dintre surori, Macrina a ajuns o figură importantă a monahismului feminin. Trebuie de asemenea să mai menționăm că această distinsă familie, al cărei tată era fiu de mărturisitori și a cărei mamă era fiică de martir, a dăruit Bisericii patru sfinți: pe Macrina cea Tânără, pe Vasile, Grigorie și Petru. Între sfinți se numără de asemenea și bunica Sfântului Vasile, Macrina cea Bătrână, precum și mama lui, Emelia.

b) Mărturia Sfântului Vasile

În acest cadru s-a născut pe la 329/330 Sf. Vasile cel Mare, care, ca vlăstar a două familii strălucite, a moștenit de la amândouă dragostea în duh, devotamentul față de Biserică precum și caracterul eroic al martirilor. După cum am menționat deja, Vasile a venit în lume ca al doilea copil al numeroasei familii a lui Vasile și a Emeliei.

În copilărie sufletul său a fost format de către bunica lui, Macrina cea Bătrână și de mama lui, Emelia. Primele noțiuni de învățătură, „*educația generală*”⁹⁹, le-a primit de la tatăl său Vasile, care i-a transmis fiului său nu doar literele și anumite concepte, ci i-a oferit și modelul unui creștin virtuos, fiind, cum l-a numit Sf. Grigorie Teologul, învățător obștesc al virtuții¹⁰⁰.

Mai târziu, pentru a-și continua studiile, s-a mutat, pe la 343, în Cezareea Capadociei¹⁰¹, în continuare, în jurul anilor 346/347, la Constantinopol, în apropierea lui Libaniu, și în sfârșit la Atena, în anul 351¹⁰². Acolo a legat o strânsă prietenie cu un alt capadocian, Grigorie, prietenie care va rămâne ca model în Biserica creștină. „*Ne osteneam amândoi, și fiecare urmărea nu să aibă întâietatea, ci cum să o acorde celuilalt. Fiecare socotea succesul celuilalt ca pe al lui propriu.*”

⁹⁷ Vezi P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 18.

⁹⁸ GRIGORIE TEOLOGUL, *Epistola 5*, PG 37, 29A.

⁹⁹ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 12, PG 36, 509B.

¹⁰⁰ Ibidem, PG 36, 509A.

¹⁰¹ Sf. Vasile s-a născut foarte probabil în Neocezarea Pontului, de unde ulterior a fost dus de bunica sa Macrina la o moșie în Anisa, în apropierea râului Iris, unde a și fost crescut de aceasta.

¹⁰² Datele de față sunt după ST. PAPADOPOULOS, *Χρονολογικός πίνακας*, 78. Există însă și alte cronologii.

Se părea că avem un suflet care locuia în două trupuri... Una era lucrarea amândurora, virtutea și faptul de a trăi pentru nădejtile viitoare”¹⁰³. După mărturia lui Grigorie, cei doi cunoșteau acolo mai ales două drumuri, care duceau, primul, la biserică și la dascălii cei de acolo, iar al doilea, la învățătorii cei din afară. Iată chiar cuvintele Sf. Grigorie: „Două drumuri ne erau cunoscute; unul era întâiul și mai de cinste; celălalt, al doilea și de aceeași importanță. Primul ducea către sfintele noastre biserici și către dascălii cei de acolo, cel de-al doilea către învățătorii cei din afară. Pe celelalte le lăsam celor doritori de sărbători, teatre, petreceri. Pentru că socotesc că nimic nu valorează, dacă nu conduce la virtute și nu face mai buni pe cei ce se ocupă cu ele. Pentru ceilalți există diferite numiri, sau după părinți sau după familie sau după propriile îndeletniciri și realizări. Pentru noi însă mare lucru și nume este acela de a fi și de a ne numi creștini”¹⁰⁴.

Prin modul lor de viață cei doi au ajuns renumiți în toată Grecia și au adunat în jurul lor și alți studenți creștini, alcătuind în acest mod o asociație de tineri cu viață deosebită¹⁰⁵.

Întorcându-se acasă în anul 356, după o scurtă perioadă de timp în care a practicat retorica, Vasile a renunțat la cariera de retor și și-a consacrat viața lui Dumnezeu¹⁰⁶. Pentru a cunoaște îndeaproape marile centre de viață ascetică, viață spre care începuse și el să încline sub influența sorei Macrina¹⁰⁷ și a lui Eustațiu de Sebastia, în continuare a întreprins o călătorie obositoare în Egipt, Palestina, Siria și Mesopotamia. După ce s-a întors din această călătorie încărcat cu experiențe duhovnicești, s-a retras el însuși în singurătate, unde a rămas până în anul 362 studiind opere ale literaturii creștine, îndeosebi lucrări ale lui Origen și proiectând organizarea vieții monahale¹⁰⁸. Preponderența arianismului în partea de răsărit a imperiului a fost în mod sigur cauza pentru care în 362 a părăsit singurătatea și a intrat în rândul clerului, la vârsta de 32 de ani.

În ceilalți 17 ani ai vieții lui, opt ca preot și nouă ca episcop în Cezareea, Sf. Vasile a ajuns să fie conducătorul ortodoxiei în Răsărit. Mai ales după moartea Sfântului Atanasie cel Mare, survenită în 373, el a purtat toată greutatea luptei cu arianismul care ajunsese deja religia statului. Sf. Vasile a combătut arianismul atât pe plan teologic cât și politic-bisericesc, conducând ortodoxia către biruința care a fost consfințită de sinodul al II-lea ecumenic, dar pe care el însuși nu a mai apucat să o vadă, deoarece a murit cu doi ani mai devreme.

Toată viața sa Sf. Vasile a avut de suferit de pe urma unei stări de slăbiciune trupească. Despre starea proastă a sănătății se plânge foarte devreme în multe epistole și de dinainte și de după hirotonia întru episcop. Nu avea mai mult de 46 de ani, când scria către Amfilohie de Iconiu că și-a pierdut dinții și că se simțea bătrân¹⁰⁹. Din corespondența lui aflăm că de multe ori boala îl împiedica să

¹⁰³ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul* 43, 20, PG 36, 521C.

¹⁰⁴ Ibidem, PG 36, 524AB.

¹⁰⁵ Vezi ibidem, PG 36, 524-525.

¹⁰⁶ Îndeletnicirea cu retorica a durat probabil până în anul 357/358.

¹⁰⁷ Macrina împreună cu mama ei, Emelia, viețuiau în retragere încă din 351, pe o moșie a lor, în apropiere de râul Iris.

¹⁰⁸ TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 12.

¹⁰⁹ *Epistola* 232, PG 32, 884AB (PSB 12, 479).

întreprindă călătorii sau să întâlnească unele persoane¹¹⁰. Călătoriile pe care totuși le întreprindea îi înmulțeau și îi amplificau și mai mult pătimirile¹¹¹. Adesea slăbiciunea de pe urma bolii nu îi permitea să predice timp îndelungat¹¹², iar alte ori febra și boala îl țineau la pat și îi paralizau orice activitate¹¹³. Sigur că proasta stare a sănătății lui se datora și rigurozității sale în posturi și privațiunilor de tot felul.

Cu toate acestea marele părinte a reușit să desfășoare o activitate uimitoare în domeniul scriitoricesc, organizatoric, pastoral, social, didactic și liturgic. Creația lui scriitoricească a evoluat într-un continuu crescendo, împreună cu activitatea sa pastorală și bisericească, conducând la faptul ca opera scrisă rămasă de la el să fie impresionantă. Amintim aici „*Omiliile*” lui cu teme exegetice, pastorale și morale, între care se disting cele „*La Hexaimeron*” și „*Către tineri*”, scrierile ascetice cu cele 55 de „*Reguli mari*” și 313 de „*Reguli mici*”, formulările sale dogmatice despre dogma treimică și despre modul de existență a persoanelor Sfintei Treimi, alcătuirea „*Sfintei Liturghii*” care-i poartă numele, marea colecție de scrisori, care constituie o expresie a uimitoarei sale activități, prin faptă și cuvânt, pentru asigurarea unității Bisericii din întregul Răsărit, activitate ce l-a arătat drept conducătorul bisericesc făcător de pace prin excelență¹¹⁴. În condiții vitrege s-a arătat nu doar inteligent ci și clarvăzător și prevăzător, mai profund decât cei mai mulți dintre confracții săi episcopi. Sf. Vasile cel Mare cuprinde întregul vieții bisericești, fără diferențe de loc sau timp¹¹⁵.

Toată viața sfântului a fost o manifestare a profunde credințe, a mării iubiri și a absolutului devotament către Dumnezeu, care l-au caracterizat. Toată ființa lui era în slujba lui Dumnezeu și a Bisericii, a turmei și a confracțiilor săi. Acest cuvios bărbat a fost un ierarh care a trăit în mijlocul turmei și pentru turmă, a fost un puternic sprijinitor al oamenilor simpli, al victimelor secetei sau al încasatorilor de impozite și al conducătorilor nemiloși. A fost un ajutor al celor care sufereau de pe urma abuzurilor serviciilor de stat ale imperiului precum și un mijlocitor al orfanilor, al văduvelor, al sclavilor, al agricultorilor, al muncitorilor, al celor cu mulți copii, al micilor sate sau orașe și, în general, al tuturor nedreptățiilor.

Cuviosul ierarh a făcut o adevărată lucrare filantropică și socială, pe care i-a favorizat-o atât proveniența sa socială cât și formația sa¹¹⁶. Spiritul filantropic îl moștenise și îl învățase de la părinții săi în așa măsură încât îngrijea pe bolnavi chiar cu mâinile sale, în timp ce el însuși ar fi avut nevoie de îngrijiri¹¹⁷. Sf. Vasile și-a pus la dispoziție în scopuri filantropice atât averea personală cât și întregul său suflet. Rezultatul și expresia dragostei și a iubirii sale de oameni sunt și constituirea „*Vasiliadei*”, un centru de clădiri care cuprindea, după mărturia lui Vasile însuși¹¹⁸, locuințe în care puteau fi găzduiți conducătorii și funcționarii publici, o casă de oaspeți pentru cazarea străinilor și a celor ce se aflau în trecere prin cetate, un spital

¹¹⁰ Vezi *Epistolele*: 112, 1 (PG 32, 521B; PSB 12, 291), 143, (PG 32, 592CD; PSB 12, 330), 206, 1 (PG 32, 757B; PSB 12, 423) și 213, 2 (PG 32, 784C; PSB 12, 438).

¹¹¹ Vezi *Epistola 216*, PG 32, 792C (PSB 12, 443).

¹¹² Vezi sfârșitul omiliei la *Psalmul I*; VASILE cel MARE, *La psalmi*, PG 29, 228 (PSB 17, 192).

¹¹³ Vezi *Epistola 100*, 2, PG 32, 504C (PSB 12, 281).

¹¹⁴ Vezi G. K. BONIS, *Μέγας Ἀθανάσιος*, 714-715.

¹¹⁵ Vezi *ibidem*, 720.

¹¹⁶ B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 43-44.

¹¹⁷ *Ibidem*, 44.

¹¹⁸ Vezi VASILE cel MARE, *Epistola 94*, PG 32, 485-489 (PSB 12, 271).

pentru îngrijirea medicală a celor bolnavi, cu personalul necesar de medici, infirmieri, vizitii și animale pentru tracțiune, clădiri pentru adăpostirea atelierelor și a muncitorilor. În mijlocul complexului se găsea o măreață catedrală, frumos împodobită, iar în jurul ei clădiri ce adăposteau sediul episcopului și al clericilor.

Una din principalele griji ale episcopului Cezareei a fost veghea pentru păstrarea dreptei credințe și pentru pacificarea Bisericii, pentru care, după cum mărturisește, era gata să-și jertfească chiar și viața¹¹⁹. Dacă el nu ar fi păzit cu credincioșie comoara credinței apostolice și nu ar fi respins inovațiile străine de Simbolul de la Niceea, Cezareea și întreaga regiune înconjurătoare ar fi trecut la arianism. Datorită însă statorniciei de neînfrânt a Sf. Vasile în dreapta credință, credincioșii, știindu-l ca pe o stâncă în fața furtunii eresului, se simțeau protejați în apropierea lui¹²⁰. El însuși se simțea chemat să-i călăuzească pe cei ce doreau să se mântuiască¹²¹. Pentru soluționarea problemelor bisericești și pentru pacificarea Bisericii Sf. Vasile a vizitat întreaga eparhie și a întreprins călătorii pastorale chiar și în regiunile vecine, cum a fost, spre exemplu, Armenia, pentru a întâlni episcopii care se găseau adunați în sinod. În astfel de împrejurări el se încredința de rectitudinea credinței lor, definea condițiile comuniunii cu alți episcopi sau restabilirea această comuniune acolo unde era cazul, îi conducea la calea cea adevărată pe cei rătăciți, având totdeauna drept fundament mărturisirea de credință de la Niceea și tradiția Părinților¹²².

Această luptă i-a adus însă Sfântului Vasile multe dureri, nenumărate chinuri și nespuse amărăciune din partea conducătorilor arieni, a celor rău credincioși și chiar a ortodocșilor care îl invidiau. Dar în această luptă s-a arătat măreția sa, credința lui profundă, dragostea și devotamentul său față de Dumnezeu precum și tăria lui morală, atunci când conducătorii statului au vrut să-l silească să adere la convingerile lor. În fața eparhului Modest cuviosul ierarh s-a arătat neînfricat și de neînduplecat, gata să primească martiriul de dragul lui Dumnezeu pentru Care trăia. În fața morții a manifestat exact atitudinea pe care o aveau martirii, fapt ce se vede chiar din cuvintele sale:

„Căci, îi zise, de confiscarea averii nu se teme nicidecum cel ce nu are nimic, doar dacă ai nevoie de aceste zdrențe ale mele, și de puținele cărți, care sunt toată averea mea. Exil nu cunosc, eu cel ce nu sunt mărginit la un anumit loc și nu-mi aparține nici măcar acesta în care locuiesc acum și tot locul unde mă găsesc este al meu, sau mai bine zis al lui Dumnezeu, iar eu sunt străin și călător. Chinurile ce o să-mi ia, celui ce nu am trup, afară doar dacă vorbești de prima lovitură. Aceasta doar e în stăpânirea ta. Moartea însă este o binefacere pentru că mă va trimite mai repede la Dumnezeu pentru Care trăiesc și sunt și pentru care în mare măsură am murit și către Care mă grăbesc să ajung de departe”¹²³.

¹¹⁹ Epistola 128, 1, PG 32, 553C-556A (PSB 12, 309): „Desigur că pentru pacificarea Bisericilor lui Dumnezeu eu n-am fost încă în stare să-mi dau tot concursul prin fapte deosebite, dar mărturisesc în inima mea că urmăresc acest lucru atât de mult încât mi-aș da bucuros și viața, numai să pot stinge văpaia urii pe care o aprins-o diavolul”.

¹²⁰ Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 45.

¹²¹ Vezi VASILE cel MARE, *Epistola 161*, 2, PG 32, 632A (PSB 12, 352-353).

¹²² Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, 46.

¹²³ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 49, PG 36, 560C.

Sf. Vasile avea convingerea că „*Domnul îi pune pe împărați și îi schimbă, și nu este putere decât de Dumnezeu rânduită*”¹²⁴. Modest însuși era uimit în fața unei astfel de atitudini, însă Sf. Vasile i-a răspuns:

„*În ce privește restul, eparhule, noi suntem înțelegători și mai smeriți decât oricine, deoarece așa zice porunca; și nu la atâta putere, dar nici cu unul oarecare noi nu ne purtăm cu mândrie. Unde însă Dumnezeu este cel care se primejduiește și este pus în discuție, disprețuim totul și privim doar spre El. Foc, sabie, fiare, unghii, care sfâșie carnea, sunt pentru noi mai degrabă desfătare decât frică. De aceea ocărăște-ne, înfricoșează-ne, fă tot ceea ce vrei, bucură-te de puterea pe care o ai. Să le audă pe acestea împăratul; pe noi nu ne vei convinge să stăm la un loc cu nelegiuirea chiar de ne-ai aresta sau ne-ai amenința cu lucruri mai înfricoșătoare*”¹²⁵.

În fața tăriei lui Vasile prigonitorii au fost învinși. Amenințările lor s-au transformat în admirație; cu toate acestea însă Valens va continua încă, sub influența mediului său, să îi pricinuiască greutăți. Sf. Vasile, chiar dacă nu a ajuns să fie omorât, să sufere adică și martiriul sângelui, din cauza schimbării survenite în interiorul celor care-l prigoneau și a intervenției lui Dumnezeu, s-a dovedit însă mare martir al conștiinței, mărturisind cu atitudinea, cu comportamentul și cu tăria sa morală. Având în vedere comportarea și virtutea lui, Sf. Grigorie Teologul spunea în cuvântul funebru: „*Astfel mormântului părinților se dă, și se adaugă arhierilor arhierul, propovăduitorilor marea voce, care răsună încă în urechile mele; martirul se adaugă martirilor*”¹²⁶. Desigur că cu aceasta Sf. Grigorie nu dorea să spună că Sf. Vasile a fost martir în sensul de martir al sângelui, ci accentua faptul că el a avut caracteristicile care îl fac pe cineva martir: credința, dragostea, nădejdea bunurilor viitoare, tăria morală, virtuți care sunt comune tuturor martirilor. Pentru aceasta l-a și comparat cu martirii Macabei din Vechiul Testament, cu Sf. Ioan Botezătorul, cu Apostolii și cu întâiul martir Ștefan¹²⁷. Credința și devotamentul său pentru Dumnezeu, ca expresie a unui continuu martiriu al conștiinței, Sf. Vasile le-a manifestat prin întregul său mod ascetic de viață care l-a caracterizat. El a reușit să îmbine în mod desăvârșit viața monahului cu aceea a episcopului, să concentreze în persoana sa virtuțile ascetului și ale ierarhului, în vederea unirii cu Dumnezeu, a slujirii Bisericii și a oamenilor. Iată din nou cum descrie prietenul său Grigorie modul său sobru de viață:

„*Ce avea el deci în afară de trupul său și de acoperămintele necesare cărnii. Bogăția lui era să nu aibă nimic, și crucea cu care își legase viața și pe care o considera mai de preț decât mulți bani... Se îngrijea să fie nu să pară perfect... Cine stătea fără hrană mai mult decât el, și nu e mult să spună cineva, ca unul fără trup... El nu considera mare nimic din cele ce sunt mai jos de gât, ci trăia doar cu cele necesare pentru viață, și singura desfătare pe care o cunoștea era să se vadă că nu se desfată și pentru aceasta nu avea nevoie de mai multe*”¹²⁸.

Virtuțile cuviosului episcop, purtarea lui, binefacerile și protecția pe care le oferea credincioșilor și în general oamenilor au atras dragostea lor față de el.

¹²⁴ VASILE cel MARE, *La psalmul 32*, 9, PG 29, 344C.

¹²⁵ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 50, PG 36, 561A.

¹²⁶ Ibidem, 80, 5, PG 36, 601C.

¹²⁷ Ibidem, 76, PG 36, 596C-597D.

¹²⁸ Ibidem, 60-61, PG 36, 573-576.

Aceasta este mărturisită și de numărul mare de oameni care s-au adunat la înmormântarea lui, încât de pe urma înghesuielii au existat chiar câteva „*victime funebre*” după mărturia Sf. Grigorie Teologul¹²⁹.

Mărturia Sfântului Vasile se continuă și după moartea lui. Exemplul și scrierile lui constituie o mărturie continuă despre Hristos și sunt indicatoare de drum pentru toți cei ce vor să ducă o adevărată viață în Hristos.

3. Raporturi ale Sf. Vasile cel Mare cu martirii

Atitudinea martirică a Sf. Vasile cel Mare de-a lungul întregii sale vieți sigur se datora și își trăgea seva din clima generală a epocii în care a trăit. Marea persecuție a lui Dioclețian încetase cu aproximativ 20 de ani înaintea nașterii lui, iar persecuția lui Liciniu, în timpul căreia au suferit martiriul cei 40 de mucenici din Sebastia, înainte cu aproximativ 10 ani. În vremea copilăriei Sf. Vasile a avut ocazia să afle multe istorisiri în legătură cu martirii de la bunica sa, Macrina, care suferise mult de pe urma prigonirilor. Ajungând la maturitate, Sf. Vasile a intrat în legătură directă cu atmosfera persecuțiilor. La doar opt ani înainte de alegerea lui ca episcop greutățile persecuțiilor au reapărut în timpul lui Iulian Apostatul, în timpul căruia a mărturisit în Cezareea Capadociei Eutihie, și în continuare s-au continuat în timpul domniei împăratului arian Valens. Credința, virtuțile, rezistența în chinuri și frumusețea sufletului mucenicilor l-au umplut de admirație pe sfântul ierarh care ar fi dorit să meargă cât mai mult cu puțință pe urmele lor¹³⁰.

a) Cinstirea martirilor în epocă

După cum am putut vedea deja, în perioada în care a activat Sf. Vasile cel Mare amintirea persecuțiilor și a martirilor era vie în memoria credincioșilor care puteau să numere între victime pe bunicii sau chiar pe părinții lor. Cu toate că Iulian Apostatul a întreprins o încercare de reînsuflețire a păgânismului și Valens i-a prigonit pe ortodocși, în general clima se schimbese, împărații detestau idolatria și credincioșii se grăbeau să-i cinstească pe martirii care pregătiseră triumful credinței, murind cu curaj pentru ea. Faptul că pătimirile și riscul morții pentru credință erau considerate drept un har special a făcut ca mărturisitorii și mai ales martirii să se bucure de un deosebit respect ca purtători ai Duhului Sfânt în plinătatea lui.

Cinstirea martirilor are rădăcinile în obiceiurile funebre practicate în legătură cu morții obișnuite¹³¹. Peste tot se considera ca o datorie sfântă faptul de a se face privegheri la căpătâiul celor ce plecau din această lume¹³². Grecii și romanii aveau multe obiceiuri prin care-și exprimau cinstirea față de cei adormiți. În a treia zi după înmormântare rudeniile veneau la mormânt unde avea loc un ospăț funebru în cinstea celui mort; același lucru se repeta și în ziua a noua. La Atena ceremonia se

¹²⁹ Ibidem, 85,4, PG 36, 601C.

¹³⁰ VASILE cel MARE, *Epistola* 223, 2, PG 32, 824C (PSB 12, 458).

¹³¹ H. DELEHAYE, *Les origines*, 26.

¹³² Ibidem, 27.

repetă și în a treizecilea zi¹³³. Totalitatea datinilor în legătură cu cei morți își are fundamentul în respectul către aceștia. Se pare că a existat concepția că cei morți continuă să trăiască în apropierea mormântului, iar importanța deosebită, care se acorda înmormântării, se baza în mod sigur pe credința că liniștea sufletului este legată de cea a trupului¹³⁴.

Creștinii au adoptat încă de la început înhumarea, preferând-o incinerării și având desigur ca model înmormântarea lui Iisus Hristos. În ce privește ospetele funebre, acestea au fost înlocuite curând de Sf. Liturghie; în multe cazuri se mai adăugau și agapele frățești în cadrul cărora comeseni erau săracii¹³⁵. În uzanțele lor funebre a mai intervenit și o altă schimbare importantă: ca zi de pomenire a celor morți nu a mai fost avută în vedere ziua de naștere a credinciosului, ci aceea a morții, deoarece pentru creștini moartea este adevărata naștere, și anume nașterea spre viața cea veșnică¹³⁶. Vizitele regulate la morminte s-au transformat repede în obicei al creștinilor, în timp ce zilele consacrate pentru acestea, pe care le cunoaștem din literatura creștină, erau a treia, a șaptea, a noua, a treizecilea și a patruzecilea¹³⁷.

Adunările inițiale în scopul cinstirii martirilor conțineau prin urmare mai ales două elemente: pomenirea jertfei lor și mulțumirea adusă lui Dumnezeu pe Care martirul îl cinstise prin viața și moartea sa¹³⁸. Prin luptele și triumful lor, martirii aparțineau cu exclusivitate Bisericii. Acesteia îi aparțineau și mormintele lor, a căror așezare o cunoștea bine întreaga comunitate; credincioșii îi găseau ușor așa cum rudele și prietenii găsesc mormintele celor apropiați. Nimeni nu s-a gândit însă să consfințească pentru martiri o înmormântare specială. Trupurile lor erau supuse ritualului obișnuit de înmormântare, ceea ce înseamnă că erau transportate în afara orașului unde erau înhumate în cimitirul creștin între mormintele celorlalți credincioși. Prin urmare mormintele lor se găseau la marginea cetăților și pe marginile drumurilor care duceau spre acestea, conform obiceiului roman; acolo se vor dezvolta ulterior martiriile¹³⁹. În acest sens, ne este cunoscut faptul că Sf. Ioan Gură de Aur își conducea credincioșii în afara orașului pentru sărbătoarea pomenirii muceniței Drosida¹⁴⁰, fapt ce arată că rămășițele pământești ale sfinților se înmormântau de obicei în cimitirele obișnuite. În Cezarea Capadociei mormântul

¹³³ Ibidem, 27.

¹³⁴ Ibidem, 29.

¹³⁵ Ibidem, 31.

¹³⁶ Ibidem, 35. Astfel ziua martiriului, adică a morții, a luat numele de „ziua nașterii” (γενέθλιος ἡμέρα), însemnând ziua nașterii spre viața veșnică.

¹³⁷ H. DELEHAYE, *Les origines*, 32.

¹³⁸ F. HEIM, *Les Panégyriques*, 108.

¹³⁹ H. DELEHAYE, *Les origines*, 36.

¹⁴⁰ IOAN HRISOSTOM, *La mucenița Drosida*, PG 50, 686: „Poate că nu cugetăm și nu filozofăm la acestea când suntem în oraș; dar când ieșim afară de zidurile cetății, când venim la mormintele acestea și vedem mulțimea celor răposați, vederea celor de aici ne face, cu voia sau fără voia noastră, să avem astfel de gânduri, iar o dată cu ele să ne înălțăm de la cele pământești și să ne desprindem de dragostea ce o avem pentru lucrurile din lumea asta”. Vezi al aceluiași, *La Înălțarea Domnului*, PG 50, 442: „De aceea, părăsind cetatea, am alergat la picioarele acestor sfinți, pentru ca, prin (cele ce facem în) această zi, să ne dezvinovățim înaintea lor și pentru trecut”.

mucenicului Gordie precum și acela al mucenicului Mamant se găseau la marginea orașului¹⁴¹.

Adunările creștinilor la cimitire nu erau vizite cu caracter privat, ci constituiau adunări oficiale care aveau drept scop sărbătorirea pomenirii unui martir¹⁴². Ne este cunoscut că esența acelor pomeniri o constituia săvârșirea Sfintei Liturghii, în timpul căreia numele martirului se auzea de mai multe ori și se bucura de o cinste deosebită. Dimensiunea liturgică nu a făcut să dispară obiceiul ospetelor funebre, pe care le întâlnim, mai ales în Africa, până spre sfârșitul secolului al IV-lea; din pricina abuzurilor însă acestea vor fi părăsite într-un timp destul de scurt¹⁴³.

După pacea constantiniană ne găsim în fața unei rapide creșteri în amploare a onorurilor date martirilor. Ziua lor de naștere spre viața veșnică (γενέθλιος ἡμέρα) se sărbătorește cu multă strălucire. În acest scop se adună mulțimi de credincioși¹⁴⁴, care vin din întreaga regiune care înconjoară mormântul martirului, respectiv biserica-martiriu, de obicei având în frunte un episcop, iar un vorbitor rostește cuvântul sărbătorec în cinstea martirului aniversat¹⁴⁵. În această perioadă au început să se construiască bisericile-martirii; este vorba de niște construcții mici, acoperite, cu abside pe trei laturi, construite în cimitire deasupra mormintelor martirilor și care purtau numele martirului al cărui mormânt îl adăposteau¹⁴⁶. Martirii au fost cinstiți la început local, dar mai târziu cinstirea lor s-a generalizat în tot imperiul.

Concomitent în întregul imperiu se construiau case de rugăciuni care s-au dezvoltat conducând foarte curând la apariția acelor construcții care ulterior vor fi numite bazine. Toate modificările și evoluțiile survenite în viața Bisericii, sunt însoțite însă și de unele aspecte negative. Astfel în această perioadă au loc și unele abuzuri. Mulțimile, abia luminate prin baia botezului creștin, sunt uneori mai entuziasmate în a-i cinsti pe martiri decât în a-L adora pe Dumnezeu, manifestând o mare înclinare spre lumânări, spre anumite făgăduințe și spre ospetele în cinstea sfinților. Pentru aceasta Părinții Bisericii luptă împotriva abuzurilor și prezintă cu insistență adevărata învățătură creștină. În mod special, ei fac distincția între adorarea datorată lui Dumnezeu și cinstirea acordată martirilor. Pentru a fi împiedicate falsificările fiecare Biserică păstra un catalog al martirilor locali. Din

¹⁴¹ VASILE cel MARE, *La mucenicul Gordie* 1, PG 31, 489C (PSB 17, 524): „Acum, pentru întâia oară, poporul s-a revărsat din oraș, ca din niște stupi și a ocupat, om lângă om, acest loc împodobit din fața orașului, acest stadion sfânt și preafrumos al mucenicilor”. Al aceluiași, *La mucenicul Mamant* 2, PG 31, 592B (PSB 17, 584): „Amintirea mucenicului însă pune în mișcare întreaga țară, face ca fiecare oraș să se îmbrace în haină de sărbătoare”.

¹⁴² H. DELEHAYE, *Les origines*, 38.

¹⁴³ Ibidem, 41.

¹⁴⁴ VASILE cel MARE, *La mucenicul Gordie*, 1, PG 31, 489BC.

¹⁴⁵ Astfel a procedat Sf. Vasile la praznicele mucenicilor Gordie și Mamant (Vezi PG 31, 489-508 [PSB 17, 524-533], 589-600 [PSB 17, 583-588]) precum și Sf. Ioan Gură de Aur la mucenicii Lucian, Vavila și Ignatie (Vezi PG 50, 519-526, 527-534, 587-596).

¹⁴⁶ D. OIKONOMIDIS, «Μαρτύρια», *ΘΗΕ* 8 (1966), 789-790. Deoarece pe pietrele de pe mormintele mucenicilor se săvârșea Sf. Liturghie, martiriile au fost primele lăcașuri de cult, care au constituit baza bisericii creștine de mai târziu. De altfel de aici provine și obiceiul de a se pune moaște de martiri în piciorul Sfintei Mese precum și acela ca fiecare biserică să poarte numele unui martir sau al unui sfânt. De asemenea aici își are originea și obiceiul ca locașurile de cult să fie întrebuițate ca locuri de înmormântare. Martirii au început să se construiască din timpul împărăției lui Constantin cel Mare, care a ridicat o astfel de biserică, de formă circulară, peste mormântul Domnului.

unificarea acestor cataloage au rezultat ulterior martirologiile, dintre care cele mai vechi s-au alcătuit în Asia Mică pe la mijlocul secolului al IV-lea.

Sălășluirea Sfântului Duh în ființa martirului ridică trupul acestuia la o valoare deosebită, conducând la faptul ca rămășițele pământești să devină sfinte moaște. La fel cum Hristos, după moartea Lui, S-a înălțat la cer, tot așa și martirul se bucură de privilegiul de a-i fi asigurată intrarea în paradis. Este foarte clar că astfel mucenicul devine prin aceasta un mijlocitor pentru credincioși. În perioada persecuțiilor ia naștere așadar practica cinstirii sfintelor moaște. Tocmai strângerea sfintelor moaște ale martirilor și respectul acordat acestora de către primii creștini l-au determinat pe Dioclețian să și ordone ca ele să fie aruncate în mare¹⁴⁷. În martiriul Sfântului Ignatie se relatează că oasele lui au fost recuperate de credincioși și transportate în Antiohia. Eusebiu al Cezareii ne informează că după martiriul Sfântului Policarp (165 sau 166) creștinii au adunat „oasele lui, mai prețioase decât pietrele cele de mult preț și mai încercate decât aurul”¹⁴⁸. Sf. Ioan Hrisostom în cuvântul la mucenița Drosida spunea că „nu poate bogăția și aurul atât cât pot moaștele martirilor; căci aurul nici de boală nu a izbăvit vreodată, nici moartea nu a alungat-o, pe când moaștele martirilor pe amândouă acestea le-au lucrat”¹⁴⁹.

Începând cu secolul al IV-lea avem în Biserica din Răsărit împărțiri și mutări ale sfintelor moaște, deoarece împărații precum și marile orașe urmăreau să obțină cât mai multe moaște ale sfinților cu renume¹⁵⁰. Direct interesat să obțină sfinte moaște a fost și Sf. Vasile cel Mare. La începutul activității sale ca arhiepiscop conducătorul Atanaric a dezlănțuit în Goția o cruntă persecuție împotriva creștinilor, căreia, undeva în Carpații Orientali din Dacia, i-a căzut victimă, la 12 aprilie 372, Sfântul Sava Gotul¹⁵¹. Despre martiriul lui a aflat și Sf. Vasile prin intermediul prietenilor săi din Scitia Mică¹⁵², dintre care cei mai cunoscuți erau conducătorul Iunius Soranus și Bretanion, episcopul Tomisului. Lor le-a adresat pe la 373-374 Sf. Vasile niște scrisori și în continuare, împreună cu răspunsul a primit și moaștele Sfântului Sava¹⁵³. Sfintele moaște au fost trimise spre Capadocia probabil în 373 sau 374 din Dacia nord-dunăreană. Bucuria Sf. Vasile la primirea lor a fost de nedescris: „Cu toate acestea inimile noastre au revenit la fericirea de altădată, din clipa în care ne-a venit o scrisoare dintr-o țară îndepărtată, înflorită de frumusețea dragostei, ba ne-a sosit și martirul însuși din ținuturile barbarilor, care locuiesc la nordul Dunării, vestind el însuși cât de curată este credința care domnește acolo. Cine ar putea să descrie bucuria pe care au încercat-o la această veste sufletele noastre? Ce putere ne-am putea închipui că are cuvântul care ar fi în stare să exprime limpede simțămintele tainice ale inimilor noastre?”¹⁵⁴. Moaștele Sf. Sava erau însoțite de o lungă epistolă în limba greacă, care nu este altceva decât martiriul

¹⁴⁷ Vezi. EUSEBIU al CEZAREEI, *Istoria Bisericească*, 8, 6, PG 20, 753B.

¹⁴⁸ Ibidem, 4, 15, PG 20, 357B.

¹⁴⁹ IOAN HRISOSTOM, *La mucenița Drosida*, PG 50, 689.

¹⁵⁰ D. TSAMIS, *Μαρτυρολόγιον*, 22.

¹⁵¹ Vezi referitor și ST. ALEXE, *1600 de ani*, 556-568; de asemenea epistolele 155, 164 și 165 ale Sf. Vasile.

¹⁵² Este vorba de Dobrogea de astăzi.

¹⁵³ Vezi VASILE cel MARE, *Epistola 164*, PG 32, 633-637 (PSB 12, 355-356). Există și cercetători care susțin că omilia „*La cei 40 de Mucenici*” (PG 31, 508-525 [PSB 17, 534-542]) Sf. Vasile ar fi rostit-o cu ocazia sosirii moaștelor acestora în Cezareea. Vezi referitor B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, p. 222, nota. 298.

¹⁵⁴ VASILE cel MARE, *Epistola 164*, 1, PG 32, 636BC (PSB 12, 355-356). Aceași bucurie și-o exprimă Sf. Vasile și în *Epistola 165*, adresată de asemenea lui Asholiu, episcopul Tesalonicului.

Sf. Sava Gotul și care constituie o dovadă foarte importantă despre răspândirea creștinismului în Dacia carpatică în a două jumătăți a secolului al IV-lea.

Din păcate și în ce privește sfintele moaște au existat abuzuri și din această cauză s-a impus luarea de măsuri în legătură cu autenticitatea trupurilor martirilor. Din acest motiv Sf. Vasile a trimis o epistolă Sfântului Ambrozie pentru a-l informa despre întoarcerea trupului mucenicului Dionisie¹⁵⁵. Fragmentarea sfintelor moaște nu a întârziat să devină o practică generală, astfel că de multe ori ele au ajuns obiectul unei cinstiri exagerate, anarhice, care alimenta un pietism dezordonat, care conducea uneori la situații extreme ca încăierări și bătăi între credincioși¹⁵⁶.

Ca urmare a celor două obiceiuri, cel de a se aduna credincioșii la mormintele martirilor pentru a săvârși acolo Sf. Liturghie, pe de o parte, și cel de a împărți sfintele moaște, pe de altă parte, s-a dezvoltat practica de a se așeza sfinte moaște în piciorul altarului (al Sfintei Mese) și în antimis, încetățenindu-se practica devenită ulterior regulă, ca atunci când se sfințește o biserică, să se aducă în ea sfinte moaște¹⁵⁷.

Încrederea credincioșilor în martiri era nemărginită. Aceștia îi invocau pe martiri în toate împrejurările. Sf. Vasile cel Mare descrie binefacerile pe care credincioșii le așteptau de la ei. Desigur că cinstirea martirilor avea loc pretutindeni, cu precădere la mormintele lor. Acolo se împărtășea în abundență harul lui Dumnezeu și aveau loc minuni¹⁵⁸.

O altă formă a cinstirii martirilor era și obiceiul de a se da copiilor nume de mucenici, care urmau să fie ocrotitorii lor¹⁵⁹. Un nume care va cunoaște o mare răspândire în rândul creștinilor începând cu secolul al IV-lea este cel de „*martirios*” (*μαρτύριος*); este vorba prin urmare nu de numele unui anumit martir, ci de numele general al martirilor, numele care exprimă condiția, calitatea de martir și constituie încă o dovadă a cinstei acordate tuturor martirilor¹⁶⁰.

Amploarea pe care o luase cinstirea sfinților și a martirilor este reflectată și în emoția cu care s-a făcut înmormântarea Sfântului Vasile cel Mare. Unii din cei prezenți doreau să atingă sicriul, alții doar să se apropie de el, în timp ce alții credeau că chiar și numai vederea cinstitelor moaște le va aduce fericire. Mulțimea se gândea că cei care au plâns mai mult, vor dobândi mai multe bunătăți. Înghesuiala de la înmormântare a provocat chiar și moartea câtorva oameni, dar victimele au fost socotite privilegiate. Întregul popor invoca ocrotirea episcopului adormit¹⁶¹.

În sfârșit, trebuie să notăm și faptul că pentru Sf. Vasile cinstirea martirilor era una din manifestările după care se putea recunoaște adevărata credință precum și

¹⁵⁵ VASILE cel MARE, *Epistola 197*, PG 32, 709-713 (PSB 12, 396).

¹⁵⁶ H. DELEHAYE, *Les origines*, 60-61. Dorința puternică de a dobândi sfinte moaște a avut drept rezultat și faptul de a se produce unele exagerări în Răsărit, mai ales în Siria. Se cunosc cazuri în care creștinii se străduiau să-și asigure moaște de martiri sau sfinți cu prețul unor încăierări sau bătăi. Cei 40 de mucenici, în testamentul lor, cereau să fie înmormântați toți la un loc, iar credincioșii să nu ia nici o părticică din rămășițele lor pământesti, dorință de care creștinii de atunci nu au ținut seama, împărțind moaștele lor în toată lumea.

¹⁵⁷ D. TSAMIS, *Μαρτυρολόγιον*, 22.

¹⁵⁸ H. DELEHAYE, *Les origines*, 115.

¹⁵⁹ Vezi ibidem, 138-139.

¹⁶⁰ Ibidem, 139.

¹⁶¹ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 43*, 80, PG 36, 601BC.

izvor de nenumărate binefaceri. Iată cu ce cuvinte chema cuviosul ierarh pe episcopii Pontului la pomenirea anuală a mucenicilor Eupsihie și Damas: „*Cinstea dată martirilor este o grijă deosebită a tuturor celor care-și pun nădejdea în Domnul, și îndeosebi a voastră, care aveți ca lucrare virtutea și care, prin dispoziția voastră binevoitoare față de cei încercați dintre cei împreună robi ca voi, urmăriți să fiți bine plăcuți Stăpânului comun. Pe lângă altele râvna voastră se datorează și faptului că viața petrecută într-o aspră disciplină are o oarecare înrudire cu petrecerea celor s-au desăvârșit prin răbdare. Întrucât Eupsihios și Damas și cei împreună cu ei sunt mucenici vestiți, a căror pomenire se face în fiecare an în orașul nostru și chiar și în tot ținutul din jur, Biserica vă amintește de podoaba ei și, prin graiul nostru, vă roagă să reluați obiceiul pe care-l aveți altădată, de a ne vizita. Convinși că vi se cere o mare lucrare în sânul unui popor care caută să fie luminat de voi și că răsplăți mari sunt pregătite în cinstirea cu care înconjurați pe martiri, primiți invitația noastră și faceți-ne bucuria aceasta, oferindu-ne, cu prețul unei mici oboseli, o mare binefacere*”¹⁶².

b) Adunările la bisericile-martirii

Am amintit deja că bisericile-martirii își au originea în micile paraclise care se construiau deasupra mormintelor martirilor. Aceste paraclise, atunci când nu mai acopereau nevoile mulțimii mereu în creștere, se măreau sau erau transformate în biserici mari; acestea erau legate de paraclise și la construcția lor se evita a se atinge mormântul. În alte cazuri se construia o nouă biserică într-un loc spațios și acolo se aduceau moaștele sfântului. După triumful ei, Biserica respiră netulburată și nimic nu mai poate să-i oprească creșterea. Primele roade ale libertății ei s-au văzut și în aceea că sărbătoririle martirilor se făceau cu mai mare fast și solemnitate. Locul adunărilor secrete ale câtorva credincioși într-un spațiu restrâns, în jurul mormântului martirului, l-au luat după pacea constantiniană adunările unor mari mulțimi de credincioși¹⁶³. Noile biserici-martirii nu erau doar încăpătoare, ci și mai strălucite și mai opulente, depășind uneori chiar palatele imperiale, ca expresie a căldurii celor care le frecventau¹⁶⁴.

La început nu se atribuia sfintelor moaște un har special, nici nu aștepta cineva acțiuni suprafirești ca urmare a venirii în contact cu ele. În a doua jumătate a secolului al IV-lea însă situația se schimbă și multe mărturii ne asigură că credincioșii considerau sfintele moaște drept organe pline de o putere supranaturală. Sf. Vasile spunea că „*cel care se atinge de oasele unui martir, primește o oarecare împărtășire a sfințeniei din harul care sălășluiește în trupul (martirului)*”¹⁶⁵, în timp ce referitor la moaștele muceniței Iulita spunea că „*cinstitul trup a fost păzit nevătămat pentru cei apropiați. Acesta, așezat în cea mai frumoasă biserică a orașului, sfințește pe de o parte locul, iar pe de alta îi sfințește și pe cei care se apropie de el*”¹⁶⁶. Prin urmare observăm că la început cinstea martirilor s-a

¹⁶² VASILE cel MARE, *Epistola 252*, PG 32, 940AB (PSB 12, 521-522).

¹⁶³ H. DELEHAYE, *Les origines*, 44.

¹⁶⁴ Ibidem, 49.

¹⁶⁵ VASILE cel MARE, *La psalmul 115*, PG 30, 112C.

¹⁶⁶ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 241AB (PSB 17, 387).

organizat în jurul mormintelor acestora și că cei dintâi care au ținut vie pomenirea martirilor au fost acei credincioși care văzuseră cu ochii lor sfârșitul eroic al lor¹⁶⁷. În Pont au existat biserici mari construite în cinstea martirilor Teodor și Foca, acesta din urmă bucurându-se de o faimă aproape generală. O biserică, al cărei patron era Sf. Foca, a existat în Sinope, în timp ce Sf. Grigorie al Nisei a ținut un cuvânt laudativ în cinstea acestui mucenic într-o bazilică ce se găsea în apropiere de mormântul lui; din păcate însă nu ne este cunoscut numele orașului în care se găsea acesta¹⁶⁸. În Neocezarea Pontului, Sf. Grigorie Taumaturgul a organizat pomeniri sărbătorești în cinstea martirilor urmărind prin aceasta să atragă poporul de la plăcerile lumești sau idolatre¹⁶⁹.

Prăznuirile martirilor săvârșite în biserici sau în aer liber atrăgeau un mare număr de credincioși. Sf. Grigorie Teologul ne relatează că manifestările în cinstea Sfântului Mucenic Mamant, care aveau loc în Cezarea, făceau să se adune un mare număr de oameni într-un cadru primăvărativ deschis¹⁷⁰. Sf. Vasile împreună cu credincioșii păstoriți de el se adunau și-L slăveau pe Dumnezeu în biserici-martirii. La începutul omiliei la psalmul 114 citim: „*Ați venit devreme, de la miezul nopții, în acest locaș al mucenicilor, ca să îmblânziți cu cântări pe Dumnezeul mucenicilor și ați rămas până la amiaza acestei zile, așteptând sosirea noastră. Vouă, celor care ați preferat cinstea mucenicilor și slujba lui Dumnezeu în locul somnului și al odihnei, gata vă este plata*”¹⁷¹.

Faptul că Părinții de la sinodul din Gangra, ținut în jurul anului 343 i-au anatematizat pe eustațienii care evitau să participe la adunările în cinstea martirilor¹⁷², constituie încă un argument care dovedește că în această perioadă adunările la bisericile-martirii erau deja o practică generalizată. Sf. Vasile, după cum am văzut, le acorda acestora o mare importanță și le considera mijloace de întărire în credință a creștinilor. Totuși, în ce-i privește pe monahi, acestora le recomanda să păstreze o anumită atenție, deoarece de multe ori mulțimea transforma aceste adunări în centre de afaceri și de distracții¹⁷³. Această rezervă însă avea drept scop păstrarea unui nivel înalt al vieții monahilor și nu evitarea adunărilor în cinstea martirilor.

În general scrierile Părinților Capadocieni ne prezintă imaginea unei cinstiri intense a mucenicilor și nicăieri înainte de sfârșitul secolului al IV-lea nu se

¹⁶⁷ H. DELEHAYE, *Les origines*, 142.

¹⁶⁸ Vezi ibidem, 169.

¹⁶⁹ Ibidem, 170.

¹⁷⁰ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul 44*, 12, PG 36, 620C-621A.

¹⁷¹ VASILE cel MARE, *La psalmul 114*, PG 29, 484AB (PSB 17, 339).

¹⁷² Vezi RALLI- POTLI, *Σύνταγμα κανόνων*, 117. Canonul 20: „*Dacă cineva având cugetare semeață se va scârbi de adunările (în cinstea) martirilor, sau de liturgiile în cinstea lor și de pomenirile lor, să fie anatema*”.

¹⁷³ VASILE cel MARE, *Regulile Mari 40*, PG 31, 1020BCD (PSB 18, 282-283): „*Scriptura ne învață că nu sunt potrivite pentru negoț locurile unde se cinstesc martirii. Căci nu se cuvine creștinilor să se arate în locurile de cinstire a martirilor sau în cele alăturate acestora pentru nici un alt motiv decât numai pentru a se ruga și pentru a-și aduce aminte de statornicia sfinților pentru pietate până la moarte, spre a se entuziasma și ei de un asemenea zel... Și dacă alții au corupt obiceiul statornicit cu privire la sfinți și, în loc să se roage unul pentru altul... în loc să facă toate acestea, ei au schimbat și timpul și locul în târg, în loc de petrecere populară și în loc comun de negoț; de aceea nu se cuvine ca noi să-i imităm pe aceștia și prin participarea noastră să întărim acele lucruri absurde. Dimpotrivă trebuie să imităm adunările istorisite în Evanghelii cu privire la Domnul nostru Iisus Hristos...*” Vezi și *Regulile Mari 39*, PG 31, 1017-1020.

întâlnește mai mult entuziasm în participarea la prăznuirile în cinstea martirilor. În martirologiul din Răsărit Cezareea Capadociei apare foarte des. Aici se găsea, în afara zidurilor cetății, biserica Sf. Mucenic Gordie, originar din Cezareea, care murise pentru credința lui și a cărui sărbătorire avea loc la sfârșitul iernii¹⁷⁴, în ziua martiriului său, după cum se vede din omilia pe care Sf. Vasile a rostit-o în cinstea lui.

În Cezareea Capadociei, ca și în întreaga regiune de altfel, era cinstit Sf. Mucenic Eupsihie. Acesta, după mărturia lui Sozomen¹⁷⁵, s-a născut în Cezareea din părinți nobili și a murit în 362, în timpul persecuției lui Iulian, deoarece participase împreună cu alți concetățeni, care de asemenea au fost pedepsiți, la distrugerea templului zeiței Tihi (zeița norocului). Acesta era unicul templu păgân ce mai rămăsese în picioare în Cezareea aceluși timp¹⁷⁶. Aniversarea mucenicului avea loc la 7 septembrie cu participarea întregului popor¹⁷⁷. La aceeași dată se prăznuia și Sfântul Damas, și sărbătoarea celor doi martiri atrăgea un mare număr de credincioși precum și mulți episcopi. Cu ocazia acestei prăznuiri anuale, despre care Sf. Vasile vorbește de multe ori, aveau loc și sinoade ale episcopilor din regiune în scopul cercetării situației pastorale, disciplinare și mai ales dogmatice a Bisericii¹⁷⁸.

În afara sfinților locali, în Cezareea au fost aduse și moaște ale unor martiri din alte părți, precum Sava Gotul sau cei patruzeci de mucenici, în cinstea cărora în această cetate existase o biserică, în care au rostit omagii în cinstea martirilor Sf. Vasile și fratele său, Sf. Grigorie al Nisei.

Bisericile-martirii nu au fost prin urmare doar centre de cinstire a martirilor și de întărire a credinței credincioșilor, ci ele au constituit și prilejuri de îmbogățire a literaturii creștine cu cuvântările laudative, pe care diferiți părinți și conducători ai Bisericii le-au rostit acolo în cinstea mucenicilor. Ele au marcat de asemenea și începutul formării textelor de slujbă pentru cinstirea sfinților, texte care împodobesc și astăzi Biserica noastră.

c) Cuvântările Sfântului Vasile în cinstea martirilor

Cuvântările laudative în cinstea martirilor au luat naștere în secolul al IV-lea, în perioada în care luau sfârșit elogiile în cinstea împăraților. După pacea constantiniană, în biserici, în fața poporului credincios adunat pentru a face

¹⁷⁴ VASILE CEL MARE, *La mucenicul Gordie*, PG 31, 489C (PSB 17, 524): „Acum, pentru întâia oară, poporul s-a revărsat din oraș, ca din niște stupi și a ocupat, om lângă om, acest loc împodobit din fața orașului, acest stadion sfânt și preafrumos al mucenicilor”.

¹⁷⁵ Vezi *Istoria Bisericească*, 5, 11, PG 67, 1248C-1249A.

¹⁷⁶ Vezi și M. GIRARDI, *Basilio di Cesarea*, 89.

¹⁷⁷ Vezi M. GIRARDI, *Basilio di Cesarea*, 89, H. DELEHAYE, *Synaxarium*, col. 23-24; 593 și S. EUSTRATIADIS, *Ἀγιολόγιον*, 158. Este clar că în timpul Sfântului Vasile pomenirea mucenicului Eupsihie se făcea la 7 septembrie. Vasile însuși spune acest lucru în *Epistola 100*. Totuși, atât DELEHAYE cât și EUSTRATIADIS, în operele lor, menționează pentru 7 septembrie un alt mucenic Eupsihie, originar tot din Cezareea, care a mărturisit prin sabie între 117-138, în timpul lui Adrian, în timp ce pe Eupsihie, care a mărturisit în timpul lui Iulian, îl amintesc la 7 aprilie.

¹⁷⁸ M. GIRARDI, *Basilio di Cesarea*, 89. Vezi VASILE CEL MARE, *Epistola 252*, PG 32, 940B (PSB 12, 522): „...întrucât cei prea vestiți între martiri Eupsihie și Damas, precum și cei împreună cu ei, a căror pomenire anuală se săvârșește în cetatea noastră și chiar în tot ținutul din jur...”. Despre această prăznuire este vorba și în epistolele 100, 142, 176 și 200 ale Sf. Vasile.

pomenirea eroilor lui, episcopul puna în evidență în mod laudativ măreția martirilor¹⁷⁹.

Retorica laică tradițională cerea să fie enumerate pe rând cetatea de origine, familia, educația, virtuțile și realizările persoanei elogiata. Elogiile în cinstea martirilor nu atingeau decât întâmplător aceste teme, în centrul omiliei nu se mai găsea viața, ci moartea; și nu a unui erou, ci a unui martir. Cuvântările laudative subliniau de asemenea cât de fericită era cetatea care deținea moaște ale unui martir, care primise sfârșitul martiric chiar în sânul ei. Prin cele ce spunea, vorbitorul dorea să atragă atenția ascultătorilor asupra faptului că sfântul este prezent în locul unde a trăit, unde a murit și a fost înmormântat¹⁸⁰.

Dincolo de specia literară, aceste elogii, prin conținutul lor, răspândeau ideea că martirul devenea ocrotitorul orașului, în care se găseau moaștele sale, că își asuma sarcina de a-i apăra pe concetățenii lui de orice nenorocire, în special de năvălirile barbarilor. Mai mult vorbitorului i se impunea un anumit scop, și anume acela de a-i ajuta pe ascultători să înțeleagă că cinstirile pe care le dau martirilor nu urmăresc doar ocrotirea cetății de către martir, ci cu mult mai mult au scopul de a-i orienta pe credincioși spre viața veșnică, în care sfinții au crezut până la așa măsură încât au disprețuit întreaga strălucire pământească și au acceptat moartea martirică¹⁸¹.

În Răsărit Capadocia s-a remarcat prin aducerea de omagii către martiri. La aceasta au contribuit în mare măsură Părinții capadocieni, Sf. Vasile cel Mare (330-379), Sf. Grigorie Teologul (330-389) și Sf. Grigorie de Nisa (335-394), care au elogiat prin diferite omilii și cuvântări sărbătorești, în chip special pe martirii din patria lor, dar și pe alții, din alte regiuni, care au mărturisit fie în Capadocia¹⁸² fie în altă parte, de unde după martiriul lor, moaștele le-au fost aduse în vreo cetate a Capadociei.

În ce-l privește pe Sf. Vasile cel Mare, ni s-au păstrat cinci cuvântări la martiri, în care sunt elogiați mucenicii capadocieni Iulita, Varlaam, Gordie și Mamant, precum și cei patruzeci de mucenici.

Omilia la mucenița Iulita¹⁸³ a fost rostită în ziua de prăznuire a acesteia (30 sau 31 iulie) pe locul martiriului ei, unde se găsea o foarte frumoasă biserică¹⁸⁴. Din cuvântare aflăm că Iulita, o femeie bogată care trăia în Cezareea, avea un proces cu unul din cei bogați ai orașului, care îi răpise averea. La proces, când Iulita a dorit să vorbească, acesta s-a ridicat spunând că judecata nu poate avea loc deoarece legea nu permite să aibă drepturi cei care nu-i cinstesc pe zeii împăraților și nu renunță la credința în Hristos. Iulita însă a preferat dragostea unicului Dumnezeu adevărat, renunțând la bani, la pământuri și chiar și la viața ei. Sf. Vasile a pus în evidență, în cuvântul său, buna dispoziție sufletească a muceniței precum și faptul deosebit că ea, înainte de a fi aruncată în foc, le-a vorbit femeilor care erau de față despre egalitatea dintre bărbați și femei, atât în ce privește capacitatea de a viețui virtuos, cât și în ce privește asemănarea cu Dumnezeu: „*Suntem din același aluat, spunea,*

¹⁷⁹ F. HEIM, *Les Panegyriques*, 105.

¹⁸⁰ Ibidem, 118.

¹⁸¹ Ibidem, 120.

¹⁸² A. KARAMANIDOU, *Μάρτυρες στην Καππαδοκία*, 250.

¹⁸³ VASILE cel MARE, *La mucenița Iulita*, PG 31, 237-261 (PSB 17, 386-398).

¹⁸⁴ Iulita mărturisise în Cezareea Capadociei în anul 303, în timpul persecuției lui Dioclețian.

ca și bărbații; am fost făcute ca și ei după chipul lui Dumnezeu; destoinice de virtute, la fel ca pe bărbați le-a creat Dumnezeu și pe femei. Oare nu suntem întru totul înrudite cu bărbații? Dumnezeu n-a luat numai carne când a făcut-o pe femeie, ci și os din oasele lui. De aceea suntem și noi, ca și bărbații, datoare Stăpânului cu statornicie, cu tărie de caracter și cu răbdare”¹⁸⁵. După ce a spus acestea mucenița a intrat în focul care i-a trimis sufletul în ceruri, păzindu-i însă trupul nevătămat.

Oarecare probleme ridică omilia la mucenicul Varlaam¹⁸⁶. În aceasta este lăudată răbdarea mucenicului în cele mai înfricoșătoare chinuri, pe care le-a răbdat fără a scoate un geamăt de durere, fără a-și pierde buna dispoziție a sufletului. Văzând curajul său, chinătorii au inventat ceva cu care să-l învingă: i-au pus în mâna întinsă deasupra altarului de jertfă, cărbuni aprinși și tămâie, gândind că acesta, învins de durere, le va arunca pe jertfelnic și astfel vor putea spune că a jertfit la idoli. În zadar însă deoarece viteazul mucenic a răbdat nemișcat arderea mâinii, iar după aceea a murit. Din omilie se vede că a fost rostită în ziua martiriului, la mormântul mucenicului¹⁸⁷. Nu cunoaștem anul exact anul martiriului, ci doar că a mărturisit după moartea lui Galeriu. Biserica noastră îl cinstește la 19 noiembrie¹⁸⁸.

Chiar dacă multă vreme s-a crezut că omilia provine de la Sf. Vasile, cercetătorii recentii sunt de acord că e vorba de un plagiat¹⁸⁹. Contestările au început plecându-se de la faptul că Eusebiu al Cezareei, în „Istoria Bisericească” a sa, vorbind despre diferite moduri de martiriu al primilor creștini, menționează și martiri din Antiohia, care au mărturisit într-un mod asemănător cu cel pe care tocmai l-am descris referitor la Varlaam¹⁹⁰. Și într-adevăr o omilie la mucenicul Varlaam a rostit și Sf. Ioan Gură de Aur, care relatează și el același fel de martiriu, pe care îl cunoaștem deja din cuvântarea Sf. Vasile. Din omilia Sf. Ioan Hrisostom se observă de asemenea că aceasta a fost rostită pe locul martiriului Sf. Varlaam, însă de data aceasta în Antiohia¹⁹¹. Mai mult, sinaxarele pomenesc la 19 noiembrie

¹⁸⁵ *La mucenița Iulita*, PG 31, 241A (PSB 17, 387-388).

¹⁸⁶ *La mucenicul Varlaam*, PG 31, 484-489 (PSB 17, 520-523).

¹⁸⁷ *Ibidem*, PG 31, 484 (PSB 17, 520): „Strălucită arvună culeg mucenicii și de la noi, acum, că sunt slăviți de toți cu strigăte dumnezeiești de bucurie, iar din mormintele lor prind în mrejele lor nenumărate popoare. Aceasta este fapta săvârșită de viteazul Varlaam astăzi. A sunat trâmbița de război a mucenicului și a adunat, după cum vedeți, pe ostașii buneii credințe. Atletul lui Hristos, care zace în mormânt, a fost vestit de crainic și a însuflețit priveliștea Bisericii. Și precum Stăpânul celor credincioși spunea: Cel care crede în Mine chiar de va muri, va trăi, și viteazul Varlaam a murit, dar strânge în jurul lui mari mulțimi de oameni; s-a prefăcut în țărână în mormânt, dar cheamă la ospăț”.

¹⁸⁸ Vezi NET 4, 428 precum și Mineiul pe noiembrie.

¹⁸⁹ Vezi B. GAIN, *L'Eglise de Cappadoce*, p. 220 nota. 284, ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 401, DELEHAYE, H., *S. Barlaam*, 129-145 și SC 55 (1958) p. 24, nota. 4.

¹⁹⁰ EUSEBIU al CEZAREEI, *Istoria Bisericească*, 8, 12, 2, PG 20, 769BC: „Trebuie să ne aducem aminte de cele petrecute în Antiohia, de grătarele înroșite nu spre moarte, ci pentru o mai îndelungată pedepsire a celor chinuți, de alții care mai degrabă și-au dat dreapta lor focului, decât să aducă jertfă de ocară; de unii care fugind de fărâdelege, mai înainte de a cădea în mâinile prigonitorilor, s-au aruncat de sus, din înălțimea clădirilor, dându-se pe sine mai bine pradă morții decât perversității celor rău credincioși”.

¹⁹¹ IOAN HRISOSTOM, *La mucenicul Varlaam*, PG 50, 681: „Pentru aceasta ne-am adunat și noi aici. Mormântul martirilor este un cort ostășesc; de-ți deschizi ochii credinței, vei vedea aici în mormânt platoșa dreptății, pavăza credinței, coiful mântuirii, încălțăminteia Evangheliei, sabia Duhului, iar capul diavolului aruncat jos la pământ. Când vezi un demonizat zăcând cu fața la pământ lângă mormântul mucenicului și sfâșiindu-se adeseori singur, să nu vezi în el altceva decât capul tăiat al diavolului”.

pe mucenicul Varlaam, un „bătrân din Antiohia” și relatează din nou același mod de mărturisire¹⁹², în timp ce în afară de omilia Sf. Vasile nu avem nici o mărturie despre vreun martir Varlaam din Cezareea Capadociei¹⁹³. Concluzia cercetătorilor este că Eusebiu are în vedere martiriul lui Varlaam, martiriu descris și în omilia Sf. Ioan Hrisostom și că omilia la mucenicul Varlaam, atribuită Sfântului Vasile, nu a fost rostită de acesta în Cezareea, ci în Antiohia, sau de Hrisostom sau, mai probabil, de un imitator al acestuia¹⁹⁴.

Având în vedere toate acestea, în lucrarea de față nu se vor prezenta elemente din omilia la mucenicul Varlaam, atribuită multă vreme sfântului Vasile, dar pe care cercetările recente au dovedit-o neautentică.

O omilie frumoasă a episcopului Cezareei este aceea la mucenicul Gordie. Ea a fost rostită după 370, la locul martiriului lui Gordie. Acesta, după cum aflăm din omilie, era sutaș în Cezareea, compatriot cu Sf. Vasile¹⁹⁵. De tânăr slujea în armată, ajunsese sutaș și se distingea între ceilalți soldați prin tăria trupului și prin virtutea sufletului său. Când un edict de persecuție amenință cu moartea pe toți cei care se închinau lui Hristos, Gordie a părăsit toate demnitățile lumești, averea, rudele, s-a autocondamnat la exil și s-a ascuns într-un loc pustiu. Acolo a meditat asupra scurtimii vieții, a fost cuprins de un dor de nespus după fericirea cea veșnică, s-a osândit pe sine însuși că a preferat fuga atunci când a început persecuția și s-a hotărât să se întoarcă în Cezareea pentru a lua cununa martiriului. În ziua în care și-a făcut apariția în cetate, poporul se găsea pe stadion pentru a urmări o întrecere cu cai. Gordie a mers în mijlocul stadionului și, în ciuda înfățișării sale sălbatice, a fost repede recunoscut de către cei de față. El s-a prezentat în puține cuvinte și și-a mărturisit credința în Hristos, în Care avea toată speranța. Amănuntele martiriului ne prezintă o imagine frumoasă, detaliată a faptelor care se petreceau atunci când erau judecați creștinii. Vorbitorul prezintă modul în care judecătorul a întrebuițat pe rând cele mai sălbatice amenințări precum și cele mai lingușitoare promisiuni pentru a clătina credința lui Gordie. Totuși nimic nu putut înmuia tăria morală a mucenicului; nici amenințările, nici promisiunile judecătorilor, nici rugămințile prietenilor. Acesta dorea să moară pentru a se uni cu Hristos. Spunea: „*Nu mă plângeți pe mine, ci plângeți pe dușmanii lui Dumnezeu, care îndrăznesc unele ca acestea împotriva credincioșilor, care-și agonisesc focul gheenei prin flacăra aceasta, pe care o aprind împotriva noastră. Încetați a mai plânge și a-mi sfărâma inima. Eu sunt gata să mor pentru numele Domnului Iisus nu numai o dată, ci chiar de nenumărate ori, de-ar fi cu puțință*”¹⁹⁶, și cu astfel de cuvinte pe buze s-a dus la moarte cu față veselă: „*Zicând acestea și-a făcut semnul crucii și s-a îndreptat spre*

¹⁹² Vezi H. DELEHAYE, *Synaxarium*, col. 236-237 și S. EUSTRATIADIS, *Ἀγιολόγιον*, 71. În *Ἀγιολόγιον*-ul lui EUSTRATIADIS mai găsim și un cuvios cu numele Varlaam, la 30 mai, dar fără date biografice (vezi p. 71).

¹⁹³ Vezi DELEHAYE, H., *S. Barlaam*, 135. Martirologiul roman îl localizează pe Varlaam în Cezareea; face însă aceasta bazându-se pe omilia Sfântului Vasile (Vezi DELEHAYE, H., *S. Barlaam*, 135-136).

¹⁹⁴ Vezi SC 55 (1958) p. 24, nota. 4.

¹⁹⁵ Vezi VASILE cel MARE, *La mucenicul Gordie* 2, PG 31, 493B (PSB 17, 526): „*Acest mucenic s-a născut în orașul acesta; de aceea îl și iubim mai mult, că este podoaba noastră... Bune sunt și fructele altor regiuni, când sunt plăcute și hrănitore, dar cu mult mai plăcute decât cele străine sunt fructele din țara noastră, cele care cresc în pământul nostru, dăruindu-ne pe lângă desfătare și frumusețe, pentru că aparțin pământului nostru*”.

¹⁹⁶ *La mucenicul Gordie* 7, PG 31, 504B (PSB 17, 531).

*chinuri, fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului*¹⁹⁷. Biserica noastră îi face pomenirea la 3 ianuarie.

Mai presus însă decât toți mucenicii Capadociei stă însă marele mucenic Mamant, capadocian din Cezareea. Acesta a trăit ca păstor în apropierea muntelui Argeos, unde se găseau mulți alți eremiți care trăiau în mijlocul fiarelor sălbatice. Amintirea lui, ca și a Sfântului Gordie, era încă vie în memoria credincioșilor din Cezareea. Sf. Vasile a rostit această omilie la una din sărbătorile anuale în cinstea Sf. Mamant¹⁹⁸, la 2 septembrie, ziua în care se săvârșește pomenirea lui până astăzi. Omilia constituie o capodoperă în care sunt elogiuate harismele duhovnicești și virtuțile sfântului. În această cuvântare Sf. Vasile îi îndeamnă pe ascultători să și-l amintească și să-l cinstească pe martir pentru binefacerile pe care li le-a dăruit și subliniază faptul că elogiile aduse martirului sunt însăși „*bogăția harurilor lui duhovnicești*”¹⁹⁹.

În sfârșit, o foarte frumoasă omilie ne-a rămas de la Sf. Vasile cel Mare în cinstea celor patruzeci de mucenici²⁰⁰. Aceștia au mărturisit în Sebastia, în anul 320, în timpul persecuției lui Liciniu²⁰¹. Și amintirea lor era proaspătă, lucru pus în evidență de vorbitor: „*jertfă frumoasă, ardere de tot nouă, mistuită nu prin foc, ci prin ger*”²⁰². Aceștia toți erau soldați și făceau parte din aceeași legiune. Ca urmare a unui edict de persecuție dat de Liciniu au fost arestați și, cu toate că au suferit multe chinuri, nu și-au negat credința. În cele din urmă au fost aruncați într-un lac înghețat și au murit de frig, cu o moarte înfricoșătoare, înceată, către care mergând ei se îndemnau unul pe altul: „*Să schimbăm cu o singură noapte toată veșnicia. Să ardă piciorul, ca să dănțuiască veșnic cu îngerii. Să se desprindă mâna, ca să aibă îndrăzneală să se înalțe către Stăpânul*”²⁰³. În omilie este pusă de asemenea în evidență importanța numelui de creștin (χριστιανός), care i-a unit și pe cei patruzeci de mucenici între ei și cu Iisus Hristos: „*Fiecare ostaș, când a pășit în mijloc, a spus: «Sunt creștin!» Și după cum cei care participă la luptele din stadion își spun îndată numele și apoi se îndreaptă spre locul de luptă, tot așa și aceștia atunci au aruncat numele, pe care le aveau de la naștere, și s-a numit fiecare cu numele Mântuitorului obștesc. Toți au făcut așa: cel care venea în urmă se alătura celui dinainte. Astfel toți au căpătat un singur nume. Nu se mai numea unul cutare și celălalt cutare, ci toți s-au numit creștini*”²⁰⁴.

În principal pe baza acestor cuvântări, dar și a celorlalte scrieri ale Sfântului Vasile cel Mare, vom încerca în continuare să prezentăm concepția cuviosului ierarh al Cezareei referitoare la martiriu, la martiri și la mărturia lor.

¹⁹⁷ Ibidem 8, PG 31, 505C (PSB 17, 533).

¹⁹⁸ Vezi *La mucenicul Mamant*, PG 31, 589-600 (PSB 17, 583-588).

¹⁹⁹ Ibidem 2, PG 31, 589C-592A (PSB 17, 583).

²⁰⁰ Vezi PG 31, 508-525 (PSB 17, 534-542).

²⁰¹ Biserica noastră prăznuiește pomenirea lor la 9 martie.

²⁰² *La cei 40 de Mucenici* 6, PG 31, 517C (PSB 17, 539).

²⁰³ Ibidem 6, PG 31, 517B (PSB 17, 539).

²⁰⁴ Ibidem 6, PG 31, 513BC (PSB 17, 536).

C. CONSIDERAȚII TEOLOGICE ÎN LEGĂTURĂ CU MARTIRIUL

Până acum, în capitolele precedente, ne-am concentrat atenția asupra semnificației și evoluției istorice și teologice a termenilor martir, martiriu și mărturie, ne-am familiarizat cu cadrul istoric și religios al persecuțiilor, al formării Bisericii primare și al feluritelor probleme pe care ea le întâmpina mai ales din partea ereticilor arieni și am făcut cunoștință cu familia Sfântului Vasile cel Mare precum și cu distinsa personalitate a ierarhului însuși. În continuare am urmărit relațiile pe care Sf. Vasile le-a avut cu anumiți martiri și am observat felul în care se exprima cinstirea martirilor în general în epocă, precum și în mod particular de către Sf. Vasile cel Mare. Acum o să încercăm să vedem care sunt liniile teologice ale învățaturii luminătorului din Capadocia referitoare la martiri, la martiriu și la mărturia pe care aceștia au dat-o pentru Hristos.

1. Martiriul o împreună-lucrare dumnezeiască și omenească

Luând în considerație faptul că omul este o creatură a lui Dumnezeu și prin urmare își are rădăcinile sale în Dumnezeu, că scopul său final este Dumnezeu Însuși și că viața pământească a omului este un urcuș continuu spre Acesta, o să încercăm acum să aflăm care sunt elementele dumnezeiești și umane ale acestui urcuș și apoi să vedem modul în care ele se îmbină și se influențează reciproc în viața oamenilor, în principal a martirilor, așa cum se reflectă acest lucru în învățătura Bisericii și în mod special în gândirea Sfântului Vasile cel Mare.

a) Omul de la „după chip” la „după asemănare”

„Să facem om după chipul și asemănarea noastră.”¹

Conform învățaturii creștine omul a fost creat de la început printr-o acțiune specială a lui Dumnezeu, ca o unitate formată din trup și suflet. Prin intermediul trupului său, care a fost luat din țărână, omul este legat de pământ, în timp ce prin intermediul sufletului, care este rezultatul suflării dumnezeiești, este legat de lumea nevăzută spirituală, privește spre cer². În sinteza formată de aceste două elemente – muritor și nemuritor, trecător și veșnic – se găsește adevărata fire a omului, explică Sf. Vasile cel Mare³. Din pricina acestei firi duble omul deține un loc special în lume⁴, deoarece prin intermediul părții spirituale este în măsură să ajungă la starea

¹ Fc. 1,27.

² VASILE cel MARE, *La Hexameron*, 6, 1, PG 29, 117D-120A (PSB 17, 132). Vezi și semnificația cuvântului „anthropos” (ἄνθρωπος), care înseamnă privitor în sus de la „ano athreîn” (ἀνω ἀθρέειν). Omul este prin urmare o ființă care privește în sus, privește spre cele de sus, spre deosebire de animalele care privesc în jos.

³ *Despre a nu ne lipi*, 5, PG 31, 549A (PSB 17, 557) și *La ia aminte la tine însuși*, 3, PG 31, 204B (PSB 17, 368).

⁴ *La psalmul 44*, 11, PG 29, 412B (PSB 17, 297).

îngerească, în timp ce prin trupul său, care este organul rațiunii și al gândirii, stăpânește lumea văzută⁵. Prin urmare măreția omului nu se datorează doar sufletului, ci și trupului, deoarece amândouă sunt create de Dumnezeu și necesare pentru desăvârșirea sa. Sufletul însufletește trupul și îi dă putere, trupul luând parte la trăirile și simțirile sufletului⁶.

Sf. Vasile afirmă că Dumnezeu l-a creat pe om „după chipul Său” din nimic, ca pe o unitate psihofizică, cu un rol deosebit între celelalte creaturi, l-a destinat să fie stăpânitor al lumii văzute și, prin virtute, să ajungă la asemănarea cu Creatorul său. Sfântul părinte nu dă o definiție precisă a ceea ce înseamnă „chipul” lui Dumnezeu din om. Îl recunoaște pe acesta în general în toate darurile omului spiritual și în posibilitatea lui de a-L cunoaște pe Dumnezeu⁷. Sf. Vasile vede „chipul” mai ales în elementul spiritual⁸; uneori îl identifică în minte și în inteligență⁹, iar alteori în libertatea și stăpânirea de sine (τό αὐτεξούσιο)¹⁰ precum și în puterea creativă a omului¹¹.

Libertatea și conducerea sau stăpânirea de sine (τό αὐτεξούσιο)¹², după Sf. Vasile, constituie un semn de recunoaștere esențial al chipului lui Dumnezeu, prin ele exprimându-se libertatea voinței. Ele constituie puterea care dă valoare faptelor omenești în fața lui Dumnezeu, Care apreciază, prețuiește ceea ce se dobândește prin virtute. Virtutea depinde prin urmare de libertate și de puterea omului de a se conduce pe sine însuși¹³. „Dumnezeu nu iubește ceea ce se face din constrângere, ci ceea ce rezultă din virtute. Iar virtutea se naște din voința liberă nu din necesitate. Voința liberă însă e condiționată de cele ale noastre. Iar ale noastre sunt libertatea și conducerea (stăpânirea) de sine”¹⁴.

Libertatea și conducerea de sine constituie expresia principală a chipului dumnezeiesc pentru că Dumnezeu este liber și deplin stăpân pe voința Sa și în mod liber l-a creat pe om. Ele sunt completarea necesară a părții raționale, deoarece în fapțurile raționale nu există loc pentru acțiuni ca rezultat al unei robii față de necesitate¹⁵. Sf. Vasile cel Mare accentuează în mod special faptul că omul este dotat cu harisma libertății și prin urmare, ca făptură rațională, liberă și stăpână pe sine, este responsabil de faptele sale.

Sf. Vasile, cu toate că identifică chipul lui Dumnezeu mai ales în elementele spirituale ale omului, adică în suflet și minte, spune că toate cele ce intră în alcătuirea omului, chiar și minunata alcătuire a trupului său, mărturisesc strânsa legătură a acestuia cu Dumnezeu: „Dacă vrei, după ce ai privit sufletul, ia aminte și la alcătuirea trupului și admiră ce locaș potrivit a creat sufletului cuvântător

⁵ La ia aminte la tine însuși, 6, PG 31, 212BC (PSB 17, 372).

⁶ M. TELEA, *Antropologia*, 171.

⁷ VASILE cel MARE, *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449C (PSB 17, 319-320).

⁸ *Că nu este Dumnezeu autorul 3*, PG 31, 333A (PSB 17, 436).

⁹ *Epistola 233*, 1, PG 32, 864C (PSB 12, 480); *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449BC (PSB 17, 319-320).

¹⁰ *Că nu este Dumnezeu autorul 3*, PG 31, 333ABC (PSB 17, 436-437); *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449C (PSB 17, 319-320).

¹¹ *La ia aminte la tine însuși*, 6, PG 31, 212C (PSB 17, 372).

¹² Το αὐτεξούσιο (τό αὐτεξούσιο) este un termen fără un corespondent în limba română. De aceea pentru a-l reda cât mai pe înțeles am folosit noțiunile de libertate și stăpânire de sine.

¹³ P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 261.

¹⁴ VASILE cel MARE, *Că nu este Dumnezeu autorul 7*, PG 31, 345B (PSB 17, 443).

¹⁵ Vezi P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 261.

*minunatul Creator. Dintre toate viețuitoarele numai pe om l-a creat cu facultatea de a sta drept, ca să cunoști și din forma lui că viața ta este de origine dumnezeiască. Căci toate patrupedele privesc spre pământ și sunt plecate spre pânțele; numai omul are privirea gata spre cer, ca să nu se îndeletnicească cu pânțele, nici cu pasiunile cele de sub pânțele, ci să aibă toată pornirea lui spre înălțime*¹⁶.

Fiind de natură spirituală, sufletul este întru totul superior trupului¹⁷. În timp ce trupul este material, văzut și muritor, sufletul este netrupesc, nevăzut, nedescriptibil și nu poate fi cuprins de simțurile trupești ale omului¹⁸. Sf. Vasile vorbește de puteri ale sufletului, înțelegând bineînțeles diferitele înclinații ale omului. Dintre acestea cea mai importantă este „puterea iubitoare”, care se exprimă ca o înclinare spre semeni și în principal ca o atracție irezistibilă spre Dumnezeu¹⁹, care de multe ori devine „dor pătrunzător și imposibil de suportat al sufletului”²⁰.

Înrudirea pe care omul o are cu Dumnezeu se găsește în sufletul și duhul omului. Prin urmare chipul lui Dumnezeu din om este identificat în libertatea lui rațională și spirituală. Chipul lui Dumnezeu în om nu-i este dat acestuia prin fire, ci îi este implementat ca un dar. Din acest motiv este înțeles ca o harismă și ca o frumusețe ce s-au dat omului la creația lui²¹. Aceștia Dumnezeu le-a mai adăugat și puterea ca omul să poată dobândi și asemănarea cu Dumnezeu²². Păstrarea înrudirii cu Dumnezeu presupune continua transformare, în Hristos, a omului interior²³. Corpul omenesc, în înțeles metaforic, este o psaltire²⁴ cu care îl laudăm pe Dumnezeu, iar faptele care se împlinesc de către trup și care se fac pentru a fi slăvit Dumnezeu sunt psalmi²⁵.

Valoarea omului nu trebuie să fie căutată în ceea ce el este, ci în aceea ce el poate deveni. Cu alte cuvinte, valoarea omului se găsește în semințele înrudirii sale cu Dumnezeu, care se află în interiorul lui și care cu harul Duhului Sfânt și cu libera colaborare a omului îl conduc pe acesta la faptul de a se asemăna cu Dumnezeu²⁶.

Omul a venit la existență din neființă, din neexistență: „Nefiind, am fost aduși la existență; după chipul Ziditorului am fost făcuți”²⁷. Toate cele câte există au fost create de Dumnezeu prin cuvânt, doar omul „a fost plăsmuit de mâinile lui Dumnezeu”. Astfel din toată creația doar omul se învrednicește să poarte numele de

¹⁶ *La ia aminte la tine însuși*, 8, PG 31, 216C-217 (PSB 17, 374). Vezi și *Despre a nu ne lipi* 5, PG 31, 549AB (PSB 17, 557).

¹⁷ *La ia aminte la tine însuși*, 3, PG 31, 204BC (PSB 17, 367-368); *La psalmul 48*, 3, PG 29, 437C (PSB 17, 313).

¹⁸ *La ia aminte la tine însuși*, 7, PG 31, 216A (PSB 17, 367): „Sufletul n-are culoare, nici formă, nici nu poate fi definit prin vreo caracterizare materială, ci se cunoaște numai din lucrările sale”.

¹⁹ I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 26.

²⁰ VASILE cel MARE, *Regulile mari*, 2, 1, PG 31, 909C (PSB 18, 221).

²¹ D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 187.

²² Vezi VASILE cel MARE, *La psalmul 29*, 5, PG 29, 317AB (PSB 17, 242).

²³ D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 186.

²⁴ Este avut în vedere instrumentul cu care împăratul David își acompania psalmii.

²⁵ VASILE cel MARE, *La psalmul 29*, 1, PG 29, 305B (PSB 17, 236): „Alcătuirea trupului omenesc este în chip figurat psaltire și instrument armonic muzical pentru înălțarea de imne Dumnezeului nostru. Psalmii sunt faptele trupului nostru, care duc la slăvirea lui Dumnezeu”.

²⁶ D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 178-179.

²⁷ VASILE cel MARE, *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 221C (PSB 17, 378).

„plăsmuit de Dumnezeu”²⁸. Când Sf. Vasile se referă în mod general la om folosește amândoi termenii, chip și asemănare împreună, fără a face o deosebire între ei. Dar când se referă special la firea sau la chemarea omului, atunci raportează chipul lui Dumnezeu la fire, iar asemănarea cu El la chemarea și destinația omului²⁹. Sufletul și inima, intelectul și cuvântul, libertatea și stăpânirea de sine, puterea stăpânitoare și cea creatoare³⁰ sunt harisme ce i s-au dat omului prin faptul că a fost creat după chipul lui Dumnezeu. Acest chip este asemănarea în potență, iar asemănarea este chipul realizat, împlinit. Chipul lui Dumnezeu din om constituie începutul luptei duhovnicești, în timp ce asemănarea constituie sfârșitul încununat de succes al acesteia³¹. Astfel omul este chemat să pună în valoare toate harismele care i s-au dat, așa încât să ajungă la asemănare, este chemat să aducă la arătare semințele de virtute și sfințenie pe care le poartă în interiorul lui, la așa măsură încât sfințenia lui să devină o stare definitivă și să se găsească într-o permanentă comuniune de dragoste cu Dumnezeu³². Mișcarea omului de la chip spre asemănare Sf. Vasile o vede ca pe o înnoire morală perpetuă și ca pe o dezvoltare a omului până la „starea bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos”³³.

Fără impulsul sfințitor de a se uni cu Dumnezeu, omul rămâne în starea de cădere cu care neagă relația filială cu El: „A încetat de a urma lui Dumnezeu și de a se asemăna Ziditorului și a ajuns rob patimilor trupului. Alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte și s-a asemănat lor”³⁴. Asemănarea se dobândește cu voința și cu străduința omului însoțite de ajutorul harului lui Dumnezeu. Omul primește harul încă din clipa creației prin mijlocirea suflării dumnezeiești – „A suflat în fața lui, adică a pus în om o parte din harul Lui, ca ceea ce este asemenea să cunoască pe Cel asemenea”³⁵ – și în colimvitră, în ziua botezului său, în ziua nașterii sale în Hristos.

Curățirea și restaurarea curăției în om sunt necesare pentru ca acesta să poată ajunge la asemănarea cu Dumnezeu. Sf. Vasile spune că curățirea de patimi, care trebuie să fie grija noastră a tuturor, este necesar să fie continuă³⁶ și să urmărească deplina lor dezrădăcinare³⁷.

Sfinții martiri, cum o să vedem mai departe, având credință puternică, dragoste arzătoare și un dor implacabil de a se uni cu Hristos, de a ajunge la comuniunea

²⁸ Vezi VASILE cel MARE, *Omilia în Lacizia*, PG 31, 1452BC. Unii cercetători se îndoiesc de originalitatea acestei omilii (Vezi ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 400). Vezi și *La ia aminte la tine însuși*, 6, PG 31, 212B (PSB 17, 372).

²⁹ OL. PAPADOPOULOS-TSANANAS, *Ἡ ἀνθρωπολογία*, 43.

³⁰ Vezi VASILE cel MARE, *Că nu este Dumnezeu autorul*, PG 31, 3; 6, 333A, 344ABC (PSB 17, 436; 442); *La psalmul 48*, 3; *La psalmul 32*, 6 și 8, PG 29, 337D, 340A, 344B (PSB 17, 313, 254 și 257); *Epistola 233*, 1, PG 32, 864C (PSB 12, 480), *La ia aminte la tine însuși*, PG 31, 212BC (PSB 17, 372), *La Hexaemeron* 9, 5, PG 29, 200B-201C (PSB 17, 176-177).

³¹ OL. PAPADOPOULOS-TSANANAS, *Ἡ ἀνθρωπολογία*, 45.

³² Această transformare a omului care fiind după chipul lui Dumnezeu merge continuu spre asemănarea cu El este exprimată în scrierile Sf. Vasile prin verbul „a se asemăna”, „a deveni asemenea” (*ὁμοιοῦσθαι*). Vezi *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449C-452A (PSB 17, 319).

³³ *Ef. 4,13*; Vezi VASILE cel MARE, *La psalmul 48*, 1, PG 29, 432AB (PSB 17, 309).

³⁴ VASILE cel MARE, *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449D-452A (PSB 17, 319).

³⁵ *Ibidem*, 8, PG 29, 449C (PSB 17, 319).

³⁶ *La psalmul I*, 3, PG 29, 217AB (PSB 17, 187).

³⁷ *Cuvânt ascetic I*, 2, PG 31, 632C (PSB 18, 63): „Căci dacă vei lăsa ceva din tine patimilor pe care mai înainte le-ai avut înăuntru, vei transforma în oțet bunurile ce fuseseră stabilite în tine și astfel vei fi aruncat afară, ca unul din vasele fără de folos”.

veșnică și fericită cu El, au găsit, cu harul lui Dumnezeu, curajul să împlinescă drumul de la chip la asemănare prin intermediul înfricoșătorului act al martiriului sângeros. Prin aceasta s-au arătat imitatori ai patimii și ai morții Domnului lor, s-au asemănat în adevăratul sens al cuvântului cu Cel după chipul Căruia au fost creați, cu Hristos, împreună cu Care se bucură de bunătățile cerești.

b) Iisus Hristos – model, sprijin și scop al martirilor

„Pildă v-am dat, ca precum v-am făcut eu vouă, să faceți și voi.”³⁸

Dumnezeu, pentru iubirea lui de oameni, ia întotdeauna inițiativa lucrării de mântuire a omului. Pronia lui Dumnezeu, ca participare la viața omului, s-a descoperit în cel mai evident mod în persoana lui Iisus Hristos și a fost exprimată ca o invitație făcută omului la mântuire și la o viață fericită în comuniune de dragoste cu Dumnezeu. Această invitație reflectă mișcarea lui Dumnezeu, Care se pogoară pentru a-l întâlni pe om.

Părinții Bisericii au înțeles și au mărturisit că Dumnezeu, ca urmare a nemărginitei Lui iubiri de oameni, S-a făcut ceea ce iubea, adică om. Din acest motiv pentru ei taina creștinătății este taina întrupării lui Dumnezeu și a îndumnezeirii omului³⁹. În persoana lui Iisus Hristos se face posibilă nu doar întâlnirea dintre Dumnezeu și om, ci, prin arătarea vieții divino-umane al Lui, ni se revelează o cale pe care mergând Îl vom întâlni pe Dumnezeu.

Sf. Vasile cel Mare, referindu-se la planul lui Dumnezeu pentru mântuirea omului, scrie că acesta constituie chemarea omului din starea de cădere și reîntoarcerea lui la intimitatea cu Dumnezeu din înstrăinarea pe care și-o pricinuiseră din cauza neascultării. Acest scop – redobândirea de către omul mântuit a vechii stări de fiu al lui Dumnezeu prin imitarea lui Hristos – îl urmăresc toate cele ce țin de lucrarea mântuitoare a lui Iisus Hristos: sfintele Patimi, Crucea, Îngroparea, Învierea. Pentru desăvârșirea vieții duhovnicești, spune el, este necesară imitarea lui Hristos, nu doar în paradigma de viață pe care ne-a dat-o, ci chiar și în moartea Lui⁴⁰.

Adevăratul model după care a fost creat și recreat omul este Hristos, Care este „în chipul lui Dumnezeu”⁴¹ și de asemenea „*imaginea lui Dumnezeu*”⁴². Omul este zidit după chipul Cuvântului lui Dumnezeu, fiind prin urmare un chip, o icoană a lui Dumnezeu prin intermediul Cuvântului, adică un „*chip al chipului*” (εἰκὼν εἰκόνοϋς

³⁸ In. 13,15.

³⁹ M. TELEA, *Antropologia*, 20.

⁴⁰ VASILE cel MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 15, 35, PG 32, 128CD (PSB 12, 49): „*Iconomia Dumnezeului și Mântuitorului nostru în vederea mântuirii neamului omenesc constă în chemarea acestuia din starea de cădere și ridicarea lui din înstrăinarea adusă de neascultare la intimitatea cu Dumnezeu. Pentru aceasta venirea lui Hristos în trup, chipul petrecerii evanghelice, patimile, crucea, îngroparea, învierea; pentru a omul mântuit să se bucure prin imitarea lui Hristos de acea veche înfiere. Prin urmare pentru desăvârșirea vieții este necesară imitarea lui Hristos nu numai după pilda vieții, în blândețe, smerenie și răbdare, ci chiar în moartea Lui*”.

⁴¹ Flp. 2,6.

⁴² II Cor. 4,4. În greacă: εἰκὼν τοῦ Θεοῦ.

)⁴³. Studiul teologiei pauline despre Hristos ca chip al lui Dumnezeu ne conduce să găsim două direcții în textele referitoare la această problemă: Prima îl prezintă pe Hristos ca chip (imagine) al lui Dumnezeu⁴⁴, iar cealaltă Îl înfățișează drept model pentru creștini⁴⁵. Observăm așadar că urmarea lui Hristos se leagă de învățătura referitoare la om ca chip și asemănare a lui Dumnezeu. Imitarea lui Hristos coincide cu realizarea treptată a asemănării du Dumnezeu⁴⁶.

În istoria gândirii creștine tema urmării sau a imitării lui Hristos ocupă un rol important. Patimile și moartea Domnului constituiau pentru primii creștini cea mai autentică învățătură despre sfințenie. În Răsărit vorbim totuși mai mult despre „*viața în Hristos*”. Sfântul Nicolae Cabasila afirmă că între „*imitarea lui Hristos*” (imitatio Christi) și „*viața în Hristos*” nu este diferență, ci identitate⁴⁷.

Termenul „*imitare*” a apărut relativ devreme. Ulterior sfântul Ioan Scărarul avea să spună că un creștin este o imitare a lui Hristos în măsura posibilității, în gândire, în cuvinte și în fapte⁴⁸. Deoarece cel asemănător se cunoaște de cel cu care seamănă, dorul de a-L cunoaște pe Dumnezeu îl conduce pe om să-L imite. Totuși imitarea nu e un simplu mimetism, nu constă în simpla copiere a gesturilor exterioare ale lui Hristos, ci în adoptarea stării lui interioare, astfel încât simțămintele lui Iisus să devină model al propriilor noastre simțiri; astfel imitarea lui Hristos se diferențiază în funcție de înclinările personale ale fiecărui om⁴⁹.

Cu cuvintele „*Pildă v-am dat, ca precum v-am făcut Eu vouă, să faceți și voi*”, Iisus Hristos ne-a chemat la o trăire în Duhul Sfânt și la experierea celor ce s-au petrecut în viața Lui. Același lucru l-a făcut și Sf. Ap. Pavel spunând: „*Hristos a pățimit pentru voi, lăsându-vă pildă, ca să pășiți pe urmele Lui*”⁵⁰. Sf. Ap. Pavel ne-a arătat cu viața lui cum trebuie să fie acela care poartă numele lui Hristos. L-a imitat pe Hristos cu atâta curăție și dăruire de sine, încât a arătat că interiorul său se schimbese după chipul lui Hristos. Ca urmare a imitării celei mai exacte forma sufletului său se transformase după cea a modelului, în așa măsură încât cineva putea crede că nu mai era Pavel, cel care trăia și vorbea, ci că trăia în interiorul lui Hristos Însuși; „*Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine*”⁵¹.

Iisus Hristos, prin modelul și învățătura Sa, a rânduit un mod de viață următorilor Lui, un mod de viață pentru oricare creștin, pentru fiecare om. Cu viața Sa pământească nu doar L-a mărturisit pe Tatăl⁵², ci a trasat și noi căi morale de viață pentru omul suferind. Hristos este numit adesea începător al mucenicilor și întâi-mucenic. În Apocalipsă este numit „*martorul credincios*”⁵³, iar Sf. Ap. Pavel scrie către Timotei: „*Îți poruncesc înaintea lui Dumnezeu, Cel ce aduce toate la*

⁴³ T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 85.

⁴⁴ Vezi *II Cor.* 4,4.

⁴⁵ Vezi *I Cor.* 15,19; *II Cor.* 13,8; *Rom.* 8,29.

⁴⁶ T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 71.

⁴⁷ NICOLAE CABASILA, *Despre viața în Hristos*, 7, PG 150, 721D.

⁴⁸ IOAN SCĂRARUL, *Scara*, 1, PG 88, 633B.

⁴⁹ T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 72.

⁵⁰ *I Ptr.* 2,21.

⁵¹ *Gal.* 2,20.

⁵² *In.* 14,9.

⁵³ *Ap.* 1,5.

viață, și înaintea lui Iisus Hristos, Cel ce, în fața lui Ponțiu Pilat, a mărturisit mărturisirea cea bună”⁵⁴.

Prin urmare ucenic desăvârșit al lui Hristos este acela care Îl imită pe întâiul mucenic Hristos și pecetluiește cu însuși sângele său mărturisirea personală a credinței în Hristos⁵⁵. Martirii au conștiința că merg pe urmele lui Hristos, că Îl imită pe Învățătorul lor și poartă crucea cum a purtat-o El Însuși. În același timp, ei simt marele avantaj pe care îl au și mulțumesc lui Dumnezeu pentru că merg pe calea, care duce la comuniunea împreună cu El. Fiecare martiriu este o re-prezentare și o continuare a evenimentului martiric din viața Dumnezeu-omului Hristos. Aceasta e marea harismă dăruită de Hristos mucenicilor, ca jertfa lor să fie o mică re-prezentare a unicei Jertfe de pe Golgota. În acest mod imitarea lui Hristos, pe care se străduiesc să o împlinească toate generațiile de creștini, martirii au împlinit-o dintr-o dată, în timp foarte scurt, prin martiriu, cum se vede atât de clar încă din Noul Testament în cazul întâiului-mucenic Ștefan, primul imitator al patimilor lui Hristos, care, asemenea lui Hristos, în ceasul martiriului se ruga pentru călăii săi spunând: „Doamne, nu le socoti păcatul acesta”⁵⁶.

Imitarea exemplului Dumnezeu-omului Hristos poartă în sine și răsplata: martiriul este cel mai bun mod în care cineva se poate uni cu Hristos. O altă caracteristică a martiriului este participarea lui Hristos Însuși la patimile mucenicului, împreună-pățimirea lui Hristos cu martirul aflat în chinuri. Hristos, spre Care se îndreaptă mucenicii cu rugăciunile lor, este rudenia lor care a suferit aceleași patimi, întâiul martir al lui Dumnezeu, Domnul Iisus Hristos, al Cărui nume ei îl mărturisesc în fața stăpânilor lumii⁵⁷. El Însuși pătimește împreună cu mucenicii, astfel încât ei devin împreună-martiri cu Întâiul-martir Hristos⁵⁸.

Pe pământ, în cele mai groaznice chinuri, Domnul vine în ajutorul martirilor și îi întărește. Cu harul lui Dumnezeu mărturisitorii dau răspunsuri fulgerătoare, buzele lor exclamă strigăte minunate, iar prin moarte se realizează unirea lor cu Hristos. Ar putea cineva să spună că martirologiile constituie cel mai bun comentariu și cea mai puternică confirmare pentru adevărarea ultimei făgăduințe, pe care a dat-o Hristos după înviere ucenicilor Săi: „Iată Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului”⁵⁹.

Mucenicii suferă chinurile siguri că sufletele lor, după despărțirea de trupuri, o să fie primite în fericirea veșnică, o să meargă direct în ceruri⁶⁰. Astfel martiriul constituie cea mai înaltă formă a imitării lui Hristos, care asigură unirea cu El și constituie cel mai bun mijloc de desăvârșire și idealul tuturor sufletelor.

Moartea lui Iisus a fost pusă așa de mult în legătură cu slava Lui încât Evanghelistul Ioan, în loc de a întrebuița orice alt cuvânt care să desemneze moartea, folosește verbul „a se preaslăvi”⁶¹, deoarece vede în patima și în

⁵⁴ I Tim. 6,13.

⁵⁵ Vezi P. B. PASCHOU, Άγιοι, 41.

⁵⁶ FAp. 7,60.

⁵⁷ B. PSEVTONGA, Θεοφάνεια, 308.

⁵⁸ Vezi W. KALLISTOS, Τί είναι ένας μάρτυρας, 48 și M. VILLER, Martyr et perfection, 13.

⁵⁹ Mt. 28,20. Vezi B. PSEVTONGA, Θεοφάνεια, 302.

⁶⁰ H. DANIEL-ROPS, L' Eglise des Apôtres, 222.

⁶¹ Vezi In. 17, 1. 5.

răstignirea Domnului însăși slăvirea Lui⁶². Cu ascultarea Sa desăvârșită, până la cruce, Fiul lui Dumnezeu l-a scos afară pe Satana⁶³, a nimicit prin urmare stăpânirea acestuia. Astfel moartea lui Iisus constituie cea mai mare slavă a Lui și cuprinde în sine și esența puterii. Ca biruitor al morții, Iisus este singurul care poate să mântuiască. Explicând locul din psalmi: „*Izbăvește-mă de toți cei ce mă prigonesc și mă mântuiește, nu cumva să răpească ca un leu sufletul meu*”⁶⁴, Sf. Vasile spune că acesta este un strigăt al oamenilor drepti care se găsesc sub puterea morții. Aceștia, cunoscând că „*Unul este cel ce mântuiește, Unul este izbăvitorul*”, strigă către Hristos, Cel ce mântuiește: „*Mântuiește-mă de toți cei ce mă prigonesc și mă izbăvește, ca nu cumva să răpească, ca un leu, sufletul meu*”⁶⁵.

Ca părtași ai patimii lui Hristos, martirii sunt în același timp părtași și ai slavei Lui, astfel că Iisus Hristos nu e doar modelul martirilor și ajutorul lor în mijlocul chinurilor, ci și scopul lor, Domnul cel preaslăvit, cu Care o să se bucure de comuniune veșnică. Sf. Vasile cel Mare, adresându-se credincioșilor epocii sale, spunea că scopul vieții noastre, în vederea căruia acționăm și spre care tindem cu dor, este viața cea fericită a veacului viitor și că acesta poate fi atins și se împlinște prin faptul de a ne încredința total lui Dumnezeu⁶⁶.

Vrând să se unească cu Hristos și avându-L pe El drept scop, martirii se străduiau să-L imite întru toate. Pentru aceasta se și numeau cu numele Lui, considerându-l pe acesta drept singurul vrednic și dorind ca el să caracterizeze viața lor. În omilia la cei patruzeci de mucenici, Sf. Vasile relatează că fiecare dintre soldații aduși la interogatoriu, declarându-și identitatea, spunea: „*Sunt creștin*”. Precum atleții mărturisesc mai întâi numele lor iar apoi se îndreaptă spre locul de luptă, la fel și martirii au lepădat numele lor primite la naștere și s-au numit cu numele Mântuitorului lor comun, fapt ce a condus la a se uni întreolaltă și cu Iisus Hristos și la a avea toți același nume: „*creștin*”⁶⁷. Avem aici un indiciu al smereniei mucenicilor, care simțeau că nimic din cele ce posedau nu era vrednic a fi schimbat sau comparat cu patima și cu dragostea Domnului. „*Ce lucru mare este ca robul să pătimească cele ce le-a suferit Stăpânul?*”⁶⁸, spuneau între ei cei patruzeci de mucenici în timp ce începeau înfricoșătoarele lor chinuri.

Același lucru l-au făcut toți mucenicii; au disprețuit totul pentru a-L dobândi pe Hristos. Referindu-se la mucenicul Gordie, Sf. Vasile spunea că acesta, îndată ce a luat cunoștință despre noua prigoană care tocmai se dezlănțuise, a disprețuit totul: dregătorii, slavă, bogăție, prieteni, rude, plăceri, toate cele pe care le doresc oamenii, și a fugit să se mântuiască, preferând să trăiască mai bine cu fiarele decât

⁶² I. KOTSONIS, *H ἐπί τήν νίκην*, 35.

⁶³ Vezi In. 12,31.

⁶⁴ Ps. 7,1-2.

⁶⁵ Vezi VASILE cel MARE, *La psalmul 7, 2*, PG 29, 232B-233A (PSB 17, 194).

⁶⁶ VASILE cel MARE, *La psalmul 48, 1*, PG 29, 432B (PSB 17, 309): „*Scopul nostru, în vederea căruia facem totul și către care ne grăbim, este fericita petrecere în veacul viitor. Iar aceasta se împlinște în a ne lăsa stăpâniți de Dumnezeu*”.

⁶⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513BC (PSB 17, 536): „*Fiecare deci, când a pășit în mijloc, a spus: Sunt creștin! Și după cum cei care participă la luptele din stadion își spun îndată numele și apoi se îndreaptă spre locul de luptă, tot așa, și aceștia atunci au aruncat numele, pe care la aveau de la naștere, și s-a numit fiecare cu numele Mântuitorului obștesc. Toți au făcut așa; cel care venea în urmă se alătura celui dinainte. Astfel toți au căpătat o singură chemare; căci nu se mai numea unul cutare și altul cutare, ci toți s-au numit creștini*”.

⁶⁸ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517A (PSB 17, 538).

cu închinătorii la idoli, după exemplul proorocului Ilie, care și el evitase traiul împreună cu cei ce slujeau idolilor și se refugiase în munți, unde L-a văzut pe Dumnezeu atât cât aceasta este cu puțință oamenilor⁶⁹.

Martirii sunt prin urmare cei mai perfecți imitatori ai patimii lui Hristos. Ei poartă crucea împreună cu Hristos și se disprețuiesc chiar și pe ei înșiși pentru a trăi în Hristos. Martirii nu-L urmează pe Hristos doar în patima Lui, ci și în slavă și stau împreună cu El de-a dreapta Tatălui, pentru că părtășia în pătimiri conduce la părtășia în slavă⁷⁰.

c) Harul lui Dumnezeu și libertatea martirilor

*„Dumnezeu este Duh, iar unde este
Duhul Domnului, acolo este libertate.”⁷¹*

Urmarea și imitarea lui Hristos sunt posibile, devin cu puțință de îndeplinit pentru om deoarece acesta, după cum am spus, a fost creat după chipul lui Dumnezeu, ca o ființă liberă, înzestrat cu puterea de a se conduce și stăpâni pe sine însuși. Zidit fiind după chipul lui Dumnezeu, omul are posibilitatea să devină și el un dumnezeu mic, după cum, de asemenea, poate și să nu-L asculte pe Dumnezeu, să se revolte, fără ca Dumnezeu să-l împiedice de la aceasta.

Caracterul supranatural al omului ca chip lui Dumnezeu este consecința unei relații dintre Dumnezeu și om, consecința, mai întâi de toate, a acțiunii creatoare a lui Dumnezeu, a insuflării duhului divin în fața omului. Sf. Vasile cel Mare spune referitor la acest lucru: *„A suflat în fața lui, adică a pus în om o parte din harul Lui, ca ceea ce este asemenea să cunoască pe Cel asemenea”⁷²*. Harul lui Dumnezeu constituie sursa de existență a omului. Acest har nu este ceva identic cu firea omului, nici ceva ce ar putea să existe sau să nu existe, ci este prelungirea acțiunii creatoare înseși a lui Dumnezeu în om. Harul dumnezeiesc, prin prezența lui în interiorul omului, îl plăsmuiește pe acesta după chipul lui Dumnezeu⁷³.

Chipul lui Dumnezeu din om desemnează atât firea spirituală a omului cât și harul dumnezeiesc, de care omul nu se poate despărți. Omul nu a fost creat de Dumnezeu ca ființă autonomă, cu dreptul de a face ce vrea și, prin urmare, firea lui este adevărată doar în măsura în care el trăiește în legătură cu Dumnezeu și cu harul Său. Prin întruparea lui Hristos a devenit posibil faptul ca trupul omului să fie templu al Duhului Sfânt⁷⁴, Care sfințește cu prezența Lui, pentru că nimic nu se

⁶⁹ *La mucenicul Gordie*, 2, PG 31, 496B (PSB 17, 527): *„Atunci acest viteaz bărbat, preîntâmpinând silnicia judecătorilor, a aruncat centura militară și a fugit peste graniță. A disprețuit înalta sa slujbă, a disprețuit slava, toată bogăția, rudele, prietenii, slugile, plăcerile vieții, toate cele râvnite de oameni și a fugit în pustietăți adânci și neștrăbătute de oameni, socotind mai potrivit traiul cu fiarele sălbatice decât viețuirea cu închinătorii la idoli. A făcut ca oarecând zelosul Ilie care, văzând că închinarea la idoli pune stăpânire pe Sidon, a fugit în multe Horeb și a trăit într-o peșteră, căutând pe Dumnezeu, până ce a văzut pe Cel dorit, atât cât este cu puțință omului să vadă pe Dumnezeu”*.

⁷⁰ H. CROUZEL, *Origen*, 200.

⁷¹ *II Cor.* 3,17.

⁷² VASILE CEL MARE, *La psalmul 48*, 8, PG 29, 449C (PSB 17, 319).

⁷³ Vezi. M. TELEA, *Antropologia*, 219.

⁷⁴ Vezi *I Cor.* 6,19.

poate sfinți în afara prezenței și acțiunii Duhului Sfânt, după cum spune Sf. Vasile, vorbind cu referire la îngerii⁷⁵.

Duhul Sfânt este acela care transformă lumea și îi cheamă pe oameni la o viață nouă în sfințenie⁷⁶. După pogorârea Lui peste ucenicii lui Hristos, aceștia nu mai alcătuiau doar o comunitate frățească, ci, în același timp, și o unitate omenească și supraumană de suflete înnoite, care erau gata să-și asume toate riscurile care decurgeau din asumarea noii credințe, o comunitate care mai târziu avea să se numească Biserica⁷⁷.

Omul, când acceptă chenoza (golirea) și smerenia, primește puterea Duhului Sfânt. Mântuirea este o relație continuă a omului cu Dumnezeu, este fructul colaborării lui cu harul dumnezeiesc. Hristos spusese ucenicilor Lui: „*La dregători și la regi veți fi duși pentru Mine, spre mărturie lor și păgânilor. Iar când vă vor da pe voi în mâna lor, nu vă îngrijiți cum sau ce veți vorbi, căci se va da vouă în ceasul acela ce să vorbiți*”⁷⁸. Prin urmare asistența Duhului Sfânt este promisă tuturor celor ce-l mărturisesc pe Hristos. Ei nu trebuie să-și facă griji în legătură cu cele ce vor face sau spune în clipele grele de confruntare, ci să fie atenți să nu împiedice acțiunea Duhului Sfânt în interiorul lor. Duhul Sfânt desigur că nu-i va înlocui, nu va fi un reprezentant al lor, ci îi va povățui, îi va îndruma⁷⁹.

Fără povățuirea Duhului Sfânt omul nu poate să perceapă cu adevărat care este adevărata sa esență și destinul său. Omul nu este în măsură să-și ofere sieși libertatea doar cu puterile sale, în urma experiențelor sale, deoarece aceasta este în legătură cu Duhul Domnului și constituie darul exclusiv al lui Dumnezeu; doar Dumnezeu oferă libertatea. Prin urmare aceasta nu poate fi cucerită de om, ci se dăruiește de Dumnezeu. Omul este atras de libertatea, pe care pentru a o putea simți, pentru a o putea face activă și pentru a se putea bucura de ea, este necesar să se elibereze de robia păcatului prin ascultare și încredere în Dumnezeu⁸⁰.

O contribuție importantă la exprimarea teologică a relației dintre firea omului și harul dumnezeiesc aduce Sf. Vasile cel Mare prin învățătura lui despre asemănarea cu Dumnezeu ca scop și împlinire a omului. Ca chip al lui Dumnezeu omul a primit de la Creator raționalitatea și libertatea. Asemănarea însă trebuie să o realizeze el însuși printr-o strădanie continuă în vederea desăvârșirii. Chipul lui Dumnezeu constituie punctul de plecare, baza unui proces, ce are ca scop starea de desăvârșire, de împlinire a omului, în timp ce asemănarea necesită lucrarea, acțiunea omului, iar aceasta presupune libertatea⁸¹. Îl vedem astfel pe Hristos îndemnându-i pe ucenicii Săi să-L urmeze, lăsându-le libera alegere de a accepta sau nu invitația Lui. Prin urmare Evanghelia nu se impune în mod necesar ființei libere care este omul, a cărui libertate de alegere Sf. Vasile cel Mare o pune în evidență vorbind cu referire la botez⁸².

⁷⁵ I. MOLDOVAN, *Natura și harul*, 78.

⁷⁶ Vezi Iez. 36,26.

⁷⁷ H. DANIEL-ROPS, *L' Eglise des Apôtres*, 18.

⁷⁸ Mt. 10,18-19.

⁷⁹ Vezi M. VILLER, *Les martyrs et l'esprit*, 546.

⁸⁰ B. IOULTSIS, *Ἐλευθερία*, 258.

⁸¹ I. MOLDOVAN, *Natura și harul*, 85.

⁸² Vezi EMILIANOS TIMIADIS, *Le sens dela liberté*, 63; VASILE cel MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 12, 28, PG 32, 117ABC (PSB 12, 42-43).

Pentru Dumnezeu libertatea omului este nemărginită. Dumnezeu nu violează această libertate de decizie a omului, deoarece acolo unde este Dumnezeu, unde se găsește Duhul Domnului, acolo există și libertate absolută. Dumnezeu, Care este dragoste și libertate desăvârșită, l-a plăsmuit pe om după chipul lui Său și, prin urmare, libertatea și dragostea au devenit mod de viață și acțiune a omului. Omul privește și conduce cosmosul, căruia i-a fost pus împărat, în dragoste și libertate. Fiind însă ființă liberă și având și vrednicia împărătească, omul nu este doar chivernisitor al cosmosului, ci și stăpânul propriei sale voințe⁸³. Trupul omului este un instrument al libertății de alegere, în timp ce virtutea constituie o realizare a sufletului care se manifestă, acționează prin intermediul trupului⁸⁴. După Sf. Vasile cel Mare, căderea omului a fost o urmare a imprudenței, a trândăvelii și a lipsei de efort în vederea folosirii libertății pe care o avea. Dumnezeu dorea ca omul să se exerseze în libertate, să progreseze în ea prin propria străduință, deoarece libertatea ca indiciu al puterii sufletești nu este doar un dar al lui Dumnezeu, ci și o realizare a străduinței omului.

Toate acestea sunt foarte evidente în exemplul lui Hristos însuși: „*Sufletul Îmi pun pentru oi*”, spune El și, de asemenea: „*Nimeni nu-l ia de la Mine, ci Eu de la Mine Însumi îl pun*”⁸⁵. Caracterul benevol al martiriului lui Hristos este evident în grădina Ghetsimani. Dacă acolo Hristos se găsește în agonie, „*întristat până la moarte*”, acest fapt se întâmplă deoarece este liber, deoarece în acel moment se confruntă cu o alegere. În mod liber, cu o anumită intenție și cu un preț care nu se poate socoti, El dirijează voința Sa omenească să fie în armonie cu cea divină: „*Nu precum voiesc Eu, ci precum Tu voiești*”⁸⁶.

Același element al alegerii libere revine în mod repetat în Actele Martirilor. Libertatea este o izbăvire interioară a omului de ego-ul său, al cărui loc îl ia Dumnezeu și lumea întreagă, fapt ce se vede cu claritate în viața martirilor. În prigoniri, în fața opresiunilor de tot felul, libertatea interioară nu se pierde, ci îi dă persoanei puteri extraordinare, nu doar pentru a suporta durerea fizică, ci chiar pentru a manifesta dragoste față de chinătorii, care de multe ori își schimbă atitudinea mărturisind și ei credința în Hristos și suferind chiar și martiriul pentru ea⁸⁷.

Sfântul Vasile îl prezintă pe mucenicul Gordie ca fiind plin de părere de rău pentru „*luptătorii împotriva lui Dumnezeu*” care îi prigonesc pe creștini, atitudine care îl determină să spună către cei ce asistau la martiriu: „*Nu mă plângeți pe mine, ci plângeți pe luptătorii împotriva lui Dumnezeu, care îndrăznesc unele ca acestea împotriva celor credincioși, care-și adună focul gheenei prin flacăra acesta pe care o aprind împotriva noastră*”⁸⁸. Martiriul lui Gordie impresionează foarte mult poporul și pentru că mucenicul, plin de credință și nădejde⁸⁹, primește moartea cu

⁸³ Vezi M. TELEA, *Antropologia*, 203.

⁸⁴ Ibidem, 245.

⁸⁵ *In.* 10;15,18.

⁸⁶ *Mt.* 26,39. Vezi W. KALLISTOS, *Τί εἶναι ἕνας μάρτυρος*, 43.

⁸⁷ B. IOULTSIS, *Ἐλευθερία*, 260-261.

⁸⁸ VASILE cel MARE, *La mucenicul Gordie*, 7, PG 31, 504B (PSB 17, 531).

⁸⁹ Vezi ibidem, 8, PG 31, 505ABC (PSB 17, 532-533).

față veselă⁹⁰. În cazul martiriului celor patruzeci de mucenici, ca urmare a minunii cu cereștile cununi, care au fost împărțite de către îngerii mucenicilor, care sufereau chinul groaznic al frigului, citim în omilia ținută de Sf. Vasile în cinstea lor că unul dintre călăi a crezut în Hristos și apoi a primit și el martiriul⁹¹.

Cu ajutorul libertății omul dovedește că este chivernisitorul propriei sale persoane, dincolo de orice constrângere. Mucenicul jertfește mereu viața sa pentru libertatea spirituală, dar niciodată libertatea spirituală de dragul vieții pământești. Pentru a-și păstra această libertate, mucenicii disprețuiesc bogăție, slavă, plăceri și orice altă desfătare trupească și se predau pe ei înșiși de bunăvoie chiar și morții⁹². De libertate este legată nu atât viața cât calitatea spirituală a vieții, valoarea persoanei umane, sufletul. Dacă s-ar pierde calitatea spirituală a vieții, valoarea persoanei umane, dacă s-ar pierde sufletul, care ar mai fi sensul existenței umane?⁹³ „*Ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?*”⁹⁴. În legătură cu aceasta, Sf. Vasile cel Mare ne prezintă o scenă foarte frumoasă în exemplul muceniței Iulita, care, într-un mod vrednic de admirație, a părăsit toate bunurile pământești, avantajele și drepturile ei, chiar și viața sa, pentru a-și salva libertatea sufletească, unirea ei cu Hristos⁹⁵.

Încadrarea omului în perimetrul ascultării și libertății constituie în același timp și încadrarea lui în perspectiva eshatologică pe care i-o oferă credința în Hristos⁹⁶. Toți mucenicii – și acest lucru este foarte evident în omiliile Sf. Vasile cel Mare – au suferit martiriul pentru a trăi veșnic împreună cu împăratul Hristos. Cei patruzeci de mucenici, în timp ce începeau martiriul, se rugau lui Dumnezeu ca să fie încununați toți: „*Câți dintre camarazii noștri n-au căzut în luptă ca să rămână credincioși unui împărat pământesc? Oare noi nu vom jertfi viața aceasta pentru credința în adevăratul Împărat? ...trupurile noastre nu sunt decât trupuri. Să nu le cruțăm! Pentru că trebuie negreșit să murim, să murim ca să trăim... Una le-a fost rugăciunea tuturor: Patruzeci am intrat în luptă, patruzeci să fim încununați,*

⁹⁰ Ibidem, 8, PG 31, 505CD-508A (PSB 17, 533): „*După ce a spus aceste cuvinte și-a făcut semnul crucii și s-a îndreptat spre chinuri, fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului. Era ca și cum n-ar fi avut de întâlnit călăul, ci ca și cum s-ar fi dat în mâinile îngerilor care aveau să-l primească îndată, nouă jertfă, spre a-l duce, ca pe Lazăr, la viața cea fericită. Cine va putea povesti strigătul poporului? Care tunet a lăsat pe pământ din nori un bubuit atât de puternic cât cel înălțat atunci de pe pământ la cer? Acesta este stadionul celui încununa!*”.

⁹¹ *La cei patruzeci de mucenici*, 7, PG 31, 520CD-521A (PSB 17, 540). „*Paznicul... și-a aruncat hainele de pe el, s-a amestecat cu cei goi, strigând aceeași mărturisire ca și sfinții: Sunt creștin! Cu neașteptata lui schimbare a uimit pe ostași. A completat numărul... A văzut minunile cerești, a cunoscut adevărul, a fugit la stăpân și a fost numărat cu mucenicii*”.

⁹² NICODIM, AGHIORITUL, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, 9.

⁹³ B. IOULTSIS, *Ἐλευθερία*, 261.

⁹⁴ Mt. 16,26.

⁹⁵ *La mucenița Iulita*, 1, 2, PG 31, 240AB (PSB 17, 387): „*Judecătorul a socotit că sunt drepte spusele lui și că propunerea trebuie neapărat îndeplinită. S-au adus îndată tămâie și cărbuni. S-a spus împrecinaților că dacă vor tăgădui pe Hristos, se vor bucura de legi și de toate avantajele legale; dar dacă se vor ține de credință, nu se vor putea bucura nici de tribunale, nici de legi și nici de celelalte drepturi cetățenești, pentru că, potrivit legilor, sunt lipsiți de acestea. Ce s-a întâmplat după acestea? A fost oare Iulita ademenită de bogăție? Și-a neglijat oare folosul ei, din ambiție față de cel ce a nedreptățit-o? S-a speriat oare de primejdia care atârna asupra ei din partea judecătorilor? Deloc, ci a spus: Ducă-se viața! Piară avuția! Mai bine să-mi piară trupul decât să rostesc un cuvânt împotriva Dumnezeului Care m-a creat!*”.

⁹⁶ B. IOULTSIS, *Ἐλευθερία*, 261.

*Stăpâne! Să nu lipsească la număr nici unul!*⁹⁷. Și Dumnezeu le-a ascultat rugăciunea. Cununile, pe care le-a văzut unul din paznici deasupra mucenicilor aflați în chinuri, sunt un indiciu al asistenței Duhului, Care îi întărea să suporte chinurile, un indiciu că mucenicii au fost primiți în împărăția lui Hristos.

În istorisirile din martirologii se vorbește adesea de prezențe, apariții sau străluciri luminoase pe fețele sau pe rămășițele pământești ale martirilor. În astfel de cazuri este bineînțeles vorba de prezența Sfântului Duh și a harului Său⁹⁸. Apariția și prezența harului Sfântului Duh este mărturisită și de faptul că sfințele moaște ale sfinților mucenici răspândesc o mireasmă dumnezeiască, cerească, ce nu se poate descrie prin cuvinte, precum și de minunile pe care aceștia le fac⁹⁹. Sf. Vasile, referindu-se la mucenița Iulita, spunea că moaștele acesteia sfințesc și locul în care se află precum și pe cei care se apropie de ele, iar apele amare din acele împrejurimi s-au transformat în ape bune de băut și vindecătoare, prin harul pe care îl revarsă mucenița: *„Cinstitul trup... așezat în cea mai frumoasă biserică a orașului sfințește și locul și sfințește și pe cei care se apropie de el. Iar pământul, binecuvântat prin petrecerea sfinței Iulita pe el, a izvorât din sânurile sale apă plăcută la gust. Astfel fericita, ajungând în loc de mamă muceniță, hrănește pe locuitorii orașului cu apă, ca și cum i-ar hrăni cu lapte. Apa aceasta este păzitoare pentru cei sănătoși, povățuitoare celor ce se bucură cu cumpătare de plăceri și mângâiere celor bolnavi. Harul dat de proorocul Elisei locuitorilor din Ierihon ni l-a dat și nouă mucenița, că prin binecuvântarea ei apele sărate din jurul locului muceniei sale s-au prefăcut în ape dulci, bune și plăcute*¹⁰⁰.

Biruința martirilor nu le aparține prin urmare doar lor. Ea este rezultatul încununării luptelor lor de către harul dumnezeiesc. Fiecare martiriu constituie o manifestare în această lume a harului dumnezeiesc, care asistă pe martiri și în general pe toți creștinii în lupta lor pentru viața veșnică.

2. Martiriul – răstignire și înviere împreună cu Hristos

*„Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac.”*¹⁰¹

Dorința veșniciei și a unirii după har cu Dumnezeu în aceasta era aceea care dirija toate faptele întreprinse în mod conștient de martiri, întărindu-i în luptele mucenicești. Pentru a atinge acest scop, pentru a se putea bucura de preaslăvirea împreună cu Hristos, ei au primit cu bucurie să fie părtași și ai patimii Lui, având convingerea că fără luptă nu există cunună, că fără cruce nu există slavă, că fără moarte nu există înviere, pentru că din crucea lui Hristos, care constituie încununarea dragostei lui chenotice, izvorăște harul mântuitor și că toți cei care participă la patima și la moartea lui Iisus, au parte și de înviere și de viața împreună

⁹⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517B-520A (PSB 17, 539).

⁹⁸ Vezi B. PSEVTONGA, *Θεοφάνεια*, 304.

⁹⁹ Vezi *ibidem*, 306.

¹⁰⁰ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 241AB (PSB 17, 388).

¹⁰¹ *In.* 11,25-26.

cu El¹⁰². Pentru acest motiv Sf. Ap. Pavel spunea: „*Pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig*”¹⁰³.

Este evident faptul că foarte curând în conștiința Bisericii martiriul sângelui a fost considerat ca un fel de botez, fiind numit chiar astfel: „*botezul martiriului sângelui*”. Martirii au primit un loc de cinste, imediat după prooroci și apostoli, deoarece martiriul a fost considerat, după cuvântul lui Tertulian, drept „*baie a sângelui*” și „*al doilea botez*”, care îl curățește pe martir de orice păcat. Sfântul Ioan Gură de Aur este foarte clar în acest sens: „*Nu vă mirați că am numit martiriul botez. Căci și aici se pogoară Duhul cu multă îmbelșugare, și aici se ridică păcatele și se face o minunată și frumoasă curățire a sufletului. Și după cum se spală cei botezați cu apă, tot astfel și mucenicii se spală în sângele lor*”¹⁰⁴. Astfel creștinii care au suferit moartea pentru Hristos nu mai au nevoie în mod necesar și de simbolismul apei, deoarece au fost botezați în propriul lor sânge¹⁰⁵.

Pentru Sf. Ap. Pavel răstignirea fiecărui credincios împreună cu Hristos și, drept consecință, moartea lui pentru păcat și pentru lume¹⁰⁶ constituie postulatul principal al noii vieți în Hristos. Hristos nu îl cheamă pe om să se conformeze cu legi și cu rânduieli de drept sau să accepte principii morale și metafizice, ci îl cheamă să-L urmeze. Și, pentru cel care vrea să-L urmeze, pune drept condiție lepădarea de sine și faptul de a fi gata să accepte moartea. „*Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine își va pierde sufletul pentru Mine îl va afla*”¹⁰⁷.

Totuși Hristos nu cere ceva fără a răsplăti acest lucru în mod îmbelșugat. El cere de la om chiar sinele acestuia, viața lui întreagă. Îi cere să se lepede de el însuși și să-și ia crucea pentru a-L urma; să-și jertfească viața pentru a o câștiga. Patima și moartea pentru Hristos devin prin urmare pricină a învierii și a vieții împreună cu El. Crucea în viața omului este indiciul smereniei, dar și al puterii și al restabilirii. Acceptând crucea omul pătimește și se răstignește împreună cu Hristos și, prin urmare, va fi părtaș și al învierii Lui. Refuzarea crucii înseamnă respingere a învierii, iar această respingere înseamnă că omul se face rob morții și se supune diavolului. Prin urmare, creștinilor le rămâne de urmat o singură cale – crucea. Când omul acceptă chenoza, smerirea, atunci dobândește harul Sfântului Duh. În pătimirea pentru Hristos omul nu este singur, ci Hristos Însuși pătimește împreună cu el și îl întărește. Ideea că Hristos este prezent și suferă împreună cu mucenicii apare des în scrierile Părinților și ale scriitorilor bisericești. Tertulian spunea, spre exemplu, „*Christus in martyre est*”¹⁰⁸, adică Hristos este în martir.

¹⁰² G. METALLINOS, Ὁ ἄγιος, 56.

¹⁰³ Flp. 1,21.

¹⁰⁴ IOAN CHRISOSTOM, *La mucenicul Lucian*, PG 50, 522 (*Predici*, 288).

¹⁰⁵ VASILE cel MARE, *Despre Duhul Sfânt* 15, 36, PG 32, 132D (PSB 12, 51): „*Unii deja, în luptele susținute pentru dreapta credință, întrucât au suportat moartea pentru Hristos cu adevărat și nu prin imitare, n-au avut nevoie, pentru a se mântui de simbolismul apei, pentru că au fost botezați în propriul lor sânge*”.

¹⁰⁶ Vezi Rm. 8,10; Gal. 6,14.

¹⁰⁷ Mt. 16,24-25.

¹⁰⁸ Conf. H. DELEHAYE, *Les origines*, 9.

Iată că participarea la patima și la crucea lui Hristos constituie condiția necesară pentru trăirea bucuriei învierii și pentru intrarea în viața cea adevărată, în unire cu Dumnezeu, după cum o să vedem în continuare.

a) Moartea în raport cu viața prezentă și cu cea viitoare

Creștinii nu consideră lumea materială drept ceva rău, ci drept ceva „*bun foarte*”, drept un stadiu de pregătire pentru dobândirea vieții veșnice. Creștinul recunoaște caracterul pozitiv pe care îl are zidirea materială, dar, în același timp, nu uită că aceasta poate să devină un factor negativ, în cazul în care ar privi-o ca pe o valoare în sine și nu ca pe un mijloc pentru a dobândi reînnoirea lui în Hristos¹⁰⁹. Scopul principal al firii umane, conform învățaturii Sf. Vasile cel Mare este creșterea în cunoștința de Dumnezeu, cu care în continuare omul înțelege mai bine sensul vieții și destinația sa și se străduiește, în Hristos, să urce continuu spre asemănarea cu Dumnezeu¹¹⁰.

Pe om l-a adus la viață negrăita dragoste a lui Dumnezeu. Cel mai mare rău în lume, fructul amar al păcatului, este moartea; mai întâi cea spirituală și ulterior cea trupească. Moartea nu constituie parte a planului inițial al lui Dumnezeu. Dumnezeu nu ne-a creat ca să murim, ci ca să trăim¹¹¹. Sf. Ap. Pavel consideră moartea drept dușman care trebuie să fie nimicit și o pune în strânsă legătură cu păcatul: „*Boldul morții este păcatul*”¹¹². Faptul că toți urmează să murim este o reflectare a realității că toți trăim într-o lume căzută.

Moartea spirituală este despărțirea sufletului omului de Dumnezeu, este „*îndepărtarea de Dumnezeu*”, adică înstrăinarea de El¹¹³, Care este cauza născătoare a tuturor celor existente, izvorul vieții, viața cea adevărată¹¹⁴. Prin urmare, omul, cu cât mai mult se găsește în comuniune cu izvorul vieții, cu Dumnezeu, cu atât mai mult participă la nemurire și la veșnicie și cu cât se îndepărtează de viață, adică de Dumnezeu, cu atât mai mult se apropie de moarte¹¹⁵. Găsindu-se departe de izvorul existenței sale, de Dumnezeu, omul, chiar dacă trăiește trupește, este mort¹¹⁶. Îndepărtarea de Dumnezeu înseamnă prin urmare moartea sufletului nemuritor. „*Plângi pentru păcat. Acesta este boală a sufletului; este moarte a celui nemuritor, este vrednic de plângere și de tânguiri fără de*

¹⁰⁹ D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 182.

¹¹⁰ Ibidem, 176.

¹¹¹ W. KALLISTOS, *Πορεύεσθε μετά χαρᾶς*, 24.

¹¹² *I Cor.* 15,56.

¹¹³ I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 37.

¹¹⁴ VASILE cel MARE, *Cuvânt ascetic II*, 1, PG 31, 869D (PSB 18, 198): „*Dar Dumnezeu, Care a făcut pe om, este viața adevărată*”.

¹¹⁵ VASILE cel MARE, *Că nu este Dumnezeu autorul*, 7, PG 31, 345AB (PSB 17, 443): „*Căci cu cât se depărta de viață, cu atât se apropia de moarte. Căci viață este Dumnezeu, iar lipsa vieții este moarte. Astfel că Adam și-a pregătit moartea prin depărtarea de Dumnezeu, după cum este scris, că: Iată, cei care se depărtează de Tine vor pieri. Astfel nu Dumnezeu a creat moartea, ci noi înșine am ne-am provocat-o din pricina relei noastre intenții*”.

¹¹⁶ OL. PAPADOPOULOS-TSANANAS, *Ἡ ἀνθρωπολογία*, 76.

*tăcere*¹¹⁷. Fiecare păcat, mic sau mare, nu încetează să fie greu întrucât conduce sufletul departe de Dumnezeu¹¹⁸.

După Sf. Vasile cel Mare, moartea trupească este o consecință a celei sufletești, o urmare a căderii omului și constituie legea naturală și necesară a tuturor oamenilor. Fiecare om, care se naște, pășește către marea obștească a morții¹¹⁹. Chiar dacă moartea, adică sfârșitul vieții omului în veacul de acum, constituie cel mai mișcător, cutremurător și înfricoșător eveniment în viața acestuia, ea are totuși și o parte pozitivă. Faptul ca omul să trăiască veșnic în această lume căzută, înlănțuit pentru totdeauna în cercul vicios al necazului și al păcatului, ar fi o soartă înfricoșătoare, groaznică. Dumnezeu însă i-a dat omului, prin posibilitatea morții, o modalitate de scăpare. A dat posibilitatea desfacerii legăturii dintre trup și suflet, pentru ca să poată să o refacă din nou mai târziu, unind iarăși cele două elemente la învierea trupurilor în ziua cea de apoi și replăsmuind omul în și pentru plinătatea vieții¹²⁰. În acest sens Sf. Vasile cel Mare scrie că Dumnezeu a îngăduit moartea pentru ca „*boala noastră să nu rămână nemuritoare*”¹²¹. În acest mod omul păcătos nu va mai rămâne veșnic un mort viu, ca urmare a despărțirii sale de izvorul vieții, de Dumnezeu, și prin urmare moartea trupească nu mai trebuie să fie privită ca o pedeapsă, ci ca o dovadă a dragostei dumnezeiești¹²².

Viața pământească a omului este prin urmare o cale la sfârșitul căreia pândește moartea, care este puntea ce ne transferă în viața veșnică de dincolo de mormânt¹²³. Dumnezeu și numai El, în calitatea Sa de cunoscător a toate, vede și cunoaște dinainte timpul precis al plecării fiecărui om din viața aceasta și hotărăște acest moment urmărind folosul sufletesc al fiecăruia¹²⁴. Cu toate acestea moartea rămâne un eveniment dureros. Chiar și Hristos a lăcrimat pentru moartea prietenului Său Lazăr. Sf. Vasile pune în evidență faptul că moartea este un fenomen inevitabil, căruia nimeni nu i se poate sustrage. Nu l-au putut ocoli strămoșii noștri și nu o să-l poată ocoli nici urmașii noștri, deoarece omul se naște din părinți muritori și naște în continuare copii muritori¹²⁵.

Sf. Vasile cel Mare scrie că sufletul creștin crede cu fermitate că întru tot înțeleptul și iubitorul de oameni Dumnezeu cunoaște modul în care să rânduiască toate spre folosul fiecărui om și doar El știe de ce limitele între care se desfășoară viața noastră sunt inegale¹²⁶. De altfel, faptul de a trăi cineva mulți ani în această viață nu înseamnă în mod necesar că aceasta este spre folosul lui. Și într-adevăr, pentru noi oamenii este de neexplicat de ce unii pleacă mai devreme, în timp ce alții sunt lăsați să se chinuiască în durerile vieții acesteia¹²⁷. Dumnezeu însă, Care

¹¹⁷ VASILE cel MARE, *La mucenița Iulita* 9, PG 31, 260A (PSB 17, 397).

¹¹⁸ VASILE cel MARE, *Regulile mici*, 4, PG 31, 1084C (PSB 18, 318).

¹¹⁹ VASILE cel MARE, *Despre a nu ne lipi*, 11, PG 31, 561C (PSB 17, 564).

¹²⁰ Vezi și TH. ZISIS, *Ἡ σωτηρία*, 102sq. și W. KALLISTOS, *Πορεύεσθε μετά χαρᾶς*, 25.

¹²¹ VASILE cel MARE, *Că nu este Dumnezeu autorul*, 7, PG 31, 345AB (PSB 17, 443).

¹²² Vezi I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 42.

¹²³ Vezi ibidem, 53. Merită amintit aici faptul că Sf. Vasile cel Mare, vrând să explice de ce sicriul este întors spre răsărit, spune că acest lucru arată că noi căutăm vechea noastră patrie, raiul, pe care Dumnezeu l-a sădit „*către Răsărit*”. Vezi VASILE cel MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 27, 66, PG 32, 189C-192A (PSB 12, 80).

¹²⁴ VASILE cel MARE, *Că nu este Dumnezeu autorul*, 3, PG 31, 333B (PSB 17, 436).

¹²⁵ Vezi TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 25.

¹²⁶ Vezi VASILE cel MARE, *Epistola* 5, PG 32, 240BC (PSB 12, 127).

¹²⁷ Vezi ibidem, PG 32, 240C (PSB 12, 127).

conduce toate și ne-a dăruit sufletul nemuritor, a rânduit pentru fiecare om un mod propriu de viață și a pus un timp diferit pentru plecarea din lumea aceasta; unii adică să trăiască mai mult timp pe pământ, iar alții să meargă mai devreme în cer¹²⁸.

Nimic în viața omului nu se săvârșește fără coordonarea proniei dumnezeiești. Dumnezeu rânduește pentru fiecare dintre noi limitele timpului de viață¹²⁹ și hotărăște momentul în care să plecăm din ea¹³⁰. Prin urmare, creștinii, toți câți credem în Hristos, nu trebuie să ne întristăm pentru cei morți, cum fac cei ce se găsesc în afara Bisericii, pentru că noi avem nădejdea învierii. „*Căci este poruncă a lui Dumnezeu ca cei ce credem în Hristos să nu ne întristăm pentru cei adormiți, pentru nădejdea învierii și pentru că prin răbdare îndelungă vom dobândi mari cununi de slavă de la Puitorul de lupte*”¹³¹. Întrucât omul este zidire, nu este nimic straniu ca el să moară, spune Sf. Vasile în omilia la mucenița Iulita¹³². Foarte frumos prezintă lucrurile marele Părinte al Bisericii în epistola 101, în care scrie că dacă nădejdea creștinilor s-ar mărgini doar la viața pământească, atunci despărțirea înainte de vreme a sufletului de trup ar fi ceva îngrozitor. Știind însă că această despărțire, pentru cei care trăiesc conform cu voia lui Dumnezeu, constituie doar începutul adevăratei vieți, atunci nu trebuie să ne întristăm în fața morții, cum fac cei care nu speră nimic dincolo de ea¹³³.

Dacă acceptăm faptul că toate au ca origine bunătatea lui Dumnezeu, avem certitudinea că orice s-ar întâmpla în viața noastră, chiar dacă pentru moment un anumit lucru ne pare că aduce întristare, în cele din urmă toate se întâmplă spre folosul nostru. Avem astfel siguranța că necazurile și încercările nu vin în zadar din partea lui Dumnezeu, ci pentru probarea dragostei noastre pentru El. Așa precum atleților luptele le aduc cununi, așa și pe creștini încercările și ispitele îi conduc spre desăvârșire¹³⁴.

Adevăratul umanism și conștiința morții sunt interdependente și având posibilitatea de a se transforma, deoarece doar când avem în considerație în mod deschis și acceptăm realitatea morții, care ne stă tuturor în față, putem să trăim în

¹²⁸ VASILE cel MARE, *La mucenița Iulita* 5, PG 31, 248D-2249A (PSB 17, 391); *Epistola 300*, PG 32, 1045D (PSB 12, 584).

¹²⁹ VASILE cel MARE, *Epistola 300*, PG 32, 1045D (PSB 12, 584).

¹³⁰ *Epistola 6*, PG 32, 244B (PSB 12, 128).

¹³¹ *Epistola 5*, PG 32, 240B (PSB 12, 126).

¹³² *La mucenița Iulita* 4, PG 31, 245C (PSB 17, 390). De altfel același lucru îl scrie Sf. Vasile și în *Epistola a 6-a*, adresată soției lui Nectarie, PG 32, 244AB (PSB 12, 127-129). Vezi în legătură cu acest subiect și TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 26.

¹³³ *Epistola 101*, PG 32, 508A (PSB 12, 282-283): „Dacă nădejdea creștinilor s-ar mărgini numai la viața de pe pământ, desigur că s-ar crede că despărțirea timpurie a sufletului de trup ar fi ceva îngrozitor. Dar dacă desfacerea sufletului de legăturile trupului e numai un început al adevăratei vieți, pentru cei ce trăiesc după Dumnezeu, atunci de ce să ne mai întristăm ca și cei ce n-au nădejde?”. În a 67-a din regulile morale Sf. Vasile spune că „celor ce au cunoștință despre învierea morților le este străină întristarea pentru cei adormiți” (*Τὰ ἠθικά*, 67, PG 31, 805B; PSB 18, 161), și amintește cuvintele Sf. Ap. Pavel: „Fraților, despre cei ce au adormit, nu voim să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați precum ceilalți care nu au nădejde. Pentru că de credem că Iisus a murit și a înviat, tot așa credem că Dumnezeu pe cei adormiți întru Iisus îi va aduce împreună cu El” (*I Tes.* 4,13-14).

¹³⁴ *Epistola 101*, PG 32, 505C (PSB 12, 282): „Adu-ți aminte că întristările acestea nu vin fără rost peste robii lui Dumnezeu de la Domnul care ne cercetează pe noi, ci spre încercarea adevăratei noastre dragoste față de Dumnezeu, Creatorul nostru. După cum pe atleți ostenele luptelor îi duc la cununi, tot așa și pe creștini încercarea din ispite îi îndrumă spre desăvârșire, dacă primesc cele rânduite de la Domnul cu răbdarea cuvenită și cu mulțumire”.

mod autentic¹³⁵. Omul nu trebuie să uite că viața de acum este doar locul luptelor pentru desăvârșire. Fără această luptă nimeni nu poate urca la cereștile locașuri ale slavei Domnului; lupta este aceea care dă valoare vieții pământești a omului¹³⁶. Speranța noastră în existența unei alte vieți veșnice și credința în învierea Domnului și, prin urmare, și a noastră a tuturor este ceea ce determină în cele din urmă poziția noastră vizavi de moarte. În concepția creștină despărțirea sufletului de trup, moartea trupească, constituie în același timp începutul vieții adevărate pentru toți cei care trăiesc în acord cu voia lui Dumnezeu. Astfel, situat în fața morții, creștinul nu se întristează și nu se lipește de lucrurile prezente, ci, cu bucurie, își îndreaptă privirea spre contemplarea bunurilor adevărate¹³⁷.

Explicând într-una din omiliile „*La Hexaemeron*” locul din Facere „*Și a fost seară și a fost dimineață; zi una*”¹³⁸, Sf. Vasile spune că aici a fost întrebuițat cuvântul „*una*” în locul cuvântului „*întâia*”, cum ni s-ar părea normal, deoarece această zi este în afara locului și a timpului, este ziua Domnului care se află mai presus de categoriile spațiului și timpului. Ziua Domnului se numește „*una*” pentru că este unică. Ea este începutul zilelor, este ziua în care noi o să înviem pentru viața veșnică. În ceea ce privește expresia „*Și a fost seară și a fost dimineață*”, cuvântul „*seară*” indică viața aceasta, în timp ce cuvântul „*dimineață*” se referă la viața și fericirea viitoare¹³⁹. Sfântul ierarh, în general peste tot în opera sa, nu încetează a se referi la viața prezentă și la cea viitoare. El trăiește, se mișcă și lucrează în viața de acum, dar gândirea lui este orientată continuu spre Ierusalimul cel de sus, el acționează mereu urmărind fericita viață din lumea de dincolo. „*Pentru noi scopul, în vederea căruia facem totul și spre care ne grăbim, este fericita viețuire în veacul viitor*”¹⁴⁰. Viața de acum este trecătoare, scurtă, dureroasă și supusă la nenumărate transformări¹⁴¹. În opoziție cu ea, cealaltă viață este fără de sfârșit, este ziua cea neînserată, veacul netrecător care nu cunoaște alterarea și îmbătrânirea¹⁴², este patria cea adevărată, Ierusalimul cel de sus, cetatea cea cerească, cetatea lui Dumnezeu¹⁴³. Principalele caracteristici ale vieții viitoare vor fi nemurirea, bucuria și fericirea¹⁴⁴.

Viața de acum și orice care este folositor doar în ea nu are valoare și nu este considerat ca bun. Toate cele care-i aparțin primesc valoare doar în măsura în care

¹³⁵ W. KALLISTOS, Πορεύεσθε μετά χαρᾶς, 20.

¹³⁶ VASILE cel MARE, *Despre smerenie* 3, PG 31, 529C-532A (PSB 17, 546).

¹³⁷ VASILE cel MARE, *Despre mulțumire* 7, PG 31, 236D-237A (PSB 17, 385). Vezi de asemenea TH. ZISIS, *Ἡθικά κεφάλαια*, 33.

¹³⁸ Fc. 1,5: „*Ἐγένετο ἑσπέρα καὶ ἐγένετο πρωί, ἡμέρα μία*”. Atât traducerea românească: „*Și a fost seară și a fost dimineață; ziua întâi*”, cât și traducerea în limbile moderne în general, prin faptul că traduc pe „*ἡμέρα μία*” cu „*ziua întâi*”, încadrând-o în rândul celorlalte zile, se îndepărtează în acest loc de sensul inițial, prezent în Septuaginta, cât și de interpretarea patristică dată acestui loc, după cum foarte clar se poate vedea din exegeza dată de Sf. Vasile cel Mare (Vezi și *Despre Duhul Sfânt*, 27, 66, PG 32, 189C-192A ; PSB 17, 80-81).

¹³⁹ *La Hexaemeron*, 2, 8, PG 29, 48C-52B (PSB 17, 94-96). Vezi și K. G. BONIS, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 178.

¹⁴⁰ *La psalmul 48*, 1, PG 29, 432AB (PSB 17, 309). Vezi și TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 31.

¹⁴¹ VASILE cel MARE, *Despre Duhul Sfânt*, 22, 53, PG 32, 168A (PSB 12, 68-69).

¹⁴² *Ibidem*, 27, 66, PG 32, 192B (PSB 17, 81).

¹⁴³ *La Hexaemeron* 9, 2 PG 29, 192B (PSB 17, 172). *La psalmul 45*, 4, PG 29, 421BD (PSB 17, 303).

¹⁴⁴ *La psalmul 114*, 5, PG 29, 492BC (PSB 17, 343-344): „*Aici, spune el (psalmistul), m-au cuprins durerile morții; acolo însă, Dumnezeu a scos sufletul meu din moarte. Aici ochii mei vărsau lacrimi din pricina necazului; acolo însă nu mai este lacrimă, care să întunece luminile ochilor celor care se veselesc de contemplarea frumuseții slavei lui Dumnezeu... Aici mare e primejdia alunecării..., acolo însă temeliele sunt trainice, viața neschimbătoare și nu mai este nici teama căderii în păcat*”.

ne ajută să o dobândim pe cea veșnică și ne conduc spre ea. Prin urmare omul trebuie să rupă legăturile acestei vieți materiale pentru a-și putea muta inima către petrecerea cerească, pentru a-L întâlni pe Dumnezeu¹⁴⁵. Viața prezentă are valoare în principal deoarece este locul celei mai importante lupte, de rezultatul căreia depinde starea veșnică a omului, veșnica fericire sau pierzanie.

Având această perspectivă, Sf. Vasile cel Mare distinge moartea naturală în bună și rea. Moartea oamenilor drepti, care sunt uniți cu Hristos până la sfârșitul vieții lor, este bună și mântuitoare. Moartea păcătoșilor însă este rea, deoarece ei urmează să petreacă după aceea în iad. Pentru aceasta, observă sfântul părinte, cei care își întrebuițează rău trupul lor, făcându-l organ al păcatului, își pregătesc o moarte rea¹⁴⁶. Pericolul și frica pe care le provoacă gândul la moarte, trebuie să devină prilej de cugetare la moarte. Frica de moarte contribuie la ridicarea cugetului, la înmulțirea credinței și la creșterea devotamentului față de Dumnezeu. Pericolul morții provoacă pocăință pentru viața trecută și în același timp promisiunea pentru o viață creștină mai bine chibzuită în viitor¹⁴⁷. Sugestiv este în această privință un îndemn pe care Sf. Vasile îl dă în omilia la cuvintele „*Ia aminte la tine însuși*”, unde spune: „*Ia aminte deci la tine însuși! Nu te alipi de cele muritoare ca și cum ar fi veșnice, nici nu disprețui pe cele veșnice, ca și cum ar fi trecătoare. Nu te uita la trup, căci este trecător, ci poartă grijă de suflet, de lucrul cel nemuritor*”¹⁴⁸.

Prin urmare, moartea trupească, pe care nimeni nu o poate evita, nu este un sfârșit, ci un alt început. Ea este trecerea din viața aceasta în cea viitoare. Preocuparea omului trebuie să fie izbăvirea lui de moartea sufletească, faptul de a rămâne unit cu izvorul vieții. Atunci moartea trupească va constitui pentru el trecerea din stadiul acesta de pregătire în veșnicia împărăției lui Dumnezeu.

În afară de moartea naturală, trupească mai există și moartea unei grupe de oameni, moarte prin care aceștia au mărturisit credința lor în Dumnezeu; este moartea acelor atleți care și-au sfârșit viața prin mucenicia sângeroasă, moartea martirilor. Martirii trăiesc moartea cu bucurie interioară, liberi de tot ce este trecător, pământesc și stricăcios. Pentru ei moartea înseamnă naștere la viața cea adevărată¹⁴⁹.

b) Moartea martirică, poartă spre viața cea adevărată

¹⁴⁵ *Regulile mari* 8, 3 PG 31, 940BC (PSB 18, 237).

¹⁴⁶ *La psalmul* 33, 14, PG 29, 385C (*Tâlcuire duhovnicească la psalmi*, 157-158).

¹⁴⁷ *Epistola* 26, PG 32, 304A (PSB 12, 167): „*Ori dacă primejdia iminentă a morții mi-a provocat astfel de gânduri, cred că din clipa aceea și în sufletul tău se vor fi iscat astfel de socoteli*”.

¹⁴⁸ *La ia aminte la tine însuși*, 3, PG 31, 204C (PSB 17, 368). Fraza: „*Nu te uita la trup, căci este trecător, ci poartă grijă de suflet, de lucrul cel nemuritor*”, Biserica a preluat-o și a inclus-o în troparul care se rostește la prăznuirea unor cuvioși – „*Întru tine Părinte/Maică s-a mântuit cel după chip*” –, unde se spune că, prin viața răstignită pentru lume pe care au dus-o și prin urmarea credincioasă a lui Hristos, aceștia au învățat pe oameni „*să nu se uite la trup, căci este trecător, ci să poarte grijă de suflet, de lucrul cel nemuritor*”. Vezi și TH. ZISIS, *Ἡθικά κεφάλαια*, 35.

¹⁴⁹ Vezi. I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 69. Acesta e motivul pentru care în Biserică s-a încetățenit obiceiul de a se sărbători ca zi de naștere a mucenicului (γενέθλιος ἡμέρα) nu ziua nașterii lui naturale, după trup, ci ziua în care a suferit martiriul.

„Cetatea noastră este în ceruri.”¹⁵⁰

Martirii nu sunt doar martiri ai lui Hristos, ci martiri ai lui Hristos Cel înviat, biruitorul morții. Prin urmare martirul mărturisește atât răstignirea Domnului cât și învierea Lui.

Dimensiunea eshatologică a martiriului distinge martiriul creștin de pătimirile dreptilor religiei iudaice sau ale înțelepților eleni. Martirul pătimește de dragul Fiului Omului, Care prin moartea sa a inaugurat creația unei lumi viitoare, transcendente. Martirul creștin apără noua realitate, care începe în prezent și se întinde spre veșnicie. El suferă de dragul lumii noi inaugurate de Hristos, suferă ca Hristos, pentru Hristos și împreună cu Hristos¹⁵¹. Mărturisitorii și martirii sunt expresia faptului că Biserica se găsește mereu în starea eshatologică începută cu Hristos și care se va termina cu venirea Fiului Omului, însoțit de martiri, în ziua judecății.

Prin urmare, dacă viața de acum primește sens doar din cele ce urmează să fie, din eshatologie, atunci moartea devine un element necesar în viața omului, care începe cu nașterea, include o faza pământească și se continuă în dimensiunea eshatologică, unde se și descoperă sensul deplin al vieții noastre pământești. Moartea constituie prin urmare o poartă; Hristos Cel înviat ne lasă să trecem prin moarte la viață. Prin urmare moartea constituie taina prin care trebuie să trecem pentru a putea ajunge la plinătatea vieții¹⁵². Fără acest înțeles al morții, drept poartă spre plinătatea vieții, lumea ar pierde întregul sens al existenței sale, ar deveni ceva irațional, pentru că, dacă nu ar exista nimic dincolo de moarte, atunci aceasta i-ar conduce pe toți oamenii la moarte definitivă și la dispariție. Prin urmare, creștinismul consideră moartea drept un fenomen necesar și universal; dar explică această necesitate și universalitate prin aceea că întreaga existență umană trebuie să ajungă la desăvârșirea în Dumnezeu cel transcendental. Din acest punct de vedere moartea primește un sens, se transformă într-un fapt prin care viața găsește sensul¹⁵³.

Din înțelesul obiectiv pe care îl are moartea decurge și cel subiectiv. Moartea devine pentru fiecare dintre noi punctul limită la care ni se arată Domnul vieții, Creatorul, „*Cel ce singur are nemurire*”¹⁵⁴. După cum am spus deja, moartea a apărut ca o despărțire nenaturală a sufletului de trup, ca o consecință a slăbirii comuniunii omului cu Dumnezeu, izvorul vieții și al puterii, cu alte cuvinte ca o consecință a păcatului. Despărțirea sufletului de trup, fiind o consecință a slăbirii comuniunii cu Dumnezeu, conduce la nimicirea acestei relații după moarte.

Și după ce Hristos a restaurat comuniunea dintre om și Dumnezeu moartea rămâne ca despărțire a sufletului de trup și prin urmare creștinul trăiește frica durerilor ei la fel ca și ceilalți oameni, dar într-un mod mult mai atenuat; iar în cazul celor ce au o credință puternică, cum sunt de exemplu martirii, această frică este

¹⁵⁰ Flp. 3,20.

¹⁵¹ I. GALANIS, *Η έννοια του μαρτυρίου*, 68.

¹⁵² D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 145.

¹⁵³ Ibidem, 145.

¹⁵⁴ Vezi *I Tim.* 6,16.

nimicită cu totul¹⁵⁵. La cei care sunt uniți cu Hristos, moartea, rămânând în continuare despărțire a sufletului de trup, este transformată din trecere la definitivarea despărțirii de Dumnezeu în trecere la plinătatea comuniunii cu El, în trecere la plinătatea vieții. Aceasta se întâmplă deoarece credinciosul care Îl poartă pe Hristos în el este întărit de puterea Lui să treacă prin moarte la viață și să ridice și trupul său la o viață transformată, la înviere, atunci când va avea loc sfârșitul lumii prezente, venirea Fiului Omului și învierea tuturor¹⁵⁶. Sf. Vasile cel Mare, având mintea îndreptată continuu spre Ierusalimul cel de sus, ca și către realitatea unică, scrie în a 9-a omilie la Hexaameron: „*Altă grijă ți se cuvine ție; să cauți cele de sus, unde este Hristos, să-ți fie mintea mai presus de cele pământești. Să-ți rânduiești viața după cum ai fost alcătuit. Viețuirea să-ți fie în ceruri. Patria adevărată este Ierusalimul cel de sus, cetățeni și rudenii sunt toți cei întâi-născuți, cei înscriși în ceruri*”¹⁵⁷.

Vedem că, în acest înțeles, moartea nu doar că dobândește o perspectivă pozitivă, dar și dă sens întregii vieți omenești, pe durata căreia omul se pregătește pentru întărirea lui în comuniunea cu Hristos, astfel încât moartea să devină trecerea lui la comuniunea deplină cu Dumnezeu și cu ceilalți oameni¹⁵⁸. Pentru fiecare dintre noi moartea constituie o înviere împreună cu Hristos.

Ca despărțire a sufletului de trup, moartea este trăită ca o predare lui Dumnezeu, ca un mijloc de unire cu El. Această predare trebuie să fie mereu prezentă în viața omului, ca intenție, ca o mișcare continuă în viață, în timp ce moartea poate fi considerată drept predarea deplină lui Dumnezeu în momentul morții trupești; aceasta chiar și pentru creștinul care moare subit, întrucât el a trăit întreaga viață ca pe o predare tot mai deplină lui Dumnezeu, incluzând în aceasta intenția predării depline¹⁵⁹. Tâlcuind psalmul 114, Sf. Vasile cel Mare scrie că toți cei care s-au luptat după lege, o să se bucure de veșnica odihnă, care li se va oferi nu ca răsplată pentru faptele lor, ci ca un dar al lui Dumnezeu¹⁶⁰. Totuși, fără ostenele, lupte și jertfe, nimeni nu ia cununile biruinței; ostenele nasc slava și străduințele aduc cununile¹⁶¹, pentru că „*prin multe suferințe trebuie să intrăm în împărăția lui Dumnezeu*”¹⁶².

Creștinii au puterea să trăiască viața lor ca pe o predare continuă lui Dumnezeu, din partea lui Hristos și în Hristos, Care a trăit și a murit într-o predare exemplară către Tatăl Său, în vederea deplinei uniri a Lui, ca om, cu El¹⁶³. Moartea către care se îndreaptă creștinii, care viețuiesc în Hristos, este o moarte împreună cu El și prin urmare constituie o trecere la viață, pentru că Hristos, Care se găsește în interiorul lor, este acela Care, prin moartea Sa, ne conduce la învierea împreună cu El. În Hristos existența spre moarte, care caracterizează viața noastră, devine în același timp existență spre plinătatea vieții. În Hristos avem viața deplină a veacului

¹⁵⁵ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 149.

¹⁵⁶ *Ibidem*, 149.

¹⁵⁷ *La Hexaameron*, 9, 2, PG 29, 192AB (PSB 17, 172).

¹⁵⁸ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 149.

¹⁵⁹ *Ibidem*, 153.

¹⁶⁰ *La psalmul 114*, 5, PG 29, 492AB (PSB 17, 343).

¹⁶¹ *Îndemnătoare la botez*, 7, PG 31, 440B (PSB 17, 496).

¹⁶² *FAp.* 14,22.

¹⁶³ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 153.

viitor și, prin urmare, și moartea pentru viața stricăcioasă și plină de neajunsuri a veacului acestuia¹⁶⁴.

Acestea sunt motivele care au condus Biserica să caracterizeze martiriul drept „*botez al sângelui*”, legându-l de cuvintele Mântuitorului, Care a numit botez moartea lui pe cruce, precum și de învățătura Sf. Ap. Pavel, care considera cufundarea credincioșilor în timpul celebrării botezului ca un simbol al răstignirii și îngropării împreună cu Hristos. Pentru aceasta creștinii se botează în moartea lui Hristos și devin „*altoiți pe El întru asemănarea morții Lui*”¹⁶⁵, urmând a se uni cu El și în înviere¹⁶⁶. Doar Hristos, ca biruitor al morții și izvor de viață, îi oferă omului eliberarea de legăturile morții și viața cea adevărată¹⁶⁷.

În Hristos moartea și-a schimbat înțelesul atât în ceea ce privește realitatea ei ontologică, cât și referitor la experiența acelor care o trăiesc. Moartea a fost revelată deci ca o poartă către viața deplină și ca o putere a celor care trăiesc în Hristos pe durata întregii lor vieți, putere prin care dobândesc deplinătatea vieții în Hristos¹⁶⁸. Configurația moarte și înviere a primit sensul său deplin în viață de la moartea și învierea Mântuitorului nostru Iisus Hristos¹⁶⁹. Moartea lui Hristos, după cum se poate vedea și în Liturghia Sf. Vasile cel Mare, este o „*moarte făcătoare de viață*”¹⁷⁰. Aceasta înseamnă că moartea fiecărui om, care se găsește în comuniune cu Hristos, este de asemenea „*făcătoare de viață*” și tocmai acest lucru se întâmplă în cazul martirilor. Aceștia primesc, doresc moartea ca pe ceva începător de viață. În viața lor nu apare nici un compromis de dragul vieții pământești. Ei, dacă nu au posibilitatea să trăiască în adevăr, preferă moartea. O moarte începătoare de viață este pentru ei de preferat unei vieți prin care ar trăda credința. O astfel de credință trădătoare ar însemna moarte definitivă, în timp ce moartea pentru credință înseamnă începutul adevăratei vieți.

Foarte frumos prezintă Sf. Vasile cel Mare această fermitate în cazul mucenicului Gordie. Răspunzând acelor care îl sfătuiau să se lepede de Hristos, acesta a zis: „*Limba zidită de Hristos nu poate rosti ceva împotriva Ziditorului. Căci cu inima credem spre îndreptățire, iar cu gura mărturisim spre mântuire... Cum voi tăgădui, dar, pe Dumnezeuul meu, Căruia m-am închinat din copilăria mea? Nu se va cutremura oare cerul de sus? Nu se vor întuneca din pricina mea stelele? Mă va mai ține, oare, pământul? Nu vă amăgiți; Dumnezeu nu se lasă batjocorit. După gura noastră ne judecă, din cuvintele noastre ne îndreptățește și din cuvintele noastre ne osândește. N-ați citit înfricoșătoarea amenințare a Domnului, că «de cel ce se va lepăda de Mine înaintea oamenilor, Mă voi lepăda și Eu de el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri»? Pentru ce mă sfătuiți să fiu viclean? Ca să obțin ce, prin o viclenie ca aceasta? Ca să câștig puține zile? Dar mă voi păgubi de întreaga veșnicie. Ca să fug de durerile trupului? Dar nu voi*

¹⁶⁴ Ibidem, 154.

¹⁶⁵ Vezi Rom. 6,5.

¹⁶⁶ D. TSAMIS, *Μαρτυρολόγιον*, 15.

¹⁶⁷ V. IOULTSIS, *Ἐλευθερία*, 254.

¹⁶⁸ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, p. 155.

¹⁶⁹ W. KALLISTOS, *Πορεύεσθε μετά χαρᾶς*, 23.

¹⁷⁰ VASILE cel MARE, *Λειτουργία*, PG 31, 1648C (*Liturghier*, 230).

*vedea bunătățile dreptilor. Este curată nebunie să-ți aduci cu măiestrie asupra-ți pierdere și să-ți procuri, cu șiretenie și viclenie, osânda veșnică*¹⁷¹.

Viteazul mucenic nu dorea doar să moară el singur unit cu Hristos, dar îi îndemna și pe cei care erau prezenți la martiriu să câștige prin moartea martirică viața veșnică, pentru a trece astfel „*din viață la viață*”. Spunea că toți care am venit în această viață o să și murim într-o zi oarecare. Și dacă trebuie oricum să murim, să nu o facem fără câștig și fără roadă, cu o moarte care este comună cu aceea a dobitoacelor, ci să câștigăm cel puțin prin moarte viața veșnică¹⁷². Spunând acestea mucenicul le-a transformat imediat în faptă, mergând către martiriu nu ca și când urma să fie întâmpinat de călău, ci ca și când avea să se predea pe sine în mâinile îngerilor, care imediat, luându-l ca pe o „*nouă jertfă*”, să-l ducă „*spre fericita viață*” ca pe săracul Lazăr¹⁷³.

Același gând poate fi observat și în martiriul celor patruzeci de mucenici, care au primit moartea pentru a trăi veșnic: „*Pentru că trebuie neapărat să murim, să murim ca să trăim*”¹⁷⁴. Chiar dacă exprimată cu alte cuvinte, ideea este prezentă și în omilia la mucenița Iulita¹⁷⁵.

Cuvintele lui Hristos, „*Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac*”¹⁷⁶, au găsit, după cum se vede, un ecou deplin în conștiința și în inimile martirilor, care nu au ezitat să piardă toate bunurile pământești, chiar și viața proprie, pentru a câștiga veșnica viață și comuniune cu Dumnezeu¹⁷⁷. Și aceasta constituie explicația eroismului martirilor și a jertfei la care s-au supus cu atâta dăruire de sine¹⁷⁸.

c) Martiriul ca jertfă lui Dumnezeu

„*Că eu de-acum mă jertfesc și vremea despărțirii mele s-a apropiat.*”¹⁷⁹

¹⁷¹ *La mucenicul Gordie* 7-8, PG 31, 504B-505A (PSB 17, 531-532).

¹⁷² *La mucenicul Gordie* 8, PG 31, 505BC (PSB 17, 532-533): „*Oamenii toți sunt muritori, dar mucenicii puțini. Să nu așteptăm să ajungem morți, ci să ne mutăm de la viață la viață. Pentru ce așteptați o moarte firească? O astfel de moarte este fără rost, fără de câștig, comună și dobitoacelor și oamenilor. Pe cel venit în viață, prin naștere, sau timpul îl duce la mormânt sau boala îi pune capăt vieții sau bolile năpraznice îl distrug. Așadar, dacă trebuie neapărat să murim, atunci să ne negociem prin moarte viața. Faceți de bunăvoie ceea ce veți fi oricum nevoiți să faceți. Nu cruțați viața aceasta, de care neapărat veți fi lipsiți. Chiar dacă cele pământești ar fi la fel de fără sfârșit, și atunci ar trebui să vă sârguiți să le schimbați cu cele cerești; dar dacă cele pământești nu dăinuiesc decât puțină vreme și au atât de puțin preț, ar fi cumplită nebunie ca, în goana după ele, să pierdem fericirea gătită nădejzilor noastre*”.

¹⁷³ *La mucenicul Gordie* 8, PG 31, 505C (PSB 17, 533): „*După ce a spus aceste cuvinte și-a făcut semnul crucii și s-a îndreptat spre chinuri, fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului. Era ca și cum n-ar fi avut de întâlnit călăul, ci ca și cum s-ar fi dat în mâinile îngerilor, care aveau să-l primească îndată, jertfă nouă, spre a-l duce, ca pe Lazăr, la viața cea fericită*”.

¹⁷⁴ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517B (PSB 17, 539): Dacă cineva compară aceste cuvinte cu cele rostite de mucenicul Gordie, „*Așadar, dacă trebuie neapărat să murim, atunci să ne negociem prin moarte viața*”, poate să observe în mod cât se poate de clar linia Sfântului Vasile, care prezenta aceste omilii și care consideră moartea drept trecere la viața veșnică.

¹⁷⁵ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 240BC (PSB 17, 387).

¹⁷⁶ *In.* 11,25-26.

¹⁷⁷ *Vezi Mt.* 10,39. 16,25-26; *Mc.* 8,35-36; *Lc.* 9,24. 17,33; *In.* 12,25.

¹⁷⁸ *Vezi și H. DANIEL-ROPS, L' Eglise des Apôtres*, 221.

¹⁷⁹ *II Tim.* 4,6.

Credința de neclintit și de neînfrânt a mucenicilor în Dumnezeu și nădejdea comuniunii cu El în viața cea veșnică își găsește cea mai înaltă expresie în jertfa acestora. Martirul, în orice împrejurare sau nevoie, rămâne credincios făgăduinței pe care a făcut-o la botez, de a aparține lui Dumnezeu în Hristos. Martirul se oferă pe sine și oferă tot ce-i aparține ca jertfă lui Dumnezeu¹⁸⁰. Prin această oferire transformă și moartea în jertfă. Verbul „*a jertfi*” înseamnă „*a sfinți*” ceva, oferindu-l lui Dumnezeu, sau prin moarte sau în alt mod oarecare¹⁸¹.

Având în vedere această dimensiune sfințitoare a jertfei, Sf. Vasile cel Mare, comentând psalmul 32, după ce propune anumite metode pentru răscumpărarea relilor din trecut, în cele din urmă, aceluia care au ucis pe cineva le recomandă martiriul sau ceva de o valoare egală cu el, reaua pătimire¹⁸². Totuși în acest loc ierarhul nostru are în vedere martiriul ca pe o faptă de pocăință a trupului, în timp ce martiriul este cu mult mai mult decât aceasta. El nu este o simplă faptă a trupului, ci a întregii persoane umane create după chipul lui Dumnezeu, este o acțiune liberă pe care martirul o acceptă sau chiar o dorește.

Prin patima sa de bună voie, martirul transformă o încercare din putere distrugătoare în putere creatoare care transformă o moarte violentă într-un martiriu, o osândă nedreaptă și o pătimire în jertfă de împăcare. Hristos a mers la moarte de bunăvoie; „*Sufletul Îmi pun pentru oi... Nimeni nu-l ia de la Mine, ci Eu de la Mine Însuși îl pun*”¹⁸³. Martirul, ca un alt Hristos, este chemat să facă același lucru. Pentru că cineva nu devine martir doar prin faptul că suferă, chiar nevinovat fiind, ci este necesar de asemenea să primească de bunăvoie încercarea; este necesară dăruirea de sine. Foarte frumos pune în lumină Sf. Vasile cel Mare acest element al liberei oferiți a unei jertfe într-o epistolă, în care scrie: „*Căci pururea cere Dumnezeu jertfa, nu pentru că ar avea nevoie de ea, ci pentru că el primește ca jertfă prețioasă intenția cucernică și dreaptă*”¹⁸⁴. Dăruirea de sine este aceea care transformă pe cineva care suferă și moare într-un om care dă mărturie pentru ceva¹⁸⁵. Prin urmare, primul lucru ce deosebește un martiriu de o judecată nedreaptă și de o ucidere este elementul acceptării de bunăvoie. Este deci necesară exersarea voinței pentru ca ea să devină liberă, martiriul exprimând nu doar o încercare, ci o dăruire de sine.

Acest element al dăruirii de sine se poate vedea în mod clar în cuvintele panegirice ale Sf. Vasile cel Mare. Mucenița Iulita, după mărturia Sfântului, a preferat să-i fie nimicit trupul decât să rostească vreun cuvânt oarecare injurios împotriva lui Dumnezeu, Ziditorul său¹⁸⁶.

¹⁸⁰ H. CROUZEL, *Origen*, 200.

¹⁸¹ W. KALLISTOS, *Τί είναι ένας μάρτυρας*, 42.

¹⁸² *La psalmul 32, 2, PG 29, 325D-328A (PSB 17, 387): „Ai ocărât? Binecuvintează!, Ai luat ce era al altuia? Dă-l înapoi! Te-ai îmbătat? Postește! Te-ai îngâmfat? Smerește-te! Ai invidiat? Roagă-te! Ai ucis? Suferă mucenicia sau ceea ce are tot atât putere ca și mucenicia, prin mărturisire chinuiește-ți trupul”. Această chinuire a trupului sau rea pătimire nu este altceva decât expresia martiriului conștiinței, despre care va fi vorba spre sfârșitul acestei lucrări.*

¹⁸³ *In. 10;15,18.*

¹⁸⁴ *Epistola 115, PG 32, 529C (PSB 17, 296).*

¹⁸⁵ W. KALLISTOS, *Τί είναι ένας μάρτυρας*, 41.

¹⁸⁶ *La mucenița Iulita, 2, PG 31, 240B (PSB 17, 387): „Ducă-se – a spus – viața, piară avuția! Mai bine să-mi piară trupul decât să rostesc un cuvânt împotriva Dumnezeului Care m-a creat”.*

Mucenicul Gordie, după ce mai întâi s-a lepădat de toate cele pământești, preferând tovărășia fiarelor decât să trăiască împreună cu închinătorii la idoli¹⁸⁷, a mers ulterior de bunăvoie la martiriu. Sf. Vasile relatează, povestind acest episod, că mucenicul, atunci când a ajuns în mijlocul stadionului, a strigat, adresându-se celor de față cu cuvintele proorocului Isaia: „*Am fost găsit de cei care nu mă căutau; m-am arătat celor ce nu întrebau de mine*”¹⁸⁸ și, în continuare, explică spunând că Gordie nu a venit la martiriu ca urmare a vreunei constrângeri, ci de bunăvoie, ca imitator al Stăpânului¹⁸⁹.

Încă și mai clar se poate observa caracterul de jertfă al martiriului în cuvântul de laudă în cinstea celor patruzeci de mucenici, unde Sf. Vasile amintește și o rugăciune a martirilor, care, aflându-se în fața morții, doresc să devină jertfă bine primită înaintea lui Dumnezeu: „*Pentru că trebuie negreșit să murim, să murim ca să trăim. Fie, Doamne, jertfa noastră înaintea Ta. Să fim primiți ca o jertfă vie, bine plăcută Ție. Mistuiți prin gerul acesta, să fim o jertfă frumoasă, o ardere de tot nouă, mistuită nu prin foc, ci prin ger*”¹⁹⁰.

Prin participarea la moartea jertfelnică a lui Iisus Hristos, pătimirile și moartea martirilor devin o jertfă bine plăcută lui Dumnezeu. Încercarea lor devine creatoare și moartea jertfelnică, deoarece ei, mucenicii, suferă de dragul lui Hristos și El suferă împreună cu ei. Prin mijlocirea acestei împreună pătimiri dumnezeiești și ei înșiși primesc puterea de a suferi¹⁹¹, având convingerea că întrucât pătimesc împreună cu El, își jertfesc viața, cu alte cuvinte, după pilda pe care le-a dat-o El și de dragul Lui, vor și învia și vor trăi veșnic împreună cu El, după cum se vede atât de clar din toate omiliile de laudă în cinstea martirilor rostite de Sf. Vasile cel Mare.

¹⁸⁷ *La mucenicul Gordie*, 2, PG 31, 496B (PSB 17, 527).

¹⁸⁸ Vezi *Is.* 65,1; VASILE cel MARE, *La mucenicul Gordie*, 3, PG 31, 497B (PSB 17, 528).

¹⁸⁹ *La mucenicul Gordie*, 3, PG 31, 497B (PSB 17, 528): „...arătând prin aceste cuvinte că n-a fost adus silit la primejdii, ci s-a dat luptei de buna sa voie, imitându-L pe Stăpânul”.

¹⁹⁰ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517BC (PSB 17, 539).

¹⁹¹ Βλ. W. KALLISTOS, *Τί εἶναι ἕνας μάρτυρας*, 41.

D. MARTIRIUL ÎN VIAȚA MARTIRILOR

Lepădarea de sine, eroismul, vitejia sufletului, disprețuirea vieții prezente și a bunurilor materiale precum și profunda credință în Hristos, dragostea pentru El, dorința puternică și bucuria de a ajunge aproape de El și de a se bucura acolo de bunătațile cele veșnice și de cununile biruinței sunt principalele elemente care îi caracterizează pe martiri și de asemenea armele lor duhovnicești cu care au înfruntat prigoanele, exilurile, înjosirile, chinurile trupești și moartea de tot felul¹.

Furiei barbare a prigonitorilor, chinurilor de tot felul și faptului de a li se fi tăiat în bucăți trupurile, martirii le-au opus inimile lor neînfricate, statornicia și tăria de a duce lupta până la capăt. Astfel toate mijloacele întrebuintate de prigonitori pentru a înfrânge puternica lor rezistență s-au transformat în mijloace de desăvârșire a mucenicilor². În capitolul anterior am încercat să găsim, în scrierile Sfântului Vasile cel Mare, fundamentul teologic al martiriului sângeros și să ne dăm seama de importanța pe care marele părinte o acordă acestuia. În continuare ne vom strădui să observăm cum prezintă martiriul acest mare părinte capadocian dintr-un unghi – am putea să spunem – mai practic. O să avem prin urmare în vedere, desigur în cadrul oferit de cuvântările Sfântului Vasile cel Mare, modul de comportare și de gândire al mucenicilor în fața și în mijlocul înfricoșătoarelor chinuri, o să vedem cum întâmpinau moartea, pe care o vedeau apropiindu-se de ei.

1. Dorul după martiriu

„Căci nu avem aici cetate stătătoare, ci o căutăm pe aceea ce va să fie.”³

O trăsătură esențială și un semn caracteristic hotărâtor în definierea martiriului creștin o constituie nu doar faptul morții, ci cauza și intenția martirului de a suferi voluntar și chiar de a dori moartea, pentru a propovădui prin aceasta în mod public credința și dragostea lui pentru Hristos⁴. Acest fapt va fi fost probabil cel mai de neînțeles pentru păgânii, care îi acuzau pe creștini că nu iubesc, ci chiar că urăsc viața, în timp ce aceștia mureau de fapt de dragul ei. Popoarele necreștine din acea vreme considerau martiriul drept rezultat al unui misticism religios bolnăvicios, înstrăinat de viață și de realitatea de fiecare zi. Nu înțelegeau că acesta nu era rezultatul unei disprețuiri a bunurilor vieții sau al unei apatii stoice în fața durerilor fizice și a pătimirilor cauzate de condițiile inumane din închisorile de atunci, de chinurile satanice, de foc, de arderea cu făclii aprinse, de sabie sau biciuiri, de răsucirea mădularelor, de ciopârțirea pielii sau chiar a unor părți ale trupului și multe altele⁵. Această atitudine a păgânilor idolatri este de înțeles – chiar dacă nu și

¹ Vezi I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 71.

² Vezi VASILE cel MARE, *Epistola 164*, 2, PG 32, 636D-637A (PSB 12, 357).

³ *Evr.* 13,14.

⁴ D. TSAMIS, *Μαρτυρολόγιον*, 15.

⁵ Vezi E. THEODOROS, *Οἱ νεομάρτυρες*, 319.

justificată – deoarece, așa cum explică Sf. Vasile cel Mare comentând psalmul 61, în urma neascultării și a căderii omului în păcat, capacitatea acestuia de apreciere și evaluare a lucrurilor, spiritul de discernământ⁶, a scăzut foarte mult și, prin urmare, acesta s-a făcut tot mai străin de darurile dumnezeiești și de puterea de a le recunoaște. Deci o stare ca cea descrisă de Sf. Ap. Pavel prin cuvintele „*Că eu de acum mă jertfesc și vremea despărțirii mele s-a apropiat*”⁷, era de neînțeles pentru lumea necreștină, care nu avea nădejdea învierii.

Pentru martirii lui Hristos dorul de a suferi crucea și durerea, de a pătimi chiar și moartea pentru Hristos, constituie caracteristici ale credinței, smereniei, nădejzii, dragostei și libertății lor, ale faptului de a fi cu adevărat făpturi restaurate în Hristos. Crucea înseamnă în același timp smerenie și putere, este indiciul atât al morții cât și al învierii. Refuzarea crucii înseamnă refuzare a învierii, iar refuzarea învierii înseamnă că omul se face rob morții și se supune diavolului.

Sf. Vasile cel Mare descrie în cel mai frumos mod pregătirea și mersul către martiriu în cazul mucenicului Gordie. El spune în cuvântul de laudă în cinstea acestui mucenic că Gordie, mai întâi și-a curățit ochii și inima, pentru a putea să-L vadă pe Dumnezeu și să ajungă fericit. În continuare, atunci când, asemenea unui atlet, s-a simțit suficient de exersat și de pregătit pentru luptă în urma posturilor, privegherilor, rugăciunilor și neîncetatei cugetări la cuvintele Duhului, într-o zi când întregul popor se găsea adunat pe stadion pentru a vedea o alergare de cai, a mers să-L mărturisească pe Hristos⁸. Ajungând în mijlocul stadionului a strigat cuvintele proorocului Isaia, pe care le-am amintit deja: „*Găsit am fost de cei ce nu mă căutau; m-am arătat celor care nu întrebau de mine*”⁹, pentru a arăta că a venit la martiriu din îndemnul său lăuntric, nu din pricina vreunei constrângeri. Faptul că dorea să moară pentru credința sa l-a arătat în fața conducătorului cetății prin cuvintele: „*Sunt aici ca să-mi arăt și prin faptă disprețul ce-l am față de poruncile voastre, dar și credința pe care o am în Dumnezeu în Care mi-am pus nădejdea. Căci am auzit, zise, că îi întreci pe mulți în sălbăticie. Am ales deci timpul acesta ca foarte potrivit pentru a-mi îndeplini dorința*”¹⁰. Atât de mare era dorința lui de a mărturisi pentru Hristos, încât îi părea rău că nu are posibilitatea de a muri de mai multe ori pentru El¹¹.

Dorul după martiriu constituie un element comun în toate martiriile pe care le prezintă Sf. Vasile cel Mare; el este de fapt o trăsătură comună tuturor martirilor. De cele mai multe ori mucenicii bineînțeles că nu au mers de bunăvoie la martiriu așa cum a făcut Gordie. La Sf. Vasile se poate observa acest lucru în cazul muceniței Iulita și al celor patruzeci de mucenici. După ce ei erau arestați însă, alegerea pe care trebuia să o facă între mărturisirea pentru Hristos și lepădarea de El îi determina să dorească martiriul. O vedem astfel pe Iulita ca și pe cei patruzeci mergând vitejește spre moartea cea dătătoare de viață.

⁶ La psalmul 61, 4, PG 29, 480A (PSB 17, 336).

⁷ II Tim. 4,6.

⁸ La mucenicul Gordie, 3, PG 31, 496C-497B (PSB 17, 527-528).

⁹ Vezi Is. 65,1; VASILE cel MARE, La mucenicul Gordie, 3, PG 31, 497B (PSB 17, 527-528).

¹⁰ La mucenicul Gordie, 4, PG 31, 500AB (PSB 17, 529).

¹¹ La mucenicul Gordie, 4, PG 31, 500B (PSB 17, 529): „*Dar care e câștigul, zice, (prefectul) dacă nelegiuitul acesta moare dintr-o dată? De câte nu sunt păgubit, spuse Gordie, pentru că nu pot să mor de mai multe ori pentru Hristos!*”.

În continuare o să ne ocupăm, desigur pe baza paradigmatelor prezentate de părintele capadocian, cu resorturile care îi conduceau pe mucenici să aleagă cu atâta hotărâre moartea martirică.

a) Credința martirilor

„Cercetați-vă pe voi înșivă dacă sunteți în credință.”¹²

Impasibilitatea sfinților mucenici și bucuria cu care ei primeau nu doar amenințările și injuriile, ci chiar și chinurile și moartea, precum și rugăciunile pe care le înălțau către Dumnezeu înainte de a fi omorâți, alcătuiesc dovezi ale puternicei lor credințe în Dumnezeu. Viața lor trăită cu adevărat în Hristos imprimase adânc în inimile lor credința în El, înainte ca aceasta să fie formulată de către sinoade¹³. Mucenicii credeau că Hristos, Care a omorât moartea, a prădat iadul și a mântuit neamul omenesc, este centrul istoriei și al lumii și singurul în numele Căruia se poate afla mântuirea, viața și nemurirea.

După cum am amintit deja, viața și nemurirea omului sunt legate organic de Dumnezeu, izvorul vieții. Prin urmare, credința în viața veșnică și în nemurirea persoanei umane se identifică cu credința în Dumnezeu ca dătător de viață. Ființa umană participă la viața dumnezeiască nemuritoare și prin această participare devine la rândul ei nemuritoare, într-un mers continuu spre desăvârșire¹⁴. Originile întregii lumi create se găsesc în energiile creatoare ale dumnezeirii necreate și, în consecință, în acestea se găsește și cauza și rădăcina nemuririi. Prin urmare nimeni nu are nemurirea de la el însuși, ci o dobândește în funcție de participarea la Dumnezeu cel nemuritor și dătător de viață, în măsura în care se găsește în relație, în comuniune cu Dumnezeu¹⁵. Această relație era într-adevăr trăită cu intensitate de mucenici. Întreaga lor viață își trăgea identitatea din viața lui Dumnezeu, atârna de participarea la nemurirea lui Dumnezeu, astfel încât nimic nu putea să-i determine a-și părăsi credința. „Căci nimeni dintre noi nu trăiește pentru sine și nimeni nu moare pentru sine. Că dacă trăim, pentru Domnul trăim, și dacă murim, pentru Domnul murim. Deci, și dacă trăim, și dacă murim, ai Domnului suntem. Căci pentru aceasta a murit și a înviat Hristos, ca să stăpânească și peste morți și peste vii”¹⁶. Un tablou de cea mai frumoasă frumusețe al acestei credințe zugrăvește Sf. Vasile vorbind despre cei patruzeci de mucenici, care, înainte de a intra în lacul înghețat, I-au mulțumit lui Dumnezeu că, scoțându-și îmbrăcămintea, se dezbrăcau totodată și de omul cel vechi, care se strică cu patimile și cu poftele; prin dezbrăcarea hainelor ei se lepădau concomitent de păcat. Imitându-l pe Hristos, Care fusese despuiat de către ostași, mucenicii, ostași și ei, au primit dezgolirea pentru a șterge osânda scrisă împotriva lor și pentru a moșteni raiul¹⁷.

¹² II Cor. 13,5.

¹³ M. G. ANDRAWS, *Ὁ διωγμός*, 119.

¹⁴ Vezi N. A. MATSOUKAS, *Τό πρόβλημα*, 114.

¹⁵ Vezi ibidem, 114.

¹⁶ Rom. 14, 7-9.

¹⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517A (PSB 17, 538-539): „Nu ne dezbrăcăm de haine, ci îl îndepărtăm pe omul vechi, cel stricat de poftete înșelăciunii. Îți mulțumim, Doamne, că aruncăm păcatul

Moartea biologică nu putea prin urmare să-i înfricoșeze pe mucenici, deoarece pentru ei viața nu se identifica doar cu traiul pământesc, biologic, ci cu viața veșnică, viață ce-și trage ființa din participarea la viața lui Dumnezeu. Moartea trupului nu era socotită de ei ceva înfricoșător – chiar dacă, desigur, durerile morții martirice erau greu de suportat –, ci constituia pur și simplu o trecere de la petrecerea pământească la cea cerească. *„Aspră e iarna, dar dulce paradisul. Dureros e înghețul, dar plăcută odihna. Să suferim puțină vreme și sânul patriarhului ne va încălzi. Să schimbăm o singură noapte cu toată veșnicia. Să ardă piciorul, ca să dănuiască veșnic cu îngerii. Să se desprindă mâna, ca să aibă îndrăzneală să se înalțe către Stăpânul. Câți dintre camarazii noștri n-au căzut în luptă ca să rămână credincioși unui împărat pământesc; oare nu ne vom jertfi viața aceasta pentru credința în adevăratul Împărat? Câți făcători de rele n-au suferit moartea, pentru că au fost surprinși săvârșind nelegiuiri? Oare noi nu vom suferi moartea pentru dreptate? Să nu ne dăm înapoi, camarazilor; să nu întoarcem spatele diavolului! Trupuri sunt; să nu le cruțăm! Pentru că trebuie negreșit să murim, să murim ca să trăim!”*¹⁸, spuneau cei patruzeci de mucenici între ei, în timp ce începea supliciul lor.

Sf. Vasile cel Mare, în acord cu toți Părinții Bisericii, scrie că la moartea omului trupul se întoarce în pământul „din care a fost luat” și devine iarăși pământ. La învierea morților el va învia și se va uni cu sufletul pentru a trăi veșnic aproape sau departe de Dumnezeu, conform cu faptele pe care omul le-a făcut în viața pământească¹⁹. Moartea nu constituie un sfârșit, ci un început, o re-creație. Cineva este mort atât timp cât continuă să refuze să moară. Căci chiar moartea celor vechi duce la răsăritul și dezvoltarea celor noi în viața omului, astfel încât fără moarte nu ar exista viață nouă. Moartea constituie prin urmare o condiție a învierii.

Acestea sunt rațiunile care i-au condus pe martiri să nu dea importanță unor lucruri care erau secundare în comparație cu credința în Hristos. Ceea ce-i interesa pe ei era faptul de a fi cu adevărat creștini, de a fi în relație de iubire cu Hristos, sursa vieții. Pentru acest motiv pe ei nu-i mai interesa dacă vor putea să-și păstreze un anumit loc în pătura socială, dacă vor pierde bani, bunuri pământești sau chiar viața biologică. Mucenița Iulita, spre exemplu, nu s-a lăsat să cadă prizonieră mării bogății pe care o avea, nici nu s-a speriat de chinurile care-i stăteau înaintea, ci a preferat să piardă întreaga avere și să-i fie omorât trupul, decât să spună vreun cuvânt necuviincios la adresa Ziditorului ei²⁰; ori prin moarte ea a făcut proba adevăratei credințe pe care o avea în Dumnezeu.

Pe mucenicul Gordie Sf. Vasile îl prezintă ca preferând tovărășia fiarelor șederii împreună cu idolatrii, ca iubind singurătatea, în care cineva poate să-L găsească pe Dumnezeu, mai mult decât compania păcătoșilor. În singurătatea

odată cu haina aceasta. Dacă din pricina șarpelui ne-am îmbrăcat cu păcatul, să ne dezbrăcăm de el de dragul lui Hristos. Să nu ținem mai mult la haine decât la paradisul pe care l-am pierdut. Ce să dăm în schimb Domnului? A fost dezbrăcat Domnul nostru. Ce lucru mare dacă robul suferă ce a suferit Stăpânul? Dar mai bine spus, noi suntem cei ce L-am dezbrăcat pe Domnul; că soldați erau și cei care au îndrăznit acestea. Ei L-au dezbrăcat și și-au împărțit hainele Lui lor. Prin făpta noastră să ștergem vina scrisă împotriva noastră. Aspră e iarna, dar dulce paradisul”.

¹⁸ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517AB (PSB 17, 539).

¹⁹ *Epistola 261*, 2, 3, PG 32, 969B și 972BC (PSB 12, 538-540).

²⁰ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 240B (PSB 17, 387).

pustiului acesta a avut descoperiri și a fost învățat tainele lui Dumnezeu, nu de la oameni, nici prin mijlocirea oamenilor, ci având mare învățător pe Duhul adevărului. De aceea, când și-a dat seama cât de fără folos, deșartă și plictisitoare este această viață și a simțit în interiorul său dorul de a răspunde chemării de sus, a mers de bunăvoie să arate și cu fapta credința sa în Dumnezeu și nădejdea pe care o avea în El. „*Sunt aici ca să-mi arăt prin faptă și disprețul ce-l am față de poruncile voastre și credința în Dumnezeu, în Care mi-am pus nădejdea*”²¹. Mai înainte de a fi chinuit el a mărturisit din nou statornicia sa în credința în Dumnezeu cu cuvintele din psalmi: „*Domnul este ajutorul meu; nu mă voi teme de ce-mi va face mie omul*” și „*Nu mă voi teme de rele, căci Tu cu mine ești*”²².

Cei patruzeci de mucenici la începutul interogatoriului s-au numit toți cu numele Mântuitorului lor comun și în acest mod au câștigat toți același nume care să-i unească: „*creștin*”²³. Pentru mucenici faptul de a fi creștini constituia valoarea maximă, care oferea cea mai mare cinste. De aici izvorăște și afirmația: „*Sunt creștin*”. Sfântul Vasile subliniază faptul că mărturisirea aceasta a sfințit aerul, a bucurat îngerii și i-a rănit pe demoni, în timp ce Hristos a scris numele lor în ceruri²⁴.

Când rudele și prietenii lor îi îndemnau pe mucenici să se lepede, fie și doar în chip formal, mincinos de Hristos, aceștia considerau un astfel de îndemn drept o uneltire a Satanei. Gordie, în fața acestei ispite, era „*neînduplecat, neînvingător și nerănit de asaltul ispititorilor*”; el își păzea, spune Sf. Vasile cel Mare, „*nezdruncinată tăria credinței în Hristos*”²⁵. Mucenicii rămâneau la fel de neînduplecați în fața lingușirilor și a promisiunilor ca și în fața amenințărilor prigonitorilor, urmărind să dobândească o singură cinste, aceea de a fi cetățeni ai cerului²⁶.

Nădejdea mucenicilor în mijlocul chinurilor și al nenumăratelor încercări se sprijinea pe Dumnezeu, Căruia se și rugau să-i întărească și să-i primească în împărăția Sa. Îi vedem astfel pe cei patruzeci de mucenici rugându-se să fie primiți de Dumnezeu ca jertfă bine primită și să fie încununăți toți în ceruri²⁷; mucenicul Gordie, de asemenea, înainte de a fi omorât și-a făcut semnul crucii și a primit moartea fără a-și schimba culoarea feței și fără a-și pierde veselia chipului²⁸.

²¹ *La mucenicul Gordie*, 3-4, PG 31, 496C-500A (PSB 17, 528-529).

²² *Vezi Ps. 117,6 și 22,4. VASILE cel MARE, La mucenicul Gordie*, 5, PG 31, 500C (PSB 17, 529).

²³ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 512BC (PSB 17, 536): „*Fiecare ostaș, când a pășit în mijloc, a spus: «Sunt creștin!».* Și după cum cei care participă la luptele din stadion își spun îndată numele și apoi se îndreaptă spre locul de luptă, tot așa și aceștia, atunci au aruncat numele lor, pe care le aveau de la naștere și fiecare s-a numit cu numele Mântuitorului obștesc. Toți au făcut așa; cel care venea în urmă se alătura celui dinainte. Astfel toți au căpătat un singur nume. Nu se mai numea unul cutare și altul cutare, ci toți s-au numit creștini”.

²⁴ *La cei patruzeci de mucenici*, 3, PG 31, 512B (PSB 17, 536): „... s-au declarat pe ei a fi creștini. O, fericite limbi, care ați slobozit glasul acesta. Văzduhul a fost sfințit primindu-l, îngerii l-au lăudat auzindu-l diavolul împreună cu demonii au fost răniți, iar Domnul l-a înscris în ceruri”.

²⁵ *La mucenicul Gordie*, 7, PG 31, 504A (PSB 17, 531).

²⁶ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513AB (PSB 17, 537).

²⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517B-520A (PSB 17, 539): „*Fie, Doamne, jertfa noastră înaintea Ta! Să fim primiți ca o jertfă vie, bine plăcută ție, aduși ardere de tot prin gerul acesta... Patruzeci am intrat în luptă, patruzeci să fim încununăți, Stăpâne! Să nu lipsească nici măcar unul!*”.

²⁸ *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505C (PSB 17, 533): „*Acestea zicând, și-a făcut semnul crucii și s-a îndreptat spre chinuri, fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului. Era ca și cum*

Martiriul mucenicilor constituie prin urmare cea mai mare dovadă a credinței lor neclintite și a nădejzii lor de nezdruccinat în Dumnezeu și în viața veșnică în comuniune cu El.

b) Nădejdea bunurilor viitoare

„Aspră e iarna, dar dulce paradisul.”²⁹

După cum am spus mai înainte, moartea constituie o trecere la plinătatea vieții, unde sufletul se va găsi în cea mai strânsă comuniune cu Hristos. Părinții Bisericii accentuează într-un glas faptul că, conform descoperirii dumnezeiești, scopul și împlinirea vieții pământești a omului este acela de a dobândi în Hristos viața cea fericită a veacului viitor, în apropiere de Dumnezeu. Din această pricină, în gândirea părinților, caracterul virtuții este dinamic și eshatologic³⁰. În Hristos, mișcarea existenței spre moarte, care caracterizează viața noastră, devine în același timp mișcare spre plinătatea vieții. În Hristos avem viața deplină a veacului viitor și pentru aceasta în El avem și moartea pentru viața nedesăvârșită și stricăcioasă a acestui veac³¹.

Sfântul Vasile cel Mare insistă asupra faptului că omul nu poate fi gândit doar în cadrul strâmt și apăsător al veacului acestuia, în care se găsește în puterea morții și poartă în sine slăbiciunea păcatului³². Caracteristica omului adevărat este faptul că „se socotește trecător în viața aceasta, dar se grăbește spre o altă viață”³³. După părerea marelui Părinte, atunci când omul privește viața eshatologic, nu se lipește de cele care sunt exterioare lui, pe parcursul urcușului său spre Dumnezeu. De aceea o caracteristică fundamentală a sfințeniei este aceea că omul trăiește în veacul de acum ca un străin și călător³⁴. Definind acest mod de viață, ca străin și călător în această lume, spune că „locuirea este o ședere vremelnică, nu o viață întemeiată; este o ședere trecătoare, cu nădejdea mutării într-o locuință mai bună”³⁵.

Găsindu-se în fața morții, creștinul nu se întristează și nu se lipește de lucrurile prezente, ci își îndreaptă privirea cu bucurie spre contemplarea bunurilor adevărate³⁶. Cel silitor, spune el, atunci când se ivește o greutate oarecare, nu-și pierde bucuria, deoarece necazul îi produce răbdare, răbdarea caracter încercat,

n-ar fi avut de întâlnit călăul, ci ca și cum s-ar fi dat în mâinile îngerilor, care aveau să-l primească îndată, nouă jertfă, spre a-l duce, ca pe Lazăr, la viața cea fericită”.

²⁹ VASILE cel MARE, *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517A (PSB 17, 539).

³⁰ D. TSAMIS, *Eiςαγωγή*, 180.

³¹ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 154.

³² D. TSAMIS, *Eiςαγωγή*, 175.

³³ VASILE cel MARE, *La psalmul 14*, 1, PG 29, 252AC (PSB 17, 206). Vezi și *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505C (PSB 17, 532).

³⁴ *La psalmul 14*, 1, PG 29, 252AB (PSB 17, 206): „Străin a fost și Avraam și nici pe o palmă de pământ nu era stăpân, iar când i-a trebuit pământ pentru îngropare, l-a cumpărat cu bani. Cuvântul (psalmistului) arată că se cuvine ca cel care trăiește în trup să se socotească străin, iar după ce se va muta din viața aceasta, se va odihni în locurile lui proprii... Fericit cu adevărat este unul ca acesta, pentru că nu se topește după lucrurile de pe pământ ca după niște lucruri care ar fi ale lui, nici nu se lipește de cele de aici ca de o patrie firească, ci știe că a căzut din bunătățile raiului și că locuiește vremelnic pe pământ, îngreunat de viețuirea de aici”.

³⁵ *La psalmul 14*, 1, PG 29, 252A (PSB 17, 206).

³⁶ *Despre mulțumire* 7, PG 31, 236D-237A (PSB 17, 384).

caracterul încercat nădejde și nădejdea nu rușinează³⁷. Pentru aceasta, continuă el, și Apostolul Pavel ne-a poruncit să fim răbdători în încercări și să ne bucurăm cu nădejdea³⁸, deoarece nădejdea face bucuria să locuiască înlăuntrul sufletului celui râvnitor³⁹, care în acest mod reușește să se bucure mereu, deoarece viața lui este orientată continuu spre Dumnezeu și spre nădejdea învierii, care îl ușurează, îl odihnesc în toate încercările grele inerente acestei vieți. „*Din neființă am fost aduși la existență; am fost făcuți după chipul Ziditorului... Înstrăinându-ne de Dumnezeu prin păcat, am fost chemați iarăși la înrudirea cu El, fiind izbăviți de necinstita robie prin sângele Unuia-născut. Ne stau înaintea nădejzile învierii, desfătățile bunătăților îngerești, împărăția cea din ceruri, bunătățile făgăduite, care depășesc puterea minții și a cuvântului*”⁴⁰.

Vorbind tinerilor, Sf. Vasile cel Mare spunea că dacă cineva ar putea cuprinde cu mintea întreaga fericire pe care au creat-o oamenii și ar aduna-o la un loc, ar constata că ea nu cântărește nici cât o mică parte a bunurilor viitoare, ci toate bunătățile de aici au o valoare incomparabil mai mică în comparație cu cel mai mic din bunurile acelea, tot așa cum este diferită umbra și visul de realitate sau precum sufletul e considerat mai de preț decât trupul⁴¹. În omilia la mucenicul Gordie, ierarhul nostru ne spune că mucenicul i-a sfătuit pe cei de față să nu rămână lipiți de viața prezentă, care este atât de scurtă și de plină de necazuri, ci s-o dorească pe cea adevărată și veșnică. Chiar și în cazul în care cele veșnice ar fi asemănătoare cu cele pământești, ar trebui să ne îngrijim să le schimbăm pe cele pământești cu cele cerești. Întrucât însă cele pământești sunt vremelnice și mult inferioare ca valoare celor cerești, este o cumplită nebunie să cădem din fericirea la care putem spera din pricina grijii pe care o acordăm celor pământești⁴².

Foarte ușor poate oricine să-și dea seama că grija exagerată a omului și îngrijirea de lucrurile lumii acesteia, mai ales față de trup, constituie un impediment în calea încercării lui de a-L cunoaște mai bine pe Dumnezeu⁴³. În omilia la mucenița Iulita, explicând cuvintele rugăciunii dreptului Simeon „*Acum slobozește*

³⁷ Vezi Rom. 5,3-5.

³⁸ Vezi Rom. 12,12.

³⁹ Vezi VASILE cel MARE, *Despre mulțumire*, 3, PG 31, 224C (PSB 17, 379).

⁴⁰ *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 221C-224A (PSB 17, 378).

⁴¹ *Către tineri*, 2, PG 31, 565CD (PSB 17, 567). În omilia *Despre mulțumire* Sf. Vasile cel Mare enumeră câteva din plăcerile lumești și spune că sunt vrednici de plâns cei care se ocupă cu ele. În același timp îi ferește pe cei care viețuiesc în vederea dobândirii veacului viitor: „*Pentru ce nu se cuvine, dar, să socotim acestea îndestulătoare pricini de veselie fără de sfârșit și de bucurie neconținută, ci să socotim că duce o viață vrednică de bucurie cel ce slujește pântecelui, cel ce se veselește în cântece și cel ce se tăvălește și sforăie într-un pat moale? După părerea mea aceștia ar trebui plânși de cei ce au minte și dimpotrivă fericiți cei ce-și petrec viața de aici în nădejdea veacului ce va să fie, schimbând pe cele prezente cu cele veșnice*” (VASILE cel MARE, *Despre mulțumire*, 3, PG 31, 224AB; PSB 17, 379).

⁴² *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505C (PSB 17, 532-533): „*Nu cruțați viața aceasta pământească de care neapărat veți fi lipsiți. Chiar dacă cele pământești ar fi la fel de veșnice, și atunci ar trebui să vă sărguiți să le schimbați cu cele cerești; dar dacă cele pământești nu dăinuiesc decât puțină vreme și au atât de puțin preț, ar fi cumplită nebunie ca, în goana după ele, să pierdem fericirea gătită nădejzilor noastre*”.

⁴³ *La psalmul 45*, 8, PG 29, 428C (PSB 17, 306-307) „*Care om, îngrijindu-se de cele ale lumii și aprofundându-se în ispitele trupului, poate să fie cu luare aminte la cuvintele despre Dumnezeu și să poată privi cu claritate lucruri atât de mari? Nu vezi că este înăbușit de spini cuvântul care a căzut între spini? Spini sunt plăcerile trupului, bogăția, slava și grijile lumești. Cel ce simte nevoia cunoașterii lui Dumnezeu trebuie să fie în afară de toate acestea, să scape de patimi și așa să primească cunoașterea lui Dumnezeu*”.

pe robul Tău, Stăpâne”⁴⁴, Sf. Vasile spune că pentru cel care se grăbește spre petrecerea cea de sus, așteptarea aici, în trup, este mai grea decât orice pedeapsă și decât orice închisoare⁴⁵.

Pentru noi, spune marele ierarh tălmăcind psalmul 48, scopul în vederea căruia întreprindem orice lucrare și spre care alergăm este viața fericită a veacului viitor⁴⁶; de aceea singurul bine în această lume este virtutea, care îl pune pe om în legătură cu viața cealaltă⁴⁷. Nu merită ca cineva să se lupte pentru bunuri a căror valoare nu are un corespondent dincolo de moarte, în împărăția viitoare a lui Dumnezeu. De aceea creștinul se luptă pentru a dobândi bunurile care îl conduc în împărăția aceea⁴⁸, pentru a ajunge la comuniunea veșnică cu Dumnezeu.

În cuvântul panegiric al Sf. Vasile, rostit în cinstea muceniței Iulita, această creștină bogată este prezentată ca fiind cu mult mai puternică decât ispitele pe care le-a întâmpinat. Ea nu a căzut în capcana alipirii de marea bogăție pe care o posedea, ci, ajungând în situația de a fi silită să aleagă între avere și viața pământească, pe de o parte, și viața cerească și bunurile veșnice, pe de altă parte, mucenița nu a ezitat nici o clipă, ci s-a bucurat, deoarece în locul bogăției și al vieții celei stricacioase, avea ocazia să câștige bunurile cele veșnice. Suferind chinurile trupului avea posibilitatea să câștige cununile slavei și împărăția cerurilor⁴⁹.

Mucenicul Gordie spunea către chinuitori să-i prelungească chinurile pentru a-i pricinui mai multă slavă: „*Pentru ce șovăiți? Pentru ce stați? Să-mi fie scrijelit trupul; să-mi fie răsucite mădularele; să-mi fie chinuite oricât veți voi; să nu-mi invidiați cumva fericita mea nădejde! Cu cât veți prelungi chinurile, cu atât îmi veți pricinui o răsplată mai mare. Am o înțelegere cu Stăpânul; în locul rănilor de pe trup îmi va înflori la înviere haină luminoasă; în locul necinstirii cununile; în locul închisorii raiul, în locul osândirii cu făcătorii de rele traiul cu îngerii. Semănați mult în trupul meu, ca să semăn de mai multe ori pe atât!*”⁵⁰. Același lucru s-a întâmplat și în cazul celor patruzeci de mucenici, care au spus către conducător

⁴⁴ Vezi Lc. 2,29.

⁴⁵ La mucenița Iulita, 5, PG 31, 249B (PSB 17, 392).

⁴⁶ La psalmul 48, 1, PG 29, 432B (PSB 17, 309).

⁴⁷ Către tineri, 4, PG 31, 572D (PSB 17, 571).

⁴⁸ Vezi TH. ZISIS, Ἡθικά κερφάλαια, 69. În a 47-a regulă morală Sf. Vasile vorbind despre faptul că „nu trebuie să ne adunăm comori pe pământ, ci în cer; și care este modul de a aduna comori în cer”, aduce mărturie cuvintele Evangheliei: „Nu vă adunați comori pe pământ, unde molia și rugina le strică și unde furii le sapă și le fură.” (Mt. 6,19-20); „Vindeți averile voastre și dați milostenie; faceți-vă pungii care nu se învechesc, comoară neîmpușinată în ceruri, unde fur nu se apropie, nici molie nu o strică.” (Lc. 12,33); „Vinde toate câte ai și le împarte săracilor și vei avea comoară în ceruri; și vino de urmează Mie.” (Lc. 18,22); precum și ale Sfântului Ap. Pavel: „Să facă ce e bine, să se înavuțească în fapte bune, să fie darnici, să fie cu inimă largă, agonisindu-și lor bună temelie în veacul viitor, ca să dobândească, cu adevărat, viața veșnică.” (I Tim. 6,18-19). Vezi Regulile morale, 47, PG 31, 768AB (PSB 18, 139).

⁴⁹ La mucenița Iulita, 2, PG 31, 240BC (PSB 17, 387): „Ce s-a întâmplat după aceasta? A fost oare Iulita ademenită de bogăție? Și-a neglijat oare folosul ei, din ambiție față de cel ce a nedreptățit-o? S-a speriat oare de primejdia ce atârna asupra ei din partea judecătorilor? Deloc, ci a spus: Ducă-se viața! Piară avuția! Mai bine să-mi piară trupul decât să rostesc un cuvânt împotriva lui Dumnezeu Care m-a creat! Și cu cât vedea pe judecătorul că este cuprins de mai multă furie la auzul acestor cuvinte – și el era aprins de cumplită mânie împotriva ei – cu atât mai mult mulțumea lui Dumnezeu că, punându-i-se la îndoială stăpânirea asupra unor averi stricacioase, i s-a dat prilejul să ajungă stăpâna bunătăților cerești. Are să i se ia pământul ca să dobândească paradisul; are să fie osândită cu necinste, ca să fie învrednicită de cununile slavei. Are să-i fie torturat trupul și are să i se ia viața cea trecătoare, ca să primească nădejtile cele fericite, ca să fie cu toți sfinții în bucuria împărăției cerurilor”.

⁵⁰ La mucenicul Gordie, 5, PG 31, 500C-501A (PSB 17, 530).

cuvinte asemănătoare⁵¹, convinși că după chinurile de o noapte o să câștige cununile dreptății, fericirea dreptilor și slava împărăției cerurilor⁵². Aceștia au disprețuit toate cele pământești și s-au arătat gata să sufere cu răbdare toate chinurile pentru a fi încununați în paradis de către Mântuitorul Hristos⁵³. După ce au fost aruncați în lacul înghețat pentru a muri de frig, de o moarte înceată, îngrozitoare, mucenicii se îndemneau unul pe altul: „*Aspră e iarna, dar dulce paradisul. Dureros e înghețul, dar plăcută odihna. Să suferim puțină vreme și sânul patriarhului ne va încălzi. Să schimbăm o singură noapte cu toată veșnicia. Să ardă piciorul, ca să dănțuiască veșnic cu îngerii. Să se desprindă mâna, ca să aibă îndrăzneală să se înalțe către Stăpânul*”⁵⁴. Cu astfel de gânduri ei au găsit puterea interioară de a suferi chinul înghețului și chiar de a se bucura în acest timp de bunătățile viitoare în care nădăduiau⁵⁵.

Astfel mucenicii L-au urmat pe Hristos în patimă, dar și în slavă, iar acum șed împreună cu El de-a dreapta Tatălui, deoarece comuniunea în suferință duce la comuniunea în slavă⁵⁶. Urmarea și răsplata martiriului este participarea la slava lui Hristos precum și veșnica unire cu El.

c) Dragostea pentru Hristos și bucuria în martiriu

„*Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos?*”⁵⁷

Toate cele pe care le-am spus până acum nu ar trebui să fie înțelese într-un mod exterior, juridic, ca și când mucenicii ar fi suferit chinurile numai pentru a primi o anumită răsplată, ca și când ar fi murit pentru a trăi sau ar fi acceptat suferința doar pentru a se bucura de slavă. Desigur că martiriul cuprinde în sine toate aceste elemente, dar punctul de plecare, motivul care i-a împins pe mucenici să accepte martiriul a fost dragostea lor arzătoare pentru Hristos, dorul cel

⁵¹ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513BC (PSB 17, 537): „*Săgeți de copii socotim rănile ce ni le veți face. Loviți trupul nostru, care, dacă va rezista mai mult, se va încununa cu mai multă strălucire, iar dacă se va sfârși mai repede, va pleca scâpând de niște judecători atât de silnici, care, slujind trupului, vă ambiționați să conduceți și sufletele*”.

⁵² *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513B (PSB 17, 537).

⁵³ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513AB (PSB 17, 537): „*Pentru ce ne înfricoșezi, au zis ei, o, dușmanule al lui Dumnezeu, să ne desparți de Dumnezeul cel viu și să slujim demonilor pierzători, oferindu-ne bunurile tale? Ne dai oare atât de mult pe cât încerci să ne iei? Urâm darurile tale, prilej de pierzanie; nu primim o cinste care este mamă a necinstei. Ne dai averi care rămân aici și o slavă care se vestejește. Ne faci cunoscuți împăratului, dar ne înstrăinezi de adevăratul Împărat. De ce ne oferi cu atâta stăruință puținele lucruri din lumea aceasta? Noi disprețuim întreaga lume. Tot ce se vede în lume n-are pentru noi preț egal cu cele ce le dorim. Vezi cerul acesta, cât este de frumos la vedere și cât e de mareț. Vezi pământul, cât este de mare. Privește și minunile din el. Nimic din toate acestea nu poate egala fericirea dreptilor. Acestea trec, dar ale noastre rămân. Un singur dar dorim: slava din împărăția cerurilor*”.

⁵⁴ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517AB (PSB 17, 539).

⁵⁵ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517C (PSB 17, 539). În aceste exemple se poate observa o împlinire desăvârșită a cuvintelor Sfântului Apostol Pavel: „*Socotesc că pătimirile vremii de acum nu sunt vrednice de mărirea care ni se va descoperi*” (Rom. 8,18).

⁵⁶ H. CROUZEL, *Origen*, 200.

⁵⁷ Rom. 8,35.

dumnezeiesc. Dragostea este aceea care recapitulează întreaga desăvârșire creștină⁵⁸ și martiriul constituie expresia iubirii desăvârșite, pe care au dobândit-o sfinții.

Sf. Vasile cel Mare spune că dragostea pentru Dumnezeu, chiar dacă e o simplă virtute, în ceea ce privește puterea ei, ea activează și cuprinde în sine pe oricare dintre porunci deoarece „*Cel care mă iubește*”, zice Domnul, „*ține poruncile Mele*”⁵⁹, și „*În aceste două porunci se cuprind toată Legea și proorocii*”⁶⁰. În gândirea părintelui nostru dragostea este semnul de recunoaștere a fiilor lui Dumnezeu după har, datorie a tuturor celor care-L urmează pe Domnul și caracteristică a tuturor creștinilor⁶¹.

Pentru gândirea creștină Dumnezeu Însuși este dragoste, aceasta însemnând că Dumnezeu se descoperă și se face apropiat ca dragoste, în timp ce întreaga lume constituie expresia acestei iubiri dumnezeiești. În Dumnezeu viața și dragostea se identifică. În om viața și dragostea sunt fruct al participării la energia iubitoare a slavei dumnezeiești⁶². Prin urmare vorbind despre dragoste avem în vedere în principal trei elemente: a) dragostea ca realitate dumnezeiască, adică faptul că Dumnezeu este dragoste, b) dragostea omenească ca participare la acțiunea iubitoare a lui Dumnezeu și c) faptul că fericirea omului constă în dragoste, adică în gradul de participare la dragostea dumnezeiască⁶³.

Sf. Vasile cel Mare se numără între părinții care au fost preocupați mai intens de problema dragostei. În răspunsul al doilea al Regulilor mari el spune că dragostea față de Dumnezeu nu se învață, ci că la creație înlăuntrul nostru a fost sădit în noi un oarecare cuvânt seminal, care are sădit în natura lui imboldul de a tinde spre dragoste, de a se simți în largul lui doar când a găsit dragostea⁶⁴. Puterea dragostei o avem prin urmare sădită în interiorul nostru din momentul creației, fapt dovedit și de aceea că fiecare dintre noi, din fire, dorește lucrurile bune și frumoase. Nici un gând nu este mai dătător de fericire decât cel al măreției lui Dumnezeu, nici un dor al sufletului nu este așa de arzător și de greu de purtat ca dorul venit de la Dumnezeu în sufletul care s-a curățit de orice răutate și spune mișcat de emoție: „*sunt rănit de iubire*”⁶⁵.

⁵⁸ Vezi II Cor. 12,31-14,1.

⁵⁹ In. 14,23.

⁶⁰ Mt. 22,40. Vezi VASILE cel MARE, *Regulile mari*, 1, PG 31, 908A (PSB 18, 219).

⁶¹ VASILE cel MARE, *Epistola 203*, PG 32, 737AB (PSB 12, 412): „*Eu însă, de la Dumnezeu, Cel Care a binevoit să ia asupra-și trup și să Se sălășluiască între noi, ca să ne îndrepteze viața prin pildele virtuților și să ne vestească prin însuși glasul Său Evanghelia împărăției, auzind că «întru aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste între voi»; și că atunci când era vorba să ducă la îndeplinire în trupul Său economia mântuirii, le-a lăsat ucenicilor Săi, ca dar de rămas bun, dragostea Sa, spunându-le: «pace las vouă, pacea mea o dau vouă»; nu aș putea crede că fără dragoste reciprocă și fără ca să fac tot ce-i cu putință pentru a trăi în pace cu toți, m-aș putea socoti slujitor vrednic al lui Iisus Hristos*”. Vezi de asemenea și *Epistola 204*, în care Sf. Vasile cel Mare se referă la imnul dragostei din *Epistola I a Sf. Ap. Pavel către Corinteni*.

⁶² Vezi N. A. MATSOUKAS, *Τό πρόβλημα*, 111.

⁶³ Bl. T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 334sq.

⁶⁴ *Regulile mari*, 2, PG 31, 908BC (PSB 18, 220): „*Iubirea de Dumnezeu nu se poate învăța. Căci nici să ne bucurăm de lumină și să râvnim după viață n-am învățat de la altul, nici să iubim pe cei care ne-au născut sau ne-au hrănit nu ne-a învățat altul. Astfel, deci, cu mult mai mult învățarea iubirii de Dumnezeu nu vine din afară, ci deodată cu întocmirea ființei, adică a omului, ni s-a împlântat oarecare rațiune ca sămânță, care are de la sine înclinare de a se apropia de iubire și a fi acasă în interiorul ei*”.

⁶⁵ *Cânt. 2,5*. Vezi VASILE cel MARE, *Regulile mari*, 2, PG 31, 909C (PSB 18, 221): „*Deci, ce este mai de admirat decât frumusețea dumnezeiască? Ce cugetare este mai plăcută decât măreția lui Dumnezeu? Ce dar*

Frumusețea slavei lui Dumnezeu, ale Cărei străluciri sunt „*cu totul de neexprimat și de nedescris*”⁶⁶, este nevăzută pentru ochii trupești; ea este de înțeles doar sufletului și duhului și a lăsat în sfinții pe care i-a luminat boldul acelui dor de nepurtat, astfel încât aceștia, întristați pentru viața aceasta, spuneau: „*Vai mie, că pribegia mea s-a prelungit*”⁶⁷; „*Când voi veni și mă voi arăta feței lui Dumnezeu?*”⁶⁸; „*Doresc să mă despart de trup și să fiu împreună cu Hristos, și aceasta e cu mult mai bine*”⁶⁹; „*Însetat-a sufletul meu de Dumnezeu cel viu*”⁷⁰ și „*Acum slobozește pe robul Tău, Stăpâne*”⁷¹.

Pentru a arăta cât este de natural ca oamenii să-l dorească pe Dumnezeu, Sfântul Vasile cel Mare spune: „*Astfel deci, oamenii din natura lor doresc cele bune. În general bun și vrednic de iubit este binele; iar bun este Dumnezeu. Toate doresc binele; așadar toate doresc pe Dumnezeu*”⁷². Chiar dacă dragostea se cere de la noi ca ceva cu care suntem datori, privarea de ea constituie pentru suflet răul cel mai de nesuferit, deoarece „*îndepărtarea și înstrăinarea de Dumnezeu este mai insuportabilă decât pedepsele care se așteaptă în gheenă și pentru cel care o încearcă este mai grea decât este pentru ochi lipsirea de lumină, chiar dacă n-ar fi legată de durere, sau cum este lipsirea de viață pentru o vietate*”⁷³.

În omilia la psalmul 114, explicând afirmația „*Iubit-am pe Domnul pentru că a auzit glasul rugăciunii mele*”, Sf. Vasile spune că nu poate oricine să spună „*iubit-am*”, ci doar acela care este desăvârșit, care a depășit frica robiei și se găsește în duhul înfierii⁷⁴. Cuvântul „*iubit-am*”, explică sfântul, se referă la Dumnezeu tuturor, la Cel Care este în principal iubit, Care este binele și „*cel mai întâi și mai desăvârșit dintre bunuri*”⁷⁵. Pe acest Dumnezeu l-am iubit, spune, care este binele cel mai înalt, pe care îl poate dori cineva și de dragul căruia am primit cu bucurie pătimirile; „*durerile morții, primejdiile iadului, întristarea, necazul, pe toate acestea le-am iubit pentru dragostea cea pentru Dumnezeu și pentru nădejdea care stă înainte pentru pătimirile pentru dreapta credință. Căci nu am suferit luptele împotriva voinței, nici cu sila, nici din constrângere, ci pe cele dureroase le-am primit cu dragoste și bună dispoziție, ca să pot spune: Căci pentru Tine suntem uciși toată ziua*”⁷⁶. În legătură cu aceasta menționează și cuvintele Sf. Apostol Pavel „*Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Necazul sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foametea, sau golătatea, sau primejdiile, sau sabia?*”⁷⁷, în timp ce în *Regulile Morale* scrie că „*trebuie să se bucure tot cel care*

al sufletului este atât de arzător și de nesuportat, ca dorul ce vine de la Dumnezeu în sufletul acela care a fost curățit de orice răutate și spune din afecțiune adevărată: sunt rănit de dragoste”.

⁶⁶ VASILE cel MARE, *Regulile mari*, 2, PG 31, 909C (PSB 18, 221).

⁶⁷ Ps. 119,5.

⁶⁸ Ps. 41,3.

⁶⁹ Flp. 1,23.

⁷⁰ Ps. 41,2.

⁷¹ Lc. 2,29. Vezi și VASILE cel MARE, *Regulile mari*, 2, PG 31, 909D-912A (PSB 18, 221).

⁷² *Regulile mari*, 2, PG 31, 912A (PSB 18, 222).

⁷³ *Regulile mari*, 2, PG 31, 912B (PSB 18, 222).

⁷⁴ La psalmul 114, 1, PG 29, 484C (PSB 17, 339).

⁷⁵ La psalmul 114, 1, PG 29, 484C (PSB 17, 339).

⁷⁶ La psalmul 114, 1, PG 29, 485A (PSB 17, 339-340). Vezi și Ps. 43,24.

⁷⁷ Rom. 8,35.

*suferă până la moarte din cauza numelui lui Dumnezeu și a poruncilor Lui*⁷⁸. Acum se poate înțelege mai ușor de unde venea puterea cu care mucenicii reușeau să părăsească toate și să sufere cu bucurie înfricoșătoarele chinuri.

O explicație extraordinară de frumoasă și de o mare profunzime teologică dă Sf. Vasile în omilia *Despre mulțumire*, unde, tâlcuind locul „*Bucurați-vă pururea. Rugați-vă neîncetat. Dați mulțumire pentru toate*”⁷⁹, din *Epistola I către Tesaloniceni* a Sf. Ap. Pavel, dă un răspuns chiar la întrebarea cum poate cineva să mulțumească lui Dumnezeu când este chinuit, când i se face rău, când suferă pe nedrept, când întâlnește tot felul de greutăți în viață⁸⁰. Răspunsul pe care îl dă este că Apostolul cu aceste cuvinte vrea să ridice cugetarea oamenilor la o petrecere cerească. Nu-i îndeamnă însă pe toți să se bucure pururea, ci doar pe cei ce nu mai trăiesc după trup, care Îl au înlăuntrul lor pe Hristos, așa cum Îl avea el însuși⁸¹.

În continuare explică că un astfel de om, orice chinuri ar suferi, dacă de exemplu i s-ar tăia și i s-ar sfâșia carnea, consecințele acestora rămân doar în partea pătimitoare a trupului, pentru că întristarea nu se poate transmite părții spirituale a sufletului. Prin urmare, dacă cineva și-a mortificat mădularele sale cele pământești⁸² și poartă omorârea lui Hristos în trupul său⁸³, atunci rana din trup nu ajunge și la suflet. Sufletul, care are în el permanent dorul după Creator și s-a obișnuit să se bucure cu bunătățile viitoare, nu-și va schimba marea sa bucurie și dorință din pricina pătimirilor trupului, ci acestea care în general sunt privite drept producătoare de tristețe sunt tocmai cele care îi dau ocazia la mai multă bucurie⁸⁴. Ca dovadă

⁷⁸ *Regulile Morale*, 64, PG 31, 801D (PSB 18, 160). Ca dovadă amintește cuvintele lui Iisus: „*Fericiți cei prizonieri pentru dreptate, că a lor este împărăția cerurilor. Fericiți veți fi când vă vor ocări și vă vor prizoni și vor zice tot cuvântul rău împotriva voastră, mințind din pricina Mea. Bucurați-vă și vă veseliți, că, iată, plata voastră multă este în ceruri.*” (Mt. 5,10-12), locul paralel din Evanghelia după Luca (6,22-23), o întâmplare din Faptele Apostolilor: „*Și chemând pe apostoli și bătându-i, le-au poruncit să nu mai vorbească în numele lui Iisus, și le-au dat drumul. Iar ei au plecat din fața sinedrului, bucurându-se că s-au învrednicit, pentru numele Domnului, să sufere ocară.*” (5,40-41), precum și cuvintele Apostolului Pavel: „*Acum mă bucur de suferințele mele pentru voi și împlinesc, în trupul meu, lipsurile necazurilor lui Hristos, pentru trupul Lui, adică Biserica.*” (Col. 1,24).

⁷⁹ *I Tes.* 5,16-18.

⁸⁰ *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 220C (PSB 17, 377): „*Voi mulțumi oare când sunt torturat, chinuit, tras pe roată, când mi se scot ochii? Voi mulțumi când sunt chinuit pe nedrept de cel ce mă urăște, când deger de frig, când mor de foame, când sunt pus în butuci, când rămân deodată fără copii, când mi se prăpădește femeia, când sărăcesc de pe urma cufundării corăbiei, când cad în mâna piraților pe mare sau a hoților pe uscat, când sunt rănit, când sunt calomniat, când rătăcesc ca un cerșetor, când stau în închisoare?*”.

⁸¹ *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 221A (PSB 17, 377): „*Apostolul, însă, nu îndeamnă pe orice om, la întâmplare, să se bucure pururea, ci numai pe cei asemenea lui, pe cel care nu mai trăiește în trup, ci are încă din timpul vieții sale pe Hristos în el, pentru că dragostea de trup nu mai poate sta împreună cu cea mai înaltă treaptă a binelui*”.

⁸² *Vezi Col.* 3,5.

⁸³ *II Cor.* 4,10.

⁸⁴ *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 221AB (PSB 17, 377-378): „*Chiar dacă i s-ar tăia unuia ca acesta trupul, durerea tăieturii nu rămâne decât în partea sensibilă a trupului, deoarece durerea nu poate să ajungă la partea spirituală a sufletului. Dacă, după sfatul apostolului, am omorât mădularele noastre cele pământești și purtăm în trup omorârea lui Hristos, atunci neapărat rana primită de trupul cel omorât nu ajunge la suflet, pentru că el a pierdut orice legătură cu trupul. Înjosirile, pagubele, moartea celor dragi nu se vor sui până la minte și nici dragostea celor de aici nu-i va tulbura înălțimea sufletului. Dacă cei care cad în necazuri gândesc la fel cu apostolul, nu vor pricinui dureri nici altora, pentru că nu suferă din pricina celor ce li se întâmplă; iar dacă trăiesc după trup, nici atunci nu se vor întrista, ci se vor socoti niște ticăloși, nu atât din pricina nenorocirilor în care au căzut, cât din pricină că n-au făcut ce trebuia. Însă sufletul care e legat pe de-a întregul cu dorul de a fi împreună cu Creatorul și este obișnuit să se bucure de frumusețile cele*

pentru cele spuse Sf. Vasile îl pomenește chiar pe Apostolul Pavel, care accepta cu bucurie bolile, necazurile, prigoanele și nevoile, considera strâmtorările ca o laudă⁸⁵ și se bucura în foame și sete, în frig și lipsă de îmbrăcăminte, în prigoane și în întristări⁸⁶.

Vedem cum în om dragostea, chiar dacă este fruct al participării, are caracter ontologic, nu este doar un simplu sentimentalism. Ea constituie caracteristica fundamentală a vieții omului și doar cu ea omul poate ajunge desăvârșit. Dragostea îl împacă pe om cu întreaga lume, cu creația cuvântătoare și necuvântătoare și este o biruință împotriva puterilor deformatoare ale neantului⁸⁷. Astfel în cazurile de martiriu durerea naturală cedează în fața plinătății vieții și a bucuriei comuniunii cu Dumnezeu.

În panegiricul rostit în cinstea muceniței Iulita, Sf. Vasile cel Mare se referă la iubirea cea mai înaltă, produsă de jertfa totală de dragul credinței. El pomenește eroismul muceniței, care se grăbește spre moarte cu o cerească bucurie: „*Iar aceasta (Iulita) n-a alergat cu atâta grabă la nici una din bucuriile vieții, cum a alergat la foc. Pe fața ei, în înfățișarea ei, în vorbele ce le rostea și în veselia ce înflorea din întreaga sa făptură, era zugrăvită bucuria sufletului ei*”⁸⁸. Același lucru s-a întâmplat și în cazul mucenicului Gordie, care a primit moartea „*fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului*”⁸⁹. Cei patruzeci de mucenici, de asemenea, sufereau cu bucurie frigul în mijlocul lacului înghețat în vederea fericirii veșnice: „*Au petrecut noaptea, suferind cu bărbăție cele de față, bucurându-se de cele nădăjduite și bătându-și joc de vrăjmașul*”⁹⁰.

Aici trebuie să spunem și că dragostea martirilor pentru Dumnezeu și graba cu care se duceau la moarte nu însemnau în nici un caz indiferență față de oameni. Dacă dragostea și dorul după Dumnezeu îi conduceau la martiriu, aceasta nu dovedește nici o lipsă de iubire față de aproapele, ci chiar contrariul. Prima poruncă, aceea ce a-l iubi cineva pe Dumnezeu, și a doua, de a-l iubi pe aproapele, sunt într-o strânsă interdependentă și cine iubește pe Dumnezeu îl iubește în consecință și pe aproapele său⁹¹, spune Sf. Vasile, care o prezintă și pe mucenița Iulita încurajându-

de sus, nu schimbă bucuria și veselia lui cu nestatornicia de multe feluri a pasiunilor trupești; dimpotrivă, pe cele ce sunt pentru alții supărătoare el le face adaos de bucurie”.

⁸⁵ II Cor. 12,9-10.

⁸⁶ *Despre mulțumire*, 2, PG 31, 221BC (PSB 17, 378). Vezi și II Cor. 11,27.

⁸⁷ N. A. MATSOUKAS, *Τό πρόβλημα*, 111.

⁸⁸ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 240CD (PSB 17, 387).

⁸⁹ *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505C (PSB 17, 533).

⁹⁰ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517C (PSB 17, 539).

⁹¹ *Regulile mari*, 3, 2, PG 31, 917BC (PSB 18, 225): „*Așadar, prin porunca întâi o poate împlini cineva și pe a doua; dar cu a doua ne întoarcem îndată la prima: și cel care iubește pe Domnul iubește în consecință și pe aproapele. Căci «cel care Mă iubește pe Mine – spune Domnul – va păzi poruncile Mele». Și «aceasta este porunca Mea: să vă iubiți unul pe altul, precum v-am iubit Eu pe voi». Căci cel care iubește pe aproapele împlinește și iubirea față de Dumnezeu, Care ia binefacerea ca și cum I-ar fi fost făcută Lui Însuși”. În Epistola 203 marele Părinte descrie dragostea pe care o datorăm aproapelui ca pe o caracteristică a ucenicilor lui Hristos și datorie a tuturor creștinilor: „*Căci eu auzind de la Dumnezeu care pentru aceasta a primit să se întrupeze, ca și prin pildele celor înfăptuite de El să rânduiească viața noastră și prin glasul propriu să ne vestească Evanghelia împărăției, că «în aceasta vor cunoaște toți că sunteți ucenicii Mei, dacă veți avea dragoste unii față de alții» și că urmând să împlinească iconomia cea în trup Domnul le-a lăsat ucenicilor Săi ca dar de despărțire pacea Sa zicând: «Pace las vouă, pacea Mea dau vouă», nu mă pot lăsa convins că fără dragostea reciprocă și fără a mă strădui să trăiesc în pace cu toți, pot să mă numesc pe mine rob vrednic al lui Iisus Hristos” (Epistola 203, 1, PG 32, 737AB, PSB 12, 412).**

le la lucrarea virtuții pe femeile care se găseau de față la martiriul ei mai înainte de a intra în foc⁹². Mucenicul Gordie a ales pentru martiriu o zi în care o mare mulțime de popor se afla adunată pe stadion, pentru a da buna sa mărturie înaintea tuturor celor ce erau de față, scop pe care l-a și atins, provocând o puternică impresie în popor prin curajul său. Acesta, nu doar că i-a îndemnat pe cei adunați acolo să creadă în Hristos și să-și mărturisească cu curaj credința pentru a câștiga prin mucenicie viața veșnică⁹³, ci se întrista din pricina călăilor săi, care se arătau luptători împotriva lui Dumnezeu și pe care îi aștepta pedeapsa veșnică⁹⁴.

În sfârșit putem spune că mucenicii își dăruiesc ființa lor în întregime lui Dumnezeu, mișcați de iubirea și de dorul pe care le au în interiorul lor. Mucenicii îl adoră pe Dumnezeu cu toată existența lor și doar această dăruire de sine iubitoare, cinstitoare, explică primirea cu bucurie a martiriului din partea martirilor, care nu au fost niște oameni care urau viața, ci oameni care Îl iubeau cu toată ființa lor pe Dumnezeu, Căruia îi și ofereau ca ofrandă întreaga lor existență. Participarea la acțiunea iubitoare a lui Dumnezeu le dădea puterea să biruiască frica, să suporte chinurile și să accepte moartea pentru cele vremelnice pentru a trăi în împărăția cea veșnică a dragostei. Semnificative sunt iarăși cuvintele Sf. Vasile, spuse în legătură cu martiriul celor patruzeci de mucenici: „*Priveliște vrednică de oștirea îngerilor, vrednică de patriarhi, de profeți, de drepți! Bărbați care, în floarea vârstei, au disprețuit viața și au iubit pe Domnul mai presus de părinți, mai presus de copii. Oferind lui Dumnezeu cele ce le puteau trăi conform vârstei, au disprețuit viața cea trecătoare pentru a-L slăvi pe Dumnezeu în mădularele lor*”⁹⁵.

Moartea pentru Hristos constituie așadar mărturia desăvârșită a iubirii omului, mărturie pe care acesta o poate da lui Dumnezeu nu doar cu cuvântul, ci și cu fapta⁹⁶.

2. Biruința martirilor

„*Pentru Tine suntem omorâți toată ziua, socotiți am fost ca niște oi de junghiere. Dar în toate acestea suntem mai mult decât biruitori, prin Acela Care ne-a iubit.*”⁹⁷

Dragostea pentru Dumnezeu, după cum am văzut, îi asigură omului cea mai mare fericire, care nu are ca obiect bunurile trecătoare, ci comuniunea veșnică de

⁹² La mucenița Iulita, 2, PG 31, 240D-241A (PSB 17, 387): „*Prin toate îndemna pe femeile care erau de față să nu se intimideze în fața suferințelor pentru credință și nici să nu invoce ca pretext slăbiciunea firii. Le spunea: «Suntem din același aluat ca și bărbații; am fost făcute, ca și aceștia, după chipul lui Dumnezeu. Destoinice de virtute, la fel ca pe bărbați, le-a creat Dumnezeu și pe femei! Oare nu suntem în totul înrudite cu bărbații? Dumnezeu n-a luat numai carne când a făcut-o pe femeie, ci și os din oasele Lui. De aceea suntem și noi, ca și bărbații, datoare Stăpânului cu statornicie, cu tărie de caracter și cu răbdare!»*”.

⁹³ La mucenicul Gordie, 8, PG 31, 505BC (PSB 17, 532).

⁹⁴ La mucenicul Gordie, 7, PG 31, 504B (PSB 17, 531): „*Nu mă plângeți pe mine, ci plângeți pe luptătorii împotriva lui Dumnezeu, care îndrăznesc unele ca acestea împotriva credincioșilor, care prin flacăra aceasta pe care o aprind împotriva noastră își adună pentru ei înșiși focul gheenei*”.

⁹⁵ La cei patruzeci de mucenici, 8, PG 31, 524C-525A (PSB 17, 542).

⁹⁶ Vezi M. VILLER, *Martyr et perfection*, 18.

⁹⁷ Rom. 8,36-37.

iubire cu Cel bun prin excelență, cu Dumnezeu. Pentru a rămâne în această comuniune cu Dumnezeu, mucenicii a trebuit să înfrunte atât puterile lumii acesteia, dușmănoase mesajului lui Hristos, cât și oștile nevăzute ale întunericului, fapt ce părea a fi de nerealizat pentru puterile omenești; nu însă și pentru Dumnezeu. O imagine foarte plastică a situației grele a creștinilor, situație ce părea de nesurmontat, ne dă Sf. Vasile cel Mare în cuvântul panegiric rostit în cinstea mucenicului Gordie, în care descrie duritatea persecuției lui Liciniu (307-323), care, ne spune sfântul, își extinsese sălbăticia și amăreala sufletului până acolo încât prigonea și Biserica. Împăratul, spune Sf. Vasile, ridicase mână urătoare de Dumnezeu împotriva credinței și dăduse poruncă să nu mai fie cinstit Hristos, iar aceia care totuși Îl cinstesc să fie omorâți. Averile creștinilor erau confiscate, în timp ce toți câți Îl iubeau pe Hristos erau chinuți și omorâți. Marea lor crimă era credința pe care o mărturiseau. Nebunia diavolească pricinuisse o noapte înfricoșătoare creștinilor, iar demonii dănuiau triumfători deoarece reușiseră să întineze totul⁹⁸. În această atmosferă credința, nădejdea și dragostea creștinilor nu au cedat, ci i-au determinat să lupte împotriva tuturor puterilor potrivnice.

Biruința martirilor constituie prin urmare victoria împotriva puterilor răului și ale lumii păgâne scufundate în păcat, lume care se opunea noii realități mântuitoare inaugurate de iconomia Cuvântului lui Dumnezeu. Biruința martirilor este victoria lui Hristos Însuși, în Care credeau și își puseseră speranța aceștia și Care inaugurasse această nouă realitate pentru mântuirea omului. Hristos pătimea El Însuși împreună cu mucenicii și îi întărea în mijlocul chinurilor și ar fi fost imposibil ca El, Cel bun și iubitor de oameni, să nu pătimească împreună cu cei care sufereau de dragul Lui, deoarece Îl iubeau. Referindu-se la rugăciunea celor patruzeci de mucenici, Sf. Vasile spune din nou: „*Unde sunt doi sau trei adunați în numele Domnului, acolo este și El în mijlocul lor, dar acolo unde sunt patruzeci, cine ar pune la îndoială prezența lui Dumnezeu?*”⁹⁹. Această conștiință a prezenței lui Hristos și a asistenței Lui, îi întărea să biruiască toate obstacolele și să suporte toate chinurile. Biruința martirilor mărturisește în cele din urmă strânsa lor legătură cu Dumnezeu și descoperă împreună pătimirea lui Dumnezeu cu oamenii precum și participarea mucenicilor la slava lui Dumnezeu.

⁹⁸ *La mucenicul Gordie*, 2, PG 31, 493C-496B (PSB 17, 526-527): „Când, însă, tiranul de atunci și-a împins înverșunarea și cruzimea sufletului său până la război împotriva Bisericii și și-a ridicat mâna sa de Dumnezeu urătoare împotriva dreptei credințe, s-a făcut strigare pretutindeni și s-au răspândit decrete, în toate piețele și în toate locurile mai însemnate, ca nimeni să nu se mai închine lui Hristos, iar cei care se vor închina să fie omorâți; poruncă s-a mai dat ca toți să se închine idolilor și să socotească dumnezei chipurile cioplite în pietre și lemne, iar cei neînduplecați să sufere cele mai cumplite chinuri. Frământare și tulburare a fost în tot orașul; credincioșii erau jefuiți, li se răpeau averile, trupurile iubitorilor de Hristos erau pline de răni, femeile erau târâte prin mijlocul cetății, nu mai era milă de tinerețe și nici respect de bătrânețe. Cei care nu erau vinovați cu nimic sufereau chinuri ca și răufăcătorii, închisorile gemeau de lume, casele rămăseseră pustii, iar pustiurile se umpluseră de fugari. Credința era crima pentru care se pătimeau acestea. Tatăl își trăda fiul, fiul pâra pe tată, frații se înverșunau unii împotriva altora, iar robii se răsculau împotriva stăpânilor. Noapte cumplită cuprinsese viața; nu se mai cunoștea om pe om din pricina nebulii diavolești. Biserica era dărâmată de mâinile nelegiuitorilor, altarele răsturnate, nu mai era nici ofrandă, nici tămâiere, nici loc ce slujire. O tristețe cumplită învăluisse totul asemenea unui nor. Slujitorii celor dumnezeiești erau alungați, orice cor al credinței amușise, iar demonii dănuiau, pângărind totul cu fumul de la jertfele de grăsime și de sânge”.

⁹⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 524A (PSB 17, 541).

a) Curajul, îndrăzneala și tăria martirilor

„Nu vă temeți de cei ceucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă.”¹⁰⁰

Sfântul Vasile cel Mare scrie că Dumnezeu, atunci când l-a creat pe om, nu i-a dat acestuia o în mod automat și desăvârșirea, ci a dorit ca aceasta să fie rezultatul liberei alegeri a omului, chiar dacă exista astfel și pericolul refuzului din partea lui¹⁰¹. Chiar la această încercare a dragostei și a libertății era chemat omul în rai prin porunca lui Dumnezeu¹⁰² și este chemat în continuare, după cădere, în viața sa pământească. Căderea care a avut loc în rai, ca orice altă încălcare a voinței lui Dumnezeu pe pământ, se datorează în exclusivitate relei întrebuițări a libertății din partea omului.

Fiecare om care vine în viață, prin libertatea și capacitatea de alegere pe care le are, ia în mod liber o poziție vizavi de Dumnezeu. Mai întâi cu gândirea și în continuare cu modul de viață, omul își exprimă credința, dragostea și ascultarea sa față de Dumnezeu, creatorul și scopul său final sau, dimpotrivă, Îl refuză ori chiar Îl neagă pe Dumnezeu. Prin urmare, chiar dacă manifestarea exterioară a unui mod creștin de gândire și viață a devenit într-o anumită măsură mai ușoară, sau chiar preferabilă, în societatea pe care a inaugurat-o Constantin cel Mare, înainte de el, în timpul persecuțiilor, cine își mărturisea apartenența la creștinism, risca foarte mult să-și piardă viața. Am putea spune că în timpul persecuțiilor libertatea de alegere a creștinilor, voința lor și stăpânirea lor de sine au fost încercate în cel mai crud mod și bineînțeles că au existat și mulți care au cedat. Totuși mulți creștini, care Îl iubeau pe Hristos cu o credință de neclintit, având adâncă încredințare că patria lor cea adevărată, cetatea lor, este în ceruri, au avut curajul și îndrăzneala de a mărturisi deschis credința pe care o aveau și de a suporta toate consecințele acestui fapt, chiar și înfricoșătoarele chinuri și moartea; aceștia sunt martirii.

Prin urmare curajul și îndrăzneala, ca și consecințe ale unei puternice credințe și convingeri, sunt elemente necesare pentru o viață creștină, mărturisitoare. Creștinul, scrie Sf. Vasile cel Mare, *„nu trebuie să fie schimbător, ci tare în credință și de neclintit de la cele bune, în Domnul”¹⁰³*, iar în a șasea regulă morală spune că *„trebuie ca fără teamă și fără rușine să îndrăznim în mărturisirea Domnului nostru Iisus Hristos și a cuvintelor Lui”¹⁰⁴*, amintind pentru întărirea acestei poziții și cuvintele Scripturii: *„Ceea ce vă grăiesc la întuneric, spuneți la lumină și ceea ce auziți la ureche, propovăduiți de pe case. Nu vă temeți de cei ceucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă; temeți-vă mai curând de acela care poate și sufletul și trupul să le piardă în gheenă”¹⁰⁵*; *„Oricine va mărturisi pentru Mine*

¹⁰⁰ Mt. 10,28.

¹⁰¹ *Că nu este Dumnezeu autorul*, 7, PG 31, 345B (PSB 17, 443): *„Căci Dumnezeu nu iubește ceea ce se face din constrângere, ci ceea ce se realizează prin virtute. Iar virtutea se face din voință și alegere liberă, nu din necesitate”*.

¹⁰² *Că nu este Dumnezeu autorul*, 8, PG 31, 348D (PSB 17, 444): *„Căci trebuia să fie o poruncă, prin care să se încerce ascultarea”*.

¹⁰³ *Regulile morale*, 39, PG 31, 760A (PSB 18, 135).

¹⁰⁴ *Regulile morale*, 6, PG 31, 709D (PSB 18, 107).

¹⁰⁵ Mt. 10,27-28.

înaintea oamenilor, mărturisi-voi și Eu pentru el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri”¹⁰⁶; „Căci de cel ce se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, de acesta și Fiul Omului se va rușina, când va veni întru slava Sa și a Tatălui și a sfinților îngeri”¹⁰⁷ și „Deci, nu te rușina de a mărturisi pe Domnul nostru, nici de mine, cel pus în lanțuri pentru El, ci pătimește împreună cu mine pentru Evanghelie”¹⁰⁸ „ca un bun ostaș al lui Iisus Hristos”¹⁰⁹. În orice fel de ispite, creștinul este dator să-și amintească ce spune Scriptura de Dumnezeu insuflată referitor la situația respectivă și astfel să biruiască asupra potrivnicilor¹¹⁰.

Creștinul nu se teme, deoarece știe că apărătorul și sprijinitorul său este Dumnezeu Însuși, de la Care provine și de Care depinde viața lui. Tâlcuind primul verset al psalmului 45, „Dumnezeu este scăparea și puterea noastră”, Sf. Vasile spune că Dumnezeu este scăpare și putere pentru acela care poate spune: „Toate le pot în Hristos Cel ce mă întărește”¹¹¹, însă puțini spun aceste cuvinte cu aceeași dispoziție pe care o avea psalmistul. Puțini sunt aceia care depind în totalitate de Dumnezeu, Îl respiră pe Acesta și își pun în El toată nădejdea și încrederea lor¹¹². Dumnezeu este un ajutor veritabil pentru cel drept și împreună luptător pentru fiecare din cei ce se luptă împotriva vicleniilor diavolului. De aceea creștinul nu trebuie să se teamă în împrejurări dificile, ci să îndrăznească, știind că Hristos este prezent, îl îndrumă și îl sprijină, în timp ce Duhul Sfânt îl învață ce să răspundă prigonitorilor¹¹³.

Cu toate acestea însă, oricare drept întâmpină necazuri în această viață, deoarece „multe sunt necazurile dreptilor”¹¹⁴. Cel viteaz și neclintit însă, rabdă ispita care provoacă întristare și spune cu Apostolul: „În toate acestea suntem mai mult decât biruitori, prin Acela Care ne-a iubit”¹¹⁵ și este atât de departe de a slăbi și de a ezita în ispite încât cele mai mari rele îi dau ocazia să se laude zicând: „Și nu numai atât, ci ne lăudăm și în suferințe”¹¹⁶. Plecând de la stihul al doilea al psalmului 45, „Pentru aceasta nu ne vom teme când se va cutremura pământul și se vor muta munții în inima mărilor”, părintele nostru spune că profetul arată prin aceste cuvinte cât de mare este puterea credinței, încrederea în Hristos căci, chiar dacă toate ar intra într-o mare dezordine, chiar dacă pământul s-ar cutremura și chiar dacă munții și-ar părăsi locul lor și s-ar muta în mare, noi „nu ne vom teme, deoarece Îl avem pe Dumnezeu scăpare și putere și ajutor în necazurile care ne-ar întâmpina pe noi cu cea mai mare intensitate”¹¹⁷.

¹⁰⁶ Mt. 10,32.

¹⁰⁷ Lc. 9,26.

¹⁰⁸ II Tim. 1,8.

¹⁰⁹ II Tim. 2,3. Vezi și VASILE cel MARE, *Regulile morale*, 6, PG 31, 712A (PSB 18, 107-108).

¹¹⁰ *Regulile morale*, 62, PG 31, 800C (PSB 18, 158).

¹¹¹ *La psalmul 45*, 2, PG 29, 417B (PSB 17, 300).

¹¹² *Ibidem*, 2, PG 29, 417C (PSB 17, 301).

¹¹³ *Regulile morale*, 63, PG 31, 800D-801A (PSB 18, 159): „Creștinul nu trebuie să se teamă și în situații de mare neliniște să nu se îndepărteze de încrederea în Dumnezeu, ci să aibă curaj, ca și cum Hristos este prezent și-l îndrumă în cele din situația respectivă și-l întărește pentru toate; iar Duhul Sfânt îl învață până și răspunsurile care să le dea vrăjmașilor”.

¹¹⁴ Ps. 33,18.

¹¹⁵ Rom. 8,37.

¹¹⁶ Rom 5,3. Comp. VASILE cel MARE, *La psalmul 45*, 2, PG 29, 420B (PSB 17, 301).

¹¹⁷ *La psalmul 45*, 3, PG 29, 420BC (PSB 17, 302).

Îndrăzneala și curajul se dovedesc, prin urmare, drept o stare de familiaritate a sufletului cu Dumnezeu, ca un simțământ al acțiunii divine în interiorul omului, în virtutea căreia acesta simte mireasma bunurilor celor mai presus de lume¹¹⁸. Pentru a păstra această stare de comuniune iubitoare cu Dumnezeu, în care se găsește și pentru a și-o asigura pentru veșnicie, mucenicul este gata să facă orice, să depășească toate obstacolele care îi apar înaintea; observăm deci că îndrăzneala este o putere interioară care dirijează cuvintele și faptele¹¹⁹.

Înaintea oamenilor îndrăzneala ia forma mărturisirii adevărului, fapt pe care îl atestă toate martirologiile. În această mărturisire martirii urmează cu credință cuvântul Domnului: „*Oricine va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, mărturisi-voi și Eu pentru el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri*”¹²⁰. De aceea și supunerea mucenicilor față de conducătorii lumești merge până la punctul unde este atins Dumnezeu: „*Trebuie să ascultăm pe Dumnezeu mai mult decât pe oameni*”¹²¹. Amintim aici faptul că pentru mucenici momentul martiriului nu constituie ceva înfricoșător, deoarece moartea în mijlocul chinurilor, în perioada persecuțiilor, devenise obiectul celei mai înalte dorințe, din momentul în care a fost percepută drept cea mai rapidă cale pe care Îl putea cineva întâlni pe Dumnezeu; martiriul constituie lauda și speranța oricărui creștin¹²². De altfel Sf. Vasile scrie undeva că în necazuri și în ispite biruiește acela care nu se dă înapoi din fața celor care vin peste el în mod necesar; dar poartă o victorie mai frumoasă cel care își atrage singur necazurile pentru a-și arăta răbdarea¹²³; și ca biruitori și mari purtători de victorii îi prezintă episcopul Cezareei pe martiri.

Sf. Vasile ne spune că mucenița Iulita, „*cea mai fericită între femei*”, s-a arătat în mijlocul ispitelor diavolului mai vitează decât firea ei, a disprețuit înfricoșările diavolului și a păzit până la sfârșit credința în Dumnezeu arătându-se „*prin experiență mai bărbătească decât firea*”¹²⁴. Iulita avea un proces cu unul din puternicii cetății, un om lacom și violent care îi răpise averea și care, la judecată, pentru a o putea păstra pentru sine, a acuzat-o pe Iulita că este creștină. Găsindu-se în fața alternativei de a-L nega pe Hristos pentru a-și câștiga bunurile și a-și salva viața pământească, pe de o parte, sau de a rămâne creștină, a pierde averea și a câștiga împărăția lui Dumnezeu, pe de altă parte, Iulita nu a ezitat nici măcar o clipă. Sf. Vasile descrie poziția ei după cum urmează: „*Ce s-a întâmplat după acestea? A fost oare Iulita ademenită de bogăție? Și-a neglijat oare folosul ei, din ambiție față de cel care a nedreptățit-o? S-a speriat oare de primejdia care atârna*

¹¹⁸ Vezi D. KOZTSOZNIS, *Ἡ παρρησία*, 134sq.

¹¹⁹ Ibidem, 137. Aici trebuie să spunem că Sf. Vasile cel Mare, cu toate că îi îndeamnă pe creștini să aibă curaj și îndrăzneală, recomandă totuși, ca în timp de persecuție să nu meargă cineva direct la martiriu, ci să-i evite pe prigonitori și să se roage să se facă voia lui Dumnezeu: „*Se cuvine să ne îndepărtăm în timpul prigonirilor, chiar dacă Cel care poate să ne ducă la izbândă ar îngădui să fim ispitiți, dar să dorim să se facă voia lui Dumnezeu prin rugăciune*” (*Regulile morale*, 62, PG 31, 800A, PSB 18, 158). În legătură cu aceasta el menționează și cuvintele Sfintei Scripturi: *Mt.* 10,23; *Mt.* 12,14-15; *In.* 11,53-54; *Lc.* 22,41-42; *I Cor.* 10,13.

¹²⁰ *Mt.* 10, 32.

¹²¹ *FA.* 5,29.

¹²² H. DELEHAYE, *Les origines*, 6.

¹²³ *La psalmul 114*, 2, PG 29, 488C (PSB 17, 341): „*Biruiește deci cel ce nu cedează în fața rețelilor care vin peste el în chip necesar; dar biruie cu prisosință cel care de bună voie își atrage necazurile pentru a-și arăta răbdarea*”.

¹²⁴ *La mucenița Iulita*, 1, PG 31, 237BC (PSB 17, 386).

deasupra ei din partea judecătorilor? Deloc, ci a spus: *Ducă-se viața! Piară avuția! Mai bine să-mi piară trupul decât să rostesc un cuvânt împotriva Dumnezeului care m-a creat!*¹²⁵. Iulita nu doar că nu s-a întristat pentru averile ei și nu s-a înfricoșat în fața chinurilor și a morții, dar chiar le dorea în vederea câștigării vieții veșnice și le îndemna pe femeile care se găseau de față să nu se sperie de ostenele ce le întâmpină din pricina credinței, ci să arate bărbăție și îndrăzneală, deoarece sunt create de Dumnezeu egale cu bărbații în ce privește puterea de a spori în virtute și datorează Stăpânului aceeași statornicie, tărie de caracter și răbdare ca și aceștia¹²⁶.

Sf. Vasile cel Mare scoate în evidență de asemenea bărbăția mucenicului Gordie. După ce petrecuse o perioadă de timp în locuri pustii, într-o zi în care toată cetatea era adunată pe stadion, Gordie, „*acel bărbat viteaz, mare la suflet și mare la cuget*”, a coborât din munți la teatru. Episcopul nostru descrie în continuare îndrăzneala mucenicului: „*Nu s-a spăimântat de popor, n-a ținut seama în câte mâini dușmane se dădea, ci cu netremurătoare inimă și cu cugetul vesel a trecut pe lângă cei care erau în stadion ca pe lângă niște pietre dese sau pe lângă mulțime de copaci și s-a oprit în mijlocul stadionului, adevărind cuvântul care spune: «Dreptul ca leul îndrăznește». Și avea sufletul atât de curajos, încât ajuns într-un loc al teatrului de unde putea fi văzut de toți, a strigat acele cuvinte pe care le-am auzit unii din cei care trăiesc până acum: «Am fost găsit de cei care nu mă căutau; m-am arătat celor care nu întrebau de mine»*¹²⁷. După ce a fost târât în fața conducătorului, Gordie i-a spus: „*Sunt aici să-mi arăt prin faptă și disprețul ce-l am față de poruncile voastre, dar și credința ce o am în Dumnezeu în care mi-am pus nădejdea. Am auzit – a continuat Gordie – că depășești pe mulți în cruzime; am ales deci timpul acesta ca foarte potrivit pentru a-mi împlini dorința*”¹²⁸.

În timp ce îl chinuia, conducătorul a constatat că are „*inimă neînfricată*”, fapt ce l-a împins să inventeze și alte chinuri pentru a-l birui pe martir. Îndrăzneala acestuia provenea din încrederea pe care o avea în ajutorul lui Dumnezeu. În mijlocul chinurilor el își ridică privirea spre Dumnezeu spunând: „*Domnul este ajutorul meu, nu mă voi teme de ce-mi va face mie omul*”¹²⁹ și „*nu mă voi teme de rele, că Tu cu mine ești*”¹³⁰, precum și altele asemenea care întăresc răbdarea și curajul. În continuarea cuvântului Sf. Vasile spune că mucenicul era atât de departe de a ceda în fața amenințărilor și de a se speria, încât chiar își dorea și chema chinurile¹³¹. Condamnat la moarte, Gordie a rămas neînduplecat și neînvins. Sf.

¹²⁵ Ibidem, 2, PG 31, 240B (PSB 17, 387).

¹²⁶ Ibidem, 2, PG 31, 240D-241A (PSB 17, 387): „...*îndemna pe femeile care erau de față să nu se poarte ca niște femei atunci când este vorba să îndure suferințe pentru credință și nici să spună că sunt niște făpturi slabe. Le spunea: «Suntem din același aluat ca și bărbații; am fost făcute, ca și aceștia, după chipul lui Dumnezeu. Destoinice de virtute, la fel ca pe bărbați, le-a creat Dumnezeu și pe femei! Oare nu suntem în totul înrudite cu bărbații? Dumnezeu n-a luat numai carne când a făcut-o pe femeie, ci și os din oasele Lui. De aceea suntem și noi, ca și bărbații, datoare Stăpânului cu statornicie, cu tărie de caracter și cu răbdare!»*”.

¹²⁷ *La mucenicul Gordie*, 3, PG 31, 497B (PSB 17, 528).

¹²⁸ Ibidem, 4, PG 31, 500AB (PSB 17, 529).

¹²⁹ Ps. 117,6.

¹³⁰ Ps. 22,4.

¹³¹ *La mucenicul Gordie*, 5, PG 31, 500C (PSB 17, 529-530): „*Atât de departe era el de gândul de a se da înapoi și de a se teme de chinurile ce-l amenințau, încât le chema spre el și spunea: «Pentru ce șovăiți?*

Vasile compară cugetul lui cel de neclătinat cu casa unui înțelept¹³², care, fiind zidită pe stâncă, nu a putut fi pusă în pericol de nimic¹³³.

După cum am văzut în cazul Iulitei, tot așa și Gordie, mai înainte de a muri cu nădejdea vieții veșnice, i-a îndemnat pe cei prezenți să-și mărturisească deschis credința și să fie gata a primi moartea martirică pentru a câștiga prin moarte viața. În cele din urmă, după ce a dat și aceste îndemnuri, și-a făcut semnul crucii și a primit moartea „fără să-și schimbe culoarea feței și fără să-și piardă veselia chipului”¹³⁴.

O mare pildă de curaj și răbdare constituie cei patruzeci de mucenici. Când conducătorul le-a pus în atenție porunca împăratului și le-a cerut să se supună celor scrise, ostașii lui Hristos au pășit toți în mijloc, „cu voce slobodă, cu bărbăție și curaj, fără să se înfricoșeze de cele ce vedeau și fără să se înspăimânte de amenințări, declarându-se a fi creștini”¹³⁵. Amenințați cu diferite feluri de chinuri, mucenicii au răspuns că singurul lucru râvnit de ei este slava cea din ceruri; pentru dragostea lui Hristos s-au arătat gata să sufere orice feluri de chinuri fără să se înspăimânte¹³⁶. Condamnați la înfricoșătoarea și lentă moarte prin îngheț¹³⁷, în timp ce sufereau gerul în mijlocul lacului, martirii nu și-au pierdut echilibrul sufletesc, ci au suferit cu vitejie cele prezente bucurându-se pentru cele viitoare¹³⁸. Referindu-se la inventivitatea chinurilor, care s-au gândit să amenajeze o baie caldă în apropierea locului unde se petrecea chinuirea prin îngheț, Sf. Vasile cel Mare nu pierde ocazia de a pune în evidență faptul că cele ce s-au născocit de potrivnici cu gând răufăcător au arătat pe urmă mai strălucitoare răbdarea mucenicilor, deoarece, spune el, răbdător nu este cel care în lipsa celor necesare nu poate face altceva, ci acela care rabdă relele, deși are din belșug puțința desfătării¹³⁹.

Pentru ce stați? Să-mi fie scrijelit trupul! Să-mi fie răsucite mădulele! Să-mi fie chinuite oricât veți voi! Să nu-mi invidiați cumva fericita nădejde!»

¹³² Vezi Mt. 7,24-25.

¹³³ *La mucenicul Gordie*, 7, PG 31, 504A (PSB 17, 531): „Gordie, însă era neînduplecat, neînvinș și nerănit de asaltul ispititorilor. Ai putea compara tăria sufletului lui cu casa unui om chibzuit, pe care nu poate s-o zguduie nici furia de nestăvilat a vânturilor, nici ploaia iute căzută din nori, nici puhoaiile de apă ce curg în jurul ei, pentru că este clădită pe temelie trainică de piatră. Așa era bărbatul acesta; avea nezdruincată tăria credinței în Hristos”.

¹³³ Vezi Mt. 7,24-25.

¹³⁴ *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505C (PSB 17, 533).

¹³⁵ *La cei patruzeci de mucenici*, 3, PG 31, 512B (PSB 17, 536).

¹³⁶ *Ibidem*, 4, PG 31, 513BC (PSB 17, 537): „Un singur dar doresc: cumuna dreptății. O singură slavă râvnesc: pe aceea din împărăția cerurilor. Mă străduiesc pentru cinstea cea de sus...Dar nu veți întâlni oameni fricoși, nici iubitori de viața aceasta pământească și nici oameni care se înfricoșează repede, căci e vorba de dragostea de Dumnezeu. Suntem gata să suferim tot felul de chinuri; să fim trași pe roată, să fim răsuciți, să fim arși de vii!”.

¹³⁷ Înfricoșătoarea moarte prin îngheț a celor patruzeci de mucenici Sf. Vasile o descrie foarte plastic prin următoarele cuvinte: „Trupul supus la ger se înnegrește mai întâi în întregime, că îngheață sângele; apoi se zbate, se frământă, dinții tremură, vinele se strâng și tot trupul fără voie se zgârcește. Durere groaznică și suferință nespūsă pătrund până în măduva oaselor, pricinuind celor înghețați chinuri cu neputință de suferit. Apoi cad vârfulurile mădulelor ca și cum ar fi atinse de foc; căci căldura, alungată din vârfulurile trupului și îngrămădindu-se înlăuntrul lui, lasă moarte mădulele din care a fugit și produce dureri și celorlalte mădule spre care a venit. Astfel, din pricina înghețării sângelui, moartea se apropie încetul cu încetul.” (*La cei patruzeci de mucenici*, 5, PG 31, 516AB [PSB 17, 538]).

¹³⁸ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517C (PSB 17, 539) „Spunând între ei aceste cuvinte de îndemn și încurajându-se unul pe altul, au petrecut noaptea stând de strajă ca la război. Sufereau cu bărbăție durerile de față, bucurându-se de bunătățile nădăduite și bătându-și joc de vrăjmașul”.

¹³⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 520AB (PSB 17, 540).

Curajul și îndrăzneala mucenicilor în fața conducătorilor păgâni, precum și bărbăția și răbdarea lor în mijlocul chinurilor nu sunt prin urmare altceva decât expresia exterioară a stării lor interioare, a credinței lor adânci, a nădejzii neclintite și a iubirii lor înflăcărate pentru Hristos. Putem să spunem că mucenicii trăiau atât de intens comuniunea de dragoste cu Dumnezeu, încât puteau să disprețuiască cu ușurință toate ispitele diavolului și chinurile din partea oamenilor. Prin curajul, îndrăzneala și răbdarea lor, martirii au arătat lumii puterea lui Dumnezeu Însuși, Care îi întărea, acționa în interiorul lor și Își împlinea prin ei lucrarea Lui în vederea mântuirii întregii lumi.

b) Biruința asupra diavolului

În lupta lor pentru comuniunea veșnică cu Dumnezeu, mucenicii au avut de înfruntat nu doar lumea păgână, ci și puterile diabolice ale satanei.

Sfântul Apostol Pavel, scriind creștinilor din Efes, îi îndemna: „*Întăriți-vă în Domnul și întru puterea tăriei Lui. Îmbrăcați-vă cu toate armele lui Dumnezeu, ca să puteți sta împotriva uneltirilor diavolului. Căci lupta noastră nu este împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva începătorilor, împotriva stăpâniilor, împotriva stăpânitorilor întunericului acestui veac, împotriva duhurilor răutății, care sunt în văzduh*”¹⁴⁰. În martirologii ca și în cuvintele de laudă în cinstea martirilor, lupta aceasta a omului cu „*demonii urători ai binelui*”¹⁴¹ este puternic pusă în evidență. Pătimirile și chinurile, pe care le suferă mucenicii, sunt bineînțeles născociri ale păgânilor închinători la idoli, dar și uneltiri ale demonilor, pe care Sf. Vasile îi caracterizează ca fiind „*demoni vicleni, mai răi decât luptătorii văzuți*”¹⁴². De altfel sfântul episcop din Capadocia, descriind persecuția lui Liciniu în omilia rostită în cinstea mucenicului Gordie, prezintă această prigoană drept o consecință a „*nebuniei diavolului*” și spune că pătimirile creștinilor se făcuseră prilej de mare bucurie demonilor: „*Noapte cumplită cuprinsese viața; nu se mai cunoștea om cu om din pricina nebuniei diavolești. Bisericele erau dărâmate de mâinile nelegiuitorilor, altarele răsturnate; nu mai era nici ofrandă, nici tămâiere, nici loc ce slujire. O tristețe cumplită învăluisese totul asemenea unui nor. Slujitorii celor dumnezeiești erau alungați, orice cor al credinței amuțise, iar demonii dănțuiau, pângărind totul cu fumul de la jertfele de grăsime și de sânge*”¹⁴³.

Martiriul muceniței Iulita este prezentat de Sf. Vasile ca o consecință a acțiunii diavolului, care dorea să arate că, în timp de prigoană, Iulita nu poate rămâne credincioasă lui Dumnezeu până la sfârșit, ci va fi biruită din pricina slăbiciunii firii femeiești. Însă ispita a arătat-o pe Iulita biruitoare a firii ei și batjocoritoare a diavolului, care credea că ea va ceda atunci când va fi supusă chinurilor. „*...se face pomenire de marea luptă dusă în trup femeiesc de Iulita, cea mai fericită dintre femei, dacă e bine să numim femeie pe aceea care, prin măreția sufletului ei, a lăsat în urmă slăbiciunea firii omenești. Socotesc că ea a rănit mai ales pe vrăjmașul*

¹⁴⁰ Ef. 6, 10-12.

¹⁴¹ VASILE cel MARE, *Despre invidie*, 4, PG 31, 380C (PSB 17, 463).

¹⁴² *Despre post*, PG 31, 1509A.

¹⁴³ *La mucenicul Gordie*, 2, PG 31, 496AB (PSB 17, 526-527).

nostru comun, care nu suferă să fie biruit de femei. Acesta se lăuda cu lucruri mari, că va zgudui lumea, că va pune mâna pe ea ca pe un cuib, că o va ridica precum ridici niște ouă părăsite și că va pustii orașele, dar s-a văzut biruit de virtutea unei femei. El căuta să dovedească în vreme de prigoană că Iulita nu poate, din pricina slăbiciunii firii, să păstreze până în sfârșit credința sa în Dumnezeu, dar a aflat, prin încercarea la care a supus-o, că Iulita s-a arătat mai vitează decât firea și că și-a bătut joc de amenințările lui într-atât pe cât acesta aștepta ca ea să se plece în fața chinurilor lui”¹⁴⁴.

Multe referiri la demoni se întâlnesc în omilia rostită în cinstea mucenicului Gordie. Acolo Sf. Vasile cel Mare, referindu-se la diferitele metode întrebuintate de călăi pentru a-l determina pe martir să părăsească credința în Hristos, prezintă vicleniile călăilor ca fiind „*uneltiri ale diavolului*” și ca „*mașinații ale făcătorului de rele*”¹⁴⁵. Statornicia mucenicului și neclintirea lui în fața chinurilor și a morții sfântul episcop le descrie ca pe „*acea mare și cumplită priveriște, minunată pentru îngeri și pentru întreaga făptură, dar dureroasă pentru diavol și înfricoșătoare pentru demoni*”¹⁴⁶. În centrul priveriștii se găsea mucenicul Gordie, care, după cum spune Sf. Vasile, își păstra „*nezdruncinată tăria credinței în Hristos*” și privea „*cu ochii duhovnicești pe diavolul care alerga împrejur*”¹⁴⁷.

În ce privește omilia la cei patruzeci de mucenici, aceștia îl numeau „*luptător împotriva lui Dumnezeu*” pe conducătorul care îi lingusea și le promitea averi și ranguri în schimbul lepădării de Hristos sau îi amenința cu chinurile și cu moartea deoarece nu cedau în fața uneltirilor lui. Lepădarea de Hristos și închinarea la zeii împăratului erau însă considerate de mucenici ca o robie la „*demonii cei pierzători*”¹⁴⁸. Elementul disprețuirii diavolului în mijlocul chinurilor apare din nou. În mijlocul lacului înghețat mucenicii petreceau noaptea „*suferind cu bărbăție durerile de față, bucurându-se de bunătățile nădăjduite și bătându-și joc de vrăjmașul*”¹⁴⁹. Către sfârșitul omiliei, Sf. Vasile prezintă martiriul celor patruzeci ca pe o înfrângere a diavolului, care pusese în mișcare întreaga făptură împotriva mucenicilor, iar după ce a fost înfrânt, a fugit rușinat: „*Diavolul a plecat rușinat. A pus în mișcare întreaga făptură împotriva mucenicilor, dar a văzut că toate uneltirile lui au fost biruite de virtutea bărbaților. A fost învinsă noaptea cu vântul ei aspru, vremea geroasă a ținutului, timpul anului, goliciunea trupurilor*”¹⁵⁰.

¹⁴⁴ *La mucenița Iulita*, 1, PG 31, 237B (PSB 17, 386).

¹⁴⁵ *La mucenicul Gordie*, 5, PG 31, 501A (PSB 17, 530). „*Dar, pentru că n-au reușit să-l înduplece prin amenințări și vedeau că este cu neputință și-au schimbat purtarea față de el și au început să-lingusească. Căci aceasta e viclenia diavolului: pe cel fricos îl înspăimântă, iar pe cel curajos în înmoaie. Acestea au fost și uneltirile de atunci ale vicleanului. Când a văzut că nu se pleacă în fața amenințărilor, prefectul a încercat să-l ademenească prin înșelăciuni și momeli. I-a făgăduit daruri, pe unele să i le dea el, iar pe altele cheazășua că are să le primească din partea împăratului; o slujbă de frunte în oștire, belșug de bani, tot ce ar voi*”.

¹⁴⁶ *La mucenicul Gordie*, 6, PG 31, 501B (PSB 17, 530).

¹⁴⁷ *Ibidem*, 7, PG 31, 504A (PSB 17, 531).

¹⁴⁸ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513A (PSB 17, 537): „*Pentru ce ne ispitești, zice, o dușmanule al lui Dumnezeu, să ne desparți de Dumnezeu cel viu și să slujim demonilor celor pierzători, oferindu-ne bunurile tale? Ne dai oare atât de mult pe cât încerci să ne iei? Urăsc darul pricinuitoar de pagubă; nu primesc o cinste maică a necinstei*”.

¹⁴⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 6, PG 31, 517C (PSB 17, 539).

¹⁵⁰ *Ibidem*, 8, PG 31, 524C (PSB 17, 542).

Biruința mucenicilor împotriva demonilor este biruința lui Dumnezeu Însuși, cu Care mucenicii se găseau în comuniune de dragoste și Care îi asista în timpul chinurilor și biruia în și prin ei. Victoria strălucitoare a martirilor nu este altceva decât manifestarea stării lor înalte duhovnicești și expresia unirii lor cu Dumnezeu.

c) Martiriul cale de îndumnezeire

În capitolul anterior am afirmat că omul, fiind creat după chipul lui Dumnezeu, este chemat la asemănarea cu El, adică la îndumnezeire, aceasta nefiind altceva decât asemănarea după puțință a omului cu Dumnezeu și unirea cu El. Creatorul, Dumnezeu după ființă, îl cheamă pe om să devină dumnezeu după har. Îndumnezeirea omului, faptul ca omul să se unească cu Dumnezeu, nu doar într-un mod exterior, sentimental, ci existențial, real, constituie scopul principal pentru care Creatorul și Ziditorul l-a plăsmuit pe om¹⁵¹. Cinstea excepțională de care se bucură martirii se datorează chiar faptului că martiriul este considerat drept cea mai mare împlinire și desăvârșire a umanului¹⁵², realizare a asemănării și unire cu Dumnezeu. Marele teolog român, părintele Dumitru Stăniloae, scrie că doar predarea totală lui Dumnezeu a omului înseamnă ascultare față de El și unire cu El; ascultarea cuprinde în ea predarea și realizează unirea. Această ascultare o cere Dumnezeu de la noi deoarece vrea să ne unim cu El, deoarece omul se mântuiește doar în unire cu El. Totuși unirea nu este vreo răsplată oarecare pentru ascultare, ci se găsește chiar în conținutul ascultării, care, ca predare cuprinde în sine unirea. Consimțirea unirii din partea lui Dumnezeu exprimă și dragostea Lui pentru noi, după cum și predarea din partea noastră este tot o manifestare a dragostei. Ascultarea fără dragoste ar putea să aibă ca generator frica. Dumnezeu însă nu găsește nici o mulțumire într-o ascultare a noastră care să pornească din frică, ci în ascultarea care este unită cu dragostea și care se înfăptuiește ca predare¹⁵³.

Sfântul Ap. Pavel considera moartea ca pe o ocazie pentru a se ajunge la deplina unire cu Hristos¹⁵⁴; tot așa și martirii. Strigătul Apostolului: „*Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine*”¹⁵⁵, constituie expresia desăvârșită a idealului tuturor celor ce doresc unirea cu Dumnezeu. Urmarea și imitarea unicului Model cuprinde în sine răsplata; martiriul constituie cea mai bună metodă de unire cu Hristos. Pe pământ mucenicii beneficiază de asistența lui Hristos, Care îi întărește cu puterea Sa, le inspiră răspunsurile fulgerătoare și cuvintele de mărturisire, care veselesc buzele lor, și îi întărește în momentele cele mai critice. Prin moarte martirii primesc fericirea veșnică și urcă direct la cer la comuniunea cu Hristos¹⁵⁶.

Martiriul, cea mai înaltă formă de imitare a lui Hristos și de predare Acestuia, asigură unirea cu El și constituie în același timp dovada unei credințe de neclintit,

¹⁵¹ Vezi ARHIM. GHEORGHIOS, *Ἡ θέωσις*, 15.

¹⁵² Vezi P. B. PASCHOU, *Άγιοι*, 43.

¹⁵³ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 157.

¹⁵⁴ *Fil. 1, 21-23*: „Căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig. Dacă însă a vieții în trup înseamnă a da roadă lucrului meu, nu știu ce voi alege. Sunt strâns din două părți: doresc să mă despart de trup și să fiu împreună cu Hristos, și aceasta e cu mult mai bine...”

¹⁵⁵ *Gal. 2,20*.

¹⁵⁶ H. DANIEL-ROPS, *L' Eglise des Apôtres*, 222.

un mijloc sigur de desăvârșire și idealul oricărui suflet. Cea mai puternică dovadă a dragostei este aceea ca cineva să moară pentru cei pe care-i iubește, spusesese Hristos¹⁵⁷, fapt ce l-a condus pe Sf. Policarp să-i numească pe martiri „*imitatori ai iubirii celei adevărate*”¹⁵⁸. Nu există o unire mai strânsă a omului cu Hristos, decât aceasta care ajunge până la un fel de identificare, atât de frumos exprimată de Sf. Grigorie Teologul prin cuvintele: „*Ieri m-am răstignit împreună cu Hristos; astăzi împreună mă preaslăvesc. Ieri cu El am murit; astăzi cu El mă fac viu. Ieri cu El am fost îngropat; astăzi înviez împreună cu El. Deci să aducem roade Celui ce pentru noi a pățimit și a înviat... Să ne aducem roade pe noi înșine preacinstiului Dumnezeu, dăruindu-ne Lui întru iubire. Să-i dăm chipului pe cel după chip, să ne cunoaștem vrednicia, să-L cinstim pe Plăsmuitor, să cunoaștem puterea tainei și pe cel pentru care Hristos a murit. Să ne facem ca Hristos, căci și Hristos S-a făcut ca noi; să ne facem dumnezei pentru El, pentru că și El s-a făcut om pentru noi*”¹⁵⁹.

După Sf. Vasile cel Mare, după cum am arătat mai înainte, scopul vieții omului este să parcurgă calea de la „*după chip*”, de la acest mare dar pe care l-a primit de la Dumnezeu și care îl înrudește cu El, la „*după asemănare*”, adică să ajungă la îndumnezeire. Este vorba de un urcuș continuu către Dumnezeu, de-a lungul căruia omul acționează mișcat de dragostea lui Dumnezeu, ține poruncile Lui, moare pentru păcat, se face una cu Duhul în care a fost renăscut prin botez, se împărtășește de Hristos prin mijlocirea Sfințelor Taine, păstrează neconținut pomenirea lui Dumnezeu spre Care merge și se pregătește continuu pentru viața veșnică¹⁶⁰.

¹⁵⁷ In. 15,13: „*Mai mare dragoste decât aceasta nimeni nu are, ca sufletul lui să și-l pună pentru prietenii săi*”.

¹⁵⁸ Conf. H. DANIEL-ROPS, *L' Eglise des Apôtres*, 223.

¹⁵⁹ GRIGORIE TEOLOGUL, *La Sfințele Paști*, 1, 4-5, PG 35, 397BC.

¹⁶⁰ VASILE cel MARE, *Regulile morale*, 80, 22, PG 31, 868C-869C (PSB 18, 196-197): „*Ce este propriu creștinului? Credința lucrătoare prin dragoste. Ce este propriu credinței? Învățarea fără distincție a adevărului cuvintelor inspirate de Dumnezeu, fără nici un gând străin, nici introdus de vreo nevoie fizică, nici format în vederea pietății, care ar zdruncina (credința). Ce este propriu celui credincios? De a se organiza în așa fel în această învățare, încât să nu îndrăznească să îndepărteze sau să poruncească ceva. Căci dacă «tot ce nu este din credință este păcat», cum spune Apostolul, iar «credința este din auzire și auzirea prin cuvântul lui Dumnezeu», tot ce este în afară de Scriptura inspirată de Dumnezeu, nefiind din credință este păcat. Ce este propriu iubirii de Dumnezeu? A păzi poruncile Lui cu scopul preamăririi Lui. Ce este propriu iubirii de aproapele? A nu căuta cele ale lui, ci cele ale celui iubit spre binele sufletului și al trupului. Ce este propriu creștinului? Ca prin botezul cel «din apă și din duh» să se nască de sus. Ce este propriu celui născut din apă? Aceea ca, precum Hristos a murit păcatului odată pentru totdeauna, la fel și acesta să fie mort și nemișcat spre orice păcat, potrivit cu ceea ce s-a scris, că «toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat; deci ne-am îngropat cu El în moarte prin botez». Cunoșcând acestea, că «omul cel vechi a fost răstignit împreună cu El, ca să se nimicească trupul păcatului pentru a nu mai fi robi păcatului». Ce este propriu celui născut din Duhul? Ca acela să devină după măsura dată, care este aceea din care s-a născut, după cum este scris, că «ce este născut din trup, trup este, și ce este născut din Duh, duh este». Ce este propriu celui născut de sus? Să se dezbrace de «omul cel vechi, dimpreună cu faptele și cu poftetele lui, și să se îmbrace în cel nou, care se înnoiește spre deplină cunoștință, după chipul Celui care l-a zidit», potrivit cu ceea ce s-a spus, că toți «câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ți îmbrăcat». Ce este propriu creștinului? Să se curețe de toată întinarea trupului și a duhului, în sângele lui Hristos și să săvârșească sfințenie în frica lui Dumnezeu și în dragostea lui Hristos și să nu aibă întinăciune sau zbârcitură sau ceva din cele asemenea, ci să fie sfânt și fără de prihană și astfel să mănânce trupul lui Hristos și să bea sângele Lui, «căci cel ce mănâncă și bea cu nevrednicie, osândă își mănâncă și bea». Ce este propriu celor care mănâncă pâinea și beau potirul Domnului? Să păstreze fără întrerupere amintirea Celui Care pentru noi a murit și a înviat. Ce este propriu celor care păstrează o astfel de pomenire? De a nu mai trăi deloc pentru ei, ci pentru «Cel ce a murit și a înviat pentru ei». Ce este propriu creștinului? Să prisosească dreptatea lui întru toate, mai mult decât a cărturarilor și a fariseilor, după măsura învățăturii Domnului, potrivit Evangheliei. Ce este propriu creștinului? Să se iubească unii pe alții, după cum și Hristos*

Credința comună și stăruința în virtute îi fac pe aceștia care merg spre Dumnezeu să fie una, în ciuda tuturor caracteristicilor lor diverse. Sf. Vasile cel Mare, vorbind cu referire la cei patruzeci de mucenici, pune în evidență acest fapt. Chiar dacă mucenicii se trăgeau din locuri diferite, din seminții umane diferite, în ciuda faptului că aveau părinți diferiți și nume diferite, credința lor comună, legătura iubirii desăvârșite și mărturisirea „*Sunt creștin*” i-au unit în așa fel încât au devenit toți frați, consângeni cu toți sfinții și cetățeni ai întregii lumi, i-au făcut să aibă același Tată, pe Dumnezeu, și în cele din urmă și aceeași patrie, pe cea cerească¹⁶¹. Această înfiere de la Dumnezeu, înrudirea și comuniunea cu El erau țelul pentru care mucenicii făceau totul. Aceasta constituie scopul tuturor virtuților și jertfelor martirilor: a credinței, dragostei și nădejzii lor; aceasta este esența bunurilor nădăjduite pentru viața veșnică. Dorul martiriului din partea mucenicilor dovedește această grijă pentru a ajunge la asemănarea cu Dumnezeu și la unirea cu El.

Faptele și cuvintele lor o demonstrează cu cea mai mare claritate. Iulita, renunțând la toate avuțiile ei, chiar și la viața pământească, spunea: „*Ducă-se viața, Piară avuția! Mai bine să-mi piară trupul decât să rostesc un cuvânt împotriva Dumnezeului, Care m-a creat*”¹⁶².

Gordie, atunci când s-a dat edictul de persecuție, imitându-l pe proorocul Ilie, s-a refugiat în munți, după cum am amintit deja, evitând în acest fel toate necazurile aduse de traiul în comun cu cei păcătoși, căutându-L pe Dumnezeu și dorind „*să-L vadă pe Dumnezeu pe cât este cu putință și să devină fericit*”¹⁶³. Și într-adevăr „*a văzut prin descoperiri, a fost învățat tainele, nu de la oameni, nici prin oameni, ci având mare dascăl pe Duhul adevărului*”¹⁶⁴. În continuare, după ce reușise să se apropie atât de mult de Dumnezeu, după ce se unise cu El, simțindu-se pregătit pentru luptă, a coborât în cetate și, în nădejdea mântuirii¹⁶⁵, l-a mărturisit pe Dumnezeu în care credea de mic copil, dovedindu-se pe sine „*neînduplecat, neînvins și nerănit de asaltul vrăjmașului*”¹⁶⁶, și a luat astfel cununa muceniei.

ne-a iubit pe noi. Ce este propriu creștinului? Să-L vadă pe Domnul înaintea lui pururea. Ce este propriu creștinului? Să vegheze în fiecare zi și ceas și să fie gata prin desăvârșirea străduinței de a fi plăcut lui Dumnezeu, știind că în ceasul în care nu gândește, vine Domnul”.

¹⁶¹ *La cei patruzeci de mucenici, 2 și 4, PG 31, 509B-513C (PSB 17, 535-536): „Sfinții n-au avut o singură patrie, ci fiecare se trăgea din altă parte. Cum oare să-i numim: oameni fără patrie sau cetățeni ai întregii lumi? După cum la strângerea colectelor, cele depuse de fiecare sunt comune tuturor celor care au contribuit, tot așa și cu fericiții aceștia, patria fiecăruia este patria comună a tuturor, căci toți și-au dăruit unul altuia patriile. Dar mai bine spus, de ce să căutăm patriile lor pământești, când putem ști care este cetatea lor de acum, căci cetatea de acum a mucenicilor este cetatea lui Dumnezeu, al cărei Meșter și Creator este Dumnezeu, Ierusalimul de sus, cetatea cea liberă, maica lui Pavel și a celor apropiați lui. Iar neamul mucenicilor era al fiecăruia altul, dar cel duhovnicesc unul tuturor. Căci tatăl obștesc al lor este Dumnezeu și ei sunt frați, nu pentru că ar fi născuți dintr-un bărbat și dintr-o femeie, ci deoarece s-au făcut unul asemenea altuia întru unirea desăvârșită a iubirii prin înfierea Duhului...Deci fiecare, când a pășit în mijloc, a spus: «Sunt creștin!» Și după cum cei care participă la luptele din stadion își spun îndată numele și apoi se îndreaptă spre locul de luptă, la fel și aceștia atunci au aruncat numele, pe care le aveau de la naștere și s-a numit fiecare cu numele Mântuitorului obștesc. Și făcând toți aceasta, au dobândit toți un singur nume, încât li s-a făcut tuturor o singură chemare; și nu se mai numea unul cutare și altul cutare, ci toți s-au numit creștini”.*

¹⁶² *La mucenița Iulita, 2, PG 31, 240B (PSB 17, 387).*

¹⁶³ *La mucenicul Gordie, 2-3, PG 31, 496BC (PSB 17, 527).*

¹⁶⁴ *Ibidem, 3, PG 31, 496C (PSB 17, 527).*

¹⁶⁵ *Ibidem, 3, PG 31, 496C-497B (PSB 17, 527-528).*

¹⁶⁶ *Ibidem, 7, PG 31, 504A (PSB 17, 531).*

În omilia la cei patruzeci de mucenici Sf. Vasile cel Mare spune că aceștia au spus către conducătorul care-i persecuta: „*Pentru ce ne înfricoșezi, o, dușmanule al lui Dumnezeu, să ne desparți de Dumnezeu cel viu și să slujim demonilor pierzători, oferindu-ne bunurile tale?*”¹⁶⁷, fapt care înseamnă că mucenicii considerau că sunt în unire cu Dumnezeu atâta timp cât Îl mărturiseau lepădând invitațiile și provocările prigonitorilor păgâni. Dezbrăcarea hainelor în vederea martiriului mucenicii o vedeau ca pe o ocazie de a-l îndepărta pe omul cel vechi al păcatului de dragul lui Hristos¹⁶⁸. În urma suferiri înfricoșătoarelor chinuri mucenicii au fost încununăți de către Împăratul ceresc: „*Cu toții au înălțat un singur trofeu al bunei credințe și toți au fost împodobiți cu o singură cunună a dreptății, în Hristos Iisus Domnul nostru*”¹⁶⁹.

Starea de unire cu Dumnezeu a mucenicilor este dovedită și de toate minunile dumnezeiești care se petreceau atât pe durata martiriului cât și după moartea acestora: bună mireasmă a moaștelor, vindecări minunate și alte binefaceri asupra poporului credincios, care constituie indicii despre participarea la bunurile împărăției lui Dumnezeu a întregii ființe umane nu doar în veacul viitor, ci chiar în cel prezent¹⁷⁰. Sf. Vasile spune referitor la aceasta că „*cel ce se atinge de moaște de martir, participă într-o anumită măsură la sfințenia din harul care sălășluiește în trupul respectiv*”¹⁷¹, iar despre moaștele muceniței Iulita spunea că acestea erau un izvor de sfințenie pentru locul în care se găseau cât și pentru cei care se apropiau de ele; în același timp chiar și pământul a fost binecuvântat de la trupul ei și a schimbat apele pe care le izvora din amare și de nici un folos în ape dulci, bune de băut și făcătoare de minuni¹⁷². Binefaceri asemănătoare atribuie Sf. Vasile cel Mare și celor patruzeci de mucenici: „*Cel întristat își caută scăparea la cei patruzeci, cel vesel tot la ei aleargă; unul ca să afle izbăvire de dureri, celălalt ca să se păzească de cele mai rele. Aici se găsește femeia credincioasă care se roagă pentru copiii ei, care cere întoarcerea soțului ei din călătorie și izbăvirea celui bolnav*”¹⁷³, cât și mucenicului Mamant: „*Aduceți-vă aminte de mucenic, toți câți v-ați bucurat de el în timpul viselor, câți umblând prin acest loc, l-ați avut pe el împreună rugător, toți câți l-ați avut alături de voi în faptele voastre! Câți călători a scos la drumul cel bun, pe câți i-a ridicat din boală, la câți nu le-a dăruit copiii care erau pe moarte, la câți nu le-a lungit firul vieții!*”¹⁷⁴.

¹⁶⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 4, PG 31, 513A (PSB 17, 537).

¹⁶⁸ *Ibidem*, 6, PG 31, 517A (PSB 17, 531): „*Căci nu dezbrăcăm de haine, ci îndepărtăm pe omul cel vechi, cel stricat de poftetele înșelăciunii. Îți mulțumim, Doamne, că aruncăm păcatul odată cu haina aceasta. Dacă din pricina șarpelui ne-am îmbrăcat, pentru Hristos să ne dezbrăcăm*”.

¹⁶⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 525A (PSB 17, 542).

¹⁷⁰ Vezi B. PSEVTONGA, *Θεοφάνεια*, 307.

¹⁷¹ *La psalmul 115*, 4, PG 30, 112C.

¹⁷² *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 241AB (PSB 17, 388): „*Iar cinstitul ei trup...așezat în cea mai frumoasă biserică a orașului, sfințește și locul și sfințește și pe cei ce se apropie de el. Iar pământul, binecuvântat prin petrecerea sfintei pe el, a izvorât din sâmurile sale apă plăcută la gust, astfel că fericita ajungând în loc de mamă muceniță, hrănește pe locuitorii orașului cu apă, ca și cum i-ar hrăni cu lapte. Apa aceasta este pentru cei sănătoși păzitoare, celor ce se desfătează cu cumpătate dătătoare de plăceri și celor bolnavi mângâiere. Harul dat de proorocul Elisei locuitorilor din Ierihon, ni l-a dat și nouă mucenița, că, prin binecuvântarea ei, apele sărate din jurul locului muceniei sale s-au prefăcut în ape dulci, bune și plăcute*”.

¹⁷³ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 524A (PSB 17, 541).

¹⁷⁴ *La mucenicul Mamant*, 1, PG 31, 589C (PSB 17, 583).

Martiriul constituie prin urmare o cale de îndumnezeire, de unire a omului cu Dumnezeu; stării acesteia îi urmează unele semne și minuni care sunt chiar una din dovezile ei. Încheiem acest capitol cu cuvintele Sf. Vasile cel Mare, care vorbesc cu o claritate deosebită despre starea harismatică a martirilor: „*Lauda mucenicului este însăși bogăția harurilor lui duhovnicești*”¹⁷⁵.

¹⁷⁵ Ibidem, 2, PG 31, 589D (PSB 17, 583).

E. DIMENSIUNEA PASTORALĂ ȘI MORALĂ A MARTIRIULUI

Luând în considerație realitatea unirii martirilor cu Dumnezeu, îndumnezeirea omului prin martiriu, care înseamnă împlinirea urcușului de la starea de chip al lui Dumnezeu la asemănarea cu El, conștiința ortodoxă a cinstit în mod deosebit faptul de a-l mărturisi cineva pe Dumnezeu prin martiriul sângelui și a legat acest martiriu, după cum am spus chiar de la începutul acestei lucrări, de cuvintele Domnului, Care a numit botez moartea Sa pe cruce, precum și de învățătura Sfântului Ap. Pavel, care considera cufundarea în apă a credincioșilor în timpul ceremoniei botezului drept un simbol al împreună răstignirii și îngropării cu Hristos, numindu-l „*botez al sângelui*” și considerându-l drept desăvârșire a credinței¹. Sângele martirilor a fost privit de Biserică drept propria ei podoabă – „*Cu sângele mucenicilor Tăi celor din toată lumea, ca și cu o porfiră și vison împodobită fiind Biserica Ta*”² – deoarece prin acest sânge, considerat ca sămânță a creștinilor, porțile iadului au fost înfrânte și biruința Bisericii a demonstrat în fața lumii păgâne superioritatea creștinismului³.

În capitolele anterioare ne-am ocupat de măreția martirilor și a mărturiei lor, așa cum acestea se oglindesc în scrierile Sfântului Vasile cel Mare. Totuși martirii primelor veacuri nu și-au pus amprenta mărturiei lor doar asupra Bisericii contemporane lor, ci în comuniunea tuturor sfinților mărturia mucenicilor are o dimensiune mereu contemporană și misionar morală în Biserica tuturor veacurilor. Exemplul martirilor îi încurajează pe credincioși, le întărește credința în adevărul Evangheliei și în principal în Învierea lui Hristos. În mucenici Hristos Însuși este biruitor asupra puterilor răului. Aceștia mărturisesc prin urmare despre permanența și continuitatea istoriei mântuirii și a Evangheliei lui Hristos. În consecință Biserica receptează mărturia mucenicilor ca mărturie a lui Hristos, deoarece prin cuvintele și faptele lor vorbește Hristos Însuși. Martiriile au fost scrise, prin urmare, pentru a fi păstrate pentru toate generațiile de creștini, pentru a fi auzite în cadrul cultului Bisericii, deoarece predica cu cel mai mare succes este totdeauna exemplul sfinților.

Vedem astfel că martiriile, în afară de caracterul lor existențial mântuitor, au și o dimensiune misionar morală, care privește Biserica universală a tuturor timpurilor. Din această cauză faptele martirilor și îndeosebi cuvintele panegirice rostite de unii Părinți ai Bisericii în cinstea lor, dobândesc o dimensiune pastorală, lucru ce se vede cu multă claritate și în scrierile Sfântului Vasile cel Mare. În omilia la mucenicul Gordie, spre exemplu, marele Părinte, parafrazând un loc din *Pildele lui Solomon*⁴, spune că atunci „*când dreptul este lăudat, se vor bucura popoarele*”⁵ și, în continuare, explică această afirmație spunând că Solomon vrea să spună că popoarele se bucură duhovnicește chiar și numai la amintirea faptelor minunate săvârșite de sfinți și sunt conduse de cele auzite la mai multă râvnă și la imitarea

¹ Vezi E. MALONE, *The monk and the martyr*, 1.

² Vezi PENTICOSTAR, troparul sărbătorii Tuturor Sfinților.

³ Vezi C. VOICU, *Elementul apologetic*, pp. 33 și 48.

⁴ Pr. 29,2.

⁵ *La mucenicul Gordie*, 1, PG 31, 489C (PSB 17, 524).

celor bune. Istoria bărbaților care au viețuit drept și cuvios, asemenea unei lumini, îi luminează pe cei mântuiți pe drumul vieții⁶.

În continuare vom încerca să găsim în scrierile Sfântului Vasile cel Mare elementele care pun în evidență această dimensiune misionară, pastorală și morală a martiriului și a mărturiei date de mucenici, elemente pe care le vom prezenta în acest ultim capitol al lucrării. Mai întâi ne vom ocupa de răsunetul și de influența exemplului mucenicilor în conștiința credincioșilor și ulterior, în încheierea acestei lucrări, vom prezenta roadele aduse de jertfa martirilor în sânul Bisericii, în modul de viață mărturisitor al creștinilor, în general, și în martiriul ascezei susținut de monahi, în special.

1. Actualitatea martiriului

La Sfântul Vasile cel Mare, acest mare ascet, dascăl al creștinismului și conducător neînfricat în lupta pentru Ortodoxie, activitatea lui multilaterală este completată, desăvârșită de scrierile sale. Cine privește la bogăția citatelor din Sfânta Scriptură, care articulează și împodobesc operele scrise care ne-au rămas de la el, nu poate decât să rămână uimit. Gândirea lui este în întregime scufundată în adâncurile Scripturii, pe care o reflectă atunci când gândește, vorbește sau scrie. În cuvântul său la fel ca și sub pana sa, cuvintele Sfintei Scripturi sunt reînsuflețite, primesc o expresie nouă, iar modelele sunt puse în evidență spre urmare și imitare. Același lucru se întâmplă și cu Tradiția Bisericii, cu care cuviosul ierarh a devenit întru totul familiar, pe care și-a împrumutat-o și a exprimat-o în viața sa. Sfinții îi sunt tovarăși, frați, împreună luptători, înaintași și învățători în lupta pentru patria cerească. Între aceștia un loc deosebit îl ocupă mucenicii, a căror credință și dragoste și al căror zel Sf. Vasile le urmează și le evidențiază mereu pentru a fi imitate de toți creștinii.

În epoca în care Sfântul trăiește și își desfășoară activitatea, prigoanele din partea păgânilor abia încetaseră, iar amintirea martirilor și a chinurilor pe care aceștia le suferiseră sunt vii în conștiințele credincioșilor. Dar, odată cu furtuna provocată de arianism, o nouă prigoană izbucni împotriva ortodocșilor; acum, însă, aceștia vor fi prizonieri de creștini. În fața prigoanei din partea arienilor, Sf. Vasile cel Mare îi îndeamnă pe ortodocși din nou la martiriu. El deplânge faptul că ortodocșii care sunt omorâți de arieni nu sunt socotiți în rândurile martirilor, deoarece sunt prizonieri de creștini; pentru aceasta însă vor primi o mai mare răsplată de la dreptul Judecător⁷. *„Fericit cel ce s-a învrednicit de pătimirile pentru Hristos. Dar mai fericit cel ce a încercat suferințe mai mari; pentru că nu sunt vrednice*

⁶ Ibidem, 1, PG 31, 492A (PSB 17, 524).

⁷ Epistola 257, 1, PG 32, 945BC (PSB 12, 525-526): *„Iar prigonitorii care s-au arătat acum nu ne urăsc mai puțin decât aceia, iar ca să înșele mulțimea, ei se dau drept purtători ai numelui lui Hristos, pentru ca cei prizonieri să nu aibă mângâierea deplină din faptul mărturisirii pentru credință, căci chiar dacă mulțimea mai neînvățată recunoaște că suntem nedreptățiți, totuși ea nu socotește drept martiraj moartea pe care noi o îndurăm pentru adevăr. Iată de ce sunt convins că dreptul Judecător ne pregătește mai mare răsplată decât celor care sufereau atunci martiriul, căci aceia aveau și acceptarea mărturisirii din partea oamenilor și primeau și plată de la Dumnezeu, pe când noi, pentru aceiași isprăvi, nu primim nici o cinste de la popor, astfel încât este firesc ca în viața viitoare să fie rezervată o răsplată mult mai bogată muncilor pentru credință”*.

pătimirile timpului de acum față de slava care ni se va descoperi”⁸, scrie el în această privință într-o scrisoare către creștinii din Alexandria. De aceea îi îndeamnă pe credincioși să aibă curaj, dragoste fierbinte pentru Dumnezeu și nădejde neclintită⁹, după exemplul sfinților.

Mărturia adevărată pentru Hristos, atât în fața arienilor cât și în fața rămășițelor păgânismului se impune cu necesitate. În timp de prigoană creștinul își ia crucea și urmează lui Hristos, disprețuind viața și dându-și sufletul pentru credință și astfel moștenește viața veșnică. În vreme de pace pentru credință, omul Îl urmează pe Hristos omorând prin intermediul virtuții patimile și poftele cele rele, luându-și crucea în acest mod. Tocmai de aceea Sf. Vasile cel Mare îi îndeamnă pe creștini la o viață martirică în slujba lui Hristos, propunându-i ca modele pe sfinții mucenici.

a) Puterea exemplului

„*Verba docent, exempla trahunt.*”¹⁰

Chipul care a stat la baza creației omului este Dumnezeu-omul Iisus Hristos și prin urmare creștinul este chemat să recapituleze în viața sa viața lui Hristos. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel Care de dragul omului S-a întrupat făcându-se om, nu S-a limitat doar la o prezentare teoretică a unui mod de viață, ci a parcurs mai întâi El Însuși această cale, dând astfel prin experiență tuturor, bărbaților și femeilor, Apostolilor și Sfințelor Femei care L-au însoțit, oamenilor din toate timpurile, un model de viață „*ca să pășim pe urmele Lui*”¹¹. Adevărata și desăvârșita întrupare a Cuvântului lui Dumnezeu i-a dat deci omului posibilitatea de a-L imita pe Dumnezeu¹². Imitarea lui Hristos se înfăptuiește în principal prin

⁸ *Epistola 139, 2, PG 32, 584C (PSB 12, 326).*

⁹ *Epistola 257, 2, PG 32, 948AB (PSB 12, 526): „De aceea vă rugăm să nu vă pierdeți curajul la vremuri de mâhnire, ci să vă reînnoiți în dragostea de Dumnezeu și râvna voastră să crească cu fiecare zi, știind că prin voi trebuie salvat restul credinței, pe care Domnul o va afla la venirea Sa pe pământ. Nu trebuie să vă tulburați dacă unii episcopi au fost alungați din bisericile lor, și nici pentru că s-au ivit trădători printre clerici nu trebuie să se clatine încrederea voastră în Dumnezeu. Căci nu numele sunt cele care ne mântuiesc pe noi, ci cugetele și adevărata dragoste față de Creatorul nostru...Așadar să nu vă sperie niciodată mulțimea poporului, care este purtat de vânturi ca și apele mării. Căci de ar rămâne și numai unul să se mântuiască precum Lot în Sodoma, acela ar trebui să rămână până la dreapta judecată cu o nădejde neclintită în Hristos, deoarece nu va părăsi Domnul pe cei cuvioși ai Săi”.*

¹⁰ Cuvintele învață, exemplele atrag.

¹¹ *I Pt. 2,21. Vezi și Θ. ΖΗΣΗ, Ἡθικά κεφάλαια, 176.*

¹² VASILE cel MARE, *Constituțiile ascetice*, 1, 1, PG 31, 1325AB (PSB 18, 471): „*Pentru aceasta S-a și întrupat, înfățișându-ne ca într-un tablou pietatea și virtutea, pentru ca privindu-L să ne străduim fiecare după putere să fim ca (originalul) arhetipul. Căci pentru aceasta poartă trupul nostru, pentru ca și noi să imităm pe cât se poate petrecerea Lui*”. Ideea se repetă și în capitolul al IV-lea: „*...vom merge la însăși petrecerea după trup a Mântuitorului, pe care a lăsat-o ca model și exemplu de virtute pentru toți cei care doresc să trăiască pios, așa încât ceilalți, văzând acele exemple, să trăiască într-un mod asemănător cu acestea, fără să denatureze în nici un chip originalul prin deosebirea imitării. Faptul că Mântuitorul a lăsat propria Lui viață ca model al celei mai bune petreceri pentru toți cei care doresc să i se supună Lui, ascultă-L chiar pe El învățând despre aceasta: «Dacă-Mi slujește cineva – spune – să-Mi urmeze», neînțelegând urmarea cea după trup (ceea ce ar fi imposibil tuturor, știindu-se că Domnul se află acum cu trupul în ceruri), ci imitarea vieții Lui, cu strictețe, cât este posibil*” (PG 31, 1352D-1353A, PSB 18, 485). Cercetătorii au dovedit însă că *Constituțiile ascetice* nu aparțin Sfântului Vasile cel Mare, ci au fost alcătuite mai târziu;

asumarea crucii. Creștinii din primele veacuri aveau conștiința că Hristos Își are imitatorii Lui și că mai ales prin exemplul acestora Biserica își manifestă măreția ei în fața neamurilor păgâne. Exemplele dețineau un rol important în scrierile moralizatoare. Modele ca Avraam, Moise, Ilie, Ioan Botezătorul sau Apostolii au devenit repede tradiționale¹³. Apostolul Pavel îi îndeamnă pe creștini să îl imite după cum și el îl imită pe Hristos: „Fiți următori ai mei, precum și eu sunt al lui Hristos”¹⁴. Studiul vieților sfinților, care au fost scrise chiar pentru a prezenta modele spre imitare, a fost considerat întotdeauna folositor de suflet. Astfel, în a 34-a regulă morală Sf. Vasile cel Mare scrie că „se cuvine ca pilda celor buni să fie înfățișată celorlalți, pentru fiecare după măsura sa”¹⁵ și aduce spre mărturie cuvintele lui Iisus Însuși: „Învățați-vă de la Mine, că sunt blând și smerit cu inima.”¹⁶, precum și pe cele ale Apostolului Pavel: „Că știu bunăvoința voastră, cu care, pentru voi, mă laud către macedoneni; că Ahaia s-a pregătit din anul trecut, și râvna voastră a însuflețit pe cei mai mulți.”¹⁷ și de asemenea „Și voi v-ați făcut următori ai noștri și ai Domnului, primind cuvântul cu bucuria Duhului Sfânt, deși ați avut multe necazuri. Așa încât v-ați făcut pildă tuturor celor ce cred din Macedonia și din Ahaia”¹⁸. Într-o epistolă adresată prietenului său Grigorie, în care îi descrie acestuia cu entuziasm viața pe care o ducea în sihăstria din Pont, Sf. Vasile subliniază importanța modelelor sfinților, spunând că acestea sunt „imagini însuflețite ale petrecerii celei după Dumnezeu”, „statui mișcătoare și făptuitoare” a căror virtute poate fi dobândită și imitată de cei doritori¹⁹.

Deja foarte devreme un loc important între modelele propuse spre imitare îl ocupă martirii. Încă din timpul persecuțiilor, Părinții Bisericii și scriitorii bisericești vedeau în mucenici pe creștinii perfecți, pe imitatorii lui Hristos și ai Apostolilor. Se considera că un mucenic participă la opera mântuitoare a lui Hristos și că este o prelungire în lume a Jertfei de pe crucea Golgotei. Modul mărturiei lui este un botez care curățește cu desăvârșire păcatul, deoarece împlinește în faptă asemănarea cu moartea și cu învierea lui Hristos, care sunt închipuite tainic în botezul prin apă. Ideea că Hristos este prezent și pătimește El Însuși în martirul care suferă chinurile apare destul de des în scrierile scriitorilor bisericești. „Christus in martyre est” spunea Tertulian²⁰. Asistența simțită a harului dumnezeiesc, prezența nevăzută a lui Hristos lângă martir și în el în timpul luptei, îi confereau acestuia un caracter sacru, care îl recomanda cinstirii din partea credincioșilor²¹.

Prin actul martiric, mucenicul împlinea de obicei într-un timp foarte scurt urmarea și imitarea lui Hristos, pe care încearcă să le înfăptuiască toate generațiile de creștini. Atunci când a mărturisit Sfântul Policarp al Smirnei, creștinii au dat

vezi J. GRIBOMONT, *Histoire du texte*, 304sq., P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 176sq. și ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 401. Totuși lucrarea aparține cu certitudine secolului 4 și în ea se vede clar influența episcopului Cezareei. Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 120.

¹³ Vezi T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 72.

¹⁴ *I Cor.* 11,1. Vezi și *I Tes.* 1,6.

¹⁵ *Regulile morale*, 34, PG 31, 753D (PSB 18, 132).

¹⁶ *Mt.* 11,29.

¹⁷ *II Cor.* 9,2.

¹⁸ *I Tes.* 1,6-7. Vezi VASILE cel MARE, *Regulile morale*, 34, PG 31, 753D-756A (PSB 18, 132).

¹⁹ *Epistola 2*, 3, PG 32, 228B-229A (PSB 12, 119-120). Vezi și TH. ZISIS, *Μοναχισμός*, 44.

²⁰ Conf. H. DELEHAYE, *Les origines*, 9.

²¹ *Ibidem*, 10.

păgânilor următoarea explicație referitoare la cinstirea mucenicilor: „*Noi Îl adorăm pe Hristos ca pe Fiul lui Dumnezeu și îi cinstim pe martiri ca pe niște ucenici și imitatori ai Domnului*”²². Imitarea desăvârșită a lui Hristos din partea mucenicilor îi pune pe aceștia în evidență ca pe niște modele ale urmării și imitării Domnului pentru toți creștinii.

Sf. Vasile cel Mare spune în acest sens că Biserica, prin „*cinstea dată înaintașilor îndeamnă pe cei în viață*”²³ și consideră imitarea lui Hristos „*normă a creștinismului*”; de aceea și creștinul este definit ca „*imitator al lui Hristos în măsura firii umane a Lui*”²⁴. Imitarea lui Hristos Sfântul o consideră necesară pentru ca omul să ajungă la desăvârșire: „*Căci pentru desăvârșirea vieții este necesară imitarea lui Hristos, nu doar în pildele de nemâniere, smerenie și răbdare, pe care ni le-a dat prin viață, ci și în moartea Lui*”²⁵.

Într-o scrisoare de mângâiere adresată soției lui Nectarie, referindu-se la moartea copilului acesteia, Sf. Vasile scrie că cei care îndură cu răbdare moartea unor persoane iubite fără a se revolta împotriva lui Dumnezeu, se aseamănă cu mucenicii și vor lua aceeași răsplată cu ei: „*Să acceptăm cele întâmplare; căci indignându-ne nici cele întâmplare n-o să le îndreptăm și pe noi o să ne vătămăm. Să nu acuzăm dreapta judecată a lui Dumnezeu. Suntem neștiutori și nu putem pătrunde judecățile Lui cele negrăite. Acum Domnul îți încearcă dragostea ta pentru El. Acum ți-a sosit vremea potrivită ca prin răbdare să iei partea martirilor*”²⁶. Prin urmare viața creștină, lupta pentru desăvârșire, acceptarea de bunăvoie a judecăților lui Dumnezeu și a încercărilor care vin asupra noastră constituie o mărturie despre Hristos. Depărtarea de păcat și lepădarea de noi înșine ne conduc la urmarea și la imitarea lui Hristos²⁷. Sf. Vasile cel Mare este de părere că imitarea lui Hristos este o manifestare a înrudirii omului cu Dumnezeu și că ea se identifică cu desăvârșirea. Pentru aceasta imitarea stă în legătură cu renașterea omului și cu formarea lui din nou după chipul lui Hristos²⁸.

Mucenicii au împlinit în faptă desăvârșita imitare a lui Hristos, Care a mărturisit mărturisirea cea bună în timpul lui Ponțiu Pilat, fapt pentru care se și numește pe dreptate „*întâi mucenic și campion între toți atleții*”²⁹. Aceștia, imitându-L pe Hristos, au disprețuit toate pentru a-și mântui sufletul, conform cuvântului: „*Ce-i va folosi omului, dacă va câștiga lumea întregă, iar sufletul său*

²² Vezi H. DANIEL-ROPS, *L' Eglise des Apôtres*, 222.

²³ *La mucenicul Mamant* 2, PG 31, 592C (PSB 17, 584).

²⁴ *Regulile mari* 43, 1, PG 31, 1028C (PSB 18, 287).

²⁵ *Despre Sfântul Duh* 15, 35, PG 32, 128D (PSB 12, 49).

²⁶ *Epistola* 6, 2, PG 32, 241D-244A (PSB 12, 128). Vezi și TH. ZISIS, *Παρηγορία*, 32.

²⁷ Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 111.

²⁸ *Despre Sfântul Duh*, 15, 35, PG 32, 128C-129A (PSB 12, 287): „*Pentru aceasta venirea lui Hristos în trup, pilda petrecerii evanghelice, patimile, crucea, îngroparea, învierea, așa încât omul mântuit să se bucure de vechea înfiere prin imitarea lui Hristos. Căci pentru desăvârșirea vieții este necesară imitarea lui Hristos, nu doar în pildele de nemâniere, smerenie și răbdare, pe care ni l-a dat prin viață, ci și în moartea Lui, după cum spune Pavel, imitatorul lui Hristos: «M-am asemănat cu el prin moarte, că doar voi ajunge la învierea din morți. Dar cum ne asemănăm morții Sale? Îngropându-ne împreună cu el prin botez. Care este însă modul îngropării? Și care este folosul din imitare? Mai întâi este necesar să întrerupem felul de viață precedent. Acest lucru este însă imposibil, dacă nu ne naștem de sus, după spusa Domnului. Pentru că renașterea, după cum spune și numele, este începutul celei de-a doua vieți*”.

²⁹ NICODIM AGHIORITUL, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, 9.

il va pierde? Sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său? ”³⁰. Vorbind despre mucenicul Gordie, Sf. Vasile spune că acesta, atunci când a auzit de noul edict de persecuție, a fugit în locuri pustii pentru a nu-și păgubi sufletul. După o anumită perioadă de timp, pentru folosul sufletului lui, dar și al altora, a mers de bunăvoie în cetate pentru a mărturisi, imitându-L pe Stăpânul³¹.

Faptul că exemplul tăriei morale și al credinței martirilor convinge cu mai mult succes decât cuvintele și învățăturile se vede foarte clar în multe martirii și cuvinte panegirice rostite în cinstea mucenicilor. Sf. Vasile cel Mare descrie pe larg impresia provocată de modul în care s-a comportat Gordie în fața chinurilor și a morții. El spune în acest sens că, atunci când acest atlet viteaz s-a prezentat în mijlocul stadionului, toți cei de față au uitat de întrecerea cailor, pentru care veniseră, și toate privirile și urechile și-au concentrat atenția înspre atletul credinței. *„Când a fost cunoscut cine este, îndată s-au înălțat tot felul de strigăte din partea tuturor; cei credincioși băteau din palme și strigau de bucurie... Tot văzduhul era plin de sunete de zgomot. Nimeni nu s-a mai uitat la cai, nimeni nu s-a mai uitat la conducătorii de care; cursa carelor de întrecere în zadar mai făcea zgomot; ochiul nimănui nu mai zăbovea în altă parte, decât să-l vadă pe Gordie; nici urechile nu voiau să audă altceva decât cuvintele lui Gordie* ”³². Aflând de faptul că Gordie și-a mărturisit cu vitejie credința în fața judecătorului și că a fost condamnat la chinuri și apoi la moarte, toată suflarea din cetate a mers în acel loc, pentru a vedea acea măreață și cumplită priveliște, minunată pentru îngeri și pentru întreaga făptură. Cetatea s-a golit de locuitori, spune vorbitorul, pentru că toți oamenii se adunaseră la locul luptei martirului³³.

În cazul martiriului celor patruzeci de mucenici, Sf. Vasile relatează faptul că pe durata nopții unul din soldații chinuiți, nemaigăsind puterea de a suporta chinurile, a ieșit din lacul înghețat și a mers la baia caldă, care fusese pregătită de prigonitori, unde a și murit. După aceea, din cer au coborât niște îngeri care au împărțit daruri ostașilor care rămăseseră în mijlocul lacului. Unul din păzitori, observând toate acestea și-a schimbat gândul, s-a pocăit și, mărturisind credința în Hristos prin cuvintele: *„Sunt creștin”*, a intrat în apa înghețată a lacului pentru a lua cununa muceniei împreună cu ceilalți martiri³⁴. La sfârșitul omiliei Sf. Vasile

³⁰ Mt. 16,26.

³¹ *La mucenicul Gordie*, 3, PG 31, 497B (PSB 17, 528): *„Și acesta avea sufletul atât de curajos, încât, ajuns într-un loc al teatrului, unde putea fi văzut de toți, a strigat acele cuvinte auzite de unii care mai trăiesc până acum: «Am fost găsit de cei care nu mă căutau; m-am arătat celor care nu întrebau de mine», mărturisind prin aceasta că nu din constrângere a venit către primejdii, ci s-a dat pe sine de bună voie luptei, imitându-L pe Stăpânul, Care în întunecimea nopții, când iudeii nu-L cunoșteau, s-a făcut pe Sine cunoscut”*.

³² *La mucenicul Gordie*, 4, PG 31, 497C-500A (PSB 17, 528).

³³ *Ibidem*, 6, PG 31, 497B (PSB 17, 530): *„Toată mulțimea din teatru s-a dus la locul acela, iar locuitorii, care rămăseseră în oraș, s-au revărsat înaintea zidurilor orașului și priveau la priveliștea aceea mare și cumplită, minunată pentru îngeri și pentru întreaga făptură, dar dureroasă pentru diavol și înfricoșătoare pentru demoni. Orașul s-a golit de locuitori; mulțimea, ca un torent, se revărsa spre locul acela. Nici o femeie, nici un bărbat de rând sau de vază nu înțelegea să lipsească de la acea priveliște. Păzitorii caselor și-au părăsit posturile lor; magazinele și-au închis ușile; mărfurile au rămas împrăstiate în piață; una le era tuturor grija și paza: să iasă cu toții și să meargă acolo. În oraș n-a mai rămas nici măcar un răufăcător. Robii au părăsit slujbele stăpânilor; străini și băștinași erau toți acolo lângă bărbat. Atunci și fecioarele au îndrăznit să se arate privirii bărbaților, iar bătrânii și bolnavii chinuiți de slăbiciune erau în afara zidurilor”*.

³⁴ *La cei patruzeci de mucenici*, 7, PG 31, 520B-521A (PSB 17, 540).

spune că prin martiriu cei patruzeci s-au făcut „*priveliște lumii, și îngerilor și oamenilor*”³⁵, i-au ridicat pe cei care căzuseră, i-au întărit pe cei care se îndoiau, au îndoit dorința de mărturisire a celor binecredincioși și au înălțat un trofeu al bunei credințe³⁶.

Prin urmare unul din principalele scopuri urmărite prin cinstea acordată martirilor este chiar punerea în evidență a vieții lor pentru a fi imitată de credincioși. „*Cinstirea martirilor este imitarea lor*”³⁷, spunea Sfântul Ioan Gură de Aur. În martiri credincioșii pot vedea întotdeauna adevărați orientatori, indicatori ai căii de urmat, atunci când se găsesc în împrejurări grele. Prin mijlocirea lor valorile duhovnicești pot fi înțelese cu ușurință, iar strălucirea iradiată de ei este o lumină pentru toți creștinii³⁸. Începând omilia în cinstea celor patruzeci de mucenici, Sf. Vasile cel Mare spunea că cinstea acordată celor buni este o dovadă a dragostei față de Stăpânul nostru al tuturor și cei care admiră realizările acestora nu vor întârzia să-i imite în împrejurări asemănătoare³⁹. În continuare el dezvoltă această afirmație spunând că chiar acesta este rolul unui cuvânt panegiric, și anume de a prezenta ochilor minții credincioșilor bărbăția și realizările martirilor și de a-i determina în acest mod pe cei prezenți ca să-i imite⁴⁰.

Un caracter aparte prezintă omilia la mucenița Iulita, pe care Sf. Vasile cel Mare o prezintă ca model pentru femei. După ce l-a biruit pe diavolul disprețuind toate bunurile pământești, chiar și viața ei, Iulita, ne spune alesul vorbitor, s-a îndreptat spre foc, „*îndemnându-le pe femeile de față să nu se intimideze în fața suferințelor pentru credință și să nu invoce ca pretext slăbiciunea firii*”. Femeile sunt create după chipul lui Dumnezeu și din aceeași frământătură ca și bărbații și îi datorează lui Dumnezeu aceeași statornicie, virtute și răbdare ca și aceștia: „*Le spunea: «Suntem din același aluat ca și bărbații; am fost făcute, ca și aceștia, după chipul lui Dumnezeu. Destoinice de virtute, la fel ca pe bărbați, le-a creat Dumnezeu și pe femei! Oare nu suntem în totul înrudite cu bărbații? Dumnezeu n-a luat numai carne când a făcut-o pe femeie, ci și os din oasele Lui. De aceea suntem și noi, ca și bărbații, datoare Stăpânului cu statornicie, cu tărie de caracter și cu răbdare!»*”⁴¹. Concluzionând, Sf. Vasile îi îndeamnă pe bărbați să nu accepte să fie

³⁵ Vezi I Cor. 4,9.

³⁶ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 524C-525A (PSB 17, 542): „*Priveliște vrednică de oștirea îngerilor, vrednică de patriarhi, de profeți, de drepti! Bărbați care în floarea vârstei, au disprețuit viața și au iubit pe Domnul mai presus de părinți, mai presus de copii. Oferind (lui Dumnezeu) cele ce le puteau trăi conform vârstei, au disprețuit viața cea trecătoare pentru a-L slăvi pe Dumnezeu în mădularele lor. Priveliște s-au făcut lumii și îngerilor și oamenilor; au ridicat pe cei căzuți, au întărit pe cei șovăielnici, au îndoit dorința (de mărturisire a) celor binecredincioși. Cu toții au înălțat un singur trofeu al bunei credințe și toți au fost împodobiți cu o singură cunună a dreptății, în Hristos Iisus Domnul nostru*”.

³⁷ IOAN CHRISOSTOM, *La mucenici*, PG 50, 663A: „*Τιμὴ μάρτυρος, μίμησις μάρτυρος*”.

³⁸ Vezi E. THEODOROU, *Oi νεομάρτυρες*, 317.

³⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 1, PG 31, 508B (PSB 17, 534): „*Cinstirea dată celor buni dintre noi este o dovadă a dragostei noastre față de Stăpânul obștesc. Căci mărturisește că cel care-i primește pe vitejii bărbați nu va întârzia să-i imite în împrejurări asemănătoare*”.

⁴⁰ *La cei patruzeci de mucenici*, 2, PG 31, 508D-509A (PSB 17, 535): „*Oratorii și pictorii înseamnă adeseori vitejiile războinicilor, unii împodobind cuvântul, iar ceilalți zugrăvind tablouri, încât pe mulți i-au înălțat spre a împlini fapte de vitejie. Căci ceea ce prezintă cuvântul povestirii prin auz, acestea le arată prin imitarea pictura fără de glas. Tot așa și noi, să amintim celor de față virtutea bărbaților și aducându-le oarecum înaintea ochilor faptele lor, să-i mișcăm spre imitare pe cei mai curajoși, pe cei ce sunt prin voință asemenea lor. Căci aceasta este lauda mucenicilor, să îndemne la virtute pe cei adunați la prăznuire*”.

⁴¹ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 240D-241A (PSB 17, 387-388).

inferiori femeilor când e vorba de ostenele pentru credință, iar femeilor le spune să nu se lase mai jos decât exemplul dat de muceniță, ci să păstreze buna credință fără a căuta nici o scuză, deoarece din exemplul Iulitei au cunoscut în mod practic că dezavantajele firii nu le împiedică să dobândească cele bune⁴².

În încheierea acestui subcapitol, trebuie neapărat să menționăm și cuvintele revelatoare ale Sfântului Vasile, referitoare la martiriul lui Gordie, spuse pentru a prezenta ecoul avut de martiriul acestuia, cuvinte ce pun în evidență amintirea mucenicului: „*Cine va putea povesti strigătul poporului? Care tuncet a lăsat pe pământ din nori un bubuit atât de puternic cât cel înălțat atunci de pe pământ la cer? Acesta este stadionul celui încununat! O zi ca aceasta a văzut priveliștea aceea minunată, pe care timpul n-a înnegrit-o, obișnuința n-a veștejit-o și nici măreția întâmplărilor de mai târziu n-a biruit-o. După cum admirăm neîncetat soarele pe care pururea îl vedem, tot așa avem proaspătă și amintirea aceluia bărbat. «Întru pomenire veșnică va fi dreptul» și la cei de pe pământ, cât va fi pământul, și în ceruri și la dreptul Judecător*”⁴³.

b) Caracterul misionar al martiriului

După ce în capitolul anterior am analizat importanța exemplului martirilor, ne vom referi în continuare la caracterul misionar al mărturisirii acestora. Martiriul nu este o simplă întâmplare, o consecință a unei ciocniri între o concepție revoluționară și o ordine anume. Martiriul constituie unul din darurile principale ale Bisericii primare, o faptă sfântă, care este împlinită de anumite persoane privilegiate, ca o harismă, ca un „*har peste har*”⁴⁴, ale cărui consecințe transcendente se revarsă peste întreaga frățietate a fiilor lui Dumnezeu⁴⁵. Martiriul și mărturisirea mucenicului constituie martiriu și mărturisire a Bisericii, prin mucenic slăvindu-se însăși Biserica. Sângele martirilor este o sămânță pentru creștini, după spunea Tertulian referindu-se la martiri și la martiriu. Înțelegem acum de ce la începutul omiliei la mucenicul Mamant Sf. Vasile susținea că prin cele pe care le va spune cu referire la mucenic va întări Biserica⁴⁶. Mucenicii lui Hristos sunt luptători ai împărăției lui Dumnezeu, a cărei piatră de temelie o constituie sângele curs pe Golgota și sângele mucenicilor.

Moartea martirică a mucenicilor nu era o afacere personală, fără nici o legătură cu restul comunității creștine din care făcea parte mucenicul, ci martiriul constituia un exemplu viu de jertfă și dragoste pentru Hristos, întăritor și tonificator al credinței și al capacității de luptă a creștinilor. De aceea comunitățile creștine îi asistau și îi ajutau pe martiri de la arestare și până la mormânt. Cu un zel deosebit

⁴² Ibidem, 2, PG 31, 240D-241A (PSB 17, 388): „*Bărbaților, nu primiți a vă arăta mai prejos decât femeile în cele ale credinței! Femeilor, să nu rămâneți în urma pildei (date de Iulita), ci, cu hotărâre, stăruiiți în credință, căci ați văzut în mod practic, că slăbiciunea firii nu vă împiedică cu nimic la săvârșirea celor bune*”.

⁴³ *La mucenicul Gordie*, 8, PG 31, 505D-508A (PSB 17, 533).

⁴⁴ *In.* 1,16.

⁴⁵ H. DANIEL-ROPS, *L' Eglise des Apôtres*, 221.

⁴⁶ *La mucenicul Mamant* 1, PG 31, 559B (PSB 17, 582): „*Pentru că astăzi, într-una din cele mai mari zile de pomenire a mucenicilor, facem pomenire de un mucenic, de aceea fiecare minte este trează și auzul pregătit, așteptând să spun ceva vrednic de mucenic și dorind ca prin aceasta să fie întărită Biserica*”.

creștinii, îndeosebi diaconii, îi vizitau pe cei închiși din pricina credinței, le duceau mâncare, le alinau suferințele și îi întăreau în credință, citindu-le din scrierile mărturisitorilor sau din alte opere încurajatoare la martiriu. Comunitatea creștină îi sprijinea pe mărturisitorii săi îndeosebi prin rugăciune, deoarece aceasta constituie legătura indestructibilă dintre frații aceluiasi Trup al lui Hristos. Prin urmare martiriul nu îl privește doar pe cel care suferă chinurile, pe martir, ci implică întreaga comunitate creștină din care acesta face parte. Martirul se oferă pe sine ca ofrandă Bisericii și Biserica martirului, într-o împreună-pățimire de iubire frățească, și împreună, într-o atitudine de mulțumire se oferă lui Dumnezeu în Hristos. În acest mod martiriul devine o caracteristică specială, văzută a comuniunii sfinților. Sf. Vasile cel Mare, adresându-se episcopului Asholiu al Tesalonicului, îi scria că numărul credincioșilor care erau atunci prizoniți creștea continuu și că sângele mucenicilor adăpa Bisericile și hrănea mai mulți luptători ai drepte credințe, deoarece atitudinea luptătoare a mucenicilor se transmitea generațiilor viitoare de creștini⁴⁷.

Pildele date de martiri constituiau oaze duhovnicești și faruri direcționatoare în mijlocul pustiului duhovnicesc nemărginit, pe care îl semăna învățătura eretică în timpul Sfântului Vasile cel Mare⁴⁸. Vizitele la mormintele mucenicilor, adică ale fraților care se jertfiseră pentru Hristos, după ce mai întâi dăduseră cu vitejie mărturia cea bună a credinței înaintea puternicilor lumii, constituiau pentru creștini izvoare de mare folos duhovnicesc. Rugăciunea către mucenic și amintirea luptelor lui pentru credință ne determină și pe noi la un zel asemănător, scria Sf. Vasile⁴⁹. Este bine să amintim aici că Sfântul Nicodim Aghioritul se întreabă în cuvântul înainte al operei sale *Noul Martirologiu* cum de nu găsește vrednic de a-l slăvi pe Dumnezeu fiecare, atunci când vede frica de judecata viitoare atât de puternic simțită de acești viteji martiri, dorul după bunătățile cerești biruind toate puterile omenești în interiorul lor, credința întărindu-se atât de mult în sufletul lor, nădejdea crescând în imaginația lor și focul dragostei dumnezeiești aprinzându-le inimile⁵⁰. Prin urmare pilda mucenicilor și moștenirea mărturisitoare neîntreruptă ținută permanent aprinsă în Biserică îi deșteaptă și îi înviorează pe creștini la o viață intensă în Hristos.

Cinstirea adusă mucenicilor este extrem de importantă pentru toți cei care nădăjduiesc în Domnul și în principal pentru aceia care au ca lucrare virtutea, scrie din nou Sf. Vasile, adresându-se episcopilor din Pont, deoarece viața în ascultare are o oarecare înrudire cu petrecerea acelor care s-au desăvârșit prin răbdare⁵¹. Cel

⁴⁷ *Epistola 164*, 1, PG 32, 636AB (PSB 12, 356): „Căci atunci erau cunoscuți prigonitorii și erau cunoscuți și cei prizoniți. Cu cât erau mai apăsați creștinii, cu atât deveneau mai numeroși, și sângele martirilor, întărind Bisericile, hrănea din belșug pe atleții tot mai numeroși ai drepte credințe, pentru că zelul înaintașilor îi întărea pe cei care urmau după ei”.

⁴⁸ Vezi I. DROUNGA, *Ὁ θάνατος*, 71.

⁴⁹ *Regulile mari*, 40, PG 31, 1020B (PSB 18, 282): „Căci nu se cuvine creștinilor să se arate în locurile de venerare a martirilor sau în cele alăturate acestora pentru alt motiv decât numai pentru a se ruga și pentru a-și aduce aminte de statornicia sfinților pentru pietate, până la moarte, spre a se entuziasma și ei de un asemenea zel”.

⁵⁰ NICODIM AGHIORITUL, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, 9.

⁵¹ *Epistola 252*, PG 32, 940AB (PSB 12, 521-522): „Cinstea dată martirilor trebuie să fie recunoscută de toți cei care nădăjduiesc în Domnul, îndeosebi de voi, care mărturișiți virtutea și care prin sentimentele voastre bune față de cei încercați dintre cei împreună robi cu voi arătați cugetul vostru curat față de

care îi cinstește pe atleții credinței arată că are un zel asemănător pentru credință, deoarece dispoziția oamenilor pentru cei dragi dintre cei de aceeași credință trece asupra Stăpânului pe care l-au slujit aceia⁵².

Mucenicii, după cum am arătat în subcapitolul anterior, sunt o pildă vie de credință și răbdare în încercările vieții⁵³. Sf. Vasile cel Mare le recomandă creștinilor prizonieri ai epocii sale să imite răbdarea și tăria martirilor și a mărturisitorilor ai căror fii sunt. Cuviosul episcop scria că fiecare trebuie să întrebuițeze exemplele care-i sunt familiare și să lupte cu tărie pentru credință⁵⁴.

Trebuie consemnat aici și faptul că mucenicii aveau conștiința caracterului misionar al martiriului lor. Am văzut mai înainte râvna cu care mucenicul Gordie a mers la martiriu, alegând pentru aceasta o zi în care populația cetății era adunată la stadion, pentru a da mărturia înaintea cât mai multora. Mai mult, Gordie nu s-a limitat doar la faptul de a muri el însuși pentru Hristos, ci i-a îndemnat și pe creștinii prezenți acolo să nu se teamă a-și mărturisi deschis credința lor și a suferi moartea martirică, pentru ca prin aceasta să se facă moștenitori ai vieții veșnice. Același lucru îl observăm și în cazul muceniței Iulita, care a murit încurajându-le pe femeile care erau de față să nu se teamă a merge la lupta pentru credință. Prin urmare, mucenicii, prin poziția lor vizavi de chinuri și de moarte, îi întâreau ceilalți credincioși, care văzând curajul eroilor credinței lor erau determinați să nu se mai teamă a-și mărturisi deschis credința în fața lumii păgâne de atunci. În același timp însă, păgânii, cu toată opoziția lor față de creștinism și față de creștini, văzând astfel de pilde de credință, curaj și lepădare de sine înaintea ochilor lor, nu au rămas neinfluențați. În subcapitolul anterior am amintit deja marea impresie pe care a provocat-o mucenicul Gordie asupra mulțimii. În astfel de împrejurări mulți păgâni se pocăiau și deveneau creștini, cum s-a întâmplat, spre exemplu, și cu unul din păzitorii hainelor celor patruzeci de mucenici⁵⁵.

Dacă prin poziția și prin intenția lor în timpul martiriului mucenicii căutau nu doar să-și asigure lor înșiși fericirea veșnică, ci și să-i întărească în credință pe frații lor, ei pot împlini cu mult mai mult această lucrare după moartea lor martirică, în noua lor calitate de mădulare ale Bisericii triumfătoare. Prin rugăciunile lor, prin minunile pe care le săvârșesc în locurile unde sunt cinstiți sau prin intermediul sfintelor lor moaște, dar și în orice loc și timp, slăviții mucenici le stau mereu aproape creștinilor și își aduc contribuția lor la lucrarea lui Dumnezeu de mântuire a

Stăpânul obștească. Dar râvna voastră își are rost într-o anumită înrudire pe care viața petrecută în exactitate o are cu cei pe care puterea sufletească i-a îndemnat să se desăvârșească prin răbdare”.

⁵² Epistola 197, 2, PG 32, 712A (PSB 12, 397). Vezi și Epistola 252, PG 32, 940AB (PSB 12, 521.)

⁵³ Vezi E. MALONE, *The monk and the martyr*, 2.

⁵⁴ Epistola 240, 2, PG 32, 896C-897A (PSB 12, 498-499): „Sunteți fii de mărturisitori și fii de martiri, care au rezistat păcatului până la sânge. Fiecare dintre voi să se folosească de pildele familiare, ca să se poată împotrivi cu tărie în lupta pentru credință. Nimeni dintre voi n-a fost sfâșiat în bătăi, nimănui nu i s-a confiscat casa, n-am fost siliți să plecăm în surghiun, n-am cunoscut temnița. Ce suferință cumplită am îndurat noi? Sau poate că e supărător faptul că n-am suferit nimic, nici n-am fost socotiți vrednici de pătimirile pentru Hristos? Dacă vă întristați când vedeți că un necunoscut ocupă casa de rugăciune, atunci închinați-vă în aer liber Stăpânului cerului și al pământului, gândiți-vă că cei unsprezece ucenici au fost închiși în foișor, pe când cei care-L răstigniseră pe Mântuitorul își săvârșeau în faimosul lor Templu slujbele cultului iudaic. Iuda a ales mai bine moartea prin spânzurare decât o viață trăită în rușine, arătându-se probabil superior celor care au înfruntat toate condamnările omenești și care, pentru acest motiv, nu simt nici o rușine săvârșind fapte atât de rușinoase”.

⁵⁵ Referitor la această problemă, vezi I. KOTSONIS, *Ἡ ἐπί τήν νίκην*, 107sq.

lumii. Sf. Vasile cel Mare se referă în omiliile sale și la minunile și rugăciunile mucenicilor. Astfel, referitor la moaștele sfintei Iulita, care se găseau în cea mai frumoasă biserică a Cezareei, episcopul nostru spunea în cuvântul său de laudă în cinstea muceniței că trupul acesteia „*sfințește și locul și sfințește și pe cei ce se apropie de el*”, iar pământul, care a fost binecuvântat prin petrecerea acolo a sfintei, a început să izvorască ape lucrătoare de minuni⁵⁶. Vorbind în cinstea celor patruzeci de mucenici Sf. Vasile spunea: „*Aceștia sunt cei care au primit în paza lor țara noastră, care, ca niște turnuri dese, ne dau apărare împotriva asalturilor dușmanilor. Ei nu s-au închis într-un singur lor, ci au fost găzduiți în multe locuri și au împodobit multe țări*”⁵⁷. Cei patruzeci, spune sfântul nostru, sunt „*binefacere îmbelșugată, har necheltuit, ajutor grabnic creștinilor, biserică de mucenici, oaste de biruitori, cor al celor ce proslăvesc (pe Dumnezeu)*”⁵⁸ și de aceea îi și recomandă drept mijlocitori ai credincioșilor, pe care îi îndeamnă să caute scăpare la ajutorul mucenicilor în toate împrejurările dificile, dar și să imite isprăvile lor⁵⁹. Spre imitare o prezintă și pe mama unuia din cei patruzeci, care observând că fiul ei rămăsese totuși în viață după ce suferise chinuirea prin îngheț, nu s-a bucurat pentru aceasta, ci a făcut tot posibilul pentru a-l ajuta să ia împreună cu ceilalți cununa muceniei⁶⁰. Și cuviosul episcop încheie relatarea într-un mod minunat, spunând că viteaza mamă a arătat în acest fel că l-a hrănit pe fiul ei mai mult cu învățăturile credinței decât cu lapte: „*Cu adevărat, din rădăcină bună, bun vlăstar. Curajoasa mamă a arătat că a l-a hrănit pe fiul ei mai mult cu învățăturile credinței decât cu lapte. Și cum a fost crescut, așa a și fost trimis de credincioasa lui maică*”⁶¹.

Prin urmare, Sfinții Părinți, având conștiința puternicului caracter misionar al martiriului și știind că pilda lor îi încurajează pe credincioși în credință și îi întărește în luptele pentru dreapta credință, s-au străduit să-i evidențieze pe mucenici drept exemple de creștini desăvârșiți, de campioni ai credinței, adevărați ucenici și imitatori ai lui Hristos și să laude cât mai mult realizările lor. Chiar acesta este rolul

⁵⁶ *La mucenița Iulita*, 2, PG 31, 241B (PSB 17, 388): „*Iar pământul, binecuvântat prin petrecerea sfintei pe el, a izvorât din sâmurile sale apă plăcută la gust, astfel că fericita ajungând în loc de mamă muceniță, hrănește pe locuitorii orașului cu apă, ca și cum i-ar hrăni cu lapte. Apa aceasta este pentru cei sănătoși păzitoare, celor ce se desfătează cu cumpătare dăătoare de plăceri și celor bolnavi mângâiere. Harul dat de proorocul Elisei locuitorilor din Ierihon, ni l-a dat și nouă mucenița, că, prin binecuvântarea ei, apele sărate din jurul locului muceniei sale s-au prefăcut în ape dulci, bune și plăcute*”.

⁵⁷ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 521B (PSB 17, 541).

⁵⁸ *Ibidem*, 8, PG 31, 521C (PSB 17, 541).

⁵⁹ *Ibidem*, 8, PG 31, 521C-524A (PSB 17, 541): „*Câte ai face, ca să găsești pe unul care să se roage pentru tine Domnului? Patruzeci sunt, care într-un singur glas înalță rugăciunea. Unde sunt doi sau trei adunați în numele Domnului, acolo este și El în mijlocul lor, dar acolo unde sunt patruzeci, cine ar pune la îndoială prezența lui Dumnezeu? Cel întristat își caută scăparea la cei patruzeci, cel vesel tot la ei aleargă; unul ca să afle izbăvire de dureri, celălalt ca să se păzească de cele mai rele. Aici se găsește femeia credincioasă care se roagă pentru copiii ei, care cere întoarcerea soțului ei din călătorie și izbăvirea celui bolnav. Faceți cererile voastre împreună cu mucenicii. Tinerii să imite pe cei (ce au fost) de o vârstă cu ei, părinții să se roage să ajungă părinți ai unor astfel de copii*”.

⁶⁰ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 524B (PSB 17, 541): „*Mama unuia din fericii aceia, văzând pe ceilalți că muriseră de frig, iar fiul ei încă răsufla, datorită vigoriei lui și rezistenței la chinuri, și că fusese lăsat de călău cu gândul că-și va schimba părerea, ea, adevărată mamă de mucenic, l-a ridicat cu mâinile sale și l-a pus în căruța în care se aflau și ceilalți pentru a fi duși la rug. N-a lăsat să-i curgă lacrimi nevrednice, nici n-a rostit vreo vorbă necuviincioasă și nepotrivită cu împrejurarea, ci a spus: «Du-te, copilul meu pe drumul cel bun cu cei de o vârstă cu tine, împreună cu camarazii tăi. Nu rămâne de ceată! Să nu te înfățișezi Stăpânului în urma celorlalți!»*”.

⁶¹ *La cei patruzeci de mucenici*, 8, PG 31, 524BC (PSB 17, 541).

cuvintelor panegirice pe care conducătorii creștinilor le-au rostit în cinstea mucenicilor. Pe Sf. Vasile cel Mare îl găsim de multe ori predicând în cinstea martirilor și îndemnându-i pe credincioși să-i cinstească și ei, îngrijindu-se să înlăture abuzurile care uneori se întâmplau la sărbătorile de prăznuire ale mucenicilor, invitându-i pe episcopi să sărbătorească împreună pomenirea anuală a vreunuia dintre aceștia, acordând mare cinste moaștelor lor sau îndemnându-i pe credincioși ca, prin rugăciune, să caute scăpare și ajutor la martiri în toate încercările și, mai ales, să imite pilda lor. Prin intermediul tuturor acestor manifestări cinstitoare amintirea martirilor și legătura de dragoste a lor cu ceilalți creștini se înveșnicesc în Biserică și martiriul acestora dobândește un caracter misionar permanent. Din această perspectivă putem înțelege cuvintele de laudă ale Sfântului Vasile rostite în cinstea celor patruzeci de mucenici: „*O cor sfânt! O ceată sfințită! O adunare nedezbinată! Păstori obștești ai neamului omenesc! Prieteni la nevoie, ajutători la rugăciune, mijlocitori preaputernici, stele ale întregii lumi, flori ale Bisericii!*”⁶². Pomenirea mucenicilor și în general a tuturor sfinților constituie permanent în Biserică o sursă de bucurie, un factor de întărire a credinței și o lumină a credincioșilor; „*Că popoarele se bucură cu bucurie duhovnicească la simpla aducere aminte a faptelor mari săvârșite de drepti; că sunt îndemnate să râvnească și să imite faptele bune pe care le aud. Căci istoria bărbaților care au viețuit drept și cuvios este pentru cei mântuiți ca o lumină pe cale vieții lor*”⁶³.

2. De la martiriul sângelui la mărturia dorinței

Foarte devreme exemplul martirilor a adus roade în sânul Bisericii; mulți creștini s-au străduit să meargă pe urmele mucenicilor sau pe aceeași cale a martiriului sângeros sau pe cărarea sfințeniei vieții. În confruntarea deschisă cu Biserica primelor veacuri lumea păgână a fost învinsă de puterea lui Dumnezeu, care s-a manifestat cu precădere în vitejii și purtătorii de biruință mucenici. Dar, înfrântă în lupta frontală, lumea păcatului a încercat în continuare să corodeze Biserica din interior⁶⁴. Astfel, după recunoașterea creștinismului și încetarea persecuțiilor, a survenit o moleșire a etosului creștinilor și din pricina faptului că în sânul Bisericii intraseră persoane insuficient pregătite și din pricina slăbirii atitudinii luptătoare⁶⁵. În același timp, ca o reacție la slăbirea moravurilor creștinilor, la începutul secolului al IV-lea se observă o surprinzătoare înflorire a monahismului masculin și feminin, ca o cale care oferea monahilor posibilitatea de a se dăruia total dragostei lui Hristos, evitând toate grijile lumești.

În această ambianță trăiește și își desfășoară activitatea Sfântul Vasile cel Mare, după cum am arătat pe larg în al doilea capitol al lucrării de față. Când episcopul Cezareei vorbește și, laudându-i pe mucenici, îndeamnă la martiriu, el are în vedere mai ales mucenicia săvârșită prin luptele duhovnicești și prin curăția

⁶² Ibidem, 8, PG 31, 524C (PSB 17, 542).

⁶³ *La mucenicul Gordie*, 1, PG 31, 402A (PSB 17, 542).

⁶⁴ Vezi TH. ZISIS, *Μοναχισμός*, 146.

⁶⁵ TH. ZISIS, *Ἠθικά κερφάλαια*, 17.

moravurilor. „*Cel ce-i primește pe vitejii bărbați, în împrejurări asemănătoare nu va întârzia să-i imite*”, spune Sf. Vasile referindu-se la cei patruzeci de mucenici, îndemnându-i în continuare pe creștini să-i fericească pe martiri și astfel să se facă „*martiri ai dorinței*”; în acest fel ei vor lua aceeași plată cu mucenicii, fără a suferi persecuții, foc sau biciuiri: „*Fericește din toată inima pe cel ce a suferit mucenicia, ca să te faci și tu mucenic prin dorință și să pleci din această lume învrednicit de aceleași răsplăți, fără prigoană, fără foc și fără biciuiri*”⁶⁶.

Desigur că omiliile Sfântului Vasile erau adresate locuitorilor Cezareei sau poate și ai altor cetăți, pe care cuviosul ierarh îi îndemna la o viață mărturisitoare în Hristos, la așa numitul martiriu al conștiinței. În același timp însă, ascețul ierarh, îi povățuia pe monahi, prin caracterul ascetic al scrierilor sale la un alt tip de martiriu, și anume la martiriul prin asceză.

În continuare, finalizând această lucrare, o să încercăm să vedem prin prisma scrierilor ierarhului nostru modul în care mărturia pe care mucenicii au dat-o pentru Hristos prin martiriul sângeros a fost continuată în Biserică cu precădere de monahi, prin așa numitul martiriu al dorinței sau al conștiinței, dar și în general de toți ceilalți creștini, care au urmat pilda mucenicilor dar și pe cea a monahilor. Vom vedea deci cum prezintă Sf. Vasile cel Mare martiriul ascezei și pe cel al conștiinței drept consecințe ale martiriului sângelui.

a) Martirii sângelui și martirii ascezei

În epoca persecuțiilor și a catacombelor cea mai mare realizare spirituală o constituia martiriul. Erou al credinței era martirul; acesta era ce avea Biserica mai sfânt și mai demn de admirat. Cinstirea acordată martirilor presupune dispoziția înăscută a Bisericii de a da o valoare maximală mărturisirii, dar și luptei duhovnicești, duse din dragoste pentru Dumnezeu.

Când, în urma mării schimbări produse în atitudinea statului roman față de Biserică, ca urmare a politicii inaugurate de Constantin cel Mare și continuate de Teodosie cel Mare, nevoia martiriului a dispărut, creștinii cu mai multă râvnă se dădeau pe sine unor lupte duhovnicești mai intense. Pentru cei care doreau o viață duhovnicească de un nivel mai înalt, climatul nou creat oferit de strânsa colaborare între Biserică și lume nu era favorabil pentru desăvârșita exersare a virtuții. Dorul după Hristos, exprimat mai înainte în martiriu, a găsit acum o nouă formă de manifestare: lupta credinciosului nu cu lumea, ci cu el însuși⁶⁷. Astfel după marile persecuții ale primilor ani ai creștinătății, în conștiința creștinilor s-a impus concepția că viața virtuoasă în Hristos este de aceeași valoare cu moartea martirică. De aceea Biserica a început să cinstească pe lângă martiri și pe mărturisitori și pe toți aceia care se distinseseră prin viața lor virtuoasă trăită în Hristos⁶⁸, cu alte

⁶⁶ *La cei patruzeci de mucenici*, 1, PG 31, 508B (PSB 17, 534).

⁶⁷ TH. ZISIS, *Ἡθικά κεφάλαια*, 17.

⁶⁸ Unii Părinți au supraevaluat „*martiriul conștiinței*” susținut de monahi, spunând că acesta ar fi superior martiriului sângelui; în martiriul sângelui pătimirea durează doar puțin timp, pe când în cazul „*martiriului conștiinței*”, susținut de monahii care își duc viața în ostenele și privațiuni de tot felul, aceasta este o caracteristică a întregii vieți. Evident că este vorba de o exagerare, care vrea să arate influența binefăcătoare exercitată de monahism asupra vieții Bisericii. Vezi P. B. PASCHOU, *Άγιοι*, 68.

cuvinte pe martirii vieții monahale⁶⁹, care trăiseră martiriul zilnic (martyrium cotidianum), „*martiriul conștiinței*” sau „*martiriul lacrimilor pocăinței*”, un martiriu împlinit prin viață nu prin moarte. S-a încetățenit astfel concepția că ascetismul nu e nimic altceva decât continuarea martiriului în alte condiții și cu alte mijloace, un martiriu fără vărsarea sângelui⁷⁰.

Înțelesul cuvântului martiriu a fost lărgit mai întâi de Clement Alexandrinul și de Origen, deoarece, după cum spunea primul, „*tot cel care mărturisește despre adevăr, stând pentru acesta fie prin cuvinte, fie prin fapte, fie prin orice altceva, să se numească martir binecuvântat*”⁷¹. Clement a afirmat că toți cei care au dus o viață plăcută lui Dumnezeu, o viață de imitare a lui Hristos, se vor bucura de aceeași cinste cu martirii: „*Prin urmare, dacă mărturisirea pentru Dumnezeu este mărturie/mucenicie (μαρτυρία), tot sufletul, care întru cunoștința lui Dumnezeu viețuiește curat, supunându-se poruncilor, este martir și cu viața și cu cuvântul, vărsând credința de-a lungul întregii vieți, ca un fel de sânge, până la ieșirea lui*”⁷². Încă și mai succint a subliniat acest fapt Sf. Ioan Gură de Aur: „*Am spus de multe ori dragostei voastre, că pe martir nu-l face doar moartea, ci și intenția*”⁷³, în timp ce Sf. Atanasie cel Mare, prezentând viața Sfântului Antonie cel Mare, relatează și faptul că Părintele pustiului avea un dor intens de a suferi martiriul, fapt ce l-a făcut să părăsească mănăstirea și să meargă la Alexandria. Deoarece însă Dumnezeu a orânduit lucrurile altfel decât dorea el și nu a putut ajunge să mărturisească prin sânge, s-a întors la mănăstire „*și era acolo mărturisind cu conștiința în fiecare zi și luptând prin nevoințele credinței*”⁷⁴. Din acest text se poate observa cât se poate de clar că Sf. Antonie cel Mare a ajuns martir al intenției sau al conștiinței. Nereușind să devină martir prin sânge, s-a făcut totuși tovarăș al mucenicilor și părtaș al slavei dumnezeiești, trăind întreaga sa viață în asceză și mărturisind zilnic cu conștiința⁷⁵.

Experiența duhovnicească a Sfântului Antonie cel Mare arată în modul cel mai evident că locul martiriului îl ia asceza pustiului, care permite monahului să se facă

⁶⁹ Viața anahoretică sau cenobitică își are rădăcinile în viața pământească a lui Hristos și a Apostolilor. Retragerea Domnului în pustiu (Lc. 1,80; Mt. 14,23), invitația Lui: „*Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie!*” (Mt. 16,24), porunca Lui: „*Dacă voiești să fii desăvârșit, du-te, vinde averea ta... după aceea vino și urmează-Mi!*” (Mt. 19,21), menționarea faptului că „*Un singur lucru trebuie*” (Lc. 10,42) și porunca „*Privegheați și vă rugați, ca să nu intrați în ispită*” (Mt. 26,41), împlinite și în persoana Sfântului Ap. Pavel, care admira fecioria (I Cor. 7,7), postea și priveghea (II Cor. 6,5-6) și dădea îndemnul „*Rugați-vă neîncetat!*” (I Tes. 5,17), constituie fundamentul și scânteia de la care și-a luat început monahismul. Vezi referitor ST. PAPAĐOPOULOS, *Ὁ Μοναχισμός*, 15sq.

⁷⁰ B. PSEVTONGA, *Θεοφάνεια*, 299.

⁷¹ ORIGEN, *La Evanghelia după Ioan*, PG 14, 176C.

⁷² CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate* 4, 4, PG 8, 1228C (PSB 5, 244).

⁷³ *La Eustațiu al Antiohiei*, PG 50, 601 (Predici 388).

⁷⁴ ATANASIE al ALEXANDRIEI, *Viața cuviosului Antonie*, 46-47, PG 26, 909B-912B: „*După acestea cuprinse Biserica prigoana întâmplată în timpul lui Maximin; și fiind duși sfinții mucenici la Alexandria, i-a urmat și acesta (Antonie), lăsând mănăstirea și zicând: Să mergem și noi pentru ca, fiind chemați, să luptăm, sau să-i privim pe cei ce se luptă. Și pe de o parte avea dor să mărturisească, dar nevoind să se predea pe sine, slujea mărturisitorilor în mine și în închisori...rugându-se să mărturisească și el, după cum am spus mai înainte. El se întrista că nu putea să mărturisească, dar Domnul îl păzea spre folosul nostru și al altora, pentru ca prin asceza, pe care a învățat-o din Scripturi să se facă dascăl al multora. Căci și numai văzând petrecerea lui, mulți se străduiau să urmeze petrecerea lui...Prin urmare, deoarece, după ce a mărturisit fericitul episcop Petru (al Alexandriei, † 24 noiembrie 311), persecuția a încetat, acesta (Antonie) a plecat de acolo și a mers iarăși la mănăstire și era acolo mărturisind cu conștiința în fiecare zi și luptându-se prin nevoințele credinței*”.

⁷⁵ Vezi A. IEFTICI, *Μοναχισμός και μαρτύριον*, 23.

în fiecare zi martir „cu conștiința” și atlet al credinței⁷⁶. Stăruința și asceza întreprinsă cu răbdare au fost considerate drept adevăratul martiriu nesângeros și de mulți alți Părinți ai Bisericii, precum Pahomie, Diadoh al Foticeei, Nil Ascetul și Ioan Damaschin⁷⁷. Astfel „martiriul conștiinței”, trăit cu precădere de monahi, a fost asemănat și privit ca având aceeași valoare cu „martiriul sângelui”⁷⁸.

Sf. Vasile cel Mare în omilia la cei patruzeci de mucenici întrebuițează expresia „martir cu intenția”. Aici martirul cu intenția este prezentat drept continuator al lucrării martirilor sângelui, în timpuri în care nu mai există persecuții exterioare, care va lua aceeași plată ca și mucenicii: „*Fericește din toată inima pe cel ce a suferit mucenicia, ca să te faci și tu mucenic prin dorință și să pleci din această lume învrednicit de aceleași răsplăți, fără prigoană, fără foc și fără biciuiri*”⁷⁹. În *Epistola 252*, episcopul Cezareei se adresează episcopilor diocezei Pontului, episcopi dintre care se pare că cel puțin unii erau monahi, și le scrie că cinstirile date martirilor sunt de o mare importanță pentru toți cei ce nădăjduiesc în Domnul, dar mai ales pentru ei înșiși, care au ca lucrare virtutea și printr-o dispoziție binevoitoare față de cei încercați, dintre cei împreună robi cu ei, urmăresc să se consacre Stăpânului comun⁸⁰. În continuare Sf. Vasile le scrie că această grijă se datorează faptului că „*viața în exactitate*” are o oarecare înrudire cu petrecerea acelor care s-au desăvârșit prin răbdare, adică cu a martirilor. În continuare îi invită să vină la prăznuirea mucenicilor Eupsihie și Damas, spunându-le și că celor ce-i cinstesc pe mucenici le stau înaintea mari răsplăți⁸¹. Desăvârșirea, care se dobândește prin intermediul „*vieții în exactitate*” este înfățișată ca având caracteristici comune cu desăvârșirea martirilor; monahii se înrudesc astfel, prin viața pe care o duc, cu martirii. Luptele ascetico-duhovnicești constituie un „*martiriu al intenției*” pe care monahii îl realizează cu ajutorul harului dumnezeiesc, har care îi întărește și pe martirii sângelui să reziste la chinurile înfricoșătoare⁸².

Cea mai mare asemănare a monahilor cu martirii constă în exactitatea⁸³ cu care împlinesc toate îndemnul lui Hristos și mai ales recomandarea cuprinzătoare care invită la urmarea Lui: „*Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine își va pierde sufletul pentru Mine îl va afla*”⁸⁴. Ca și mucenicii, monahii Îl

⁷⁶ T. SPIDLIK, *Spiritualitatea*, 112.

⁷⁷ Vezi A. IEFTICI, *Μοναχισμός και μαρτύριον*, 23 sq.

⁷⁸ D. TSAMIS, *Άγιολογία*, 126.

⁷⁹ *La cei patruzeci de mucenici*, 1, PG 31, 508B (PSB 17, 535).

⁸⁰ *Epistola 252*, PG 32, 940A (PSB 12, 521-522): „*Cinstea dată martirilor trebuie să fie recunoscută de toți cei care nădăjduiesc în Domnul, îndeosebi de voi, care mărturișiți virtutea și care prin sentimentele voastre bune față de cei încercați dintre cei împreună robi cu voi arătați cugetul vostru curat față de Stăpânul obștesc*”.

⁸¹ *Epistola 252*, PG 32, 940B (PSB 12, 521-522): „*Dar râvna voastră își are rost într-o anumită înrudire pe care viața petrecută în exactitate o are cu cei pe care puterea sufletească i-a îndemnat să se desăvârșească prin răbdare. Întrucât preacinstiții mucenici Eupsihie și Damas și cei împreună cu ei, a căror pomenire se face în fiecare an în orașul nostru și chiar și în tot ținutul din jur, Biserica, prin glasul nostru, vă amintește vouă care sunteți podoaba ei, rugându-vă să reluați obiceiul vechi de a ne vizita. Deoarece vă stă înaintea o mare lucrare în sânul unui popor care caută să fie zidit de voi, și mari răsplăți sunt pregătite celor ce-i cinstesc pe martiri, primiți invitația noastră, și cu prețul unei mici oboseli dăruți-ne o mare binefacere*”.

⁸² ST. PAPADOPOULOS, *Ο Μοναχισμός*, 18.

⁸³ Prin urmare are dreptate Sf. Vasile cel Mare atunci când numește viața monahală „*viață în exactitate*” (ἐν ἀκριβείᾳ βίον).

⁸⁴ *Mt.* 16,24-25.

urmează pe Hristos prin renunțarea la ei înșiși și prin acceptarea morții, pe care o acceptă pentru a fi părtași ai vieții și ai slavei Sale⁸⁵. Viața monahală constituie o imitare a morții lui Hristos. Predica Sfântului Ap. Pavel⁸⁶ despre moartea în ce privește lumea sau mortificarea pentru lume – „*Drept aceea, omorâți mădulele voastre, cele pământești*”⁸⁷ – este tema cea mai iubită a scriitorilor ascetici și termeni ca: durere, plâns, lacrimi, luptă, cruce și moarte se întâlnesc permanent în operele lor⁸⁸. Monahii sunt aceia care își doresc să împlinescă imitarea lui Hristos și asemănarea cu Dumnezeu în mod total și desăvârșit⁸⁹.

Așa cum martiriul, din pricina asemănării cu moartea lui Hristos, avea aceleași efecte cu botezul, care este îngropare în Hristos Iisus, în același fel și viața monahală, ca urmare a analogiei cu patimile lui Hristos, s-a considerat că posedă acțiunea curățitoare a botezului⁹⁰. Martiriul zilnic al monahilor este o participare neîntreruptă la moartea lui Hristos și la chinurile eroilor credinței. Instrumente ale acestui martiriu sunt renunțarea la sine, omorârea cugetării trupești, asceza, ascultarea, luptele de tot felul, smerenia⁹¹.

Deja la Sf. Antonie cel Mare apare gândul că monahul trebuie să fie pregătit să moară în fiecare zi⁹². Cuviosul îi sfătuia pe monahi să trăiască în așa fel, ca și când ar aștepta moartea în fiecare zi⁹³. Monahilor care îl întrebau cum pot trăi moartea lui Hristos, Sf. Vasile cel Mare le răspundea că aceasta se dobândește prin lepădarea de sine și prin purtarea crucii⁹⁴. Prin lepădarea de lume monahul se răstignește pe sine,

⁸⁵ Gândul că mucenicul este un imitator al lui Hristos a apărut deja la Sf. Ignatie. Idealul monahal este prezentat mai întâi drept un martiriu zilnic în secolul al III-lea de către Origen; monahii sunt imitatori ai lui Hristos deoarece au duhul lui Hristos și ajung la desăvârșirea vieții. Vezi E. MALONE, *The monk and the martyr*, 15sq.

⁸⁶ Care putea spune: „*Mor în fiecare zi*” (I Cor. 15,31) și „*Lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume*” (Gal. 6,14).

⁸⁷ Col. 3,5.

⁸⁸ TH. ZISIS, *Μοναχισμός*, 147.

⁸⁹ Ibidem, 12.

⁹⁰ Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 126.

⁹¹ Vezi ARHIM. EMILIANOS, *Τό μαρτύριο*, 81. Calea cea strâmtă și cu chinuri a monahului este comparată cu luptele de tot felul ale celorlalți sfinți, ale Apostolilor, Evangheliștilor. În *Epistola a 42-a* a Sfântului Vasile cel Mare se vede de asemenea că monahul, prin viața sa ascetică, țintește să câștige aceleași bunuri cerești de care se bucură martirii și ceilalți sfinți: „*Întru acestea este calea cea strâmtă și îngustă, care duce la viață. Aici sunt dascălii și prorocii, care au rătăcit prin pustie și în munți și în peșteri și în crăpăturile pământului. Aici sunt apostolii și evangheliștii și viața călugărilor încetățeniți în pustie. Pe acestea deci le-am primit de bunăvoie, ca să primesc cele făgăduite martirilor lui Hristos și tuturor celorlalți sfinți; ca și eu să pot zice în chip nemincinos: «Pentru cuvintele buzelor Tale eu am păzit căi aspre».*” (Epistola 42, PG 32, 357C, PSB 12, 196). Totuși este foarte probabil că această epistolă nu aparține Sfântului Vasile; unii cercetători cred că ea ar proveni de la Sf. Nil din Ancira (sec. V). Vezi referitor: YVES COURTONE, *Saint Basile. Lettre 1*, p. 99, nota. 1, BEII 55, p. 66, J. GRIBOMONT, *Histoire du texte*, 309 și ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 395. ST. PAPADOPOULOS crede că epistola îi aparține Sfântului Grigorie Teologul.

⁹² Vezi ATANASIE al ALEXANDRIEI, *Viața cuviosului Antonie*, 19, PG 26, 872AB.

⁹³ Vezi Ibidem, 89-91, PG 26, 968A-969C.

⁹⁴ *Regulile mici*, 234, PG 31, 1240AB (PSB 18, 417-418): „*Cum vestește cineva moartea Domnului? Așa cum a învățat Domnul spunând: «Dacă cineva vine către Mine, să se lepede de sine și să-și ia crucea sa». Și Apostolul a arătat același lucru mărturisind: «Lumea este răstignită pentru mine și eu pentru lume». Care lucru, luând înainte, în însuși botezul său l-am mărturisit: căci – spune – «câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat», la care adaugă, tâlmăcind ce înseamnă a ne boteza întru moartea Domnului, că, adică, «omul nostru cel vechi s-a răstignit împreună cu El, ca să se desființeze trupul păcatului, încât să nu mai fim robi păcatului» ci, curățindu-ne de toată sânguința spre viață, să ne facem vrednici de mărturia Apostolului, care a spus: «Ați murit și viața voastră este ascunsă cu Hristos în*

moare pentru lume și pentru toate cele ce aparțin acesteia⁹⁵, se oferă pe sine lui Dumnezeu și se face vas de preț al lui Dumnezeu⁹⁶. Cel ce se leapădă de sine, se consacră lui Dumnezeu și trebuie să fie ascultător poruncilor Lui până la moarte; „*Cel care primește porunca nu trebuie să contrazică, pentru că ascultarea până la moarte are hotarul*”⁹⁷.

Am văzut că în epoca persecuțiilor martirul era văzut drept creștin autentic. Sf. Vasile cel Mare consideră drept creștin autentic pe monahul care ia în serios legea Domnului și împlinește în viața de toate zilele cuvântul Evangheliei. Monahul este soldat al împăratului Hristos, atlet și imitator al lui Iisus Hristos⁹⁸, este permanent în stare de priveghere și de luptă⁹⁹. *Constituțiile ascetice* recomandă celor care vin la viața monahală să aibă cuget statornic și nemișcat, să arate statornicia martirilor, să se lupte până la moarte pentru împlinirea poruncilor lui Dumnezeu: „*Așadar cel care vine la o astfel de viață, înainte de toate, trebuie să aibă o gândire fermă și neclintită și de nezdruncinat și o asemenea judecată neschimbătoare încât duhurile răutății să n-o atace și să arate perseverența martirilor, cu tărie de suflet până la moarte, primind poruncile lui Dumnezeu*”¹⁰⁰.

O altă caracteristică a vieții monahale, care stă în legătură cu lepădarea de sine, cu omorârea cugetului trupesc și cu urmarea lui Hristos, este aceea că monahii, la fel ca martirii, disprețuiesc toate cele pământești în vederea bunurilor viitoare. În *Prealabilă înfățișare ascetică* monahul este prezentat ca un ostaș al Împăratului ceresc, care trebuie să aibă privirea ațintită continuu spre Împăratul său, pentru Care disprețuiește toate bunurile pământești și toate comoditățile lumesti¹⁰¹, deoarece „*nici un ostaș nu se încurcă cu treburile vieții, ca să fie pe plac celui care strânge*

Dumnezeu», încât, încurajându-ne, să spunem cu îndrăzneală: «vine stăpânul lumii acesteia și în Mine n-are nimic»”.

⁹⁵ *Constituțiile ascetice*, 20, 1, PG 31, 1389CD (PSB 18, 504-505): „*Căci acela care cu adevărat s-a dezbrăcat pentru luptele virtuții și a renunțat la toată lumea, împreună cu cele ce aparțin ei, și ca să mă exprim mai deplin, s-a răstignit pe sine, acela a murit lumii și tuturor celor din lume, fie că sunt părinți, fie frați, fie că aparțin rudeniei de-a treia sau de-a patra sau de o treaptă mai îndepărtată*”.

⁹⁶ *Constituțiile ascetice*, 20, 4, PG 31, 1393C (PSB 18, 507): „*Dar tu ai murit și te-ai răstignit pentru toată lumea. Pentru că ai lepădat bogăția materială și ai iubit sărăcia, te-ai făcut ofrandă lui Dumnezeu și ai devenit obiect de preț al lui Dumnezeu*”.

⁹⁷ *Regulile mici*, 152, PG 31, 1181D (PSB 18, 381).

⁹⁸ *Prealabilă înfățișare ascetică*, PG 31, 620A-625B (PSB 18, 57-60). Anumiți specialiști se îndoiesc că această operă aparține Sfântului Vasile cel Mare. Vezi ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 400 și J. GRIBOMONT, *Histoire du texte*, 310sq. CHRISTOU e de părere că lucrarea provine de la Sf. Vasile deoarece tema, cadrul și stilul sunt întru totul vasiliene. Vezi P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 173. Sigur este faptul că textul a fost alcătuit în secolul al IV-lea. În această lucrare autorul recomandă monahilor să-L imite pe Mirele ceresc, să fie ostași ai lui Hristos. Amintim aici și faptul că Hristos, pe Care monahii erau îndrumați să-L imite, a trăit El însuși o viață de celibat, în lepădare de averi și sărăcie, neavând unde „*să-și plece capul*” (Mt. 8,20.), în smerenie și ascultare, „*ascultător făcându-se până la moarte*” (Fil. 2,8.), învățându-i pe ucenicii Săi despre marea valoare a smereniei (Mt. 11,28-30). Vezi și TH. ZISIS, *Μοναχισμός*, 31.

⁹⁹ Vezi referitor D. AMAND, *L'ascèse monastique*, 103.

¹⁰⁰ *Constituțiile ascetice*, 19, PG 31, 1388AB (PSB 18, 503). Vezi și M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 120.

¹⁰¹ *Prealabilă înfățișare ascetică*, 1, PG 31, 620A (PSB 18, 57): „*Așadar, cel care dorește laudă înaltă mare, cel care dorește să se afle permanent aproape de Hristos, cel care aude acel mare glas: «Dacă-mi slujește cineva să-Mi urmeze, și unde sunt Eu, acolo să fie și slujitorul Meu», să ia aminte la acestea ca și cum ar fi decretate poruncii ostășești. Unde este împăratul Hristos? Desigur în cer. Acolo se cuvine să-ți îndrepti și tu, ostaș, calea ta. Să uiți orice comoditate pământească. Nici un ostaș nu-și construiește casă, nu achiziționează terenuri, nici nu se îndeletnicește cu activități aducătoare de câștiguri*”.

oaste”¹⁰². Astfel monahul care dorește să se inițieze în tainele lui Hristos trebuie să părăsească întreaga sa avere, chiar și pe sine însuși, și așa să urmeze învățătura lui Hristos¹⁰³.

O altă imagine pe care o prezintă Sf. Vasile pentru a înfățișa viața monahului este aceea a atletului. După cum am văzut, în timpul persecuțiilor atletul prin excelență al credinței era martirul. După încetarea prigoanelor atlet al credinței devine monahul, care se exersează, se luptă în fiecare zi. Astfel în omilia la psalmul al șaptelea cuviosul părinte îi numește pe monahi „*atleți viteji ai lui Dumnezeu*”, spunând că aceia (dintre monahi) care au luptat întreaga lor viață împotriva vrăjmașilor nevăzuți, atunci când scapă de toate prigoanele și ajung la sfârșitul vieții, sunt cercetați de către stăpânitorul acestui veac. Și dacă vor fi găsiți pătați sau având pe ei urmele păcatului, vor fi luați captivi acolo; dacă însă vor fi aflați nevătămați și nepătați, îi va odihni Hristos, deoarece sunt liberi și de nemișcat spre rău¹⁰⁴. În omilia la psalmul 33 Sf. Vasile spune că, la cei care sunt bine pregătiți, necazurile sunt ca o oarecare hrană pentru exerciții de gimnastică și nu fac altceva decât că-l urcă pe luptător la slava de la început¹⁰⁵. De asemenea în întâiul *Cuvânt Ascetic*, făcând trimitere la Sf. Ap. Pavel, autorul acestuia spune: „*Se cuvine să trăiești potrivit legii atletice; altfel nu vei fi încoronat, după cum a spus Apostolul: «Iar când se luptă cineva, la jocuri, nu ia cununa, dacă nu s-a luptat după regulile jocului.»*”¹⁰⁶, idee care apare și în omilia la cuvintele *Ia aminte la tine însuși*¹⁰⁷.

¹⁰² *II Tim. 2,4. Vezi Prealabilă înfățișare ascetică*, 1, PG 31, 620B (PSB 18, 57).

¹⁰³ *Constituțiile ascetice*, 1, 2, PG 31, 1328C (PSB 18, 472): „*Așadar, dacă și tu dorești să fi adept al lui Hristos, să te așezi la picioarele Lui și să-I primești Evanghelia; vei lăsa acolo toată averea ta și vei trăi fără grijă; vei uita atunci chiar propriul tău corp și astfel vei putea să urmezi învățătura Lui, ca să imiți pe Maria și să câștigi cea mai înaltă mărire*”.

¹⁰⁴ *La psalmul 7, 2, PG 29, 232CD (PSB 17, 195)*: „*Socot, însă, că vitejii atleți ai lui Dumnezeu au luptat din destul toată viața lor cu dușmanii cei nevăzuți; dar după ce au scăpat din toate prigonirile lor, când ajung la sfârșitul vieții, sunt cercetați de stăpânitorul veacului acestuia pentru ca, în caz ca dacă ar găsi că au răni de pe urma luptelor sau unele pete și urme de păcat, să-i ia în stăpânire; dacă însă vor fi găsiți fără răni și pete, îi lasă să se odihnească liberi în Hristos, pentru că au fost nebiruiți*”. Vezi și E. MALONE, *The monk and the martyr*, 78.

¹⁰⁵ *La psalmul 33, 1, PG 29, 353A (Tâlcuire duhovnicească, 129)*: „*Într-adevăr, pentru cei bine pregătiți necazurile sunt ca un fel de hrană athletică, sunt exerciții care urcă pe luptător la slava Tatălui*”.

¹⁰⁶ Vasile cel MARE, *Cuvânt ascetic I, 3, PG 31, 633A (PSB 18, 64)*. Vezi și *II Tim. 2,5*. Și această lucrare este considerată de cercetători ca neaparținând Sfântului Vasile cel Mare. Vezi J. GRIBOMONT, *Histoire du texte*, 311, ST. PAPADOPOULOS, *Πατρολογία II*, 401 și P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 173sq. În această operă se cere de la cei ce se nevoiesc eliberarea de greutatea bogăției și optarea pentru viața crucificată. Prima luptă a monahului este părăsirea lumii și alipirea de un îndrumător duhovnicesc. A doua este războiul împotriva diavolului, care se luptă împotriva mântuirii noastre. CHRISTOU acceptă cu mare greutate faptul că opera nu este originală deoarece, după cum ne informează, ea era cunoscută deja de Anastasie Sinaitul, iar studiul atent pune în evidență elemente comune cu cele din *Prealabilă înfățișare ascetică*: oastea, lupta, imitarea lui Hristos și multe altele, ceea ce duce la concluzia ca ar trebui să aibă o origine comună. În operă este de asemenea presupusă organizarea unui spital în care slujesc monahi, după cum se întâmplă și în comunitățile lui Vasile cel Mare. Imaginea antrenorului (ἀλείπτου) se întâlnește în epistolele sale (vezi, de ex., *Ep. 164*), ca și descrierea presiunilor lumești insuportabile asupra omului și a nevoii scăpării din ele (vezi *Ep. 2,2*). Cu toate acestea prezența unor termeni străini de limbajul vasilian (cum sunt κέλλη și σύγκλητος) poate să determine unele semne de întrebare, dacă nu cumva aceștia au fost introduși în text mai târziu de unii copişti pentru a înlocui unii termeni mai vechi și greu de înțeles întrebunțați de autor. Vezi referitor P. CHRISTOU, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, 173sq.

¹⁰⁷ Vasile cel MARE, *La ia aminte la tine însuși*, 4, PG 31, 208AB (PSB 17, 369-370): „*O atletule, «ia aminte la tine însuși», ca nu cumva să încalci legile atletice, căci nimeni nu este încununat dacă nu se luptă după lege. Imită-l pe Pavel, care alerga, se lupta și lovea. Și tu, ca un bun luptător, ai neîmprăștiată privirea sufletului. Acoperă părțile slabe ale trupului, apărându-te cu mâinile; fii cu privirea neconținut ațintită spre*

O frumoasă prezentare a luptei și a martiriului zilnic al monahilor ne dă Sf. Vasile cel Mare atunci când descrie viața monahilor din Alexandria, Egipt și Palestina, pe care îi vizitase mai înainte: „Și într-adevăr am aflat mulți în Alexandria, mulți în restul Egiptului, alții în Palestina și în câmpiile Siriei și Mesopotamiei. M-am minunat de înfrânarea lor la mâncare, de stăruința în tot felul de munci, am rămas uimit de râvna lor pentru rugăciune, de felul în care se abțineau de la somn și își tăiau orice poftă a firii, păstrându-și cugetul mereu la înălțime și nerobit, în foame și sete, în frig și golătate, neorientați spre trup și neprimind să cheltuiască vreo grijă pentru el, ci ca și petrecând într-un trup străin, arătând cu fapta că sunt străini celor de aici și că petrecerea lor este în ceruri. Minunându-mă de acestea și fericind viața acelor bărbați, faptul că prin lucrare arată că poartă în trupul lor omorârea lui Iisus, mi-am dorit și eu însumi, să fiu următor vieții acelor bărbați, pe cât îmi va sta în putință”¹⁰⁸. Ideea martiriului zilnic al monahilor, care ridicând crucea și urmând Domnului „poartă în trupul lor omorârea lui Iisus” apare și în *Epistola 207*¹⁰⁹.

În opera Sf. Vasile cel Mare există multe caracteristici comune între desăvârșirea pe care cineva o poate dobândi printr-o luptă îndelungată și moartea prin martiriul sângeros, care îl duce pe om pe cele mai înalte culmi ale eroismului și virtuții. Lepădarea și jertfirea de sine, care îl caracterizează pe martir, constituie și fundamentul viețuirii monastice. În *Regulile mari*, după ce amintește de faptul că este necesar ca monahul să-și poarte crucea și să urmeze lui Hristos, Sf. Vasile explică ascultătorilor că faptul ca cineva să se lepede de sine și să poarte crucea înseamnă să se pregătească pentru moarte de dragul lui Hristos, să-și mortifice mădularele lui pământești, să se lupte cu ardoare pentru numele lui Hristos împotriva tuturor obstacolelor care l-ar despărți de El și să fie nepăsător față de viața prezentă¹¹⁰. Aceeași poziție o repetă și în a opta regulă mare, unde spune: „Astfel că renunțarea deplină se dobândește cu indiferența omului chiar și față de viața proprie și cu faptul de a avea moartea în minte, astfel încât să nu se încreadă în el însuși. (Renunțarea) începe însă cu înstrăinarea de toate cele din afară, precum: averi, slavă deșartă, obișnuințe ale vieții, străduința pentru cele nefolositoare, precum ne-au arătat nouă sfinții ucenici ai Domnului”¹¹¹. Pentru monah moarte nu înseamnă moartea fiziologică, adică despărțirea sufletului de trup, ci fiecare păcat, fiecare patimă, care în cele din urmă conduc spre moarte. Pentru monah moarte este îndepărtarea de voia lui Dumnezeu. Prin urmare, în această

adversar! Când alergi, zorește spre cele dinainte! Aleargă așa ca să primești premiul! Când lupți, luptă împotriva dușmanilor nevăzuți!”. Vezi *I Cor.* 9,24-27.

¹⁰⁸ *Epistola 223*, 2, PG 32, 824BC (PSB 12, 458).

¹⁰⁹ *Epistola 207*, 2, PG 32, 761B (PSB 12, 425-426).

¹¹⁰ *Regulile mari*, 6, 1, PG 31, 925C-928A (PSB 18, 230): „Dacă voiește cineva să vină după Mine, să se lepede de sine». Când le va putea împlini cel care petrece între aceștia? Căci noi trebuie să ne lepădăm de noi înșine, să ridicăm crucea lui Hristos și astfel să-I urmăm. Iar lepădarea de sine este totala uitare a celor trecute, și depărtarea de voința proprie, lucru foarte greu, ca să nu zic cu totul imposibil celor care trăiesc cu nepăsare în cele obișnuite. Iar amestecarea cu o astfel de viață este obstacol și pentru a-și lua crucea și a urma lui Hristos. Căci pregătirea pentru moarte pentru Hristos și omorârea mădularelor celor de pe pământ și faptul de a sta pregătiți pentru orice pericol care ar veni asupra noastră, pentru numele lui Hristos, și a fi indiferent pentru viața prezentă, aceasta este a-și lua crucea”.

¹¹¹ *Regulile mari*, 8, 1, PG 31, 936C (PSB 18, 235).

lepădare și mortificare cea mai mare însemnătate o are faptul că ele îl fac pe monah asemănător lui Hristos, Care, bogat fiind, a sărăcit pentru noi¹¹².

Atunci când trupul se supune cugetului duhului, el se preschimbă în locaș al Dumnezeuului celui viu; când însă este condus de cugetul cărnii, se face iad și temniță. Astfel obiectul mortificării nu este trupul uman însuși, ci cugetul cărnii, adică dușmănia față de Dumnezeu. Scopul mortificării este să întărească cugetul duhului, pe care îl posedă omul, pentru ca el să devină părtaș al buneii rânduiei și al liniștii în Hristos¹¹³. Prin urmare mortificarea trupului sau mai bine zis a păcatului, sau „*crucificarea împreună cu Dumnezeu*”¹¹⁴, sau mutarea grijii la Dumnezeu sunt expresii ce definesc lupta monahului și în general a creștinului pentru a intra în împărăția lui Dumnezeu. De aceea, la Sf. Vasile mortificarea este o luptă care se duce în suflet și este înțeleasă în cadrul eshatologic drept o curățire a sufletului de păcat și o reînnoire a omului în Hristos¹¹⁵. În sufletul eliberat de cugetul trupesc împreună cu Duhul Sfânt se arată și chipul lui Dumnezeu cel nevăzut, iar în fericita vedere a chipului se poate contempla frumusețea cea negrăită a arhetipului¹¹⁶.

Rezumând cele spuse în această analiză detaliată, putem spune că cheia cu care putem vedea în mod foarte clar sensul mărturiei pentru Hristos și cu care putem înțelege importanța acestei mărturii date prin sânge sau prin dorință ne este dată de cadrul eshatologic, de perspectiva eshatologică. Am arătat în capitolele anterioare că mucenicii acceptau moartea ca pe o poartă spre viața cea adevărată, ca o trecere la comuniunea deplină cu Hristos, în vederea căreia ajungeau pe punctul de a disprețui chinurile și moartea fiziologică. Exact același lucru se întâmplă și în viața monahilor. Iubirea pentru Hristos și nădejdea comuniunii veșnice cu El sunt motivele care-i împing să accepte toate privațiunile vieții monahale¹¹⁷. Iubirea dumnezeiască a lui Hristos îi formează, îi modelează pe monahi, așa cum mai înainte îi formase pe martirii, care aveau doar o singură teamă, să nu fie despărțiți de Hristos, și un singur bun, acela de a fi cu Hristos¹¹⁸.

Moartea martirică și viața monahală constituie căi pe care omul, creat după chipul lui Dumnezeu urcă spre asemănarea cu El. Sf. Vasile cel Mare scrie deosebit de frumos în acest sens: „*Căci nu numele sunt cele care ne mântuiesc pe noi, ci cugetele și adevărata dragoste pentru Creatorul nostru*”¹¹⁹, arătând astfel că

¹¹² Ibidem, 8, 3, PG 31, 940C (PSB 18, 237).

¹¹³ Vezi VASILE cel MARE, *Îndemnătoare la botez*, 1, PG 31, 424B (PSB 17, 488). Înfrânarea ca mortificare a trupului nu urmărește abținerea de la mâncare: „*Prin înfrânare nu înțelegem abținerea totală de la mâncări (căci aceasta este distrugere cu forța a vieții), ci înfrânarea de la cele plăcute care se face pentru curățirea cugetului trupului în vederea vieții în cuvioșie (Regulile mari, 16, 2, PG 31, 960AB [PSB 18, 248]. Vezi și 17, 2, 964AB [PSB 18, 250]).* „*Căci înfrânarea nu este abținere de la mâncăruri fără nici un sens..., ci depărtarea cu desăvârșire de voile proprii*” (Regulile mici 128, PG 31, 1168CD [PSB 18, 371]). Vezi și D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 216.

¹¹⁴ Amintim aici că monahul este dator cu ascultare nelimitată; limita ascultării este moartea. Vezi VASILE cel MARE, *Regulile mici*, 119, PG 31, 1161D-1164A (PSB 18, 368).

¹¹⁵ D. TSAMIS, *Εἰσαγωγή*, 217.

¹¹⁶ VASILE cel MARE, *Despre Sfântul Duh* 9, 23, PG 32, 109AC (PSB 12, 39).

¹¹⁷ Vezi Mt. 19,28-29: „*Adevărat zic vouă că voi cei ce Mi-ați urmat Mie, la înnoirea lumii, când Fiul Omului va ședea pe tronul slavei Sale, veți ședea și voi pe douăsprezece tronuri, judecând cele douăsprezece seminții ale lui Israel. Și oricine a lăsat case sau frați, sau surori, sau tată, sau mamă, sau copii, sau țărine, pentru numele Meu, înmulțit va lua înapoi și va moșteni viața veșnică.* Vezi și L. VISCHER, *Basilus*, 38.

¹¹⁸ GRIGORIE al NISEI, *La cei patruzeci de mucenici*, 2, PG 46, 764C.

¹¹⁹ *Epistola 257*, 2, PG 32, 948A (PSB 12, 526).

creștinul nu se mântuiește deoarece aparține unei categorii anume de oameni, oricum s-ar numi aceasta, ci că starea interioară a acestuia, credința și nădejdea lui îl conduc la un mod anume de viață, la mărturia și mărturisirea pentru Hristos. Ca și martiriul, viața monahală este o dăruire de sine totală lui Dumnezeu. Acesta este sensul făgăduințelor monahale: feciorie, sărăcie și ascultare. Dragostea, iubirea de Dumnezeu nu-i permit monahului să-și dăruiască sufletul sau trupul altcuiva sau să se încurce în relații care l-ar împiedica de la amintirea continuă a lui Hristos și de la unirea cu El¹²⁰, și de aceea monahul se desăvârșește prin martiriul de fiecare zi al depășirii cugetării carnale, trupesti, așa cum și martirul se desăvârșește prin martiriul sângelui. Precum mucenicul dă mărturia absolută cu gura sa în fața judecătorilor și în continuare cu întregul trup prin martiriul sângeros, tot așa și monahul, prin viața sa dusă în feciorie mărturisește cu toată ființa sa¹²¹.

Aici însă apare un element la care probabil că cei mai mulți nu s-ar aștepta. Martiriul conștiinței, chiar dacă pare ulterior martiriului sângelui, de fapt îi este anterior acestuia, deoarece cineva nu se dezvoltă, nu se maturizează pentru jertfa de dragul lui Hristos, dacă nu biruie mai întâi, cu harul Sfântului Duh, pe satana și puterile demonice. Nimeni, dacă nu mărturisește mai întâi cu conștiința, cu intenția, nu poate să mărturisească prin sânge, deoarece, faptul ca cineva să dea mărturia sângelui presupune o stare avansată de unire cu Dumnezeu¹²². Prin urmare martiriul sângelui este consecința naturală a martiriului interior al creștinului sau al monahului¹²³.

Sf. Vasile cel Mare demonstrează acest lucru în scrierile și omiliile sale, dar îl subliniază într-un mod deosebit în omilia la mucenicul Gordie, pe care îl prezintă, după cum am arătat în capitolul anterior, ca refugiindu-se în pustiu mai înainte de a merge la martiriu. Atunci când s-a dat edictul de persecuție Gordie a disprețuit toate bunurile și avantajele acestei lumi, hotărându-se să trăiască un fel de viață anahoretică. După ce și-a curățit în pustiu simțurile și toată ființa sa pentru a putea să-L vadă pe Dumnezeu și a fost învățat de Duhul adevărului, după ce mai întâi a mărturisit „*cu conștiința*” și „*cu intenția*”, simțindu-se pregătit îndeajuns a mers să mărturisească și prin sânge, lucru pe care l-a și realizat¹²⁴. Prin urmare, în cazul lui

¹²⁰ Mt. 10,37-38: *Cel ce iubește pe tată ori pe mamă mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine; cel ce iubește pe fiu ori pe fiică mai mult decât pe Mine nu este vrednic de Mine. Și cel ce nu-și ia crucea și nu-Mi urmează Mie nu este vrednic de Mine*. Vezi și G. KAPSANIS, *Η παρθενία*, 55.

¹²¹ Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 136sq.

¹²² Acest fapt se vede cu cea mai mare claritate în cazul celor căzuți, care negăsindu-se într-o astfel de stare și nefiind sprijiniți de harul dumnezeiesc, n-au putut da mărturia prin sânge.

¹²³ Vezi A. PAPADOPOULOS, *Θεολογία*, 151sq.

¹²⁴ *La mucenicul Gordie*, 2-3, PG 31, 496B-497A (PSB 17, 527-528): „Atunci viteazul acesta, preîntâmpinând silnicia judecătorilor, aruncând centura, a fugit peste graniță. A disprețuit înalta slujbă, a disprețuit slava, bogăția, rudele, prietenii, slugile, plăcerile vieții, toate cele râvnite de oameni și a fugit în pustietăți adânci și nestrăbătute de oameni, socotind mai potrivit traiul cu animalele sălbatice decât viețuirea cu închinătorii la idoli. A făcut ceea ce făcuse oarecând zelosul Ilie, care, văzând că închinarea la idoli pune stăpânire pe Sidon, a fugit în muntele Horeb și a trăit într-o peșteră, căutând pe Dumnezeu până ce a văzut pe Cel dorit, atât cât este cu putință omului să vadă pe Dumnezeu. Astfel era și Gordie. A fugit de tulburările lumii, de mulțimea din piață, de mândria înalților slujbași, de tribunale, de hulitori, de cei care vând, de cei care cumpără, de cei care jură fals, de mincinoși, de cuvinte de rușine, de cuvinte dobitocești, și de toate celelalte, pe care populația cetăților le trage după sine ca pe niște șleपुरi. Și-a curățit urechile, și-a curățit ochii; dar înainte de toate și-a curățit inima ca să poată vedea pe Dumnezeu și să ajungă fericit. A avut descoperiri, a fost învățat tainele, nu de la oameni, nici prin oameni, ci având mare dascăl pe Duhul adevărului. Ajungând, deci, la gândul că viața pământească este nefolositoare și zadarnică și mai șubredă

Gordie avem toate caracteristicile unui creștin, care de dragul comuniunii cu Dumnezeu disprețuiește orice i-ar putea periclita această relație, se face monah, duce o viață „*în exactitate*”, mărturisește „*prin dorință*” și în continuare, găsim se în starea de comuniune cu Dumnezeu, cu asistența Lui reușește să ia și cununa martiriului sângeros.

Încă și mai convingător a arătat ierarhul ascet înrudirea dintre martiriul conștiinței și acela al sângelui prin exemplul său propriu. În capitolul al doilea al acestei lucrări ne-am referit la modul de viață ascetic care l-a caracterizat pe marele ierarh, în persoana căruia s-au unit în mod desăvârșit idealul ascetului cu acela al conducătorului, al episcopului. Întreaga viață a Sfântului Vasile cel Mare a fost o manifestare a credinței sale adânci, a mării lui iubiri și a absolutei consacrării lui Dumnezeu, o mărturie continuă „*a conștiinței*” pentru Dumnezeu, pe Care acesta îl iubea din toată inima. Credința lui, dragostea lui pentru Dumnezeu în Care avea toată nădejdea, orientarea eshatologică a întregii lui vieți s-au putut manifesta cu cea mai mare evidență cu ocazia confruntării cu eparhul Modest, în fața căruia cuviosul ierarh s-a arătat neînfricat și neînduplecat, gata să primească și moartea pentru Hristos pentru Care trăia. În fața morții Sf. Vasile a avut exact aceeași poziție pe care o aveau și martirii¹²⁵. Faptul că nu a ajuns să mărturisească prin sânge s-a datorat doar voinței lui Dumnezeu, Care a preschimbat mânia eparhului în admirație pentru Sf. Vasile. În ce-l privește pe acesta din urmă, el a dat mărturisirea cea bună, fapt ce l-a determinat pe Grigorie Teologul ca în cuvântul panegiric rostit în cinstea lui să-l enumere pe Sf. Vasile în ceata martirilor; „*Astfel se dă mormântului părinților și se adaugă preoților arhierul, predicatorilor vocea cea mare care răsună și acum în urechile mele, martirilor martirul*”¹²⁶.

Prin urmare, luând în considerare pe de o parte îndemnul repetat ale Sf. Vasile cel Mare către creștini să imite exemplul mucenicilor pentru a lua aceleași cununi ca și ei, recomandările adresate monahilor să-L urmeze pe Domnul Hristos prin continua lepădare de sine și prin mortificarea cugetului trupesc, precum și orientarea eshatologică a martirilor și a monahilor, care, iubindu-L pe Dumnezeu, trăiesc și lucrează în vederea unei tot mai desăvârșite comuniuni cu El, adică mărturisesc existența lui Dumnezeu și dragostea lor pentru El prin viață și prin moarte, dar având în vedere și marea pildă a propriei sale vieți, pe de altă parte, putem spune că Sf. Vasile cel Mare, prin intermediul omiliilor și scrierilor sale ca și prin întreaga sa viață, a contribuit la încetățenirea concepției că monahii sunt continuatorii operei de mărturisire a martirilor. Martirii sângelui și martirii dorinței

decât visul și umbra, a fost însuflețit mai puternic de dorința chemării de sus. Și când, asemenea unui atlet, s-a simțit îndeajuns de exercitat și de pregătit pentru luptă, prin post, privegheri, rugăciuni, prin cugetarea continuă și neîncetată a cuvintelor Duhului, a așteptat o zi în care locuitorii întregii cetăți se găseau la teatru la sărbătoarea zeului războiului spre a privi la alergările de cai...Atunci acel viteaz, mare la suflet, mare și la cuget, s-a coborât de sus din munți la teatru”.

¹²⁵ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul* 43, 49, PG 36, 560C: „*Pentru că desigur că nu se teme de confiscarea averii cel care nu are nimic; afară de faptul că-ți sunt necesare aceste zdrențe și puținele mele cărți, care constituie întreaga mea avere. Exil nu cunosc eu cel ce nu sunt mărginit de un anumit loc, și nici acest loc pe care-l locuiesc nu-mi aparține, și orice loc în care mă aflu este al meu, sau mai bine zis fiecare loc este al lui Dumnezeu, iar eu sunt străin și călător. Chinurile? Ce-mi vor lua, pentru că nu am trup, afară de faptul că te referi la prima lovitură; doar aceasta stă în puterea ta. Moartea îmi este binefăcător, care mă va trimite mai repede la Dumnezeu, pentru care exist și trăiesc și pentru care am murit în cea mai mare măsură și către care mă grăbesc să ajung de departe”.*

¹²⁶ GRIGORIE TEOLOGUL, *Cuvântul* 43, 80, 5, PG 36, 601C.

dau aceeași mărturie despre și pentru Hristos. Întreaga gândire a cuviosului episcop se mișcă pe această linie: martirii sunt adevărații imitatori ai lui Hristos și de aceea îi îndeamnă pe toți creștinii să urmeze pilda lor. Cei care duc viața „în exactitate” sunt martirii timpurilor în care nu mai există prigoniri din afară, dar în care rămâne la fel de necesară mărturia creștină.

b) Martiriul sângeros și mărturia creștină

Existența cea nouă a omului în Biserică necesită de asemenea ca cei credincioși să ducă o viață în care, privind la patimile, crucea și moartea lui Iisus, după pilda dată de El, să le accepte atunci când acestea apar în viața lor, dându-le un sens mântuitor. Acceptarea pătimirilor și a necazurilor constituie un element doveditor al faptului că participarea tainică la crucea și moartea lui Hristos în botez a condus și la schimbarea și conformarea credinciosului cu prototipul său Iisus Hristos; omul ca chip al lui Hristos își pune în lucrare calitățile sale și urmându-și prototipul ajunge astfel și la asemănarea cu el¹²⁷. Pe lângă martiriul sângeros al celor care-și jertfesc viața pentru credința lor există și martiriul și mărturia credincioșilor – între care se disting monahii, după cum am văzut în lunga analiză precedentă – care urmează ascultători învățătura Domnului¹²⁸. Dacă martiriul înseamnă ridicarea și purtarea crucii împreună cu Hristos prin acceptarea de bună voie a pătimirilor din partea credinciosului și identificarea lor cu ale lui Hristos și cu ale întregii lumi, atunci fiecare creștin este chemat să dea mărturie; toți creștinii sunt purtători ai crucii (σταυροφόροι) și sunt într-un anumit fel martiri¹²⁹. Faptul ca cineva să primească moartea din afară pentru Hristos depinde în mare măsură de condiții exterioare care depășesc puterile oricărui individ; faptul, însă, de a-și lua cineva crucea de bună voie, în interiorul lui, constituie o alegere liberă a lui¹³⁰. Importanța deosebită a martiriului exterior a fost înțeleasă repede de către comunitatea creștină; „*Mor în fiecare zi*”¹³¹, spunea Sf. Ap. Pavel. Prin urmare martiriul și moartea de dragul lui Hristos, nu constituie doar o probabilitate ultimă, ci sunt un eveniment zilnic, care-l implică pe credincios în mod direct¹³².

În omilia la psalmul 115 Sf. Vasile cel Mare, tâlcuind cuvintele lui Iisus „*Părinte, de este cu putință, treacă de la Mine paharul acesta!*”¹³³ și cele din psalm „*Paharul mântuirii voi lua*”¹³⁴, spune că Hristos a primit să bea paharul martiriului pentru mântuirea lumii. În continuare, plecând de la exemplul Domnului, îi îndeamnă pe toți creștinii să nu se teamă de lupta cea bună nici de moarte, deoarece pentru cei credincioși moartea nu este stricăciune și dispariție, ci prilej de viață și

¹²⁷ Vezi TH. ZISIS, *Ἡθικά κεφάλαια*, 91.

¹²⁸ Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 141.

¹²⁹ W. KALISTOS, *Τί εἶναι ἕνας μάρτυρας*, 55.

¹³⁰ Ibidem, 55.

¹³¹ *I Cor.* 15,31.

¹³² W. KALISTOS, *Τί εἶναι ἕνας μάρτυρας*, 55.

¹³³ *Mt.* 26,39 și *Mc.* 14,36.

¹³⁴ *Ps.* 115,4.

trecere la o stare de cinste¹³⁵. În legătură cu acest fapt sunt revelatoare cuvintele Părintelui Stăniloae, care spunea că creștinii au puterea de a trăi viața ca o predare continuă lui Dumnezeu de la Hristos și în Hristos, Care a trăit și a murit într-o predare exemplară Tatălui Său, în vederea unirii depline a Sa, ca om, cu El¹³⁶. Creștinii mor în Hristos pe parcursul vieții lor în care se predau continuu lui Dumnezeu, mor pentru ei înșiși pentru a trăi în Dumnezeu și, în consecință, pentru a desăvârși această predare a lor în momentul morții prin care intră în viața cea fără de sfârșit¹³⁷.

În capitolele anterioare am văzut cum împlineau mucenicii această predare, iar în subcapitolul precedent am urmărit acest fapt și în viața monahilor. Între martiriul sângelui și cel al conștiinței există în principal o diferență. Mucenicul este chemat ca în timpuri de prigoană să facă într-un anumit moment o jertfă totală. Martirul conștiinței, monah sau nu, este chemat să se jertfească continuu, pe parcursul întregii sale vieți¹³⁸. În continuare o să încercăm să prezentăm concepția Sfântului Vasile cel Mare referitoare la modul de viață, la martiriul conștiinței, la viața jertfelnică care trebuie să-i caracterizeze pe toți creștinii. Vom vedea cum, propunând ca ideal pe martirii sângelui, Sf. Vasile recomandă tuturor creștinilor să îi urmeze pe aceștia, făcându-se martiri ai conștiinței.

În secolul al II-lea Tertulian scria că cineva nu se naște ci devine creștin, iar Clement Alexandrinul propunea ca ideal al tuturor creștinilor perfecțiunea martirilor: „*Prin urmare, dacă mărturisirea pentru Dumnezeu este mărturie (μαρτυρία), tot sufletul, care întru cunoștința lui Dumnezeu viețuiește curat, supunându-se poruncilor, este martir și cu viața și cu cuvântul, vărsând credința de-a lungul întregii vieți, ca un fel de sânge, până la ieșirea lui*”¹³⁹, având convingerea că idealul desăvârșirii este accesibil tuturor¹⁴⁰. Această idee este îmbrățișată și învățată mai departe de Sf. Vasile cel Mare, care în omilia la cei patruzeci de mucenici îl îndeamnă pe fiecare creștin: „*Fericește cu adevărat pe cel ce a suferit mucenicia, ca să te faci și tu martir prin dorință și să pleci din această lume, învrednicit de aceleași răsplăți ca și mucenicii, fără prigoană, fără foc și fără biciuri*”¹⁴¹.

Înainte de a merge mai departe cu analiza martiriului conștiinței în scrierile Sfântului Vasile cel Mare trebuie să mărturisim faptul că distincția între monahi și restul creștinilor, în ce privește viața martirică, mărturisitoare, am făcut-o din motive de organizare și prezentare a lucrării de față. Sf. Vasile nu diferențiază

¹³⁵ La psalmul 115, 4, PG 30, 109C-112A: „...și iarăși către ucenici: «Puteți să beți paharul pe care îl voi bea Eu?» având în vedere moartea pe care a primit-o pentru mântuirea lumii. De aceea, zice, «Paharul mântuirii voi lua»; adică, însetând vin spre desăvârșirea prin martiriu, socotind chinurile și luptele pentru dreapta credință nu dureri, ci odihnă a trupului și a sufletului. Mă aduc pe mine însumi jertfă și ofrandă Domnului, deoarece pe toate le consider inferioare valorii binefăcătorului. Și sunt gata ca un martir să dau mărturia în fața întregului popor. Căci «făgăduințele mele le voi plini Domnului, înaintea a tot poporului Său». Apoi am îndemnat către ascultători spre a nu se teme de moarte. «Cinstită, zice, este moartea cuvioșilor Lui». Nu vă temeți, oamenilor, zice, de lupta cea bună, nici nu vă speriați de moarte, căci acestea nu sunt stricăciune, ci prilej de viață; nu sunt dispariție totală, ci trecere spre cinste”.

¹³⁶ D. STĂNILOAE, *Teologia III*, 153.

¹³⁷ Ibidem, 154.

¹³⁸ W. KALISTOS, *Τί εἶναι ἕνας μάρτυρας*, 60.

¹³⁹ CLEMENT ALEXANDRINUL, *Stromate* 4, 4, PG 8, 1228C (PSB 5, 244).

¹⁴⁰ Vezi E. MALONE, *The monk and the martyr*, 10.

¹⁴¹ *La cei patruzeci de mucenici*, 1, PG 31, 508B (PSB 17, 534).

credincioșii în categorii atunci când este vorba de trăirea creștină a Evangheliei, pe care toți sunt datori să o întrupeze în viața lor; „*Căci nu numele sunt cele care ne mântuiesc pe noi, ci cugetele și adevărata dragoste pentru Creatorul nostru*”¹⁴². Caracteristica principală care-i distinge pe monahi de restul credincioșilor este fecioria. În rest și monahii și ceilalți creștini sunt datori cu aceeași ascultare față de Evanghelie și față de poruncile Domnului, sunt chemați să ajungă la desăvârșire și să trăiască în vederea vieții veșnice și a comuniunii cu Dumnezeu. Cuvintele lui Iisus: „*Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se lepede de sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze Mie. Că cine va voi să-și scape sufletul îl va pierde; iar cine își va pierde sufletul pentru Mine îl va afla*”¹⁴³, nu îi privesc doar pe monahi, nu se referă doar la o categorie de credincioși, ci îi cheamă pe toți creștinii să-L urmeze pe Dumnezeu-omul Iisus Hristos. Toți sunt chemați să jertfească viața pământească pentru a o câștiga pe cea veșnică; „*Pentru noi scopul (vieții), în vederea căruia facem totul și către care ne grăbim este petrecerea fericită în veacul viitor. Iar aceasta se împlinește prin a ne lăsa conduși de Dumnezeu*”¹⁴⁴. Iar limita până la care creștinii sunt datori să meargă în împlinirea poruncilor lui Dumnezeu este moartea¹⁴⁵.

Astfel se explică faptul că cele mai multe paralelisme ale martiriului sângelui cu martiriul conștiinței și îndemnurile la acesta din urmă se fac în cadre în care sunt avuți în vedere nu doar monahii, ci toți credincioșii. Chiar și când vorbește monahilor, când se referă la teme care se află în strânsă legătură cu viața monahală, cuviosul episcop generalizează, prezintă cerințele Evangheliei și idealurile vieții referindu-se la toți creștinii, deoarece Evanghelia se adresează tuturor. Sf. Vasile cere tuturor credincioșilor o trăire a Evangheliei la un nivel atât de înalt, că ar putea să-i descurajeze pe unii. Credincios cuvântului evanghelic, el cere împlinirea desăvârșită a lui, prezentându-l pe martir ca pe creștinul autentic, desăvârșit. Cuviosul părinte este de părere că mucenicii sunt cei mai dreپți dintre oameni¹⁴⁶, și spune că chiar și numai faptul ca cineva să facă un simplu gest, de exemplu o mișcare a capului prin care să accepte sau să dorească martiriul de dragul lui Hristos, aceasta înseamnă că a împlinit toată cucernicia¹⁴⁷. De aceea îi și îndeamnă pe toți la imitarea martirilor: „*Fericește din toată inima pe cel ce a suferit mucernicia, ca să te faci și tu mucenic prin dorință și să pleci din această lume învrednicit de aceleași răsplăți, fără prigoană, fără foc și fără biciuiri*”¹⁴⁸.

În timp ce martiriul sângelui constituie un privilegiu de care se învrednicesc puțini oameni, martiriul dorinței este accesibil tuturor; virtutea este o pregătire

¹⁴² Epistola 257, 2, PG 32, 948A (PSB 12, 526).

¹⁴³ Mt. 16,24-25.

¹⁴⁴ VASILE cel MARE, *La psalmul 48*, 1, PG 29, 432B (PSB 17, 309).

¹⁴⁵ *Regulile mici*, 206, PG 31, 1220A (PSB 18, 404): „*Această poruncă este până la moarte ca și toată porunca*”. Este demnă de remarcat frecvența expresiei „*până la moarte*” (μέχρι θανάτου), care apare de 44 de ori în scrierile Sfântului Vasile cel Mare și exprimă concepția lui că fiecare creștin trebuie să facă totul pentru a ține poruncile Domnului. Expresia „*până la moarte*” exprimă faptul că, conform cuviosului părinte, fiecare creștin este un martir în potență.

¹⁴⁶ *La psalmul 33*, 13, PG 29, 384A (*Tâlcuire duhovnicească*, 155): „*Cine ar putea oare tăgădui că cei ce s-au desăvârșit prin martiriu n-au fost cei mai dreپți dintre toți*”.

¹⁴⁷ *Despre Sfântul Duh*, 1, 2, PG 32, 69C (PSB 12, 18): „*Cineva a fost socotit împlinitor a toată cucernicia, făcând numai un semn cu capul, pentru a mărturisi pe Hristos*”.

¹⁴⁸ *La cei patruzeci de mucenici*, 1, PG 31, 508B (PSB 17, 534).

pentru martiriu și ea este o datorie a tuturor creștinilor. Cine moare în fiecare zi patimilor sale se pregătește într-un anumit fel să mărturisească și prin sânge, în mod public, dacă condițiile exterioare cer acest lucru¹⁴⁹. Faptul de a-L sluji cineva continuu pe Dumnezeu cu deplin atașament înseamnă a se supune unui martiriu cotidian. Exercițiul liberei voințe și dăruirea de sine, care caracterizează patima lui Hristos, martiriul sângeros și asceza monahilor sunt valabile și în cazul fiecărui creștin, fără nici o excepție. Faptul ca cineva să-și ia crucea sa și s-o poarte, urmând lui Hristos se oglindește într-un mod foarte clar în martiriu. Totuși, pentru ca cineva să împlinească cuvântul Evangheliei nu este absolut necesar să sufere chinuri și să moară de o moarte sângeroasă. Creștinul care se dedică martiriului conștiinței este la fel de aproape de Dumnezeu ca și mucenicii și poate spera aceeași fericire ca și aceștia. „Acum Domnul îți încearcă dragostea ta pentru El. Acum ți-a sosit vremea potrivită ca prin răbdare să iei partea martirilor”¹⁵⁰, scria Sf. Vasile către soția lui Nectarie, îndemnând-o să îndure cu răbdare moarea fiului său.

În cel mai evident mod se poate constata însă valoarea atribuită martiriului conștiinței în epistolele cu care episcopul Cezareei, Vasile, îi încurajează pe credincioși să reziste în fața furtunii provocate de arianism. Astfel în *Epistola 242* el descrie martiriul zilnic al ortodocșilor care nu cedaseră la atacurile arienilor: „Iată pe scurt în ce constă nenorocirea: trebuind să-și părăsească locașurile de rugăciuni, mulțimile se adună prin locuri pustii. Priveliște de plâns: femei, bătrâni, copii și alți viețuitori, cu sănătatea șubredă, sunt puși să îndure sub cerul liber uraganul cumplit al ploilor, ninsorile, vânturile, înghețurile iernii sau arșița fierbinte a verii. Și toate acestea le suferă din pricină că nu vor să primească dospitura stricată a învățaturii lui Arie”¹⁵¹. Iată deci că într-o situație asemănătoare cu aceea din timpul persecuțiilor, cu singura diferență că acum creștinii sunt persecutați tot de creștini, Sf. Vasile îi îndeamnă pe cei credincioși să aibă curaj, dragoste fierbinte pentru Dumnezeu și nădejde neclintită¹⁵², după exemplul dat de martiri. Fiecare, scria cuviosul părinte, trebuie să se folosească de pildele care-i sunt familiare și să lupte cu tărie pentru credință¹⁵³. Pe cei care suferă de dragul credinței

¹⁴⁹ Vezi M. VILLER, *Le martyr et l'ascèse*, 106.

¹⁵⁰ *Epistola 6, 2*, PG 32, 244A (PSB 12, 128).

¹⁵¹ *Epistola 242, 2* PG 32, 901A. O altă imagine generală a situației avem prezentată în *Epistola 243*, către episcopii din Italia și Galia.

¹⁵² *Epistola 257, 2*, PG 32, 948AB (PSB 12, 526): „De aceea vă rugăm să nu vă pierdeți curajul la vremuri de mâhnire, ci să vă reinnoiți dragostea de Dumnezeu și să vă măriți râvna voastră în fiecare zi, știind că în voi trebuie salvat restul credinței pe care Domnul o va afla la venirea Sa pe pământ. Și să nu vă tulburați dacă unii episcopi au fost alungați din Bisericele lor; și nici faptul că s-au ivit trădători printre clerici nu trebuie să clatine încrederea voastră în Dumnezeu. Căci nu numele sunt cele care ne mântuiesc pe noi, ci cugetele și adevărata dragoste pentru Creatorul nostru... Așa că să nu vă speriați de mulțimea poporului, care, ca și apele mării, se lasă dus de vânturi în toate direcțiile. De-ar rămâne și numai unul să se mântuiască, așa ca și Lot în Sodoma, acela ar trebui să rămână până la dreapta judecată, cu o nădejde neclintită în Hristos, pentru că Domnul nu va părăsi niciodată pe cei cuvioși ai Lui”.

¹⁵³ *Epistola 240, 2*, PG 32, 896C-897A (PSB 12, 498-499): „Sunteți fii de mărturisitori și fii de martiri, care au rezistat păcatului până la sânge. Fiecare dintre voi să se folosească de pildele familiare, ca să se poată împotrivi cu tărie în lupta pentru credință. Nimeni dintre voi n-a fost sfâșiat în bătăi, nimănui nu i s-a confiscat casa, n-am fost siliți să plecăm în surghiun, n-am cunoscut temnița. Ce suferință cumplită am îndurat noi? Sau poate că e supărător faptul că n-am suferit nimic, nici n-am fost socotiți vrednici de pătimirile pentru Hristos? Dacă vă întristați când vedeți că un necunoscut ocupă casa de rugăciune, atunci închinați-vă în aer liber Stăpânului cerului și al pământului, gândiți-vă că cei unsprezece ucenici au fost închiși în foișor, pe când cei care-L răstigniseră pe Mântuitorul își săvârșeau în faimosul lor Templu slujbele

lor Sf. Vasile îi fericește: „*Fericit cel ce s-a învrednicit de pătimirile pentru Hristos. Dar mai fericit cel ce a încercat suferințe mai mari; pentru că nu sunt vrednice pătimirile timpului de acum față de slava care ni se va descoperi*”¹⁵⁴, și le spune că vor lua și ei cununile martirilor – „*Vă așteaptă, fraților, cununile mucenicilor*”¹⁵⁵ – și răsplătiri chiar mai mari decât ale mucenicilor, deoarece aceia, în cinstirea care se acordă martirilor, primeau o oarecare răsplată și de la oameni, pe când cei care suferă din partea ereticilor sunt privați de acea cinstire și de orice mângâiere de la oameni¹⁵⁶.

Uneori martiriul conștiinței conducea și la martiriul sângelui. Din *Epistola 248*, adresată lui Amfilohiu de Iconiu, aflăm că un oarecare Asclepios, deoarece refuzase să intre în comuniune cu arienii, a fost bătut atât de crunt de aceștia, încât a murit din pricina rănilor¹⁵⁷.

Vedem prin urmare că viața creștinului nu se poate concepe fără participarea conștiință la jertfa crucii lui Hristos. Imitarea patimii Domnului este o caracteristică sine qua non a vieții creștine. Fiecare creștin este un martir în potență și, dacă o cer împrejurările, cum se întâmplă în cazul prigoanelor, credinciosul primește și suferă cu bucurie și martiriul sângelui¹⁵⁸. Lupta dusă de Biserică în mijlocul lumii constituie prin urmare un martiriu continuu, o mărturie permanentă. Conștiința martiriului înseamnă o trăire autentică a identității spirituale a fiecărui creștin. Cel care este gata să-și verse sângele pentru Hristos și-a luat deja crucea sa și poate să spună cu Sf. Pavel: „*Iar mie, să nu-mi fie a mă lăuda, decât numai în crucea Domnului nostru Iisus Hristos, prin care lumea este răstignită pentru mine, și eu pentru lume!*”¹⁵⁹. Creștinul este dator prin urmare să-și mărturisească credința cu îndrăzneală și cu curaj. Fără nici o frică și fără să ezite, el trebuie să-L mărturisească pe Hristos și învățătura Lui¹⁶⁰. Astfel creștinul autentic este în fiecare moment un martor și un martir credincios al lui Hristos.

cultului iudaic. Iuda a ales mai bine moartea prin spânzurare decât o viață trăită în rușine, arătându-se probabil superior celor care au înfruntat toate condamnările omenești și care, pentru acest motiv, nu simt nici o rușine săvârșind fapte atât de rușinoase”.

¹⁵⁴ *Epistola 139, 2, PG 32, 584C (PSB 12, 326).*

¹⁵⁵ *Ibidem, 2, PG 32, 584B (PSB 12, 325).*

¹⁵⁶ *Epistola 257, 1, PG 32, 945BC (PSB 12, 526): „Iată de ce sunt convins că dreptul Judecător ne pregătește mai mare răsplată decât celor care sufereau atunci martiriul, căci aceia aveau și acceptarea mărturisirii din partea oamenilor și primeau și plată de la Dumnezeu, pe când noi, pentru aceleași isprăvi, nu primim nici o cinste de la popor, astfel încât este firesc ca în viața viitoare să fie rezervată o răsplată mult mai bogată muncilor pentru credință”.*

¹⁵⁷ *Epistola 248, PG 32, 929A (PSB 12, 516): „Oricum, dragostea ta n-a fost înșelată, când ai spus că acel Asclepios, care, pentru că a refuzat să intre în comuniune cu Doic, a fost atât de crunt bătut de arieni, încât a murit, sau mai bine zis s-a mutat la viață prin mijlocirea rănilor”.*

¹⁵⁸ D. TSAMIS, *Ἀγιολογία*, 105.

¹⁵⁹ *Gal. 6,14. Vezi și M. VILLER, Le martyr et l'ascèse, 109.*

¹⁶⁰ VASILE cel MARE, *Regulile morale*, 6, PG 31, 709D-712B (PSB 18, 107-108): „*Se cuvine ca fără teamă și fără rușine să îndrăznim în mărturisirea Domnului nostru Iisus Hristos și a cuvintelor Lui. MATEI: «Ceea ce vă grăiesc la întuneric, spuneți la lumină și ceea ce auziți la ureche, propovăduiți de pe case. Nu vă temeți de cei ce ucid trupul, iar sufletul nu pot să-l ucidă; temeți-vă mai curând de acela care poate și sufletul și trupul să le piardă în gheena. Au nu se vând două vrăbii pe un ban? Și nici una din ele nu va cădea pe pământ fără știrea Tatălui vostru». «Oricine va mărturisi pentru Mine înaintea oamenilor, mărturisi-voi și Eu pentru el înaintea Tatălui Meu, Care este în ceruri». LUCA: «Căci de cel ce se va rușina de Mine și de cuvintele Mele, de acesta și Fiul Omului se va rușina, când va veni întru slava Sa și a Tatălui și a sfinților îngeri». Către TIMOTEI II: «Deci, nu te rușina de a mărturisi pe Domnul nostru, nici de mine, cel pus în lanțuri pentru El, ci*

Dimensiunea martirică și mărturisitoare a Bisericii nu se manifestă însă numai în timpuri de persecuție, ci și în perioadele de pace pentru Biserică. Creștinii nu mărturisesc doar atunci când sunt prigoniți, ci ei trebuie să fie martiri/martori ai lui Dumnezeu în fiecare clipă a existenței lor. Prin întregul lor mod de a fi și prin toate cele pe care le întreprind, creștinii dau mărturie despre crezul lor. O caracteristică a fiecărui creștin este în gândirea Sfântului Vasile ținerea poruncilor lui Dumnezeu, deoarece „*Cel ce are poruncile Mele și le păzește, acela este care Mă iubește*”¹⁶¹. „*Cel ce nu Mă iubește nu păzește cuvintele Mele*”¹⁶². „*Dacă păziți poruncile Mele, veți rămâne întru iubirea Mea după cum și Eu am păzit poruncile Tatălui Meu și rămân întru iubirea Lui*”¹⁶³. Prin urmare dovada că cineva Îl iubește pe Dumnezeu este „*păzirea poruncilor și răbdarea suferințelor pentru El până la moarte*”¹⁶⁴. Nimic nu-l poate despărți pe creștinul adevărat de iubirea lui Hristos; „*Cine ne va despărți pe noi de iubirea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia?*”¹⁶⁵. Dragostea este, conform concepției cuviosului nostru părinte, caracteristica fiilor după har ai lui Dumnezeu, datorie a tuturor celor care-L urmează pe Domnul și semn de recunoaștere a creștinilor¹⁶⁶.

În modul cel mai expresiv prezintă Sf. Vasile imaginea creștinului în epilogul *Regulilor morale*, unde, pe baza unor locuri din Noul Testament, descrie caracteristicile creștinului adevărat. Acestea sunt credința în Dumnezeu, manifestată prin dragostea către Acesta și lucrătoare prin puterea harului, curăția morală, dragostea de aproapele, pomenirea continuă a lui Hristos și trezvia duhovnicească permanentă; „*Ce este propriu creștinului? Credința lucrătoare prin dragoste... Ce este propriu iubirii de Dumnezeu? A păzi poruncile Lui cu scopul preamării Lui. Ce este propriu iubirii de aproapele? A nu căuta cele ale lui, ci cele ale celui iubit spre binele sufletului și al trupului. Ce este propriu creștinului? Ca prin botezul cel «din apă și din duh» să se nască de sus. Ce este propriu celui născut din apă? Aceea ca, precum Hristos a murit păcatului odată pentru totdeauna, la fel și acesta să fie mort și nemișcat spre orice păcat, potrivit cu ceea ce s-a scris, că «toți câți în Hristos Iisus ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat»... Ce este propriu celui născut de sus? Să se dezbrace de «omul cel vechi, dimpreună cu faptele și cu poftetele lui, și să se îmbrace în cel nou, care se înnoiește spre deplină cunoștință, după chipul Celui care l-a zidit», potrivit cu ceea ce s-a spus, că toți «câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat». Ce este propriu creștinului? Să se curețe de toată întinarea trupului și a duhului, în sângele lui Hristos și să săvârșească sfințenie în frica lui Dumnezeu și în dragostea lui Hristos și să nu aibă întinăciune sau zbârcitură sau ceva din cele asemenea, ci să fie sfânt și fără de prihană și astfel să mănânce trupul lui Hristos și să bea sângele Lui*”¹⁶⁷. Prin

pătimizește împreună cu mine pentru Evanghelie. Suferă împreună cu mine, ca un bun ostaș al lui Hristos Iisus». Vezi și D. AMAND, *L'ascese monastique*, 292.

¹⁶¹ In. 14,21.

¹⁶² In. 14,24.

¹⁶³ In. 15,10. Vezi VASILE cel MARE, *Regulile morale*, 3, PG 31, 705D-708A (PSB 18, 105).

¹⁶⁴ *Regulile morale*, 3, PG 31, 705(PSB 18, 105).

¹⁶⁵ Rom. 8, 35.

¹⁶⁶ VASILE cel MARE, *Epistola 203*, 1, PG 32, 737AB (PSB 12, 412). Vezi de asemenea și *Epistola 204*, unde Sf. Vasile aduce spre mărturie și o parte din imnul dragostei din *Epistola I-a către Corinteni* a Sf. Ap. Pavel.

¹⁶⁷ *Regulile morale*, 80, 22, PG 31, 868C-869B (PSB 18, 196-197).

urmare ținta fiecărui creștin este încadrarea lui în viața Dumnezeu-omului Iisus Hristos, iar idealul vieții duhovnicești este faptul ca omul să ajungă la asemănarea cu Dumnezeu. Calea spre aceasta este formarea sufletului după chipul lui Hristos: „*Ce este propriu celor care mănâncă pâinea și beau potirul Domnului? Să păstreze fără întrerupere amintirea Celui Care pentru noi a murit și a înviat. Ce este propriu celor care păstrează o astfel de pomenire? De a nu mai trăi deloc pentru ei, ci pentru «Cel ce a murit și a înviat pentru ei»... Ce este propriu creștinului? Să se iubească unii pe alții, după cum și Hristos ne-a iubit pe noi. Ce este propriu creștinului? Să-L vadă pe Domnul înaintea lui pururea. Ce este propriu creștinului? Să vegheze în fiecare zi și ceas și să fie gata prin desăvârșirea străduinței de a fi plăcut lui Dumnezeu, știind că în ceasul în care nu gândește, vine Domnul*”¹⁶⁸. În consecință „norma creștinismului” este „imitarea lui Hristos după măsura firii umane a Lui”¹⁶⁹.

Credință fermă în Dumnezeu, dragoste arzătoare pentru El, nădejde în comuniunea veșnică împreună cu El și o viață orientată către dobândirea acesteia sunt prin urmare caracteristicile fiecărui creștin ca și ale fiecărui martir. Fiecare creștin adevărat este un martir viu al lui Dumnezeu, este un martir cu conștiința. Dacă el ajunge să fie martir și prin sânge, acest lucru depinde de condiții exterioare, care depășesc puterile lui.

Martirii sângelui și martirii conștiinței sunt întrupări concrete ale aceleiași mărturii a lui Hristos în lume. Sf. Vasile cel Mare a arătat aceasta într-un mod minunat prin scrierile și omiliile sale.

¹⁶⁸ Ibidem, 80, 22, PG 31, 869BC (PSB 18, 197).

¹⁶⁹ Regulile mari, 43, 1, PG 31, 1028BC (PSB 18, 287). Vezi și P. CHRISTOU, Ὁ Μέγας Βασίλειος, 303sq.

Epilog

Creștinismul nu poate fi conceput fără dimensiunea martirică a sa. De-a lungul istoriei sale, creștinii au mărturisit și mărturisesc existența lui Dumnezeu, Care, din marea Sa iubire pentru om, L-a trimis în lume pe Fiul Său cel Unul-născut Iisus Hristos, Care S-a întrupat, a primit să se facă unul ca noi, a suferit patimile pricinuite de oameni, a fost răstignit, a înviat și s-a înălțat la ceruri, făcându-se astfel model și al propriei noastre învieri spre viața cea veșnică. Mărturia dată pentru Hristos în mijlocul lumii este prin urmare mărturia credinței în Cuvântul lui Dumnezeu întrupat, a dragostei pentru El și a nădejzii în viața veșnică trăită în comuniune cu El. Această mărturie nu se împlinește doar cu cuvântul, ci ea este mai ales un întreg mod de viață, iar în anumite condiții istorice poate lua forma martiriului necesitând chiar moartea.

De multe ori în primele veacuri ale istoriei creștine mărturia lui Hristos atrăgea după sine moartea martirică. Lumea antică păgână, care nu accepta mărturia despre un Dumnezeu, Care S-a făcut om, a suferit, a fost răstignit și a înviat, precum și forurile superioare ale statului roman, care considerau învățătura creștină fiind un fel de magie și îi priveau pe creștini ca pe niște necredincioși, dușmani ai statului și ai tradițiilor lui, s-au opus cu toate mijloacele dezvoltării creștinismului. Însăși existența creștinilor era considerată ca o crimă și adesea era pedepsită într-un mod foarte dur, chiar și cu moartea. În asemenea condiții, când apartenența la creștinism putea atrage moartea în orice clipă, faptul ca cineva să fie creștin însemna să trăiască cu adevărat doar în vederea vieții veșnice, adică să trăiască fiind orientat eshatologic. Patria cea adevărată a creștinilor, a martirilor, nu era cea prezentă, ci cea viitoare, spre care îi și atrăgea dragostea lor pentru Hristos. Viața pasageră prezentă era privită de creștini doar ca un loc de pregătire pentru cea veșnică și își primea valoarea tocmai din această calitate a ei.

În omiliile și scrierile sale, Sf. Vasile cel Mare îi pune în evidență pe martiri ca pe niște atleți ai vieții viitoare în comuniune cu Hristos. În cuvintele sale panegirice, rostite în cinstea anumitor martiri, cuviosul ierarh din Capadocia elogiază credința, dragostea și răbdarea lor în mijlocul înfricoșătoarelor chinuri precum și nădejdea cu care mureau și subliniază caracterul de jertfă al martiriului. Sf. Vasile accentuează faptul că moartea martirică era expresia și încununarea totalei dăruiri de sine lui Dumnezeu din partea martirilor și constituia jertfirea întregii lor ființe de dragul lui Hristos în Care credeau și pe Care Îl iubeau. Jertfa făcută de martiri dovedește dragostea lor desăvârșită pentru Hristos, ca un răspuns la dragostea lui Hristos, Care S-a jertfit pentru oameni. Această dragoste îi împingea să jertfească toate pentru a câștiga comuniunea veșnică cu El. Moartea martirilor demonstrează că și viața lor a fost o mărturie pe care ea – moartea – doar o încununază.

Credința, dragostea și jertfa martirilor au condus la biruința Bisericii în lupta cu lumea păgână, închinătoare la idoli. După încetarea persecuțiilor, continuatori ai lucrării martirilor s-au dovedit a fi cu precădere monahii, pe care Sf. Vasile cel Mare îi numește de asemenea atleți ai credinței. Mărturia lui Hristos, pe care martirii o dădeau prin moartea lor, cuvioșii asceți o continuă cu dorința și voința de-a lungul întregii lor vieți prin intermediul luptelor pentru credință, având drept

cauză și impuls la aceasta aceeași credință și dragoste, cu aceeași nădejde și cu aceeași destinație eshatologică.

Însă martiri/martori ai lui Hristos sunt chemați să fie toți creștinii. Faptul de a pune în lucrare calitățile date prin aceea că omul este creat după chipul lui Dumnezeu în vederea ajungerii la asemănarea cu El constituie o datorie a tuturor creștinilor, iar împlinirea acestui lucru înseamnă o mărturie dată pentru Hristos. Sf. Vasile cel Mare, a cărui viață a fost o mărturie permanentă a lui Hristos, îi propune pe martiri drept modele pe care creștinii sunt datori să le imite. Aceasta nu înseamnă că ei trebuie să moară precum aceia, în afară de cazul în care condițiile externe ar cere acest lucru. Înseamnă însă că ei trebuie să trăiască cu adevărat creștinismul, străduindu-se până la moarte, după cum spune, pentru împlinirea Evangheliei în viața lor.

Scrierile și omiliile Sfântului Vasile cel Mare constituie o invitație adresată nouă tuturor la a trăi o viață martirică, mărturisitoare, la a duce un mod de viață martiric. De mărturia pe care noi creștinii o dăm astăzi cu viața noastră depinde biruința împotriva puterilor de astăzi ale răului și a noului păgânism contemporan, atât de divers și de intens propagat. Vom da noi această mărturie? Răspunsul rămâne să-l dea fiecare cu viața lui.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

VASILE cel MARE,

La Hexaameron

Ὅμιλῖαι 1-9 εἰς τὴν ἑξαήμερον, PG 29, 4-208 [Omilia la Hexaameron, PSB 17, 69-180].

La psalmi

Ὅμιλῖαι εἰς τοὺς ψαλμοὺς (ψαλμ. 1, 7, 14, 28, 29, 32, 33, 44, 45, 48, 59, 61, 114), PG 29, 209-493 [PSB 17, 181-344 și Tâlcuire duhovnicească la psalmi, EIBMBOR, București 200].

La ia aminte la tine însuși

Ὅμιλία εἰς τὸ «Πρόσεχε σεαυτῷ», PG 31, 197-217 [Omilia la cuvintele «Ia aminte la tine însuși», PSB 17, 365-375].

Despre mulțumire

Περὶ Εὐχαριστίας, PG 31, 217-237 [Despre mulțumire, PSB 17, 376-385].

La mucenița Iulita

Εἰς τὴν μάρτυρα Ἰουλίταν, καὶ εἰς τὰ λειπόμενα τῆς προλεχθείσης ὁμιλίας τῆς περὶ Εὐχαριστίας, PG 31, 237-261 [La mucenița Iulita și completare la omilia rostită mai înainte despre mulțumire, PSB 17, 386-398].

În timp de foamete

Ὅμιλία ρηθεῖσα ἐν λιμῷ καὶ ἀρχμῷ, PG 31, 304-328 [În timp de foamete și secetă, PSB 17, 422-433].

Că nu este Dumnezeu autorul

Ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, PG 31, 329-353 [Că nu este Dumnezeu autorul relelor, PSB 17, 435-477].

Despre invidie

Περὶ φθόνου, PG 31, 372-385 [Despre invidie, PSB 17, 458-466].

Îndemnătoare la botez

Εἰς τὸ ἅγιον βάπτισμα προτρεπτική, PG 31, 424-444 [Îndemnătoare la sfântul botez, PSB 17, 488-499].

Împotriva celor care se îmbată

Κατὰ μεθυσόντων, PG 31, 444-464 [Împotriva

- celor care se îmbată, PSB 17, 500-508].
- Despre credință* *Περὶ πίστεως*, PG 31, 464-472 [Despre credință, PSB 17, 508-508].
- La «La început»* *Εἰς τὸ «Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος»*, PG 31, 472-481 [La cuvintele «La început era cuvântul», PSB 17, 514-519].
- La mucenicul Varlaam* *Εἰς Βαρλαάμ μάρτυρα*, PG 31, 484-489 [La mucenicul Varlaam, PSB 17, 520-523].
- La mucenicul Gordie* *Εἰς Γόρδιον τὸν μάρτυρα*, PG 31, 489-508 [La mucenicul Gordie, PSB 17, 524-533].
- La cei patruzeci de mucenici* *Εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας*, PG 31, 508-525 [La sfinții patruzeci de mucenici, PSB 17, 534-542].
- Despre smerenie* *Περὶ ταπεινοφροσύνης*, PG 31, 525-540 [Despre smerenie, PSB 17, 543-551].
- Despre a nu ne lipi* *Περὶ τοῦ μὴ προσηλωθῆναι τοῖς βιωτικοῖς καὶ περὶ τοῦ γενομένου ἐμπρησμοῦ ἕξωθεν τῆς Ἐκκλησίας*, PG 31, 540-564 [Despre a nu ne lipi de cele lumești și despre focul din afara Bisericii, PSB 17, 552-565].
- Către tineri* *Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἂν ἐξ ἐλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*, PG 31, 564-589 [Către tineri, cum să se folosească de literatura elenă, în «Tinerimea creștină» 5/1935].
- La mucenicul Mamant* *Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Μάμαντα*, PG 31, 589-600 [La sfântul mucenic Mamant, PSB 17, 583-588].
- Prealabilă înfățișare ascetică* *Ἀσκητικὴ προδιατύπωσις*, PG 31, 620-625 [Prealabilă înfățișare ascetică, PSB 18, 57-60].
- Cuvânt ascetic I* *Λόγος ἀσκητικός, καὶ παραίνεσις περὶ ἀποταγῆς βίου, καὶ τελειώσεως πνευματικῆς*, PG 31, 625-648 [Cuvânt ascetic și îndemn pentru renunțarea la viața lumească și pentru desăvârșirea duhovnicească, PSB 18, 60-71].
- Despre asceză* *Λόγος περὶ ἀσκήσεως, πῶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν*, PG 31, 648-652 [Cuvânt despre asceză, cum se cuvine să se pregătească

	monahul, PSB 18, 72-74].
<i>Despre judecata lui Dumnezeu</i>	<i>Προοίμιον περὶ κριμάτων Θεοῦ</i> , PG 31, 653-676 [Despre judecata lui Dumnezeu, PSB 18, 74-86].
<i>Despre credință</i>	<i>Περὶ πίστεως</i> , PG 31, 676-692 [Despre credință, PSB 18, 87-95].
<i>Regulile morale</i>	<i>Τὰ ἠθικά</i> , PG 31, 700-869 [Regulile morale, PSB 18, 101-197].
<i>Cuvânt ascetic II</i>	<i>Λόγος ἀσκητικὸς Β</i> , PG 31, 869-881 [Cuvânt ascetic II, PSB 18, 198-204].
<i>Cuvânt ascetic III</i>	<i>Λόγος ἀσκητικὸς Γ</i> , PG 31, 881-888 [Cuvânt ascetic III, PSB 18, 205-208].
<i>Regulile mari</i>	<i>Ἔρωτοι κατὰ πλάτος, κατ' ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν</i> , 1-55, PG 31, 889-1052 [Regulile mari în formă de întrebări și răspunsuri, PSB 18, 210-301].
<i>Regulile mici</i>	<i>Ἔρωτοι κατ' ἐπιτομήν</i> , 1-313, PG 31, 1052-1305 [Regulile mici, PSB 18, 315-463].
<i>Epitimii</i>	<i>Ἐπιτίμια εἰς μοναχοὺς ἐξήκοντα</i> , PG 31, 1305-1313 [Epitimii, PSB 18, 464-467].
<i>Epitimii pentru călugărițe</i>	<i>Ἐπιτίμια εἰς τὰς κανονικὰς δέκα ἐννέα</i> , PG 31, 1313-1316 [Epitimii pentru călugărițe, PSB 18, 467].
<i>Omilie rostită în Lacizia</i>	<i>Ὁμιλία ρηθεῖσα ἐν Λακίζοις</i> , PG 31, 437-57 [Omilie rostită în Lacizia?].
<i>Constituțiile ascetice</i>	<i>Ἀσκητικαὶ διατάξεις πρὸς τοὺς ἐν Κοινοβίῳ</i> , PG 31, 1321-1428 [Constituțiile ascetice către cei care locuiesc în chinovie, PSB 18, 469-525].
<i>Liturghia</i>	<i>Λειτουργία τοῦ Ἁγίου Βασιλείου</i> , PG 31, 1629-1656 [Liturghia Sf. Vasile cel Mare, Liturghier, EIBMBOR, București 2000, 189-258].
<i>Epistole</i>	<i>Ἐπιστολαί</i> , 1-366, PG 32, 220-1112 [Epistole, PSB 12, 115-625].

- La psalmi* Ὅμιλῖαι 1-4 εἰς τοὺς ψαλμοὺς (εἰς ψαλμοὺς 28, 37, 115, 132), PG 30, 72-117 [Omiliile 1-4 la psalmi].
- Despre exercitarea ascezei* Λόγος εἰς τὴν ὑποτύπωσιν τῆς ἀσκήσεως, PG 31, 1509-1513 [Cuvânt pentru informare despre exercitarea ascezei, PSB 18, 527-528].
- Despre Duhul Sfânt* Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, PG 32, 68-217 [Despre Duhul Sfânt, PSB 12, 17-92].
- Asceticele* *Asceticele*, Scrieri Partea a II-a, PSB 18, trad. rom. I.D. IVAN, EIBMBOR, București 1989.
- Despre Sfântul Duh , Epistole* *Despre Sfântul Duh. Corespondență (Epistole)*. Scrieri Partea a III-a, PSB 12, trad. rom. C. CORNÎTESCU și T. BODOGAE, EIBMBOR, București 1988.
- Omilii* *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii și Cuvântări*, Scrieri Partea I, PSB 17, trad. rom. D. FECIORU, EIBMBOR, București 1986.
- Saint Basile. Lettre 1* *Saint Basile. Lettre*, tome 1, Texte établis et traduits par YVES COURTONE, Société d'édition «Les Belles Lettres», Paris 1957.
- Saint Basile. Lettre 2* *Saint Basile. Lettre*, tome 2, Texte établi et traduit par YVES COURTONE, Société d'édition «Les Belles Lettres», Paris 1961.
- Saint Basile. Lettre 3* *Saint Basile. Lettre*, tome 3, Texte établi et traduit par YVES COURTONE, Société d'édition «Les Belles Lettres», Paris 1966.
- ATANASIE al ALEXANDRIEI,
- Viața cuviosului Antonie* Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου Πατρὸς ἡμῶν Ἀντωνίου, PG 26, 835-976 [Viața și petrecerea cuviosului Părintelui nostru Antonie cel Mare, PSB 16, 191-246].
- CLEMENT ALEXANDRINUL,
- Stromate* Στρωματέων τὸν εἰς ὀκτὼ λόγος τέταρτος, PG 8, 1213-1381 [Stromatele. Cuvântul al IV-lea, PSB 5, 238-310].
- GRIGORIE TEOLOGUL,

- La Sfintele Paști* *Εἰς τὸ ἅγιον Πάσχα καὶ εἰς τὴν βραδύτητα*, PG 35, 396-401 [La Sfintele Pasti, trad. Sebastian Ardelean, *Altarul Banatului*, 4-6, 1996, 83-109]
- Cuvântul 43* *Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείας Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος*, PG 36, 493-605 [Cuvânt funebru al Sf. Grigorie Teologul, arhiepiscopul Constantinopolei, în lauda sfântului Vasile cel Mare, trad. Pr. Nicolae Donos, în „Apologia sau cuvântarea în care se arată motivele ce l-au îndemnat să fugă de preoție și elogiul Sf. Vasile, precedată de o biografie a Sf. Grigorie, alcătuită de preotul Grigorie”, Huși, 1931, 47-117].
- GRIGORIE al NISEI,
- Despre înviere* *Περὶ ψυχῆς καὶ Ἀναστάσεως, Μακρίνια*, PG 46, 12-160 [Despre suflet și înviere, trad. rom. și note de Pr. Prof. Teodor Bodogae, PSB 30, EIBMBOR 1998, 348-408.
- Cuvânt despre Marele Vasile* *Ἐπιτάφιος εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον* [Cuvânt funebru la Marele Vasile], PG 46, 788-817.
- Despre Sf. Grigorie Taumaturgul* *Εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου Γρηγορίου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ* [Despre viața Sf Grigorie al Taumaturgul], PG 46, 893-957.
- Despre viața Macrinei* *Εἰς τὸν βίον τῆς ὁσίας Μακρίνας*, PG 46, 960-1000 [Către ascetul Olimpiu despre viața fericitei Macrina, sora sa, trad. rom. Pr. Teodor Bodogae, în „Veniți la Hristos” 24, Sibiu 1947, 7-67.
- La cei patruzeci de mucenici* *Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους τεσσαράκοντα μάρτυρας* [Cuvânt de laudă la cei patruzeci de mucenici], PG 46, 1, 749-56· II, 757-72· III, 773-88.
- EUSEBIU al CEZAREEI,
- Istoria bisericească* *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 20, 45-906 [Istoria bisericească, PSB 13, 5-394].

IOAN CHRISOSTOM,

- La Înălțarea Domnului* Ὁμιλία εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, PG 50, 441-452 [*Omilia la Înălțarea Domnului nostru Iisus Hristos, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 157-198*].
- La mucenicul Lucian* Εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Λουκιανόν, PG 50, 519-526 [*Cuvânt de laudă la sfântul mucenic Lucian, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 286-292*].
- La Eustațiu al Antiohiei* Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἐν ἁγίοις πατέρα ἡμῶν Εὐστάθιον ἀρχιεπίσκοπον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης, PG 50, 557-606 [*Cuvânt de laudă la cel întru sfinți părintele nostru Eustațiu, arhiepiscopul Antiohiei celei mari, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 385-395*].
- La mucenici* Εἰς μάρτυρας ὁμιλία, PG 50, 661-666 [*Cuvânt la sfinții mucenici, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 448-458*].
- La mucenița Drosida* Ἐγκώμιον εἰς τὴν ἁγίαν μεγαλομάρτυρα Δροσίδα, καὶ εἰς τὸ μνησθῆναι θανάτου, PG 50, 685-694 [*Cuvânt de laudă la sfânta mare muceniță Drosida și despre aducerea aminte de moarte, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 497-509*].
- La mucenicul Varlaam* Ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Βαρλαάμ, PG 50, 675-682 [*Cuvânt de laudă la sfântul mucenic Varlaam, în Predici la Sărbători Împărătești și cuvântări de laudă la sfinți, EIBMBOR, București 2002, 488-496*].

IOAN SCĂRARUL,

Scara

Κλίμαξ, PG 88, 632-1162 [Scara Raiului, ed. Amarcord, Timișoara 1994].

NICOLAE CABASILA

Despre viața în Hristos

Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, λόγοι ἑπτὰ, PG 50, 491-725 [Despre viața în Hristos, studiu introductiv și traducere din limba greacă de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, EIBMBOR, București, 2001].

ORIGEN,

La Evanghelia după Ioan

Τῶν εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἐξιγητικῶν, Τόμος Β', PG 14, 104-184 [Comentar la Evanghelia după Ioan, PSB 7, 133-190].

SOZOMEN,

Istoria bisericească

Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, PG 67, 33-1629 [Istoria bisericească, trad. ÎPS Iosif Gheorghian, Mitropolit Primat, Tipografia Cărților Bisericești, București].

B. Auxiliare

ALEXE, ȘT., *1600 de ani*

ALEXE ȘT., „1600 de ani de la moartea Sfântului Sava Gotul”, *BOR*, 1972, 556-568.

ALLARD, P., *Dix leçons*

ALLARD P., *Dix leçons sur le martyre*, Paris ⁵1913.

ALLARD, P., *Saint Basile*

ALLARD, P., *Saint Basile*, [Les Saints], Paris ⁷1929.

ALTANER, B. — STUIBER, A.,
Patrologie

ALTANER, B. — STUIBER, A., *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Herder, Freiburg, Basel, Wien 1993.

AMAND, D.,
L'ascèse monastique

AMAND, D., *L'ascèse monastique de saint Basile*, ed. de Maredsous 1948.

ANDRAWS, M. G., *Persecuția*

ANDRAWS, M. G., *Ὁ διωγμὸς τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῶν διαδόχων του στήν*

Αἴγυπτο [Persecuția lui Dioclețian și a urmașilor lui în Egipt - Lucrare de master], Tesalonic 2002,

- BARBOTIN, E., *Le sens* BARBOTIN E., „Le sens existentiel du témoignage et du martyre”, *Rev. de Sciences Relig.* 35 (1961) 176-182.
- BODOGAE, T., *Câteva știri* BODOGAE, T., „Câteva știri mai puțin cunoscute despre martiri și despre moaște în corespondența Sf. Vasile cel Mare”, *MA* 3 (1986) 25-30.
- BODOGAE, T., *Corespondența* BODOGAE, T., „Corespondența Sfântului Vasile cel Mare și strădania sa pentru unitatea Bisericii Creștine”, *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, București 1980, 265-283.
- BROX N., *Zeuge und Märtyrer* BROX N., *Zeuge und Märtyrer*, Studien zum Alten und Neuen Testament 5, München 1961.
- CAMPENHAUSEN, H. F. von, *Die Idee des Martyriums* CAMPENHAUSEN H. F. von, *Die Idee des Martyriums in der alten Kirche*, Göttingen ²1964.
- CHRISTO, G. G., *Martyrdom* CHRISTO, G. G., *Martyrdom according to John Chrysostom. To live is Christ, To die is Gain*, Mellen University Press Lewiston 1997.
- CORBON, J., *Réflexions* CORBON, J., „Réflexions sur le sens des martyrs dans la liturgie byzantine”, *Proche-Orient Chrétien* 46 (1996) 5-25.
- CROUZEL, H., *Origen* CROUZEL, H., *Origen*, [trad. rom. Cristian Pop], Deisis, Sibiu 1999.
- DAMAȘA, T., *Iubirea* DAMAȘA, T., „Iubirea și mila creștină”, *MB* 7-9 (1980) 440-445.
- DANIEL-ROPS, H., *L' Eglise des apôtres* DANIEL-ROPS, H., *L' Eglise des apôtres et des martyrs*, Paris 1949.
- DELEHAYE, H., *Les origines* DELEHAYE, H., *Les origines du culte des martyrs*, [SH 20], Société de Bollandistes, Bruxelles 1933.
- DELEHAYE, H., *Les passions* DELEHAYE, H., *Les passions des martyrs et les genres littéraires*, [SH 13 B], Société de Bollandistes, Bruxelles ²1966.

- DELEHAYE, H., *S. Barlaam* DELEHAYE, H., „S. Barlaam Martyr a Antioche”, *ABol* 22 (1903) 129-145.
- DELEHAYE, H., *Synaxarium* DELEHAYE, H., *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitane*, Bruxelles 1902.
- DORE, J., *Credință* DORE, J., „Πίστη στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ” [Credință în Învierea lui Iisus Hristos], *Σ. Βήματα* 14 (1983) 98-14.
- DUȚU, C., *Aspecte sociale* DUȚU, C., „Aspecte sociale în predica Sfântului Vasile cel Mare”, *ST* 1-4 (1979) 324-337.
- EMILIANOS, TIMIADIS, *Le sens de la liberté* EMILIANOS, TIMIADIS, „Le sens de la liberté dans la pensée orthodoxe”, *Conscience et liberté* 13 (1977) 61-70.
- GAIN, B., *L’Eglise de Cappadoce* GAIN, B., *L’Eglise de Cappadoce au IVe siècle d’après la correspondance de Basile de Césarée (330-379)*, [Orientalia Christiana Analecta 225], Roma 1985.
- GIET S., *Les idées* GIET S., *Les idées et l’action sociale de Saint Basile*, Paris 1941.
- GIRARDI, M., *Basilio di Cesarea* GIRARDI, M., „Basilio di Cesarea e il culto dei martiri nel IV secolo. Scrittura e tradizione”, *Vetera Christianorum* 27 (1990), Bari, 85-109.
- GOLITZIN, A., *Mistagogia* GOLITZIN, A., *Mistagogia. Experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie*, [trad. rom. I. Ică jr.], ed. Deisis, Sibiu 1998.
- GRIBOMONT, J., *Concepția* GRIBOMONT, J., „Concepția Sfântului Vasile cel Mare despre idealul creștin și asceza evanghelică”, [trad. B. Ghiuș], *MO* 1-2 (1979) 79-87.
- GRIBOMONT, J., *Histoire du texte* GRIBOMONT, J., *Histoire du texte des ascétiques de S. Basile*, Louvain 1953.
- GRIBOMONT, J., *Le renoncement* GRIBOMONT, J., „Le renoncement au monde dans l’idéal ascétique de saint Basile”, *Irenikon* 31 (1958) 282-307 și 460-475.
- GRIBOMONT, J., *Les Règles* GRIBOMONT, J., „Les Règles Morales de saint Basile et le Nouveau Testament”, [SP II], Berlin 1957, 416-426.

- GRIBOMONT, J., *Saint Basile 1* GRIBOMONT, J., *Saint Basile. Evangile et Eglise, Mélanges*, [SO 36], Vol. I, 1984.
- GRIBOMONT, J., *Saint Basile 2* GRIBOMONT, J., *Saint Basile. Evangile et Eglise, Mélanges*, [SO 37], Vol. II, 1984.
- GROSU, N., *Sfântul Vasile* GROSU, N., „Sfântul Vasile cel Mare, chip plin de har și de lumină”, *Ortodoxia* 31 (1979) 160-167.
- GÜTTGENMANN, E., *Der leidende Apostel* GÜTTGENMANN, E., *Der leidende Apostel und sein Herr, Studien zur paulinischen Christologie*, Göttingen 1966.
- HAGEMEYER, O., *Ich bin Christ* HAGEMEYER, O., *Ich bin Christ. Frühchristliche Märtyrerakten*, Patmos-Verlag, Düsseldorf 1961.
- HEIM, F., *Les Panégyriques* HEIM, F., „Les panégyriques des martyrs ou l'impossible conversion d'un genre littéraire”, *Revue des Sciences Religieuses* 61 (1987) 105-128.
- HENRI, G., *Les persécutions* HENRI, G., *Les persécutions dans l'empire Romain*, Bruxelles 1964.
- IONIȚĂ, V., *Viața* IONIȚĂ, V., „Viața și activitatea sfântului Vasile cel Mare”, *Ortodoxia* 31 (1979) 16-27.
- LANGHEGERMANN, C., *Poziția creștină* LANGHEGERMANN, C., „Η χριστιανική στάση απέναντι στον πόνο” [Poziția creștină vizavi de suferință], *Σ. Βήματα* 14 (1983) 121-128.
- LAVERNETTE, G. de, *Biruirea fricii* LAVERNETTE, G. de, „Η νίκη τοῦ φόβου τοῦ θανάτου στήν πρὸς Ἑβραίουσ Ἐπιστολή” [Biruirea fricii de moarte în Epistola către Evrei], *Σ. Βήματα* 14 (1983) 115-120.
- MALONE, E., *The monk and the martyr* MALONE, E., *The monk and the martyr. The monk as the successor of the martyr* [Dissertation submitted to the Faculty of the School of Theology of the Catholic University of America in Partial Fulfilment of the Requirements for the Degree of Doctor of Sacred Theology], Washington 1950.
- MARX, J., *Sainteté et martyre* MARX, J., *Sainteté et martyre dans les religions du livre* [Problèmes d'histoire du Christianisme 19], Bruxelles 1989.

- MICHEL, O., *Prophet* MICHEL, O., *Prophet und Märtyrer*, Gütersloh 1932.
- MOLDOVAN, I., *Natura și harul* MOLDOVAN, I., „Natura și harul în gândirea teologică a Sfântului Vasile cel Mare”, *Orthodoxia* 31 (1979) 75-89.
- MOORE, S., *Moartea* MOORE, S., „Ὁ θάνατος ὁρόσημο τῆς ἐπιθυμίας. Μιά ἔννοια-κλειδί γιά τή σωτηριολογία” [Moartea hotar al dorinței. Un înțeles cheie pentru soteriologie], *Σ. Βήματα* 14 (1983) 66-76.
- MOSSAY, J., *La morte* MOSSAY, J., *La morte et l'au-delà chez Grégoire de Nazianze*, Louvaine 1966.
- NARDI, C., *Il martirio* NARDI C., „Il martirio volontario nelle omelie di Giovanni Crisostomo sulle martiri martiri antiochene”, *Ho Theologos* 1 (1983) 207-287.
- NARDI, C., *La lingua* NARDI C., „La lingua in faccia al persecutore. Fra antichi sapienti e martiri cristiani”, *Paideia cristiana*, (Roma 1994) 397-427.
- PELLEGRINO, M., *Le sens* PELLEGRINO, M., „Le sens ecclésial du martyre”, *Rev. de Sciences Relig.* 35 (1961) 151-175.
- PIZZOLATO, L., *La consolatio* PIZZOLATO, L., „La consolatio cristiana per la morte nel sec. IV”, *Civiltà classica e cristiana*, anno VI, 3 (1985) 441-474.
- PRESCURE, V., *Personalitatea* PRESCURE, V., „Personalitatea morală a Sf. Vasile cel Mare”, *ST* 5-6 (1962) 283-299.
- RĂMUREANU, I., *Actele Martirice* RĂMUREANU, I., *Actele Martirice*, București 1997.
- RĂMUREANU, I., *Istoria* RĂMUREANU, I., *Istoria Bisericească Universală*, EIBMBOR, București 1992.
- RĂMUREANU, I., *Sfântul Vasile* RĂMUREANU, I., „Sfântul Vasile cel Mare și creștinii din Schytia Minor și Dacia nord-dunăreană”, *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, București 1980, 378-393.
- ROUSSEAU, PH., *Basil of Caesarea* ROUSSEAU, PH., *Basil of Caesarea*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London.

- SERAFIM, P., *Die Orthodoxe Spiritualität Osterzeit*, Christlicher Osten, Würzburg 1998.
- SERAFIM, P., *Die Orthodoxe Spiritualität Osterzeit*, Christlicher Osten, Würzburg 1998.
- SIBIESCU, G., *Legăturile*
- SIBIESCU, G., „Legăturile Sfântului Vasile cel Mare cu Scythia Minor (Dobrogea)”, *Ortodoxia* 1 (1979) 146-159.
- SPIDLIK, T., *La sophiologie*
- SPIDLIK, T., *La sophiologie de S. Basile*, *Orientalia Christiana Analecta* 162, Roma²1972.
- SPIDLIK, T., *Spiritualitatea*
- SPIDLIK, T., *Spiritualitatea Răsăritului Creștin. I Manual sistematic*, [trad. rom. I. Ică jr.], Deisis, Sibiu 1997.
- STĂNILOAE, D., *Teologia*
- STĂNILOAE, D., *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, I, II, III, București 1997.
- TELEA, M., *Antropologia*
- TELEA, M., *Antropologia Sfinților Părinți Capadocieni*, Alba Iulia 2001.
- VASILIU, C., *1600 de ani*
- VASILIU, C., „1600 de ani de la moartea Sf. Vasile cel Mare”, *Ortodoxia* 31 (1979) 12-15.
- VILLER, M., *Le martyr et l'ascèse*
- VILLER, M., „Le martyr et l'ascèse”, *Rev. d'Ascétique et de Mystique*, Roma-Toulouse 6 (1925) 105-142.
- VILLER, M., *Les martyrs et l'esprit*
- VILLER, M., „Les martyrs et l'esprit”, *Recherches de science religieuse*, Paris 7 (1924) 544-551.
- VILLER, M., *Martyr et perfection*
- VILLER, M., „Martyr et perfection”, *Rev. d'Ascétique et de Mystique*, Roma-Toulouse 6 (1925) 3-25.
- VISCHER, L., *Basilius*
- VISCHER L., *Basilius der Grosse. Untersuchungen zu einem Kirchenvater der vierten Jahrhunderts*, Basel 1953.
- VOICU, C., *Elementul apologetic*
- VOICU, C., „Elementul apologetic în Actele Martirilor”, *Credința Ortodoxă*, anul I, nr. 2 (iulie-septembrie 1996), Alba Iulia, 31-48.
- VORNICESCU, N., *Aspecte*
- VORNICESCU, N., „Aspecte ale desăvârșirii creștine în viața și opera Sfântului Vasile cel Mare”, *Ortodoxia* 4 (1978) 604-637.
- VOUGA, F., *Geschichte*
- VOUGA, F., *Geschichte des frühen*

Christentums, Tübingen 1994.

- WINN, R.E., *Revisiting* WINN, R.E., „Revisiting the date of authorship of Basil of Caesarea’s *Ad Adolescentes*”, *Greek orthodox Theological Review* 1-4 (1999) 291-307.
- ZĂGREAN, I., *Probleme morale* ZĂGREAN, I., „Probleme morale în opera Sfântului Vasile cel Mare”, *Sfântul Vasile cel Mare. Închinare la 1600 de ani de la săvârșirea sa*, București 1980, 206-237.
- ATHANASIOS, K. P., *Triniterea* ATHANASIOS, K. P., „Ἡ ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολή τοῦ μάρτυρος καί τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Ἅγιος Δημήτριος ὁ Μυροβλήτης” [Triniterea în lume a martirului și a Bisericii. Sf. Dimitrie Izvorătorul de mir], *Ἐκκλησία A* 55 (1978), 348-350, 386-388.
- EMILIANOS, ARHIM., *Martiriul* EMILIANOS, ARHIM., „Τό μαρτύριον ὡς ἀφετηριακόν στοιχεῖον εἰς τόν ὀρθόδοξον μοναχισμόν” [Martiriul ca punct de plecare în monahismul ortodox], *Ὁ Ἅγιος Δημήτριος καί τό μοναχικόν ιδεώδες*, Tesalonic 1982, 73-86.
- ALIVANOGLU-PAPANGHELOU, K., **Sfinții Capadociei** ALIVANOGLU-PAPANGHELOU, K., *Οἱ Ἅγιοι τῆς Καππαδοκίας* [Sfinții Capadociei], ed. Centrului de Studii Capadociene N. Karbalis, Karditsa.
- ANASTASIOS, I., *Introducere* ANASTASIOS, I., „Εἰσαγωγικά γιά τή μελέτη τῶν νεομαρτύρων” [Introducere la studiul neomartirilor], *ΠΘΣΤΜΝ*, 27-38.
- AVGOUSTINATOS, M., **Locul femeii** AVGOUSTINATOS, M., *Ἡ θέση τῆς γυναίκας στό ἔργο τοῦ Μεγάλου Βασιλείου* [Locul femeii în opera Sf. Vasile cel Mare - Lucrare de master], Tesalonic 1998.
- BASILADIS, P., *Neomartiri* BASILADIS, P., „«Νεομάρτυρες» καί ἡ σημασιολογική ἐξέλιξη τῶν ὄρων «μάρτυς» καί «μαρτυρία»” [«Neomartiri» și evoluția semantică a termenilor «martir» și «mărturie»], *ΠΘΣΤΜΝ*, 437-448.
- BLACHOS, K., *Martir* BLACHOS, K., „Μάρτυς καί Ἅγιος στήν Παλαιά Διαθήκη” [Martir și sfânt în Vechiul Testament], *AMZE, ΕΣΠΘ*, 9-36.

- GALANIS, I., *Înțelesul martiriului* GALANIS, I., „Η έννοια του μαρτυρίου στην Αγία Γραφή” [Înțelesul martiriului în Sf. Scriptură], *ΠΘΣΤΜΝ*, 59-71.
- GALITIS, G., *Înțelesul sfântului* GALITIS, G., „Η έννοια του άγιου και του μάρτυρα στην Καινή Διαθήκη” [Înțelesul sfântului și al martirului în Noul Testament], *AMZE, ΕΣΠΘ*, 37-45.
- GHEORGHIOS, ARHIM., *Îndumnezeirea* GHEORGHIOS, ARHIM., *Η θέωσις ως σκοπός της ζωής του ανθρώπου* [Îndumnezeirea ca scop al vieții omului], *Άγιον Όρος* ⁴2000.
- IEFTICI, A., *Monahism și martiriu* IEFTICI, A., „Μοναχισμός και μαρτύριον: Μοναχική ζωή” – Μαρτυρική ζωή [Monahism și martiriu: Viață monahală – Viață martirică], *ΑΔκΜΙ*, Tesalonic 1982, 21-36.
- IOULTSIS, B., *Libertate* IOULTSIS, B., „Έλευθερία και ύπακοή στην όρθόδοξη χριστιανική ήθική” [Libertate și ascultare în morala creștină ortodoxă], *ΓΠ* 60 (1977) 251-262.
- IOULTSIS, B., *Τό μήνυμα* IOULTSIS, B., „Τό μήνυμα της ευθύνης από τους Τρεις Ίεράρχες” [Mesajul răspunderii de la cei Trei Ierarhi], *ΓΠ* 62 (1979) 10-20.
- GLAVINAS, A., *Istoria* GLAVINAS, A., *Ίστορία της Έκκλησίας*, τεύχος Α΄ [Istoria Bisericii, volumul I], Tesalonic 1986.
- DROUNGAS, I., *Moartea* DROUNGAS, I., *Ο θάνατος του ανθρώπου κατά τό Μέγα Βασίλειο* [Moartea omului după Sf. Vasile cel Mare - Teză de master], Tesalonic 1998.
- EVSTRATIADIS, S., *Viețile Sfinților* EVSTRATIADIS, S., *Άγιολόγιον της Όρθοδόξου Έκκλησίας* [Viețile Sfinților Bisericii Ortodoxe], ed. ΑΔΕΕ.
- ZISIS, TH., *Mântuirea* ZISIS, TH., *Η σωτηρία του ανθρώπου και του κόσμου* [Mântuirea omului și a lumii] [Πατερικά 2], ed. Βρυέννιος, Tesalonic 1997.
- ZISIS, TH., *Capete morale* ZISIS, TH., *Ήθικά κεφάλαια* [Capete morale] [Πατερικά 6], ed. Βρυέννιος, Tesalonic 2002.
- ZISIS, TH., *Monahism* ZISIS, TH., *Μοναχισμός. Μορφές και θέματα* [Monahism. Figuri și teme] [Πατερικά 5], ed.

- Βουέννιος, Tesalonic 1998.
- ZISIS, TH., *Mângâiere* ZISIS, TH., *Παρηγορία πενθούντων. Οί παραμυθητικές ἐπιστολές τοῦ Μ. Βασιλείου* [Mângâiere întristaților. Scrisorile de încurajare ale Sf. Vasile cel Mare], Seria «Timp», Teme de actualitate bisericească, Tesalonic 2001.
- ZISIS, TH., *Arta fecioriei* ZISIS, TH., *Τέχνη παρθενίας. Γάμος καί ἀγαμία εἰς τά περί παρθενίας πατερικά ἔργα* [Arta fecioriei. Nuntă și celibat în operele despre feciorie ale Părinților] [Πατερικά 3], Tesalonic 1996.
- THEODOROS, E., *Neomartirii* THEODOROS, E., „Οἱ νεομάρτυρες εἰς τό ἔργον τῆς ἀγωγῆς” [Neomartirii și opera de educație], ΠΘΣΤΜΝ, 311-328.
- KALLISTOS, W.,
Mergeți cu bucurie KALLISTOS, W., „Πορεύεσθε μετά χαρᾶς. Τό μυστήριο τοῦ θανάτου καί τῆς Ἀναστάσεως” [Mergeți cu bucurie. Martiriul morții și al învierii], Σύναξη 49 (ianuarie-martie 1944), 19-33.
- KALLISTOS, W.,
Ce este un martir KALLISTOS, W., „Τί εἶναι ἓνας μάρτυρας;” [Ce este un martir?], *Μαρτυρία ζωῆς*, Atena 1999.
- KARATHANASIS, A.,
Capadocia KARATHANASIS, A., *Καππαδοκία. Συμβολή στήν ἱστορία καί τόν πολιτισμό τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας* [Capadocia. Contribuție la istoria și civilizația elenismului din Asia Mică, Tesalonic 2001.
- KARAMANIDOU, A.,
Martiri în Capadocia KARAMANIDOU, A., „Μάρτυρες στήν Καππαδοκία κατά τήν ἐποχή τῶν διωγμῶν” [Martiri în Capadocia în perioada persecuțiilor], ΠΕΣΘΚ, 243-259.
- KASTANAS, TH. N., *Moartea* KASTANAS, TH. N., „Ὁ θάνατος καί ἡ ἀγάπη” [Moartea și dragostea], ΓΠ 61 (1978) 210-218.
- KAPSANIS, G., *Fecioria* KAPSANIS, G., „Ἡ παρθενία εἰς τήν ζωήν τοῦ Ἁγ. Δημητρίου κατά τόν Ἅγιον Γρηγόριον τόν Παλαμᾶν” [Fecioria în viața Sf. Dimitrie după Sf. Grigorie Palama], ΑΔκΜΙ, Tesalonic 1982, 51-71.
- KOTSONIS, I., *Conceptia* KOTSONIS, I., *Ἡ περί ἐλευθερίας χριστιανική ἀντίληψις* [Conceptia creștină despre libertate],

- Tesalonic 1963.
- KOTSONIS, I., *Credința* KOTSONIS, I., *Ἡ ἐπί τήν νίκην πεποίθησις τῶν πρώτων Χριστιανῶν ὡς ἱεραποστολική δύναμις* [Credința în biruință a primilor creștini ca putere misionară], ed. Ἡ Δαμασκός, Atena 1958.
- KOTSONIS, I., *Politica* KOTSONIS, I., *Ἡ πολιτική τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ἐναντι τῶν Χριστιανῶν* [Politica statului roman împotriva creștinilor], Ierusalim 1957.
- KOTSONIS, I., *Conceptia* KOTSONIS, I., „Αἱ περί κοινοβιακῆς ζωῆς ἀντιλήψεις τοῦ Μεγάλου Βασιλείου” [Conceptia Sf. Vasile cel Mare despre monahism], *ΑΠΧΑΟ*, Tesalonic 1963, 151-175.
- KOTSONIS, I., *Entuziasmul* KOTSONIS, I., *Τό ἐνθουσιαστικόν στοιχεῖον εἰς τήν Ἐκκλησίαν τῶν μαρτύρων* [Entuziasmul în Biserica martirilor], Atena 1952.
- KOUBELAS, G. D., *Persecuții* KOUBELAS, G. D., „Διωγμοί καί μάρτυρες” [Persecuții și martiri], *Ἀκτίνες* 40 (1977) 99-104.
- KOUNAVI, G., *Durerea* KOUNAVI, G., *Ὁ πόνος. Ἀγιογραφική καί πατερική προσέγγιση* [Durerea. Abordare din prisma sfinților și a părinților], ΑΔΕΕ 1994.
- KOUTSOURI, D., *Îndrăzneala* KOUTSOURI, D., „Ἡ παρρησία τοῦ ἁγίου καί τοῦ μάρτυρα” [Îndrăzneala sfântului și a martirului], *Ὁ ἅγιος καί ὁ μάρτυς στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας*, *ΕΣΠΘ*, 133-141.
- KRAGHIOPOULOU, S., *Idealul monahal* KRAGHIOPOULOU, S., „Τό μοναχικό ἰδεῶδες στό Μέγα Βασίλειο” [Idealul monahal la Sf. Vasile cel Mare], *Βασιλείας. Ἐόρτιος τόμος ἐπί τῆ συμπληρώσει 1600 ἐτῶν ἀπό τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Βασιλείου*, Tesalonic 1979, 155-164.
- KRIKONIS, CH., *Characterul hristocentric* KRIKONIS, CH., „Ὁ χριστοκεντρικός χαρακτήρας τοῦ μαρτυρίου τῶν νεομαρτύρων” [Characterul hristocentric al martiriului neomartirilor], *Ὁ ἅγιος καί ὁ μάρτυς στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας*, *ΕΣΠΘ*, 69-81.
- KRIKONIS, CH., *Καπαδοκία* KRIKONIS, CH., „Καπαδοκία. Καπαδόκες πατέρες καί ἡ συμβολή τους στήν ἐπικράτηση

- τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος” [Capadocia. Părinți capadocieni și contribuția lor la victoria duhului creștin, ΠΕΣΘΚ, 227-242.
- KRIKONIS, CH., *Clerici* KRIKONIS, CH., „Κληρικοί νεομάρτυρες και μάρτυρες” [Clerici neomartiri și martiri], ΠΘΣΤΜΝ, 239-309.
- MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Nou sinaxar* MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Νέος Συναξαριστής τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας* [Nou sinaxar al Bisericii Ortodoxe], Vol. 1, ed. Ormlia 2001.
- MAMALI, A., *Mame de sfinți* MAMALI, A., *Μητέρες ἁγίων* [Mame de sfinți - Lucrare de master], Tesalonic 1995.
- MANTZARIDIS, G., *Abordare sociologică* MANTZARIDIS, G., „Κοινωνιολογική προσέγγιση τῆς παρουσίας τῶν νεομαρτύρων” [Abordare sociologică a apariției martirilor, ΠΘΣΤΜΝ, 225-237.
- MARNELLOU, G., *Preotul* MARNELLOU, G., *Ὁ ἱερέας ὡς μάρτυρας τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ στήν Ἐκκλησία και στόν κόσμο* [Preotul ca martor al prezenței lui Hristos în Biserică și în lume - Lucrare de master], Tesalonic 1993.
- MATSOUKAS, A. N., *Problema* MATSOUKAS, A. N., *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ* [Problema răului] [Φιλοσοφική και Θεολογική Βιβλιοθήκη 5], ed. Πουρναρά, Tesalonic ³1992.
- METALLINOS, G., *Sfântul* METALLINOS, G., „Ὁ ἅγιος και ὁ μάρτυς ὡς μιμητής τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου” [Sfântul și martirul ca imitator al patimii Domnului], *Ὁ ἅγιος και ὁ μάρτυς στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας*, ΕΣΠΘ, 56-68.
- BALOGHIANNI, ST., *Dimensiunea biologică* BALOGHIANNI, ST., „Ἡ βιολογική διάσταση τῶν βασανισμῶν και τῶν τρόπων θανατώσεως τῶν νεομαρτύρων” [Dimensiunea biologică a chinurilor și a metodelor de ucidere a neomartirilor], ΠΘΣΤΜΝ, 355-364.
- BILALI, SP., *Martirii* BILALI, SP., *Οἱ μάρτυρες τῆς Ὁρθοδοξίας, Τόμος Α΄, Ἡ Θεολογία τοῦ μαρτυρίου* [Neomartirii Ortodoxiei. Vol I, Teologia martiriului], ed. Ὁρθοδόξου Τύπου, Atena 1973.

- BONIS, K. G.,
Sf. Vasile cel Mare BONIS, K. G., „Ο Μέγας Βασίλειος και η Ανάστασις τοῦ Κυρίου” [Sf. Vasile cel Mare și Învierea Domnului, *Ἐκκλησία* 56 (1979) 177-178.
- BONIS, K. G.,
Sf. Atanasie cel Mare BONIS, K. G., „Μέγας Ἀθανάσιος – Ἰουλιανός ὁ Ἀποστάτης και Μέγας Βασίλειος” [Sf. Atanasie cel Mare – Iulian Apostatul și Sf. Vasile cel Mare], *Θεολογία* 50 (1979) 689-725.
- BOUGHIA, S., *Formația* BOUGHIA, S., *Ἡ μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου κατὰ τό Μέγα Βασίλειο* [Formația omului după Sf. Vasile cel Mare - Lucrare de master], Tesalonic 1993.
- BRASIOTIS, P., *Sf. Vasile* BRASIOTIS, P., „Ο Μέγας Βασίλειος πρότυπον πνευματικοῦ ἀνθρώπου” [Sf. Vasile cel Mare model de om duhovnicesc], *ΕΕΘΣΠΑ* 19 (1972), 415-444.
- NICODIM, AGHIORITUL,
Nou Martirologiu NICODIM, AGHIORITUL, *Νέον Μαρτυρολόγιον* [Nou Martirologiu], ed. «Ἀστήρ», Atena ³1960.
- PAPADOPOULOS, A.,
Sf. Dimitrie PAPADOPOULOS, A., *ΑΔκΜΙ κατὰ τόν Ἰσίδωρον Θεσσαλονίκης* [Sf. Dimitrie și idealul monahal după Isidor al Tesalonicului], Tesalonic 1962.
- PAPADOPOULOS, A., *Teologia* PAPADOPOULOS, A., „Θεολογία ἀρχαίων και νέων μαρτυρολογίων” [Teologia vechilor și a noilor martirologii], *ΠΘΣΤΜΝ*, 105-176.
- PAPADOPOULOS, ST.,
Mersul teologic PAPADOPOULOS, ST., „Θεολογική πορεία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου” [Mersul teologic al Sf. Vasile cel Mare], *ΕΕΘΣΠΑ* 24 (1979-1980) 171-201.
- PAPADOPOULOS, ST.,
Neomartirii PAPADOPOULOS, ST., *Οἱ νεομάρτυρες και τό δοῦλον γένος* [Neomartirii și neamul în sclavie], Atena 1974.
- PAPADOPOULOS, ST.,
Monahismul PAPADOPOULOS, ST., *Ὁ μοναχισμός. Ὅρος δυσανάβατον* [Monahismul. Munte greu accesibil] [Σειρά Θεωρία και πράξη], ΑΔΕΕ 1999.
- PAPADOPOULOS, ST.,
Patrologia 2 PAPADOPOULOS, ST., *Πατρολογία*, Τόμος Β΄ [Patrologia, vol 2], Atena ²1999.

- PAPADOPOULOS, ST., *Figuri* PAPADOPOULOS, ST., *Πρόσωπα τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας* [Figuri ale Bisericii vechi], Atena 1975.
- PAPADOPOULOS, ST., *Tabel cronologic* PAPADOPOULOS, ST., „Χρονολογικός πίνακας τῆς ζωῆς καί τῆς δράσεως τοῦ Μεγάλου Βασιλείου” [Tabel cronologic al vieții și activității Sf. Vasile cel Mare], *Θεολογία* 51 (1980) 77-86.
- PAPADOPOULOS, ST., *Correspondența* PAPADOPOULOS, ST., „Ἡ ἀλληλογραφία Βασιλείου τοῦ Μεγάλου καί Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου” [Correspondența Sf. Vasile cel Mare și Grigorie Teologul], *Θεολογία* 50 (1979) 297-319.
- PAPADOPOULOS, ST., *Viața unui mare sfânt* PAPADOPOULOS, ST., *Ἡ ζωή ἑνός Μεγάλου Βασιλείου Καισαρείας* [Viața unui mare sfânt. Vasile al Cezareei], ed. ΑΔΕΕ, Atena ⁴1998.
- PAPADOPOULOS -TSANANAS, OL., *Antropologia* PAPADOPOULOS-TSANANAS, OL., *Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου* [Antropologia Sf. Vasile cel Mare] [AB 7], ΠΙΠΜ, Tesalonic 1970.
- PAPACONSTANTINOU, TH., *Sf. Vasile cel Mare* PAPACONSTANTINOU, TH., *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Ἡ δογματική αὐτοῦ διδασκαλία, ἡ ἠθική καί τό πρακτικόν μέρος τῶν παραινετικῶν αὐτοῦ λόγων* [Sf. Vasile cel Mare. Învățătura dogmatică, morala și partea practică a cuvintelor lui parenetice], Atena ³1931.
- PASCHOU, B. P., *Sfinții* PASCHOU, B. P., *Ἅγιοι οἱ φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στήν ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας* [Sfinții prietenii lui Dumnezeu. Introducere în aghiografia Bisericii Ortodoxe], ed. Ἄρμός, Atena 1995.
- RALLI - POTLI, *Colecție a sfintelor canoane* RALLI, A. G.-POTLI. M., *Σύνταγμα τῶν θείων καί ἱερῶν κανόνων*, τ. Γ [Colecție a sfintelor canoane, vol 3], Atena 1853.
- SOTIROPOULOU, CH., *Asceza* SOTIROPOULOU, CH., „Ἡ ἄσκησις τοῦ ἁγίου. Τό μαρτύριον τῆς συνειδήσεως” [Asceza sfântului. Martiriul conștiinței], *Ὁ ἅγιος καί ὁ μάρτυς στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας*, ΕΣΠΘ, 82-96.

- TATAKH, B.,
Contribuția Capadociei TATAKH, B., *Η Συμβολή της Καπαδοκίας στη Χριστιανική Σκέψη* [Contribuția Capadociei la gândirea creștină], ed. Institutului francez din Atena 111, Αθήνα 1960.
- TSAMIS, D., *Martiriul voluntar* TSAMIS, D., „Η θεληματική προσέλευση στο μαρτύριο άγιορειτών νεομαρτύρων” [Martiriul voluntar al neomartirilor aghioriti], *ΠΘΣΤΜΝ*, 341-353.
- TSAMIS, D., *Aghiologia* TSAMIS, D., *Άγιολογία της Όρθόδοξης Έκκλησίας* [Aghiologia Bisericii Ortodoxe], ed. Πουρναρά, Tesalonic 1999.
- TSAMIS, D., *Introducere* TSAMIS, D., *Είσαγωγή στη σκέψη των πατέρων της Όρθόδοξης Έκκλησίας* [Introducere în gândirea părinților Bisericii Ortodoxe], ed. Πουρναρά, Tesalonic 1992.
- TSAMIS, D., *Scrieri bisericești* TSAMIS, D., *Έκκλησιαστική γραμματολογία* [Scrieri bisericești], ed. Πουρναρά, Tesalonic 1996.
- TSAMIS, D., *Martirologiu* TSAMIS, D., *Μαρτυρολόγιον του Σινᾶ* [Martirologiul Sinaiului] [Texte sinaitice 1], Tesalonic³ 1991.
- FANURGAKIS, D. B.,
Martiri-neomartiri FANURGAKIS, D. B., „Μάρτυρες-νεομάρτυρες: Τά μαρτύρια των νεομαρτύρων ως ἀδιάσπαστη συνέχεια των μαρτυρίων της αρχαίας Έκκλησίας” [Martiri-neomartiri. Martiriile neomartirilor ca o continuare neîntrepută a martiriilor Bisericii vechi], *ΠΘΣΤΜΝ*, 177-203.
- FARANDATOS, K., *Omul* FARANDATOS, K., „Ο άνθρωπος και η αξία αυτού κατά τον Μέγα Βασίλειον” [Omul și valoarea lui după Sf. Vasile cel Mare], *Έκκλησία* A 57 (1980) 15-18.
- FIDAS, I. BL.,
Istoria bisericească FIDAS, I. BL., *Έκκλησιαστική Ιστορία Α΄* [Istoria bisericească 1], Atena 1992.
- FILIPPIDOU, L., *Fundamentare* FILIPPIDOU, L., „Άγιογραφική θεμελίωσις της χριστιανικής ιεραποστολής” [Fundamntare aghiografică a misionarismului creștin], *ΕΕΘΣΠΑ* 1956, 299-315.
- FLOROVSKI, G., FLOROVSKI, G., *Οί ανατολικοί Πατέρες του*

- Părinții răsăriteni* τετάρτου αιώνα [Părinții răsăriteni ai sec. IV], [trad. gr. Panaghiotou Palli], ed. Πουρναρά, Tesalonic 1991.
- FITRAKI, A., *Martiriu* FITRAKI, A., „Μαρτύριον και μοναχικόν βίος” [Martiriu și viața monahală], *Μοναχισμός και σύγχρονος κόσμος, Πνευματικόν Συμπόσιον επί τῇ χιλιετηρίδι τοῦ Ἁγίου Ὁρους*, Atena 1963, 109-122.
- CHRISTOU, P., *Sf. Vasile cel Mare* CHRISTOU, P., Ὁ Μέγας Βασίλειος: Βίος και πολιτεία, συγγράμματα, θεολογική σκέψις [Vasile cel Mare: Viața și petrecerea, scrieri, concepție teologică] [AB 27], ΠΙΠΙΜ, Tesalonic 1978.
- CHRISTOU, P., *Patrologia 2* CHRISTOU, P., Ἑλληνική Πατρολογία. Τόμ. Β΄, Γραμματεία τῆς περιόδου τῶν διωγμῶν [Patrologia greacă. Vol. 2, Scriitori și scrieri din perioada persecuțiilor], Tesalonic 1989.
- CHRISTOU, P., *Patrologia 4* CHRISTOU, P., Ἑλληνική Πατρολογία. Τόμ. Δ΄. Περίοδος θεολογικῆς ἀκμῆς. Δ΄ και Ε΄ αἰῶνες [Patrologia greacă. Tom 4. Perioada înfloririi teologice. Sec. 4 și 5], Tesalonic 1989.
- CHRISTOU, P., *Martiriile* CHRISTOU, P., Τά μαρτύρια τῶν ἀρχαίων Χριστιανῶν [Martiriile vechilor creștini] [ΕΠΙΕ 30], ed. «Grigorie Palama», Tesalonic 1978.
- CHRISTODOULOS D., *Ἀπό τοῦ μαρτυρίου* CHRISTODOULOS D., „Ἀπό τοῦ μαρτυρίου εἰς τήν μαρτυρίαν” [De la martiriu la mărturie], ΓΠ 62 (1979) 238-242.
- PSEVTONGAS, B., *Teofanie* PSEVTONGAS, B., „Θεοφάνεια και θεοπτία στά ἀρχαία και τά νέα μαρτυρολογία” [Teofanie și vedere a lui Dumnezeu în vechile și noile martirologii], *Κληρονομιά* 24 (1992) 291-310.